

Luthersk delaktighet

Evangelisk-lutherska kyrkan
i Finland 2012–2015:
En undersökning om kyrkan
och finländarna

Luthersk delaktighet

Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland 2012–2015: En undersökning om kyrkan och finländarna

**Kimmo Ketola, Maarit Hytönen, Veli-Matti
Salminen, Jussi Sohlberg & Leena Sorsa**

Luthersk delaktighet
Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland 2012–2015:
En undersökning om kyrkan och finländarna

© Kyrkans forskningscentral

Kyrkans forskningscentral's publikationer 126
Ombrytning: Grano Oy
Omslag: Grano Oy
Omslagsbilder: Heidi Makkonen, Aarne Ormio, Arto Takala och
Pekko Vasantola

ISBN 978-951-693-362-0 (hft)
ISBN 978-951-693-363-7 (PDF)

ISSN 1459-2681 (tryckt)
ISSN 2343-306X (webbpublikation)

Grano Oy
Kuopio 2017

INNEHÅLL

Förord	6
1 De religiösa samfunden i Finland	15
1.1 Inledning	15
1.2 Befolkningsförändringar	16
1.3 Religionssituationens utveckling	21
1.4 Medlemskap i evangelisk-lutherska kyrkan.....	28
1.5 Förhållandena mellan de olika religionerna	40
1.6 Slutsatser.....	46
2 Luthersk tro i dagens Finland	48
2.1 Inledning	48
2.2 Delfaktorer i den lutherska åskådningen	50
2.3 Den lutherska arbetsetiken.....	58
2.4 Tro på Gud	62
2.5 Kristna trosföreställningar	65
2.6 Tro på liv efter döden.....	68
2.7 Nyandliga åskådningar.....	71
2.8 Offentlig religionsutövning	75
2.9 Privat religionsutövning	79
2.10 Inställningen till olika religioner.....	81
2.11 Religionslösa	84
2.12 Slutsatser.....	85
3 Kyrkan och det finländska musik- och kulturlivet	89
3.1 Musiken och kulturen som en del av det kyrkliga livet	89
3.2 Finländarna som användare av andlig musik	94
3.3 Musikverksamheten i kyrkan.....	97
3.4 Psalmer och andlig musik i en levande musikkultur	102
3.5 Kulturverksamhet i kyrkan.....	105
3.6 Slutsatser.....	109

4	Hur den kristna traditionen förmedlas.....	111
4.1	Diskussionen om den kristna fostran	111
4.2	Antal döpta barn och ändringar i antalet.....	114
4.3	Hemmets religiösa fostran.....	119
4.4	Religionen i småbarnspedagogiken.....	124
4.5	Religionsundervisning och kyrkans uppgifter i skolorna.....	126
4.6	Hur församlingsverksamheten når sina målgrupper.....	136
4.7	Slutsatser.....	145
5	Kyrkans hjälparbete som samhällelig delaktighet	148
5.1	Lutherdomen och grunden för välfärdsstaten	148
5.2	Diakonin på det socialpolitiska fältet	151
5.3	Hjälpande och medborgaraktivitet i relation till religiositet.....	153
5.4	Diakoni och samhällsarbete i församlingarna	161
5.5	Vart är diakonin som tjänst på väg?	167
5.6	Slutsatser.....	171
6	Kyrkans roll i samhället	173
6.1	Inledning.....	173
6.2	Lutherska traditioner i samhället.....	175
6.3	Uppfattningar om kyrkans och religiösa samfunds ställning	191
6.4	Kyrkligt arbete i samhällsorganisationer	199
6.5	Religionsfrihet	210
6.6	Slutsatser.....	219
7	Kyrkan som offentlig debattör.....	222
7.1	En diskuterande kyrka	222
7.2	Inlägg för människan	225
7.3	Kyrkans ställningstaganden och beslut	229
7.4	Översikt över teman i den kyrkliga pressen	241
7.5	Slutsatser.....	249
8	Diskussion	251
8.1	Frälst för att tjäna.....	251
8.2	Lutherdomens osynliga verkan	254
8.3	Delaktighet genom samhällsstrukturer	256
8.4	Delaktighet i fostran och kulturverksamhet.....	257
8.5	Delaktighet i hjälpande.....	258
8.6	Delaktighet i samhällsdebatten.....	259
8.7	Delaktighet i möten.....	260

Bilagor	262
Bilaga 1 Enkätmaterial som använts i undersökningen	262
Bilaga 2 Statistiska analysmetoder	265
Bilaga 3 Bakgrundsvariabler, summavariabler och dummyvariabler om attityder och uppfattningar	269
Bilaga 4 Analystabeller	278
Källor och litteratur	332

FÖRORD

Under de senaste åren har finländarna stått inför en värld som förändrats på många olika sätt. Trots att de händelser som gett upphov till förändringarna ofta är en del av längre utvecklingsförlopp, har händelserna under den senaste tiden förändrat världen på många sätt som få ännu i början av decenniet kunde förutse. Åtminstone följande utvecklingsförlopp hör till de mest framträdande: kriserna i det globala ekonomiska systemet och utvecklingen av särbehandlingen i anslutning till dessa, uppsvinget för de högerpopulistiska partierna i Västeuropa, det ökade flyktingskapet i världen, den ökade religiösa terrorismen i Europa och religionens utökade politiska inflytande globalt. Med tanke på Europa och i synnerhet Finland har de ekonomiska sanktioner som EU satt upp för Ryssland till följd av krisen mellan Ryssland och Ukraina samt annekteringen av Krim i sin tur bidragit till att stärka känslan av att Europa inte längre är som det var tidigare.

Den ekonomiska situationen i Finland och världen har väckt oro redan en längre tid. Situationen kulminerade i finanskrisen 2008 och skuldkrisen som något senare började i euroområdet, varefter ekonomin har satts i fokus i politiken. De svaga ekonomiska utsikterna för Finlands ekonomi har präglat den nationella diskussionen på ett betydande sätt. I september 2015 höll statsminister Juha Sipilä under en direktsändning genom Rundradion ett tal för befolkningen, vilket han inledde med orden "Finlands situation är exceptionellt allvarlig". I sitt tal fäste han särskild uppmärksamhet vid den långsamma ekonomiska utvecklingen, den snabbt ökandearbetslösheten, statens skuldsättning och företagets stagnerande konkurrenskraft.

Förutom de ekonomiska utsikterna i Finland har även alltfler uttalanden om ökad ekonomisk olikvärdighet präglat atmosfären under de senaste åren. Till exempel den franska ekonomisten Thomas Pikettys verk *Le capital au XXIe siècle* (*Kapitalet på 2000-talet*) som publicerades 2013 steg snabbt på försäljningslistorna och väckte stor internationell uppmärksamhet. Enligt Pikettys huvudsakliga tes är den ojämna fördelningen av tillgångarna ett inbyggt drag i kapitalismen, och detta kan förebyggas endast med hjälp av politiska beslut och åtgärder där målet är en omfördelning av inkomsterna och förmögenheten. Dessa åtgärder vidtogs i stor utsträckning i industriländerna

i mitten av 1900-talet då fruktan för den samhällseliga oroligheten i arbetarklassen, chocken efter den stora depressionen på 1930-talet och den nationella solidaritet som kriget gav upphov till bidrog till en mera likvärdig inkomstfördelning. Under den senare hälften av seklet, i synnerhet efter kommunismens fall, har alla dessa externa faktorer utplånats. Man har således ansett att välfärdsstaten drivits in i en kris, och i och med den ekonomiska frigörelsen som började på 1980-talet har strukturerna som upprätthåller likvärdigheten i inkomstfördelningen raserats överallt. Till följd av detta har inkomstskillnaderna ökat snabbt i alla industriländer. Bortsett från några enstaka länder visar OECD:s material 1980–2009 en allt ojämnare fördelning av inkomsterna i alla länder.¹ Man har beräknat att Gini-koefficienten, som är indikatorn för inkomstskillnaderna, blivit i genomsnitt två procentenheter högre.² Också de vanliga medborgarnas oro över de allt större inkomstskillnaderna har ökat dramatiskt under de senaste decennierna. Ännu i de globala enkäterna som genomfördes i slutet av 1980-talet ansåg majoriteten av befolkningen i fyra av fem länder att ”vi behöver större inkomstskillnader för att bättre kunna belöna medborgarnas företagande”. I de senaste enkäterna var andelen hälften mindre: i endast cirka två av fem länder var man fortfarande av denna åsikt. I cirka 80 procent av länderna som deltog i enkätundersökningen understödde enkätdeltagarna en större utjämning av inkomstskillnaderna än tidigare.³

Även om en granskning av förhållandena inom länderna visar att den ekonomiska olikvärdigheten ökar, kan man dock på global nivå också urskilja en utveckling som går i motsatt riktning: globalt sett har klyftan mellan de rika och fattiga människorna blivit mindre i synnerhet från och med millennieskiftet. Ett av målen i FN:s millenniekampanj uppnåddes 5 år i förtid, då antalet människor som lever i extrem fattigdom halverades mellan 1990 och 2010. Enligt FN:s målsättningar ska situationen avhjälpas för de cirka 800 miljoner människor som fortfarande lever i absolut fattigdom senast 2030, och därutöver strävar man efter att staternas interna inkomstskillnader ska utjämnas.⁴ Globalt har olikvärdigheten minskat i hög grad till följd av den snabba ekonomiska utvecklingen i Kina och Indien, vilket har inneburit att miljontals människor kunnat ta sig ur fattigdomen. Den globala utvecklingen

1 Inglehart 2016, 2.

2 Bourguignon 2016, 13.

3 Inglehart 2016, 9.

4 United Nations 2015b, 2015a.

är så till vida anmärkningsvärd att den innebär att den långsiktiga trenden förändras. Den globala olikvärdigheten mellan fattiga och rika ökade utan avbrott i det närmaste ända sedan början av industrialiseringen fram till ungefär 1970-talet. Förändringen har varit mycket snabb på grund av att den har jämnat ut den ekonomiska olikvärdigheten så att situationen i dag närmast svarar mot situationen för 150 år sedan.⁵

De ekonomiska frågorna överförs dock inte längre i samma konstellation som tidigare till det politiska fältet. De traditionella partierna har länge dragits med svårigheter till följd av att det i allt högre grad är kulturella frågor och värdefrågor som påverkar i politiken, till exempel jämlikhet, invandring eller oro över miljön. Den traditionella politiska polariseringen gällde frågor om inkomstfördelningen där vänstern företrädde arbetarbefolkningen och högern medelklassen. I dag stöds vänstern däremot ofta av den utbildade medelklassen, medan en väsentlig andel av arbetarbefolkningen övergått till att stödja högern.

Vid sidan av de traditionella partierna har det börjat uppkomma populistiska partier vars program skapas nästan enbart på basis av åsiktsskillnader gällande kulturvärden. Enligt populisterna är deras land och kultur i en akut kris som förklaras med hjälp av enkla uttalanden där det onda härleds från företeelser utanför landets gränser. Även om det förekommer populism hos både vänstern och högern, har de högerpopulistiska partierna fått ett exceptionellt kraftigt uppsving i Europa. Högerpopulisterna förenas av tre teman: de motsätter sig sociala och kulturella förändringar som den nya vänstern gav upphov till och som grundar sig på liberala värden och internationalitet. Särskilt kraftigt motsätter de sig invandring, men ofta också frågor som gäller globaliseringen och den europeiska integrationen. Som ett tredje gemensamt drag framträder att starkt motstånd mot islam.⁶ Det karaktäristiska för de populistiska partierna och rörelserna är också motståndet mot olika experter och överhuvudtaget alla eliter. En slev av dessa fördomar har också fått mottas av i synnerhet de traditionella medierna, för vilka olika motmedier har skapats. Motmedierna påstår sig föra fram frågor och aspekter som undanhållits i de traditionella medierna. Man bedömer att antalet röster för de populistiska partierna i Europa fördubblats efter 2000. Enligt en uppskattning 2016 stödde cirka en femtedel av de röstberättigade i de europeiska länderna ett

5 Bourguignon 2016, 12–14.

6 Jokisalo 2016, 97.

populistiskt parti på antingen höger- eller vänsterflygeln.⁷ År 2016 hade de högerpopulistiska partierna regeringsrepresentanter i sex europeiska länder. Dessutom hade de parlamentsrepresentanter i 11 europeiska länder.⁸ Brexit, dvs. Storbritanniens beslut att efter en folkomröstning lösgöra sig från EU sommaren 2016, var tills vidare kanske den mest betydande framgången för populismen. I USA valdes Donald Trump till det republikanska partiets presidentkandidat. I hans retorik har i hög grad samma teman upprepats som i den europeiska populismen: utlänningsfientlighet, islamfientlighet, ekonomisk protektionism samt ringaktande av ekonomiska och politiska eliter samt experteliter.

De hotbilder som populisterna lyft fram grundar sig på den globala ökningen i antalet flyktingar samt det allt större antalet terroristdåd som uppmuntras av den globala jihadismen, och våldet som ökat under de senaste åren. År 2015 fanns det ett rekordhøgt antal flyktingar, asylsökande och internflyktingar.⁹ Enligt FN:s uppskattningar hade globalt mer än 60 miljoner människor blivit tvungna att lämna sitt hem, och av dessa hade 34 miljoner tagit skydd i sitt eget land.¹⁰ Många av dem som söker skydd flyr inbördeskrigen i sina hemländer och terrorism. Till följd av arabvåren 2011 förs inbördeskrig i bland annat Irak, Libyen och Syrien. Dessutom har våldet i Afghanistan, Eritrea, Nigeria, Pakistan, Sudan och Somalia drivit människor på flykt.¹¹ Många flyktingar styr mot Europa: år 2015 uppgick antalet flyktingar redan till mer än en miljon, vilket är cirka fem gånger högre än 2014.¹² År 2015 anlände 32 478 asylsökande till Finland, medan motsvarande antal 2014 var 15 845.¹³

Det jihadistiska¹⁴ våldet tog fart 2014 då den så kallade Islamiska staten (ISIS) bröt med Al-Qaida, utropade kalifatet och började annektera markområden i Irak. Vid denna tidpunkt leddes organisationen av Abu Bakr alBaghdadi, som hade lyckats ockupera Raqqa och Mosul. Snart blev organisationen världskänd då den publicerade videofilmer där kristna samt fängslade västerlänningar avrättades. Inte ens muslimerna var i säkerhet, om

7 The Economist 30.7.2016.

8 Helsingin Sanomat 31.5.2016 (A25).

9 UNHCR 2015.

10 UN News Centre 2015.

11 Cockburn 2015.

12 UNHCR 2016.

13 Finlands Flyktinghjälp: Flyktingskap i Finland.

14 Jihadism är en extrem inriktning inom islam och strävar efter att uppnå sina mål med hjälp av våld.

de inte noggrant följde ISIS tolkning av sharia. Dess krigare kunde avrätta vem som helst som hade deklarerats som irländare.

Den globala oron över terrorismen som inspireras av jihadismen har ökat i synnerhet efter att antalet terrorattacker som gjorts i ISIS namn i hela arabvärlden samt i många västländer blivit flera. I Europa har i synnerhet attackerna i Paris 07.11.2015 och 13.11.2015 samt i Bryssel 22.3.2016 och i Nizza 14.7.2016 väckt européerna till helt nya insikter om den religiösa terrorismen.

När uppmärksamheten fokuseras på religiösa terroristgärningar och islamism kan det dock utgöra ett hinder för att se det större utvecklingsförloppet som påverkar i bakgrunden och som kan karaktäriseras som en global utvidgning av religionens politiska inflytande. Den religiösa terrorismens uppgång är bara en liten del av denna globala utveckling, men på samma sätt som den ekonomiska globaliseringen leder till förlust av arbetstillfällen i de traditionella industristäderna i Europa så är den för majoriteten av européerna den personligt mest betydande. Religionens comeback som politisk maktfaktor framgår inte på alla ställen på samma sätt, och särskilt i europeiska sammanhang händer det ofta att man inte kan identifiera konsekvenserna och betydelsen av detta fenomen. I synnerhet Västeuropa karaktäriseras fortfarande av en stark sekularisering, och inte heller i medierna eller inom politiken syns några starka tecken på att religionernas inflytande skulle öka. Man kan på sin höjd tala om att religionens synlighet ökar. Delvis på grund av att fenomenet känns främmande ser man ofta i Europa religionernas ökade samhälleliga synlighet främst i ett negativt sken, och det blir svårt att urskilja helhetsbilden.

I boken *God's Century: Resurgent Religion and Global Politics*, som publicerades 2011, har den amerikanska forskaren Monica Duffy Toft tillsammans med sina kolleger karakteriserat den globala uppgången för religionen. I boken dokumenteras sådana religiösa aktörer från hela världen som alltmer målmedvetet försöker påverka den statliga lagstiftningen och politiken. I de flesta fall är bakgrunden till de religiösa aktörernas framträdande en besvikelse på de sekulära ideologierna, oavsett om det är fråga om kommunism, olika tolkningar av sekularism eller arabsnationalism. Utöver sin verksamhet har de religiösa samfundet utvecklat sin politiska teologi, och genom denna ses de samhälleliga målen som en del av den religiösa kallelsen. En annan viktig faktor i ökningen av det religiösa inflytandet är de religiösa samfundens allt större oavhängighet av statlig reglering och kontroll. Enligt forskarna är religionerna i dag mer självständiga i förhållande till de statliga

institutionerna än de har varit på kanske hundratals år. De religiösa samfunden har också i allt större utsträckning lärt sig att i sina egna strävanden dra nytta av de verktyg som demokratiseringen, globaliseringen och den tekniska utvecklingen gett. I synnerhet den moderna kommunikationstekniken och det allt lättare resandet har lösgjort religiösa samfund från sina etniska och kulturella ramar och omvandlat dessa till alltmer transnationella politiska aktörer och nätverk.¹⁵

I europeiskt sammanhang skapar religionernas ökade politiska inflytande ofta fruktan och hotbilder. En omsorgsfull granskning av statistiska uppgifter visar dock att de religiösa aktörerna till exempel haft en mycket betydande positiv roll i den världsomspännande demokratiseringsutvecklingen som ägt rum under de sista decennierna av 1900-talet. I 78 av världens cirka 200 länder framskred demokratiseringen betydligt 1972–2009. I 48 av dessa länder, dvs. i fler än tre av fem, hade de religiösa aktörerna en viktig roll då det gällde att främja demokratin.¹⁶ Den religiösa fundamentalismens uppgång eller utvidgningen av den religiösa terrorismen som siktar på teokrati borde inte få utgöra ett hinder för att se den större helhetsbilden. Därför är det viktigt att få en realistisk och faktabaserad uppfattning av för vilka ändamål de religiösa samfunden sannolikt utövar sitt inflytande och varför.

De globala utvecklingslinjerna som beskrivits ovan är knappast tillfälliga eller övergående. Det globala ekonomiska systemet, inklusive de olika bieffekterna, det ökade flyktingskapet, utvidgningen av religionernas samhälleliga delaktighet, uppkomsten av våldsamma extrema rörelser samt den populistiska politikens uppgång kommer sannolikt att påverka den samhälleliga utvecklingen långt in i framtiden även i Finland. Av denna anledning måste man i dessa globala utvecklingslinjer också granska positioneringen av den lutherska religionen och det finländska samhället som genomsyras av denna. Hurdan är lutherdomen i dagens Finland? Vilka samhälleliga värden karaktäriserar dagens finländare som har lutherska värden eller en livsåskådning som präglas av lutherdomen? Och hur har den evangelisk-lutherska kyrkan i sin egen verksamhet och i sina yttranden under de senaste åren reagerat på de samhälleliga förändringarna i världen och i Finland?

15 Toft m.fl. 2011, 13–15.

16 Toft m.fl. 2011, 92–93.

Empiriskt enkätmaterial ligger till grund för denna undersökning, och utifrån detta beskrivs den finländska lutherdomen, dess samhälleliga betydelse samt Finlands evangelisk-lutherska kyrka som en samhällelig aktör samt upprätthållare och utformare av den lutherska traditionen. Undersökningen är den andra delen av kyrkans fyraårsberättelse 2012–2015, och det särskilda syftet med denna är att ge en analys av kyrkans verksamhetsmiljö. I den första delen av berättelsen, *En kyrka med ökade olikheter*, dokumenteras i synnerhet kyrkans verksamhet ur rikskyrkans och de olika arbetsområdenas perspektiv. Syftet med kyrkans fyraårsberättelse är att stödja planeringen och utvecklingen av kyrkans och församlingarnas verksamhet. Av denna anledning står enkätaterialet som samlats in för fyraårsberättelsen till allmänt förfogande som interaktiva visualiseringar som ökar materialets användbarhet på adressen: <http://www.kirkontutkimuskeskus.fi>.

Bokens uppbyggnad

Undersökningen har indelats i åtta kapitel. I det första kapitlet beskrivs det finländska religiösa samfundsfältet, hur medlemsantalet utvecklats och även interaktionen mellan samfunden. Detta kapitel fungerar som en viktig statistisk bakgrund och lägesöversikt för de följande, mer analytiska granskningarna. I det andra kapitlet beskrivs de centrala särdragen i lutherdomen i dagens Finland i skenet av enkätaterialet som samlats in från finländare. Med hjälp av de statistiska analyserna försöker författarna skapa en exakt bild av hur finländarna förhåller sig till de centrala lutherska övertygelserna och hur dessa övertygelser är kopplade till varandra. De statistiska granskningarna av de lutherska värdena fungerar som en grund för analyserna i de följande kapitlen.

I tredje kapitlet granskas musikens och kulturens betydelse i lutherdomen. I detta kapitel behandlas vilken plats psalmer och andlig musik intar i finländarnas liv och i den kyrkliga kontexten. En vidare granskning görs också av kyrkans förhållande till kulturverksamheten. I fjärde kapitlet behandlas den kristna fostran och dess centrala utmaningar i dagens Finland. Den kristna fostran är i allt större utsträckning ett samarbete mellan föräldrarna, småbarnspedagogiken, läroanstalterna och församlingarna. I kapitlet granskas också hur församlingarnas regelbundna veckoverksamhet påverkar barn- och ungdomsarbetet i olika åldersgrupper.

I femte kapitlet behandlas hjälp, frivilligarbete och diakoni inom de samhälleliga tjänsterna med hänsyn till både medborgarverksamheten och

församlingarnas arbete. I sjätte kapitlet granskas finländarnas inställning till de kristna traditionerna som syns i samhället samt kyrkans arbete i samhällets organisation. Också de religiösa samfundens och livsåskådningssamfundens ställning och säkerställandet av religionsfriheten studeras i skenet av enkätundersökningen. I sjunde kapitlet är kyrkan i egenskap av offentlig debattör föremål för en analys. I kapitlet behandlas kyrkans beslut, ställningstaganden och kyrkliga uttalanden i anknytning till såväl samhälleliga teman som kyrkliga frågor.

Undersökningsresultaten sammanställs och diskuteras i synnerhet i förhållande till kyrkans tro i bokens sista kapitel. Avsikten är inte att kapitlet ska ge en uttömmande förteckning över eller bedömning av vilka slutledningar som kan dras av resultaten som riktlinjer för kyrkans verksamhet. I den teologiska bedömningen av resultatet framhävs tolkningen, och i vilket fall som helst blir man i frågorna som tas upp tvungen att göra ett mer godtyckligt val. Några kapitel innehåller rikligt med observationer av vilka man kan dra viktiga vidare slutsatser och föra diskussioner som är viktiga för kyrkans liv och tro. Syftet med det sista kapitlet är således inte att göra en slutlig och fastslagen bedömning av undersökningsresultatets betydelse för kyrkan, utan det ska närmast skapa och främja en vidare kyrklig diskussion. Kyrkan bör i vilket fall som helst definiera sitt förhållande till de globala utvecklingstrenderna som är viktiga för hela världens framtid. Det som är viktigt för kyrkans framtid är hur den deltar i konfrontationen med förändringarna som dessa trender ger upphov till och vilken delaktighet den stöder och utvecklar hos sina medlemmar. Kort och gott: hurdan är den lutherska delaktigheten i dag?

Tack

I genomförandet av denna undersökning har förutom forskarna även ett flertal andra personer deltagit. För genomförandet av församlings-, arbetstagar- och förtroendepersonsenkäterna svarade (tf.) statistikexpert Elina Lindroos. Hon gjorde också de statistiska analyserna av undersökningsmaterialet och skötte på annat sätt också behandlingen och omarbetningarna av materialet. Statistikexperten Mari Koivisto deltog i sin tur också när genomförandet av enkäterna påbörjades. Kyrkostyrelsens statistikmedarbetare har assisterat vid sammanställningen av många olika slags material. Projektchef Pasi Aaltonen ansvarade för anskaffning och implementering av den interaktiva webbtjänsten. Han står för de visualiseringar av statistiken som läggs ut i tjänsten. Forskningssekreterare Satu Ikonen svarade för att revidera manuskripten

för publicering. Praktikanten Matias Ikkala ställde olika slags material till forskarnas förfogande samt gjorde översikter och sammanfattningar av dessa. Han deltog också i uppgifterna med att slutföra verket. Byråsekreterare Anita Ågren såg till att de praktiska frågorna i anslutning till projektadministrationen och tidsplaneringen sköttes på ett smidigt sätt. Vi riktar ett stort tack till dem för att de möjliggjorde denna undersökning.

Tammerfors 22 augusti 2016

Kimmo Ketola

Maarit Hytönen

Veli-Matti Salminen

Jussi Sohlberg

Leena Sorsa

1 DE RELIGIÖSA SAMFUNDEN I FINLAND

Jussi Sohlberg och Kimmo Ketola

1.1 Inledning

I framtidsredogörelsen *Kyrkan i ett mångkulturellt samhälle* kartläggs de stora samhälleliga och kulturella förändringar som oundvikligen också gäller kyrkan. Den allmänna rörligheten har ökat och kommer att öka, samtidigt som också behovet av invånare i arbetsför ålder ökar. Flyttrörelsen förändrar Finland, oavsett om det är fråga om en flyttrörelse inom landet eller invandrare. Flyttrörelsen ökar den kulturella mångfalden och påverkar också de regionala skillnaderna. Pensionärernas andel av befolkningen ökar. Med allt mindre resurser måste man se till att det finns tillräckligt med välfärdstjänster med beaktande av en hållbar utveckling.¹⁷

Inom livsåskådningsområdet sker förändringar i olika riktningar. Människors förtroende för traditionella auktoriteter har vacklat, och detta återspeglas i förhållandet till kyrkan och religionen. Man kan dock inte ensidigt tala om att religionen försvinner, eftersom det också är fråga om förändringar i religionen och religiositeten. Mångfalden hotar de stora berättelserna. Parallellt med den nationella berättelsen eller de lutherska traditionerna uppkommer också alltfler andra traditioner. Till exempel påverkar nyandligheten såväl inom kyrkan som utanför denna. Religiositeten, även den kristna tron, blir brokigare och får nya former.

Å andra sidan kan man urskilja att religionslösheten också är en växande inriktning inom livsåskådningen och hotar kyrkan och det kristna budskapet. I och med internationaliseringen får den kristna tron allt fler former och

17 Kyrkan i ett mångkulturellt samhälle 2014, 13–15.

i samhällen med invandrabakgrund är språket redan per definition något annat än finska. Religionen syns också alltmer i det offentliga rummet och i diskussionerna. När mångfalden ökar blir dialogen mellan livsåskådningarna allt viktigare.¹⁸ De samhälleliga förändringarna och förändringarna i religiositeten i kombination med den allt kärvare ekonomiska situationen kräver förändringar i kyrkans verksamhetsformer, organisationsstrukturer och samhälleliga ställning.¹⁹

I detta kapitel behandlas de huvudsakliga förändringstrenderna gällande hela Finlands befolkning: befolkningsutvecklingen, den interna flyttrörelsen, sysselsättningen och invandringen. I kapitlet ges också en allmän översikt över religionens situation i världen och medlemskapet i de religiösa samfundet samt församlingarnas invandrararbete. Frågor och observationer i anslutning till medlemskap i kyrkan är föremål för en särskild granskning. Dessutom granskas församlingarnas arbete med religionsdialog och ekumenik.

1.2 Befolkningsförändringar

Förändringar i invånarantalet

Vid utgången av 2015 hade Finland 5 487 308 invånare. År 2015 ökade antalet invånare med totalt 15 555.²⁰ År 2015 föddes 55 400 barn i Finland, vilket var ett rekordlåg antal. Färre barn än det föddes under hungersåren på 1860-talet. Antalet födda minskade för femte året i rad.²¹ Under fyraårsperioden ökade antalet invånare med 86 041.

Antalet invånare ökade till följd av att antalet inflyttade var 12 400 fler än antalet utflyttade. Det bör observeras att denna siffra inte inkluderar asylsökande vars asylansökningsprocess pågår. År 2015 flyttade 28 700 personer från utlandet till Finland.²²

År 2015 ingicks 24 700 äktenskap i Finland. Antalet var något högre än året innan. Också antalet skilsmässor ökade något. År 2015 uppgick antalet skilsmässor till 13 900. Totalt sett har antalet skilsmässor förblivit

18 Kyrkan i ett mångkulturellt samhälle 2014, 19–22.

19 Kyrkan i ett mångkulturellt samhälle 2014, 23–24.

20 Finlands officiella statistik (FOS): Befolkningsstruktur 2015.

21 Finlands officiella statistik (FOS): Födda 2015.

22 Finlands officiella statistik (FOS): Flyttrörelse 2015.

mer eller mindre oförändrat under de senaste 20 åren. Sannolikheten att det första äktenskapet slutar i skilsmässa är mycket stor, 39 procent. Antalet registrerade parförhållanden har förblivit relativt stabilt. År 2015 registrerades 318 parförhållanden. Av dessa var 97 manliga par och 221 kvinnliga par.²³ År 2015 var antalet gifta par cirka 952 000 och antalet sambopar 338 000.²⁴

Vid utgången av 2015 fanns det 52 000 ombildade familjer, och vart tionde barn lever således i en ombildad familj.²⁵ Förstföderskornas genomsnittliga ålder var 28,8 år. På tio år har den genomsnittliga åldern blivit 0,9 år högre. År 2015 var den genomsnittliga åldern för alla föderskor 30,6 år. Jämfört med året innan var åldern 0,1 procent högre och under de senaste tio åren blev åldern 0,5 procent högre.²⁶

Intern flyttrörelse och sysselsättning

Flyttrörelsen har i allt större utsträckning tillväxtcentrumen som mål. År 2000 bodde cirka 65 procent av befolkningen inom stadsområden, och 2014 hade andelen ökat till 69 procent. Inom de tio största stadsregionerna har invånarantalet mellan 2000 och 2014 ökat med cirka 384 000, dvs. i medeltal 25 600 per år. Av de bostäder som blev färdiga mellan åren 2010 och 2014 byggdes 80 procent på de 14 största orterna. Det är också inom stadsområdena som största delen av arbetstillfällena skapats. Mellan åren 1990 och 2013 har det inom dessa områden skapats cirka 190 000 arbetstillfällen. Enligt en uppskattning kommer det i Finland att finnas fyra stora områden till vilka befolkningen koncentrerats 2030. Enligt uppskattningen är dessa områden Norra storområdet, Östra och Mellersta Finlands storområde, Österbottens storområde och Sydvästra Finlands storområde.²⁷ Den interna flyttrörelsen i Finland förblir livlig. Mellan kommunerna företogs cirka 280 000 flyttningar 2015. Jämfört med 2014 var detta en ökning med cirka 12 000. År 2014 uppgick antalet flyttningar inom kommunerna till 571 553 och 2015 till

23 Finlands officiella statistik (FOS): Ändringar i civilstånd 2015.

24 Statistikcentralens officiella definition: "I en ombildad familj är ett barn under 18 år endast den ena makens barn. Alla barn i familjen är inte makarnas gemensamma." (Finlands officiella statistik (FOS): Familjer 2015, Tabellbilaga 1).

25 Finlands officiella statistik (FOS): Familjer 2015.

26 Finlands officiella statistik (FOS): Födda 2015.

27 Aro 2016.

613 261. Under denna fyraårsperiod uppgick antalet flyttningar till totalt 2 537 000 och under den föregående fyraårsperioden till 2 320 000.²⁸

Antalet invånare ökade mest i Nyland, 16 800 personer, och i Birkaland, 2 700 personer. Proportionellt ökade antalet invånare mest i Nyland, med cirka en procent. Proportionellt minskade antalet invånare mest i Kajanaland, cirka en procent. År 2015 ökade antalet invånare i endast 81 kommuner. Antalet invånare ökade mest i Helsingfors, Esbo, Uleåborg och Tammerfors. År 2015 ökade antalet invånare i åtta landskap.²⁹

Ekonomi och arbetsmarknaden påverkas av de globala värdenätverken, de nya teknikformerna, digitaliseringen, befolkningsutvecklingen och i västländerna av befolkningens åldrande. En klar förändringstrend som syns i Finland och de övriga västländerna är polariseringsutvecklingen. Detta innebär att sysselsättningstillväxten har koncentrerats till högavlönade branscher där en hög utbildning krävs och till lågavlönade branscher där mindre utbildning krävs. När man talar om sysselsättningen dyker problemet med strukturell arbetslöshet ofta upp. Med detta avses arbetslöshet som inte minskar trots arbetskraftsbristen. Långtidsarbetslösheten har i allt större utsträckning blivit en del av förändringen på arbetsmarknaden.³⁰

Industriproduktionen har i Finland minskat redan fem år i rad. Däremot har positiva tecken kunnat observeras i byggproduktionen. Under de senaste två åren har sysselsättningen minskat kraftigast inom den offentliga förvaltningen, handeln och transporten. I synnerhet den svaga utvecklingen inom industribranschen bidrar till den dåliga utvecklingen av sysselsättningen inom tjänstebanscher. Inom den offentliga förvaltningen verkar minskningen av sysselsättningen vara en långvarigare trend.³¹

Under perioden har den totala arbetslösheten fortsatt att öka. År 2015 fanns det i medeltal 252 000 arbetslösa. Antalet är 20 000 lägre än året innan. Utöver de egentliga arbetslösa finns det i landet 144 000 personer som klassificerats som dolda arbetslösa. Antalet dolda arbetslösa har ökat jämnt sedan 2008. Det totala antalet arbetslösa är således närmare 400 000. Arbetslösheten ökade inom alla regionförvaltningsverks områden, bortsett från Norra Finland.³² Arbetslöshetsgraden bland unga personer

28 Finlands officiella statistik (FOS): Flyttrörelse 2015.

29 Finlands officiella statistik (FOS): Befolkningsstruktur 2015.

30 Pentikäinen 2014, 9, 20.

31 Alatalo & Hämmäläinen & Maunu 2015, 5, 9, 17–18.

32 Finlands officiella statistik (FOS): Sysselsättningsundersökning, Sysselsättning och arbetslöshet 2015.

(15–24-åringar) är likaså hög. År 2015 var 73 000 unga personer arbetslösa, med andra ord var ungdomarnas andel av alla arbetslösa cirka en tredjedel.³³ Den ekonomiska försörjningskvoten har försämrats. Enligt Statistikcentralens senaste uppgift fanns det 141 icke-arbetande per hundra arbetande 2014. Siffran var 137 året innan. I fråga om försörjningskvoten fanns det stora skillnader mellan landskapen. År 2014 var försörjningskvoten lägst på Åland. Kymmenedalen, Södra Savolax, Norra Karelen och Kajanaland hade de högsta försörjningskvoterna. Åren 2013–2014 försämrades försörjningskvoten i alla landskap förutom Åland.³⁴ Försämringen av den demografiska försörjningskvoten är ett tecken på befolkningens åldrande. Kvoten beräknas genom att antalet barn och äldre personer ställs i proportion till antalet 15–64-åringar. År 2015 var den 58. Enligt en uppskattning är den demografiska försörjningskvoten 75 år 2020 och högre än 80 redan år 2030.³⁵

Invandring

Globalt sett har flyktingkrisen blivit allt svårare. Enligt en uppskattning från FN:s flyktingorganisation, UNHCR, fanns det i slutet av 2014 cirka 60 miljoner människor i världen vilka hade blivit tvungna att lämna sin hemort på grund av förföljelse, konflikter, våld och krig. Antalet har ökat kraftigt, med cirka 8,3 miljoner, jämfört med 2013. Det totala antalet på 60 miljoner bestod av 19,5 miljoner flyktingar, 32,8 miljoner flyttare som varit tvungna att byta bostadsort inom sitt hemland, samt 1,8 miljoner asylsökande. Största delen av flyktingarna i världen (86 procent) har bosatt sig i industrilandsområden. Krisen i Syrien var den huvudsakliga orsaken till att antalet flyktingar i Mellanöstern och Nordafrika, Egypten, Irak, Jordanien, Libanon och andra länder i dessa områden ökade till närmare 2,2 miljoner i slutet av året. Mer än hälften av alla flyktingar i världen kom från tre länder: Syrien, Afghanistan och Somalia.³⁶

Krisen i Syrien, Irak och Afghanistan fortsätter och trappas upp, vilket har lett till att exceptionellt många asylsökande sökt sig till Europa från och med våren 2015. En motsvarande förflyttning av människor har inte upplevts

33 Finlands officiella statistik (FOS): Sysselsättningsundersökning. Sysselsättning och arbetslöshet 2015.

34 Finlands officiella statistik (FOS): Pendling 2014.

35 Ruotsalainen 2012.

36 World at War. Global Trends in Forced Displacement 2014, 2–3.

sedan andra världskriget i Europa. Det stora antalet asylsökande skapade mycket diskussion och spänningar i olika europeiska länder.

Flyktingkrisen har starkt prövat den enhetlighet som på grund av ekonomiska orsaker rubbat EU då många länder satt upp tillfälliga gränsmurar och påbörjat gränskontroller.³⁷ Också EU:s yttre gränser har satts på prov då Ryssland annekterade en del av Ukraina 2014.³⁸ Gärningen betecknades som ett svar på revolutionen där EU-sinnade ukrainare störtade sin Rysslandsvänliga president.³⁹

År 2015 hade 229 000 utländska medborgare sin stadigvarande hemvist i Finland. Antalet hade ökat med 4,6 procent jämfört med året innan. De största grupperna var ester, ryssar, svenskar, kineser, somalier och thailändare. Totalt hörde 152 000 av alla utlänningar till de 15 största utlänningsgrupperna.⁴⁰

Enligt Migrationsverkets statistik anlände 42 494 asylsökande till Finland under fyraårsperioden, och av dessa anlände majoriteten, 32 476 personer, år 2015. Av de asylsökande som anlände 2015 var 3 024 minderåriga personer som anlände ensamma. Av asylsökandena kom den största gruppen från Irak, totalt 20 485 personer. Den näst största gruppen kom från Afghanistan, totalt 5 214 personer. Den tredje största gruppen kom från Somalia, totalt 1 981 personer. Dessutom anlände 877 från Syrien. Vid utgången av 2015 hade 1 879 positiva beslut meddelats. Under fyraårsperioden anlände 3 544 kvotflyktingar. Den största gruppen bland dessa var från Syrien.⁴¹

Från och med september 2015 ökade antalet asylsökande och flyktingar mycket kraftigt. I september anlände närmare 4 000 sökande per vecka. Också i oktober anlände många asylsökande och flyktingar, närmare 2 000 per vecka.⁴² Ett stort antal mottagningsenheter etablerades 2015. I slutet av 2014 uppgick antalet mottagningsenheter till 28, och varje enhet hade 3 450 boende. I slutet av 2015 uppgick antalet mottagningsenheter till 212 och antalet boende till 29 800.⁴³

De vanligaste orsakerna till att uppehållstillstånd söktes anknöt till arbete, studier och familj. År 2015 meddelades 20 704 personer ett första

37 Communication from the European Commission to the European Parliament, The European Council and the Council 2016, 2–3.

38 Chivvis 2015, 33–36.

39 European Council on Foreign Relations 2015.

40 Statistikcentralen: Finland i siffror 2015.

41 Migrationsverket: Statistik 2015b.

42 Migrationsverket: Statistik 2015d.

43 Migrationsverket: Statistik 2015c.

uppehållstillstånd. Ett uppehållstillstånd är tidsbegränsat eller permanent. Ett tidsbegränsat uppehållstillstånd meddelas antingen som tillfälligt eller fortlöpande uppehållstillstånd. De fem största nationalitetsgrupperna bland dem som meddelats ett uppehållstillstånd 2015 var medborgare i Ryska federationen, Kina, Indien, Ukraina och Vietnam.⁴⁴

Vid utgången av 2015 hade Finland cirka 330 000 invånare vars modersmål var ett främmande språk, vilket är sex procent av befolkningen. Antalet som talar ett främmande språk hade ökat med cirka 19 000 jämfört med året innan. Den största andelen personer som talar ett främmande språk fanns i Nyland, cirka 11 procent, och den minsta andelen i Södra Österbotten, två procent. De största grupperna som talar ett främmande språk var de som hade ryska som modersmål (72 436), estniska som modersmål (48 087) och somaliska som modersmål (17 871).⁴⁵

1.3 Religionssituationens utveckling

Religionssituationen i världen

Den internationella religionsstatistiken visar att antalet personer globalt som bekänner sig till en religion ökar, och sekularisering är inte en förhärskande trend på något ställe i världen. Däremot kan man se tydliga förändringar i religionernas geografiska fokus och i anhängarantalet under de senaste fyrtio åren.

Center for the Study of Global Christianity bedömer och analyserar förändringarna i den globala religionssituationen i synnerhet inom fältet för den kristna tron. Fokus i den kristna tron har under 1900-talet tydligt flyttats till södra halvklotet, och utvecklingen ser ut att fortsätta på samma sätt. År 1970 bodde cirka 41 procent av de kristna i världen på södra halvklotet (Latinamerika, Afrika och Asien). Man uppskattar att 65 procent av de kristna i världen kommer att bo på södra halvklotet senast 2020. Den näst största grenen av den kristna tron, efter den katolska kyrkan, är för tillfället den pingstkarismatiska kristenheten. Enligt en uppskattning fanns det 1970

44 Migrationsverket: Statistik 2015a.

45 Finlands officiella statistik (FOS): Befolkningsstruktur 2015.

cirka 63 miljoner pingstkarismatiska kristna i världen. Man uppskattar att det kommer att finnas mer än 700 miljoner kristna senast år 2020.⁴⁶

Pew Research Center har på basis av befolkningsstatistiken gjort kartläggningar och uppskattningar av förändringar i situationen för världsreligionerna fram till 2050-talet. Särskilt klart framstod den kraftiga tillväxten för islam. Man bedömer att antalet invånare i världen kommer att öka till 9,3 miljarder mellan 2010 och 2050. År 2010 uppgick antalet muslimer till 1,6 miljarder, och enligt en uppskattning kommer antalet muslimer att öka till cirka 2,8 miljarder senast 2050, med andra ord kommer det då att finnas ungefär lika många muslimer som kristna. År 2010 fanns det cirka 2,2 miljarder kristna, och man uppskattar att antalet ökar till cirka 2,9 miljarder senast 2050. Med beaktande av befolkningsökningen kommer de kristna fortfarande att utgöra en tredjedel av världsbefolkningen senast 2050, vilket är samma andel som 2010.

Hinduernas andel kommer fortfarande att vara cirka 15 procent av världsbefolkningen 2050. Procentuellt sett är antalet således mer eller mindre det samma som 2010, men med beaktande av befolkningsförändringarna ökar antalet hinduer med cirka 352 miljoner mellan 2010 och 2050. Under samma tidsperiod ökar antalet buddhister, även om deras procentuella andel minskar.⁴⁷

På grund av orsaker som i hög grad beror på befolkningsutvecklingen verkar det i sin tur som om antalet religionslösa minskar globalt sett. När antalet som bekänner sig till olika religioner adderas i de olika världsdelen framgår det att religionerna fortfarande har en stark ställning.

Religionerna är också en del av de samhälleliga spänningarna och konflikterna. År 2014 förekom det i cirka en fjärdedel av världens länder social fientlighet som på olika sätt anknöt till religion. Denna kan framgå som vandalisering av religiösa föremål och objekt eller våld mot människor. Likaså i en fjärdedel av världens länder försöker staterna sätta upp vissa begränsningar för religioner och religionsutövande.⁴⁸ Kristna och muslimer är de som mest råkar ut för religionsfientlighet.

År 2015 hade kristna i 108 länder råkat ut för fientligt bemötande av staten eller olika sociala grupper. Muslimer hade upplevt trakasserier i 100 länder. Under de senaste åren hade fientligheten mot judar ökat iögonfallande

46 Christianity in its Global Context 1970–2010, 2013, 7–8.

47 Pew Research Center 2015.

48 Pew Research Center 2016b.

mycket. År 2007 förekom det fientligt bemötande i 51 länder, medan motsvarande siffra 2014 redan var 81.⁴⁹

Religionernas utvecklingstrender i Europa

I Europa syns tydliga regionala skillnader då det gäller utvecklingen av antalet religionsanhängare mellan 1970 och 2014. I Sydeuropa har det inte skett några stora förändringar under denna period. Antalet religionsanhängare hade minskat med endast 1,4 procentenheter under mer än 40 år. Det anmärkningsvärda är att antalet religionsanhängare i Västeuropa under samma period hade minskat med 15 procentenheter (år 1970 fanns det 91 procent anhängare och 2014 var motsvarande siffra 76 procent). Väsentliga förändringar har likaså skett i Nordeuropa. Antalet religionsanhängare hade sjunkit med nio procentenheter under den aktuella perioden. I Östeuropa har däremot förändringarna varit de motsatta. År 1970 var religionsanhängarnas andel cirka 63 procent, och 2014 hade andelen ökat med 29 procentenheter. I hela Europa har det dock i själva verket inte skett någon minskning i det totala antalet religionsanhängare.

Under perioden 1970–2014 hade det totala antalet religionsanhängare i Europa ökat med cirka sju procentenheter. Enligt prognoserna kommer antalet religionsanhängare i Europa att senast 2030 vara cirka fem procentenheter högre än år 1970. I Väst- och Nordeuropa kommer dock antalet anhängare att sjunka.⁵⁰

Om förändringstrenden fortsätter, kommer Europa att vara den enda världsdelen där det absoluta antalet kristna kommer att minska fram till 2050, även om kristendomen kommer att bevaras som den största religionstraditionen. Cirka 10 procent av befolkningen i Europa kommer att vara muslimer.⁵¹

Antalet ateister, agnostiker och personer som inte bekänner sig till någon religion eller religiös tradition kommer att öka i till exempel Frankrike och USA. Globalt sett kommer antalet personer utan trostillhörighet ändå att minska på grund av trenderna i befolkningsutvecklingen i de olika världsdelarna.

49 Pew Research Center 2016a.

50 Grimm m.fl. 2015, 18–19.

51 Pew Research Center 2015.

Generaliserat kan man säga att antalet religionsanhängare har sjunkit i synnerhet i de gamla, stora protestantiska kyrkorna som traditionellt haft anhängare i Nord- och Västeuropa, medan antalet anhängare i de katolska områdena inte har minskat lika mycket. Denna förändring anknyter till den sekulariseringsutveckling i Väst- och Nordeuropa som redan pågått länge. Det är å andra sidan fråga om förändringar i religiositeten och ökad mångfald, inte enbart sekularisering.

Finländarnas medlemskap i religiösa samfund

Den religiösa mångfalden och mångkulturaliteten syns också på det religiösa samfundsfältet. Antalet registrerade religiösa samfund har ökat jämnt under hela 2000-talet. År 2000 fanns det 49 registrerade samfund och vid utgången av 2015 uppgick antalet till 110 (figur 1.1). Under fyraårsperioden hade 32 nya självständiga religiösa samfund förts in i Patent- och registerstyrelsens föreningsregister.⁵² Bortsett från folkkyrkorna var det totala antalet medlemmar i religiösa samfund 88 500, dvs. 1,6 procent av finländarna. Majoriteten, 71 592 personer, är medlemmar i kristna samfund eller samfund med kristen bakgrund. Mellan 2000 och 2015 har det totala antalet samfundsmedlemmar ökat med mer än 30 000.⁵³

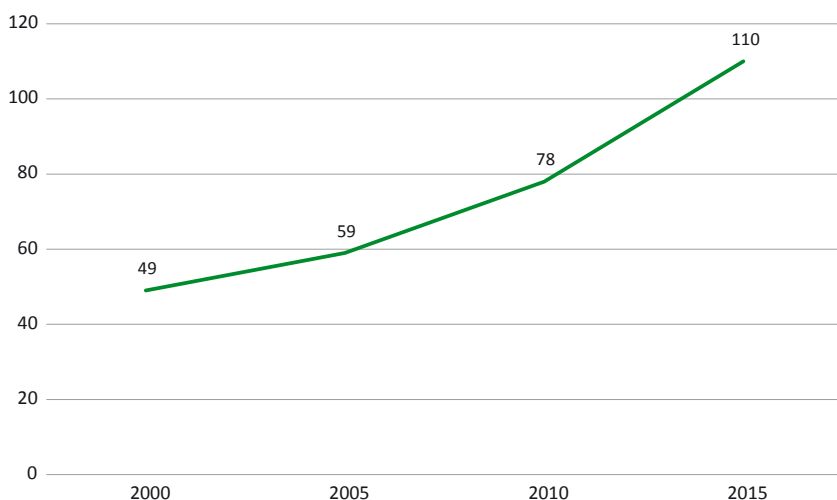
Cirka 58 000 personer, dvs. 1,1 procent av finländarna hörde till den ortodoxa kyrkan. De största samfunden 2015: Jehovas vittnen (18 200), frikyrkosamfundet Suomen Vapaakirkko (15 000), Katolska kyrkan i Finland, (13 000) Pingstkyrkan, (8 300), Jesu Kristi Kyrka av Sista Dagars Heliga i Finland (3 200) och Adventskyrkan i Finland (3 200). Cirka en tredjedel av de registrerade samfunden är kristna eller har kristen bakgrund. Av de samfund som grundats under fyraårsperioden var 17 andra än kristna samfund eller samfund med kristen bakgrund. Mer än hälften av dessa samfund var islamiska samfund. Vid utgången av 2015 fanns det 42 islamiska samfund. Det totala antalet medlemmar i islamiska samfund uppgick till 13 289. De tre största islamiska samfunden var Helsinki Islam Keskus (2 453), Suomen Islamilainen Yhdyskunta (1 588) och Tampereen Islamin Yhdyskunta (1 437). Största delen av samfunden representerar den sunnitiska inriktningen

52 Befolkningen enligt det religiösa samfundet 2015.

53 Befolkningen enligt religiöst samfund 2015.

av islam. Migrationsinstitutets direktör Tuomas Martikainen uppskattade i flera medier hösten 2015 att det finns minst 70 000 muslimer i Finland.⁵⁴

Det fanns elva buddhistiska samfund med totalt 956 medlemmar. Det största buddhistiska samfundet var Suomen vietnamlaisien buddhalaisten yhdyskunta (652). Det fanns fyra hinduiska samfund med totalt 324 medlemmar. Det största hinduiska samfundet var Suomen hindut (195). Processen med att registrera religiösa samfund får i allmänhet ingen mediesynlighet. Samfundet Karhun kansa registrerades i december 2013. Registreringen fick dock ganska mycket synlighet i olika medier. Karhun kansa är det första nyhedniska samfundet som har registrerats som ett religiöst samfund. Samfundet hade 35 medlemmar.⁵⁵

Figur 1.1

Antal självständiga religiösa samfund 2000, 2005, 2010 och 2015. Patent- och registerstyrelsen 2016.

⁵⁴ Lännen media 2015.

⁵⁵ Befolkningen enligt religiöst samfund 2015.

Tabell 1.1

Befolkningen enligt religiöst samfund 1920–2015, %. Statistikcentralen 2015.

År	Lutheraner	Ortodoxa	Övriga	Hör inte till något registrerat religiöst samfund
1920	98,1	1,6	0,3	0,0
1930	96,3	1,9	0,3	1,5
1940	95,9	1,8	0,3	2,0
1950	95,1	1,7	0,4	2,7
1960	92,4	1,4	0,6	5,5
1970	92,4	1,3	0,6	5,2
1980	90,3	1,1	0,7	7,8
1990	87,9	1,1	0,8	10,2
2000	85,1	1,1	1,1	12,7
2007	81,8	1,1	1,3	15,9
2008	80,7	1,1	1,3	16,9
2009	79,9	1,1	1,4	17,7
2010	78,3	1,1	1,4	19,2
2011	77,3	1,1	1,5	20,1
2012	76,4	1,1	1,5	21,0
2013	75,3	1,1	1,6	22,1
2014	73,7	1,1	1,6	23,5
2015	72,9	1,1	1,6	24,3

Tabell 1.2

Befolkningen enligt religiöst samfund (religionstradition) och födelsestat 2015. Statistikcentralen 2015.

Religionstradition	Födelsestat		Totalt	Andelen utlandsfödda av medlemmarna
	Finland	Utlandet	Alla	%
KRISTENDOMEN	4 048 797	63 884	4 112 681	1,6
Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland	3 959 214	45 155	4 004 369	1,1
De ortodoxa kyrkorna	51 776	9 914	61 690	16,1
Frikyrkorna	14 783	626	15 409	4,1
Katolska kyrkan	6 626	6 443	13 069	49,3
Pingströrelsen	8 116	646	8 762	7,4
Adventism	3 227	231	3 458	6,7
Baptism	2 160	497	2 657	18,7
Metodistkyrkor	1 340	75	1 415	5,3
Evangelisk-lutherska frikyrkoförsamlingar	942	35	977	3,6
Andra kristna	548	176	724	24,3
De anglikanska kyrkorna	65	86	151	56,9
ISLAM	5 379	7 910	13 289	59,5
JUDENDOMEN	851	282	1 133	24,9
BUDDHISMEN	425	531	956	55,5
HINDUISMEN	133	191	324	58,9
NATURRELIGIONER OCH NYHEDENDOM	35		35	0,0
ÖVRIGA TROSSAMFUND	21 817	967	22 784	4,2
Jehovas vittnen	17 864	421	18 286	2,3
Jesu Kristi Kyrka av Sista Dagars heliga	3 124	135	3 259	4,1
Bahá'isamfunden	391	279	670	41,6
Kristensamfundet i Finland	275	15	290	5,2
Fria katolska kyrkan	137	2	139	1,4
Övriga	25	115	140	82,1
UTANFÖR ETT RELIGIÖST SAMFUND	1 072 709	263 397	1 336 106	19,7
Totalt	5 150 146	337 162	5 487 308	6,1

Av finländarna hör 1 336 106 inte till något religiöst samfund (Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland, Ortodoxa kyrkan i Finland eller ett registrerat religiöst samfund). Alla de som inte hör till något religionssamfund är enligt sin övertygelse inte nödvändigtvis religionslösa. Bland dem som inte hör till något trossamfund finns bland annat största delen av muslimerna, en del av pingstvännerna, en del av de karismatiskt kristna, katoliker, majoriteten av buddhisterna och också representanter för andra religionstraditioner.

Vid en granskning av fältet för de religiösa samfundet i Finland bör hänsyn tas till att de registrerade samfundet bildar endast en del av detta fält. Största delen av de religiösa samfundet verkar som normala registrerade eller oregistrerade föreningar och andra samfund. I databasen Religioner i Finland som upprätthålls av Kyrkans forskningscentral finns en förteckning över 1 000 självständiga religiösa samfund eller samfund med religiös bakgrund (2015). Mer än hälften av de kristna samfund som förts in i databasen består av pingstförsamlingar och nykarismatiska församlingar.

1.4 Medlemskap i evangelisk-lutherska kyrkan

Medlemskap i kyrkan och de kyrkliga förrättningarnas räckvidd

Vid utgången av 2015 var antalet medlemmar i kyrkan som har sin stadigvarande hemvist i Finland 4 200 935, vilket motsvarar 72,9 procent av hela landets befolkning. I slutet av 2011 var den motsvarande andelen 77,2 procent, med andra ord minskade andelen medlemmar i kyrkan med 4,3 procentenheter under fyraårsperioden. Under den föregående fyraårsperioden var motsvarande minskning i medlemsandelen 4,5 procentenheter.⁵⁶

Då det gäller medlemskap i kyrkan har de regionala skillnaderna ökat. Andelen som hörde till kyrkan var högst i Borgå, Uleåborgs och Lappo stift, där cirka fyra av fem hörde till kyrkan (tabell 1.3). Andelen i Helsingfors stift var däremot cirka 20 procentenheter lägre – färre än tre av fem hörde till kyrkan. Den andel av befolkningen som hör till kyrkan var störst i synnerhet i landsortsförsamlingar med färre än 10 000 medlemmar. I totalt 14 församlingar hörde mer än 90 procent av befolkningen till kyrkan. Dessa församlingar var nästan undantagslöst belägna i Södra och Norra

⁵⁶ Utmanad kyrka 2012, 74.

Österbotten samt i Uleåborgstrakten. Andelen som hör till kyrkan underskred medeltalet för hela landet i 25 församlingar eller kyrkliga samfälligheter, som huvudsakligen omfattade större stadsförsamlingar. Andelen som hörde till kyrkan var lägre i de fyra största städerna, dvs. Helsingfors (55,9 procent), Tammerfors (65,0 procent), Esbo (63,3 procent) och Vanda (60,6 procent).⁵⁷ Antalet församlingsmedlemmar minskade i alla stift. Antalet minskade mest i områden med flyttningsförlust i S:t Michels och Kuopio stift.

Tabell 1.3

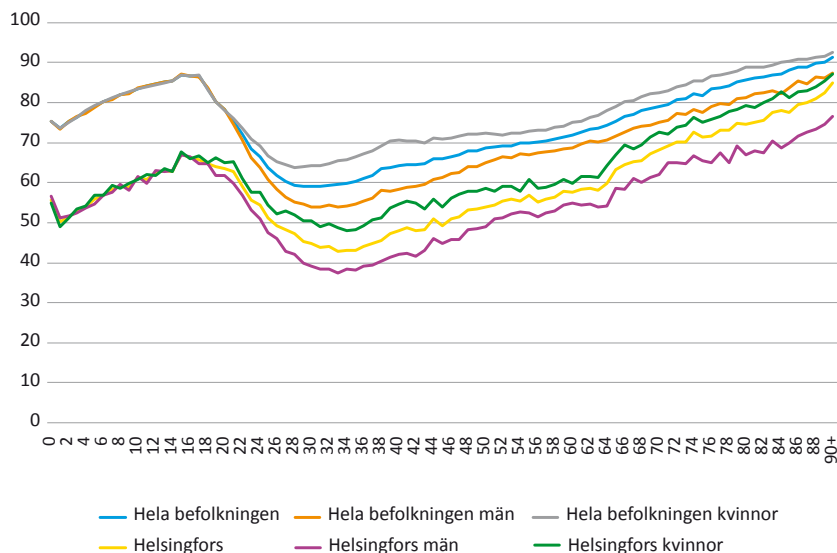
Kyrkomedlemmarnas antal och andel (%) av befolkningen samt förändring 2011–2015. Statistisk årsbok för kyrkan 2015.

Stift	Invånarantal 31.12.2015	% av områdets befolkning	Förändring av folkmängden 2011–2015	%
Åbo	518 486	76,1	-24 339	-4,5
Tammerfors	615 523	72,8	-24 951	-3,9
Uleåborg	518 584	80,5	-16 357	-3,1
S:t Michel	371 823	77,4	-27 604	-6,9
Borgå	242 854	81,5	-11 591	-4,6
Kuopio	397 947	77,0	-23 087	-5,5
Lappo	421 185	79,3	-15 488	-3,5
Helsingfors	499 239	58,7	-16 694	-3,2
Esbo	413 773	68,0	-11 840	-2,8
Hela kyrkan	3 999 414	72,9	-171 951	-4,1

Flest medlemmar i kyrkan fanns det i de äldsta åldersgrupperna och bland ungdomar i skriftskolåldern (figur 1.2). Av 15-åringarna hörde 87 procent till kyrkan. Andelen 65-åringar och äldre personer som hörde till kyrkan var också högre än i medeltal för hela befolkningen. Däremot var andelen 22–64-åringar som hörde till kyrkan lägre än i fråga om hela befolkningen. Befolkningen i åldern 28–34 år stod för den minsta andelen, under 60 procent. Mellan kvinnor och män finns det också en betydande skillnad. Av kvinnorna hörde 76,3 procent och av männen 69,5 procent till kyrkan.

57 Finlands officiella statistik (FOS): Befolkningsstruktur 2015.

I Finland är kurvan för kyrkomedlemskapet svagt S-formad. De högsta värdena gäller för 15-åringarna och de äldre åldersgrupperna och de lägsta värdena för nyfödda och åldersgruppen cirka 30 år. I Helsingfors, där andelen som hör till kyrkan är den lägsta i landet, innebär detta att 26–45-åringarnas andel är under 50 procent. År 2015 var den lägst bland 34-åringar. I Helsingfors hörde cirka 43 procent av dessa till kyrkan. Då det gäller män i Helsingfors hade andelen 29–34-åringar sjunkit under 40 procent.

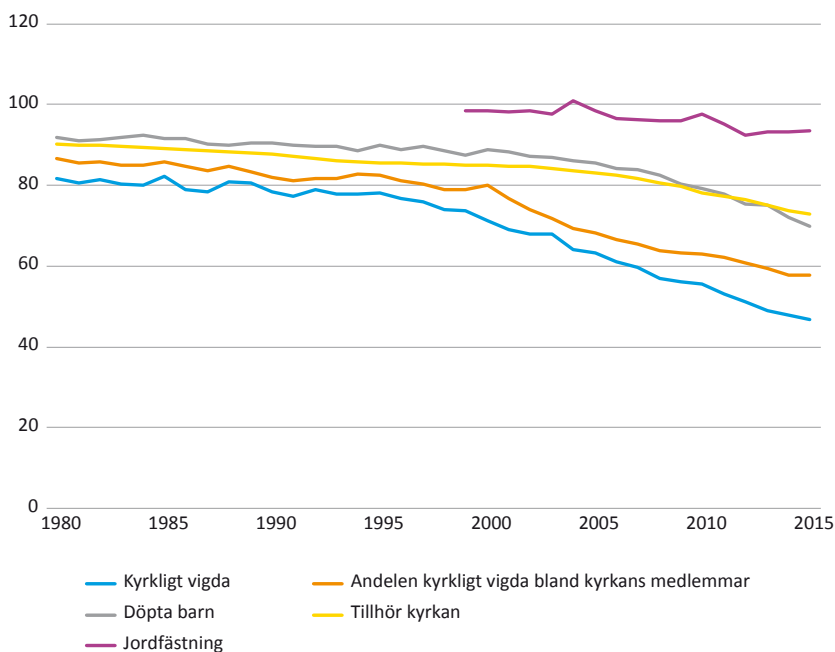

Figur 1.2

Andel som hör till kyrkan bland personer i olika åldrar 2015 i hela landet samt i Helsingfors. Befolkningen enligt medlemskap i evangelisk-lutherska kyrkan: Helsingfors och hela landet Statistikcentralen.

Det faktum att andelen som hör till kyrkan är lägst bland dem som är i åldern för att bilda familj påverkar naturligtvis även kraftigt populariteten för kyrkbröllop och dop. Populariteten för kyrkliga vigslar började minska vid millennieskiftet, då andelen kyrkligt vigda började sjunka snabbare än andelen som hör till kyrkan (figur 1.3). Andelen dop har länge varit ungefär lika stor som andelen som hör till kyrkan, men från och med 2010-talet har

andelen döpta barn varit lägre än andelen som hör till kyrkan.⁵⁸ Andelen kyrkliga jordfästningar har däremot förblivit på en hög nivå fram till i dag, vilket delvis återspeglar den äldre befolkningens större andel då det gäller att höra till kyrkan.⁵⁹ Även i andelen jordfästningar syns en lindrig nedgående trend på 2000-talet.

Figur 1.3

Andelen som hör till kyrkan och andelen döpta barn, andelen som jordfästs samt antalet kyrkliga vigslar av alla äktenskap och av de äktenskap där åtminstone den ena hör till kyrkan 1980–2015, %. Statistisk årsbok för kyrkan, Statistikcentralens befolkningsstatistik.

58 En mer detaljerad granskning av förändringen i antalet dop och orsakerna till denna finns i kapitel 4.

59 De siffror som anger jordfästningarnas procentuella andel är inte exakta, eftersom det kan förekomma dröjsmål på så sätt att en del av dem som avlidit kort före årsskiftet jordfästs först följande år. Andelen för 2004 överskrider av denna anledning 100 procent.

Också flyttrörelsen påverkar förändringen i antalet medlemmar i kyrkans till följd av att en flyttning till en annan ort leder till att bandet till den tidigare hemförsamlingen brister, och det krävs ansträngningar för att få social kontakt med den nya församlingen. I synnerhet när flyttningar infaller i det skede av livet då man försöker få vardagen att gå ihop, kan kontakten till församlingen bli distanserad.

Under fyraårsperioden minskade flyttrörelsen mellan församlingarna med cirka åtta procent. Åren 2012–2015 flyttade 1,1 miljoner personer till en ny församling, medan motsvarande siffra var 1,2 miljoner under den föregående fyraårsperioden. Ändå var andelen personer som flyttade till en ny församling 2015 cirka en fjärdedel (27,3 procent) av det totala antalet medlemmar i kyrkan. Minskningen i antalet flyttare beror till största delen på att antalet medlemmar i kyrkan minskar samt att antalet församlingar minskar till följd av att motsvarande minskning inte har skett i flyttrörelsen mellan kommunerna. Vid en granskning av siffrorna för flyttrörelsen bör man dock observera att en enda person kan flytta flera gånger under granskningsperioden.

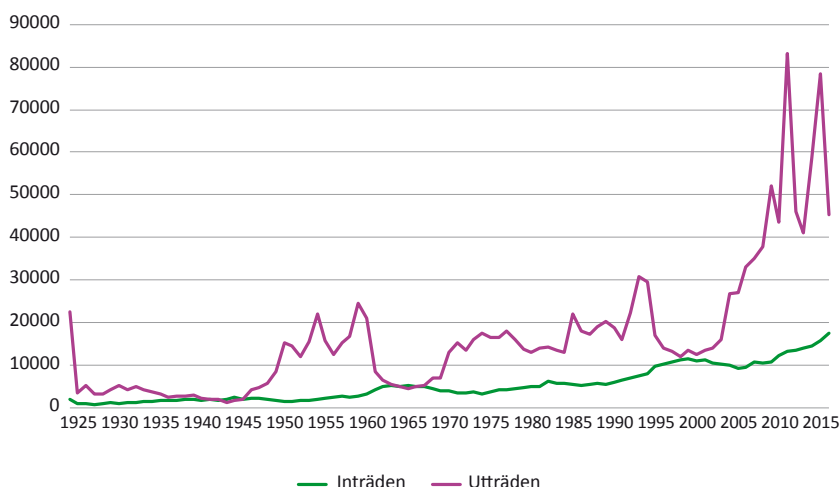
Tabell 1.4

Kyrkans flyttrörelse enligt stift 2012–2015. Statistisk årsbok för kyrkan 2015.

Stift	Antalet inflyttade till församlingen 2015	% av medel-folk-mängden	Alla flyttande åren 2012–2015	Förändring av flyttningsrörelsen (jfrt m. år 2012)	% av folkmängden åren 2012–2015
Åbo	33 645	6,5	136 428	-1 391	26,3
Tammerfors	43 533	7,0	185 616	-6 539	30,2
Uleåborg	32 538	6,3	131 372	-1 110	25,3
S:t Michel	17 879	4,8	74 578	-2 614	20,1
Borgå	10 095	4,1	41 163	-39	16,9
Kuopio	26 097	6,5	106 885	-1 790	26,9
Lappo	18 636	4,4	73 957	-327	17,6
Helsingfors	57 870	11,6	229 649	-469	46,0
Esbo	27 522	6,6	111 925	-2 019	27,1
Hela kyrkan	267 815	6,7	1 091 573	-16 298	27,3

Utträde ur kyrkan

Under fyraårsperioden trädde 223 600 personer ut ur kyrkan, vilket är nästan lika många som under den föregående fyraårsperioden (225 100 personer). Andelen som trädde ut minskade med endast 0,7 procent. När denna siffra sätts i proportion till antalet medlemmar 2011 motsvarar antalet som utträtt 5,4 procent av medlemmarna. Antalet utträden var högst 2014 då cirka 78 300 personer trädde ut ur kyrkan (figur 1.4).

Figur 1.4

Inträden i och utträden ur kyrkan 1923–2015. Statistisk årsbok för kyrkan.

Orsaken till det exceptionellt höga antalet som gick ur kyrkan 2014 var riksdagens beslut om att ändra äktenskapslagen. På basis av ett förslag som skapades utifrån ett medborgarinitiativ röstade riksdagen 28 november 2014 för att ändra äktenskapslagen så att den blev könsneutral. I röstningen fick lagförslaget riksdagens godkännande och sändes för vidare behandling. Röstningsresultatet gav upphov till en våg av utträden ur kyrkan, och dimensionerna var i samma storleksklass som utträdesvågen 2010. På basis av tjänsten eroakirkosta.fi:s pressmeddelanden som publicerades samma och följande dag fick man snabbt uppfattningen att de som trädde ut denna gång var de konservativa som var besvikna på röstningsresultatet.⁶⁰ Enligt

60 Eroakirkosta.fi 2014.

kommentarerna som lämnades i tjänsten var många av dem som trädde ut särskilt upprörda över den Facebookuppdatering som ärkebiskop Kari Mäkinen snart efter röstningen publicerade och där han meddelade att han gladdes sig över resultatet för och med regnbågsfolket. Också ökningen i antalet som trädde ut hösten 2015 berodde sannolikt delvis på protesten mot det stöd som kyrkan visade för invandrarna. En närmare granskning av profilen för dem som trädde ut visade dock att andelen utträdna som definierat sig själva som religiöst konservativa hade ökat från åtta procent till fjorton procent, dvs. endast sex procentenheter 2014–2015 jämfört med de föregående åren.⁶¹ Dessa protestfenomen gav således inte upphov till några större konsekvenser då det gäller helhetsbilden av utträdet ur kyrkan.

Tabell 1.5

Antal utträdna ur kyrkan 2012–2015. Statistisk årsbok för kyrkan 2015.

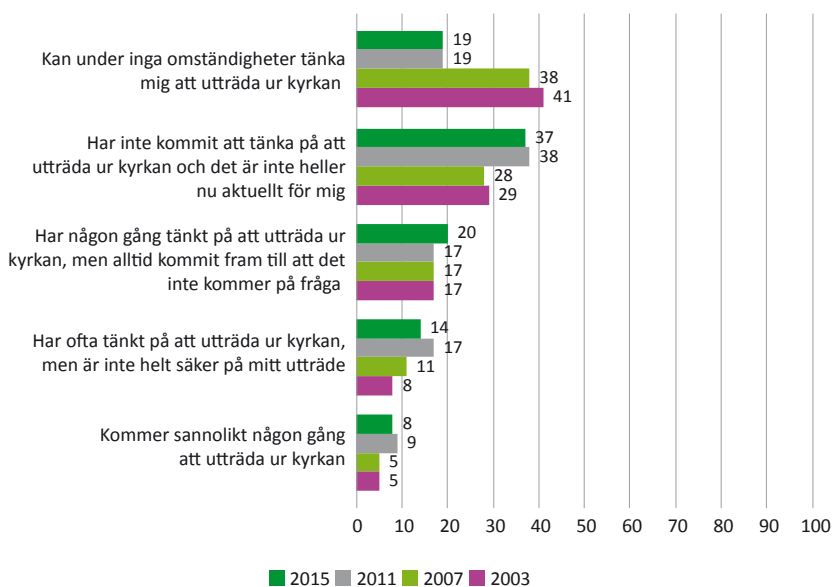
	Utträdna 2015	% av utträdna	% av medelfolk- mängden 2015	Totalt 2008– 2011	Totalt 2012– 2015	Förändring fr. föreg. period %	% av antalet medlem- mar 2011
Åbo	5 663	12,5	1,1	27 402	27 818	1,5	5,1
Tammerfors	7 678	17,0	1,2	38 085	38 292	0,5	6,0
Uleåborg	5 098	11,3	1,0	25 046	26 926	7,5	5,0
S:t Michel	3 730	8,2	1,0	19 251	18 899	-1,8	4,7
Borgå	1 958	4,3	0,8	9 005	9 182	2,0	3,6
Kuopio	4 071	9,0	1,0	18 982	20 341	7,2	4,8
Lappo	4 081	9,0	1,0	18 856	19 733	4,7	4,5
Helsingfors	7 436	16,4	1,5	40 980	35 225	-14,0	6,8
Esbo	5 526	12,2	1,3	27 520	27 169	-1,3	6,4
Hela kyrkan	45 241	100	1,1	225 127	223 585	-0,7	5,4

Proportionellt mest ökade antalet utträdna i Uleåborgs, Kuopio och Lappo stift (tabell 1.5). Däremot sjönk antalet utträdna väsentligt i Helsingfors stift. Kvantitativt och proportionellt var antalet som trädde ut högst i Tammerfors, Helsingfors, Åbo och Esbo stift.

61 Gallup Ecclesiastica (GE) 2015.

Kyrkans medlemmars inställning till utträde ur kyrkan har inte förändrats i någon väsentlig grad på fyra år. Enligt enkäten *Gallup Ecclesiastica* 2015 ansåg åtta procent av enkätdeltagarna det vara sannolikt att de träder ut ur kyrkan, och detta är en siffra som är endast cirka en procentenhet lägre än i enkäten 2011 (figur 1.5). I enkäten var den andel personer som ofta tänker på att träda ut ur kyrkan cirka 14 procent, dvs. likaså en minskning med tre procentenheter jämfört med föregående enkät. Totalt var andelen som allvarligt överväger ett utträde och andelen som sannolikt träder ut således cirka en femtedel av kyrkans medlemmar (22 procent).

I andelen som är starkt engagerade i medlemskapet i kyrkan har det inte heller skett någon förändring. Andelen av dem som under inga omständigheter kunde tänka sig att träda ut ur kyrkan var fortfarande 19 procent. Mer än en tredjedel (37 procent) av kyrkans medlemmar tänker knappt alls på att träda ut ur kyrkan och anser inte att frågan är aktuell. Inte heller i detta avseende hade någon större förändring skett.

Figur 1.5

Inställning bland evangelisk-lutherska kyrkans medlemmar till tanken att träda ut ur kyrkan 2003, 2007, 2011 och 2015, % av respondenterna. Gallup Ecclesiastica 2003, 2007, 2011, 2015. N = 827, 793, 3 613, 3 155.

Med hjälp av den statistiska modellen var det möjligt närmare granska profilen för dem som var nära att träda ut ur kyrkan.⁶² I granskningen inkluderades den grupp av respondenter som angav att de sannolikt kommer att träda ut ur kyrkan. Med hjälp av de koefficienter som ingick i modellen kunde man dra slutsatser om vilka egenskaper som gjorde det sannolikt att man hörde till denna grupp. Den mest centrala observationen var att trots att man med hjälp av modellen kunde standardisera många demografiska och religiösa bakgrundsfaktorer, förblev åldern en faktor som har en mycket stark inverkan på övervägandet att träda ut ur kyrkan. När personer födda på 1930–1940-talen valdes som referensgrupp hörde alla andra åldersgrupper med mångdubbel sannolikhet till en grupp där ett utträde ansågs vara sannolikt. Den grupp där sannolikheten för ett utträde var störst var de som var födda på 1980–1990-talen.

Också utbildningen hade en betydande fristående inverkan på viljan att utträda. De som hade grundskoleutbildning hörde till gruppen där sannolikheten för ett utträde förutspåddes vara högst. Däremot var det mindre sannolikt att de som hade mellanstadieutbildning, men också lägre högskoleutbildning, hörde till gruppen för vilken utträde kunde förutspås. Arbetslöshet och inkomstnivå hade dock ingen särskild inverkan på utträdesbenägenheten.

Bostadsorten hade ingen statistisk betydande inverkan. Detta är sålunda en betydande observation i och med att den visar att utträdet som fenomen berör hela Finland, inte enbart huvudstadsregionen eller stora orter, även om utträdessiffrorna på dessa ställen är högre än i resten av landet. De högre utträdessiffrorna för de stora orterna beror således sannolikt till stor del på befolkningsstrukturen.

Religiositeten hade en tveeggad inverkan på sannolikheten för utträde: samtidigt som antagande av den kristna läran ledde till mindre utträdesbenägenhet, ledde en konservativ uppfattning om kyrkans roll och uppgifter till en ökning av denna.⁶³ Tvärtemot förväntningarna ökade också den religiösa fostran sannolikheten att höra till gruppen där ett utträde ur kyrkan betraktades som sannolikt.

62 Se bilaga 4, tabell 1.1.

63 De som understöder kyrkans konservativa roll understödde påståendena om att kyrkan enbart borde fokusera på sina andliga uppgifter, tydligare hålla sig till Bibelns lära, mer aktivt sprida det kristna budskapet i Finland, och de tog avstånd från påståendet att kyrkan borde förhålla sig mer tolerant till sexuella minoriteter och omarbete sin lära i skenet av dagens information. Strukturen på koefficienterna som mäter värdena och religiositeten förklaras i bilaga 3.

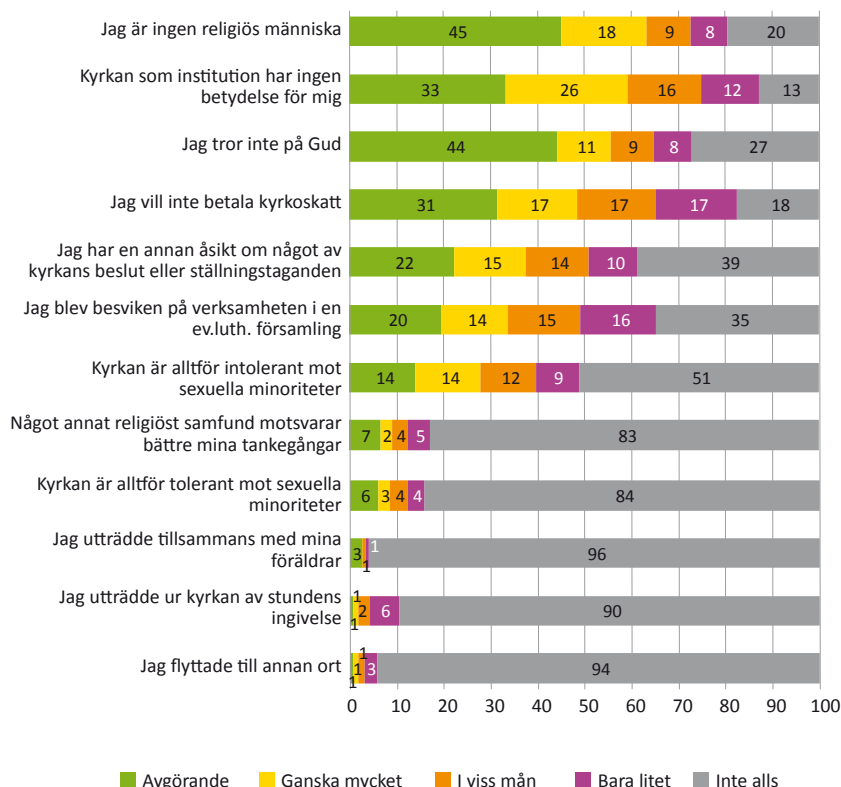
Det som däremot helt svarade mot förväntningarna var att de som ansåg sig vara religionslösa med mångdubbel sannolikhet stod närmare utträdeströskeln än de andra. Det som också var i enlighet med förväntningarna var att de lutherska värdena samt den positiva inställningen till kyrkans närvaro i de offentligrättsliga sammanslutningarna i väsentlig grad minskade sannolikheten att höra till gruppen för vilken ett utträde är sannolikt.⁶⁴

Bland respondenterna i enkäten *Gallup Ecclesiastica* fanns det 900 som hade trätt ut ur kyrkan. När man i enkäten bad dem ange orsakerna till utträdet nämndes följande faktorer som de tre främsta: huruvida personen betraktade sig själv som religiös, trodde på Gud och ansåg att kyrkan som institution hade någon personlig betydelse (figur 1.6). Närmare hälften av respondenterna angav som orsak som i avgörande utsträckning påverkat utträdet att han eller hon inte var en religiös person eller inte trodde på Gud. Cirka en tredjedel ansåg att den avgörande orsaken var att kyrkan som institution inte har någon betydelse.

Dessa siffror stärker uppfattningen om att de livsåskådningsrelaterade orsakerna påverkar utträdessannolikheten mycket kraftigt. Jämfört med enkäten 2011 verkar det som om betydelsen av de livsåskådningsrelaterade orsakerna fortsatt öka. Till exempel uppmärksades en ökning på fem procent för andelen personer som angav att det faktum att de inte är religiösa människor relativt mycket eller i avgörande grad påverkat utträdet. Detta ledde till att den orsaken steg högst upp i listan.

Ovillighet att betala kyrkoskatt var en avgörande orsak för cirka en tredjedel av dem som utträtt. Cirka en femtedel av dem som utträtt ur kyrkan uppgav som avgörande orsak att de var av annan åsikt gällande något av kyrkans beslut eller ställningstagande eller på annat sätt besvikna på församlingens verksamhet. Cirka 14 procent ansåg att en avgörande orsak var att kyrkan är alltför intolerant mot sexuella minoriteter, och på motsvarande sätt ansåg sex procent i samma fråga att kyrkan var alltför tolerant.

64 En närmare behandling av de lutherska värdena finns i kapitel 2.

Figur 1.6

Orsaker till utträde ur kyrkan, % av respondenterna. Gallup Ecclesiastica 2015, N = 934.

Inträde i kyrkan

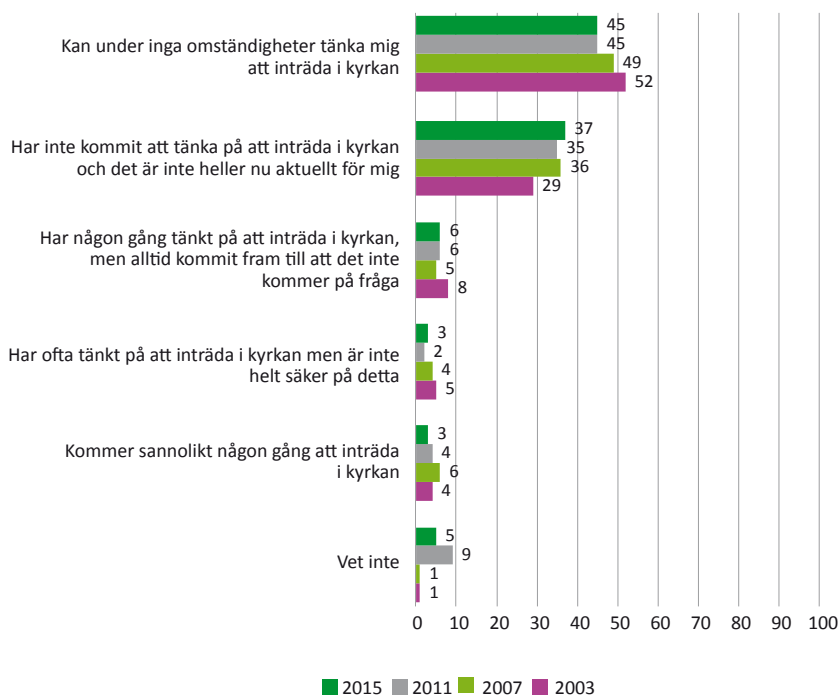
Under fyraårsperioden ökade antalet personer som blivit medlemmar i kyrkan med cirka en fjärdedel jämfört med föregående fyraårsperiod. Totalt anslöt sig cirka 62 000 personer till kyrkan mellan 2012 och 2015 (tabell 1.6). Antalsmässigt anslöt sig mest personer till kyrkan i Helsingfors och Tammerfors stift. Jämfört med föregående fyraårsperiod hade antalet som trädde in i kyrkan ökat mest i Uleåborgs, Tammerfors och Åbo stift. I proportion till det genomsnittliga invånarantalet var inträdet i kyrkan livligast i Helsingfors, Tammerfors och Esbo stift år 2015.

Tabell 1.6

Antal personer som trätt in i kyrkan 2012–2015. Statistisk årsbok för kyrkan 2015.

	Inträden i kyrkan 2015	% av inträdena i kyrkan	% av medel- folkmängden	Inträden i kyrkan samman- lagt 2008–2011	Inträden i kyrkan samman- lagt 2012–2015	Föränd- ring fr. föreg. period %
Åbo	2 325	13,2	0,4	6 083	8 082	32,9
Tammerfors	3 008	17,1	0,5	8 065	10 733	33,1
Uleåborg	1 978	11,2	0,4	4 822	6 441	33,6
S:t Michel	1 249	7,1	0,3	3 544	4 364	23,1
Borgå	842	4,8	0,3	2 839	2 969	4,6
Kuopio	1 310	7,4	0,3	3 675	4 664	26,9
Lappo	1 447	8,2	0,3	3 931	4 950	25,9
Helsingfors	3 180	18,1	0,6	10 263	11 936	16,3
Esbo	2 265	12,9	0,5	6 643	7 927	19,3
Hela kyrkan	17 604	100	0,4	49 865	62 066	24,5

Av enkäten *Gallup Ecclesiastica* framgick det att tendensen att träda in i kyrkan knappt har förändrats under de senaste åren (figur 1.7). Cirka tre procent av befolkningen anser det vara sannolikt att de träder in i kyrkan. Totalt cirka nio procent uppger att de övervägt att ansluta sig till kyrkan. Cirka en tredjedel av befolkningen uppgav att de inte hade tänkt på att bli medlemmar i kyrkan och att det för deras del inte är aktuellt. Närmare hälften uppgav att de inte under några som helst omständigheter kunde tänka sig ett inträde i kyrkan.

Figur 1.7.

Inställning till inträde i kyrkan bland dem som inte hör till kyrkan 2003, 2007, 2011 och 2015, % av respondenterna. Gallup Ecclesiastica 2003, 2007, 2011, 2015, N = 1 009; 1 030; 1 195; 1 120.

1.5 Förhållandena mellan de olika religionerna

Församlingarnas invandrararbete

Närmare 64 000 personer som är födda utomlands och bor i Finland är medlemmar i folkkyrkorna eller något annat kristet samfund. Majoriteten av dessa hörde till Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland. Vid utgången av 2015 var 45 155 av dessa medlemmar i evangelisk-lutherska kyrkan. Majoriteten av dem som anslöt sig till kyrkan var födda i Sverige eller det tidigare Sovjetunionen. Av de kristna samfunden hade ortodoxa kyrkan och katolska kyrkan, näst efter evangelisk-lutherska kyrkan, mest medlemmar

med utlänningsbakgrund (födda i utlandet).⁶⁵ Den religiösa bakgrunden bland invandrarna som kommer till Finland registreras eller statistikförs inte hos myndigheterna vid inresan till landet. Majoriteten av dem som har invandrabakgrund och som bor i Finland hör inte till något religiöst samfund.

Det allt större antalet asylsökande syntes i församlingarnas arbete. Den 4 september 2015 sände Kyrkostyrelsen ett cirkulär till församlingarna. Detta innehöll anvisningar av rekommendationskaraktär om hur församlingarna kan delta för att hjälpa asylsökandena. I cirkuläret konstaterades det bland annat att evangelisk-lutherska kyrkan uppdaterade sin beredskapsplan 2013–2014. I planen konstaterades det att församlingarnas lägercentra och församlingshem kan användas för nödinkvartering.⁶⁶ För kyrkans medarbetare och frivilligarbetare publicerades på webbplatsen för kyrkans medarbetare (Sacrista) material med information om olika praktiska saker då det gäller att hjälpa och stödja asylsökande såväl materiellt som socialt.

I 45 procent av församlingarna hade en ansvarsperson eller ett ansvarsteam utsetts för invandrarna. År 2011 hade ansvariga utsetts i 30 procent av församlingarna. I detta avseende har ökningen varit betydande. I en fjärdedel (25 procent) av församlingarna ordnades utbildning om mångkulturalitet.⁶⁷ År 2011 ordnades utbildning i 16 procent av församlingarna. Med andra ord har även detta område klart utvidgats.

I församlingsenkäten frågade man vilken typ av hjälp som i regel har tillhandahållits för invandrare. Enligt svaren från en tredjedel av församlingarna innefattade hjälpen relativt eller väldigt mycket rådgivning. Enligt svaren från en tiondel av församlingarna har hjälpen i sin tur innefattat relativt eller väldigt mycket andlig hjälp. Också tillhandahållande av ekonomiskt stöd har varit en mycket betydande hjälpform. En tredjedel av församlingarna uppgav att de ger relativt eller väldigt mycket stöd av denna typ. Närmare hälften av församlingarna meddelade att ingen andlig hjälp överhuvudtaget har getts.⁶⁸

På frågan om hur församlingarna reagerat på ökningen i antalet flyktingar och asylsökande svarade mer än hälften (60 procent) att de ordnat donationer av varor och kläder. Mer än hälften av församlingarna (54 procent) uppgav att de också samlat in en extra kollekt för att ge stöd. En femtedel (26 procent) av församlingarna uppgav att de ordnade måltider, idrottsevenemang och

65 Befolkningen enligt religiöst samfund och födelsestaten per land 2015.

66 Kyrkostyrelsens cirkulär 2015.

67 Församlingsenkät 2016, blankett B9.

68 Församlingsenkät 2016, blankett B5.

annan verksamhet. En tiondel av församlingarna bidrog med ekonomisk hjälp för att lindra flyktingkrisen.⁶⁹

En tiondel av församlingarna (9 procent) hade haft möjlighet att erbjuda lokaler för nödinkvartering. Här bör man ta hänsyn till att alla församlingar inte kan ställa lokaler till förfogande. Församlingarna i Tammerfors (15 procent) och Lappo (16 procent) stift ställde mest lokaler till förfogande.

Mångkulturellt invandrararbete i samarbete med kristna invandrarorganisationer har regelbundet utförts av närmare en tiondel (9 procent) av församlingarna och sporadiskt av cirka en femtedel (18 procent). Av församlingarna hade 35 procent regelbundet och 12 procent sporadiskt samarbete med andra kristna kyrkor och organisationer.⁷⁰

På frågan om för vilka etniska och kulturella grupper verksamhet ordnas svarade församlingarna att den oftast ordnas för irakier, afghaner, olika afrikanska grupper (i synnerhet sudaneser), ryssar, ester, ingermanländare, romer, vietnameser, burmeser, thailandare och kineser. Cirka 16 procent av församlingarna nämnde också andra etniska och kulturella grupper eller också specificerades dessa inte närmare. Nio procent av församlingarna uppgav att de ordnar verksamhet för asylsökande, men i svaret specificerades inte några etniska och kulturella grupper. Med hänsyn till att majoriteten av asylsökandena kom från Irak och Afghanistan är det uppenbart att verksamheten har ordnats för dessa grupper.

Cirka åtta procent ordnade aktiviteter för grupper från Afrika, bland annat sudaneser, somalier, ghaneser och nigerianer. Sju procent berättade att de ordnar aktiviteter för irakier och fem procent för ryssar. Aktiviteter för Finlands gamla kulturella minoriteter, romer och samer, ordnades av cirka fyra procent av församlingarna. Endast cirka 15 procent av församlingarna hade inga som helst aktiviteter för etniska och kulturella grupper.⁷¹

Förutom på finska och svenska ordnade församlingarna verksamhet också på engelska, arabiska och ryska. Närmare en femtedel (17 procent) av församlingarna ordnade verksamhet på engelska. Cirka åtta procent ordnade aktiviteter på arabiska. Cirka fem procent ordnade aktiviteter på ryska. De övriga språkens andelar (till exempel estniska, tyska, franska) var betydligt mindre.⁷²

69 Församlingsenkät 2016, blankett B5.

70 Församlingsenkät 2016, blankett B9.

71 Församlingsenkät 2016, blankett B9.

72 Församlingsenkät 2016, blankett B9.

Mötet med muslimer i olika hjälp- och krissituationer har dock inte i alla församlingar upplevts som ett möte som anknyter till religionsdialog, där man talar om olika religionsteologiska frågor. Mötena har uppenbart också i hög grad ordnats utanför de traditionella verksamhetsformerna för religionsdialog.

Ekumenisk verksamhet i församlingarna

På rikskyrklig nivå sköts de kyrkliga förbindelser där den ena parten är Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland. Detta innebär bland annat ekumeniska dialoger med andra kristna kyrkor och mellan ledare för olika religioner. I publikationen *En mötande kyrka* har man samlat riktlinjer för kyrkans internationella och ekumeniska möten samt religionsmöten fram till 2020. I denna konstateras bland annat att man även i de lokala församlingarna bör dra nytta av den kompetens inom församlingen som gäller möten mellan kyrkor och religioner.⁷³

Av församlingsenkäten framgick det att ekumenik bedrivs mycket aktivt även på församlingsnivå. År 2015 ordnades ekumenisk verksamhet av 68 procent av församlingarna. Cirka en tredjedel av församlingarna (32 procent) har regelbundet ordnat ekumenisk verksamhet. Verksamhet av engångskaraktär har också ordnats hos drygt en tredjedel av församlingarna (36 procent). Jämfört med 2011 minskade verksamheten av engångskaraktär med sex procent.⁷⁴ Största delen har varit talarbesök, dessa ordnades hos 40 procent av församlingarna (tabell 1.7). Den ekumeniska böneveckan är även globalt ett av de långvarigaste ekumeniska evenemangen. En tredjedel av församlingarna (32 procent) har samarbetat med andra kristna samfund i genomförandet av den ekumeniska böneveckan. Däremot hade endast 13 procent av församlingarna samarbetat i anslutning till ekumeniska ansvarsveckan. Samanvändning av församlingens verksamhetslokaler i samband med ekumeniska verksamhetsformer förekom i en tredjedel av församlingarna. Likaså deltog mer än en tredjedel av församlingarna (35 %) i ekumeniska möten mellan medarbetare från olika församlingar.⁷⁵

En jämförelse av siffrorna för församlingarnas ekumeniska verksamhet med siffrorna för 2011 visar att förändringarna inte är särskilt betydande.

73 En mötande kyrka 2016, 5–7.

74 Församlingsenkät 2016, blankett B9.

75 Församlingsenkät 2016, blankett B9.

På församlingsnivå verkar omfattningen av den ekumeniska verksamheten ha förblivit i det närmaste oförändrad under fyraårsperioden, bortsett från en förändring i den ekumeniska verksamheten av engångskaraktär.

På församlingsnivå har de ekumeniska förbindelserna varit relativt intensiva till de fria inriktningarna, i synnerhet till pingstförsamlingen och andra frikyrkliga församlingar samt de ortodoxa församlingarna.

Närmare en femtedel (18 procent) av församlingarna uppgav att de haft ett samarbete av engångskaraktär med pingstförsamlingarna 2015. Cirka 17 procent av församlingarna hade ett regelbundet samarbete med pingstförsamlingarna. En dryg tiondel av församlingarna (12 procent) hade haft samarbete av engångskaraktär med de ortodoxa församlingarna. Tolv procent hade haft ett regelbundet samarbete med de ortodoxa församlingarna. Åtta procent hade haft ett samarbete av engångskaraktär med frikyrkliga församlingar. En dryg tiondel (11 procent) hade ett regelbundet samarbete med frikyrkliga församlingar. Med de katolska församlingarna hade drygt två procent haft ett samarbete av engångskaraktär och under två procent ett regelbundet samarbete.⁷⁶

Tabell 1.7

Förekomsten av lokala ekumeniska verksamhetsformer i församlingarna 2015, % av församlingarna Församlingsenkät 2016, N=411.

Verksamhetsform	%
Besök av talare från andra församlingar	40
Gemensamma samlingar för församlingsanställda	35
Gemensam användning av lokaler	33
Gemensamt arrangerad ekumenisk bönevecka	32
Samarbete kring ansvarsveckan	13
Andra gemensamma evenemang	44

⁷⁶ Församlingsenkät 2016, blankett B9.

Religionsdialog i församlingarna

Det finländska dialogfältet består av många olika typer av aktörer, lokala, nationella och internationella organisationer samt nätverk. De första initiativen till en religionsdialog på organisationsnivå togs i slutet av 1970-talet av en part inom Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland. År 1977 bildade Kyrkans utrikesråd arbetsgruppen Kyrkan och judendomen och 1988 arbetsgruppen Kyrkan och islam.⁷⁷

Finland har på gräsrotsnivå deltagit i dialogverksamheten i organisationen United Religions Initiative sedan 2000. I början av millenniet bildades också andra lokala dialoggrupper, till exempel Åbo Religionsforum. Dialogverksamhet på lokal nivå har ordnats på vissa orter. Som exempel kan nämnas arbetsgruppen för dialog mellan religioner som verkat mer än tio år i Lahtis och som 2015 fick Delegationen för etniska relationers ETNO-pris. Också i huvudstadsregionen påbörjades 2015 en verksamhetsform där företrädare för olika religiösa och andliga organisationer besöker varandra. Verksamheten samordnas av Helsingfors kyrkliga samfällighets religionsdialogverksamhet.⁷⁸

År 2013 anslöt sig RESA-forumet till det internationella nätverket Religions for Peace. Detta nätverk har samarbetat med bland annat Kyrkans Utlandshjälp. Det finns också dialogverksamhet som egentligen inte är kopplad till något som helst finländskt religiöst samfund. År 2015 fick en rörelse som började i Sverige fotfäste i Finland. Här fick rörelsen namnet Tillsammans för Finland – Yhdessä Suomen Puolesta. Syftet med projektet är att kämpa mot fördomar och rasism bland annat med hjälp av att ungdomar besöker skolor.⁷⁹

Också församlingarna är en del av fältet för religionsdialog. Verksamhet av engångskaraktär som anknyter till religionsdialog ordnades 2015 av 11 procent av församlingarna och regelbunden verksamhet av fem procent. En jämförelse med motsvarande siffror för 2011 visar att det inte skett några större förändringar inom området för religionsdialog på församlingsnivå.⁸⁰ Största delen av dialogverksamheten har anknutit till relationerna mellan och frågor om islam och kristendom. Dialogverksamheten har främst koncentrerats till

77 Illman & Rautionmaa 2016, 2

78 Illman & Rautionmaa 2016, 7.

79 Illman & Rautionmaa 2016, 7–8.

80 Församlingsenkät 2016, blankett B9.

tillväxtcentrumen. Dialogverksamheten går huvudsakligen ut på att bekanta sig med de lokala organisationerna.

Det bör dock observeras att trots de ovan nämnda, relativt låga siffrorna, uppgav mer än en tredjedel (36 procent) av församlingarna att de hade haft möten med muslimer.⁸¹ Detta kan betraktas som en mycket betydande förändring. Under den föregående verksamhetsperioden uppgav 15 procent av församlingarna att de hade motsvarande verksamhet. En så stor förändring förklaras av ökningen i antalet asylsökande och flyktingar och de kontakter som genom församlingarnas biståndsverksamhet skapats med muslimerna. Möjligheter att mötas har eventuellt också skapats genom den inbjudan till andliga möten och gemensamma bönestunder som tre av fem (38) församlingar riktat till asylsökande.⁸²

1.6 Slutsatser

Internationaliseringen och den allt större kulturella mångformigheten i Finland kommer i allt högre grad att påverka kyrkans verksamhetsmiljö och kyrkan. Det har skett och kommer att ske stora förändringar inom fältet för religion och livsåskådning i Finland. Det allt större religions- och livsåskådningsspektret leder till ett större behov av dialog. En del av det finska religiösa landskapet utgörs såväl av de traditionella världsreligionerna – i synnerhet islam – som många nya religiösa rörelser och former av den moderna folktron. Även det kristna fältet blir mera mångfaldigt. Det är viktigt att medlemmarna i kyrkan känner kristendomens mångfald och söker former för samarbete med olika kristna samfund.

Det är uppenbart att behovet av religionsdialog och religionsteologi ökar när det gäller såväl hela kyrkan som lokala församlingar. Kyrkan stöter också allt oftare på övertygad religionslöshet och bör söka en diskussionskontakt även med de religionslösa.

Kyrkan utför i allt större utsträckning sin missionsuppgift i en miljö där den kristna trons illustrationer, språk och praxis inte längre självklart är bekanta. Den kristna traditionen har blivit främmande för i synnerhet de yngre åldersgrupperna. Den kristna tron ska tolkas i en tid som präglas

81 Församlingsenkät 2016, blankett B9.

82 Församlingsenkät 2016, blankett B5.

av bland annat snabba förändringar, möten mellan kulturer och mångfald inom livsåskådningen.

Det är således fråga om förändringar som skett på en bred front och som högst uppenbart kommer att fortsätta. Dessa förändringar innebär otvivelaktigt en utmaning för verksamhetskulturen i kyrkans missionsuppgift. Den kontextuella missionsuppgiften kommer att bli allt viktigare. Bland annat gästfrihet vid möte med olika kulturer och människor har en nära anknytning till denna uppgift. I och med internationaliseringen kommer kyrkan även i allt högre grad att komma i beröring med de globala strömningarna inom kristendomen. Antalet invandrare ökar, vilket också ökar behovet av ett mångkulturellt arbete. Kyrkan har en viktig roll då det gäller att vara en del av den samhälleliga processen som anknyter till integreringen av invandrare. Mångkulturaliteten och den snabba ökningen i antalet invandrare i kombination med de ekonomiska och sociala förändringarna i samhället har ökat den samhälleliga spänningen och konfrontationen mellan olika medborgargrupper. Spänningarna och konfrontationerna anknyter inte enbart till invandrarfrågorna.

I denna situation är det mycket viktigt att kyrkan för fram sitt synsätt som bottnar i det egna budskapet, där man försvarar jämlikhet, människovärde och hjälp för sin nästa. Kyrkan har betydelse som brobyggare och föregångare.

Flyttrörelsen och den allt större urbaniseringen blir en utmaning för kyrkan då det gäller att se till att kyrkan på ett likvärdigt sätt kan betjäna sina medlemmar även utanför de stora tillväxtcentrumen. En särskild utmaning för de stora församlingarna blir att skapa en fungerande och genuin gemenskap i en miljö där människorna har mycket olika ursprung.

2 LUTHERSK TRO I DAGENS FINLAND

Kimmo Ketola

2.1 Inledning

Mätt enligt de religiösa samfundens medlemsandelar hör Finland till de länder i världen där lutherdomen är starkast. I Finland har kyrkan länge haft en stark anknytning till både det privata och offentliga livet i och med att man betonat betydelsen av å ena sidan hemmet och familjen samt å andra sidan medborgarna och fosterlandet. På detta sätt har den lutherska traditionen fått djupa rötter i både det finländska mentala landskapet och de samhälleliga strukturerna. Dess kulturella betydelse och samhälleliga inflytande kommer således att synas även i framtiden, trots att mångkulturaliteten i samhället ökar. Många synpunkter har dock lagts fram om karaktären av detta samhälleliga inflytande.

Enligt religionssociologen Steve Bruce har religions- och livsåskådningstraditionerna större betydelse för politiken än vad man ofta tror. Bruce gör till exempel observationen att bortsett från Tyskland undvek största delen av de protestantiska staterna både kommunismens och fascismens maktövertagande på 1920–1930-talen och förblev demokratier, medan däremot dessa politiska extremrörelser då fick ett betydligt starkare fotfäste i samhället i ortodoxa och katolska länder.⁸³ Av de katolska länderna i Europa besparades endast Belgien och Irland från en högerauktoritär förvaltning. Politikforskaren Michael Minkenberg har på motsvarande sätt fäst uppmärksamhet vid den politiska och samhälleliga stabiliteten i Nordeuropas lutherska länder och deras förmåga att samtidigt kunna anpassa sig till mångfald inom religion och livsåskådning.⁸⁴

83 Bruce 2003, 206.

84 Minkenberg 2013.

I de senaste tidernas undersökningar har det dessutom framgått att det förtroende som människorna i de lutherska länderna har för både varandra och samhälleliga institutioner är på en mycket hög nivå internationellt sett. Till exempel i Harry Palmus analys som grundar sig på ett enkätmaterial från 30 länder framgick det att alla nordiska länder hörde till de tio länder där mer än hälften av befolkningen uppgav att de alltid eller oftast litar på andra människor. Då det gäller människors förtroende för varandra placerar sig Danmark, Norge och Sverige i täten av undersökningen. I dessa länder uppgav 67–78 procent av befolkningen att de alltid eller oftast har förtroende för andra människor. Denna siffra var något lägre för Finland, cirka 56 procent, men i många andra enkäter har Finland placerat sig mycket nära den nordiska täten.⁸⁵

Det mest anmärkningsvärda i finländarnas förtroende är att det fram till den senaste tiden stannat på en hög nivå, trots att man observerat att den ekonomiska ojämlikheten på grund av globaliseringen ökat sedan 1980-talet i nästan alla västländer. Även i de nordiska länderna har utvecklingen varit likartad: i inkomstandelen för dem som har de högsta inkomsterna har det skett en kraftig uppgång – dock bör man observera att andelen var mycket liten 1980, och därför hör toppinkomsterna fortfarande till de lägsta i industriländerna.⁸⁶ Man har dock lagt märke till att den allt större ojämlikheten har en stark koppling till det allt sämre förtroendet mellan människorna.⁸⁷ Denna observation har väckt många forskares intresse. Vilka faktorer kunde förklara att förtroendet upprätthålls bättre i de nordiska länderna än i andra postindustriella samhällen?

Värdeforskaren Klaus Helkama har i sin nyutgivna bok *Suomalaisten arvot* lyft fram två faktorer. Å ena sidan anser han att finländarnas exceptionellt aktiva deltagande i föreningsverksamhet förklarar varför förtroendet har bevarats mellan människorna. Som en andra förklarande faktor lyfter dock Helkama fram värdetraditionen i den protestantiska tron:

Det protestantiska Europa, Finland tillsammans med de övriga nordiska länderna och Nederländerna, är för tillfället det enda hörnet i världen där majoriteten av medborgarna anser att man kan lita på andra människor. Här stärker jämlikhet, arbete och ärlighet varandra. De europeiska värdena, den europeiska jämlikheten

85 Palmu 2011.

86 Roine 2014, 32.

87 Halpern 2005, 271.

och friheten har förverkligats bättre än någon annanstans, och det politiska systemet är ”i balans på hög nivå”. Även om religionen inte är en synlig del i den europeiska vardagen, är dess osynliga tradition närvarande i såväl Helsingfors som Stockholm och även i Amsterdam.⁸⁸

I detta kapitel ges en översikt över de religiösa åskådningarna bland dagens finländare. Uppmärksamheten fästs särskilt vid hur just den lutherska åskådningstraditionen påverkar finländarnas liv på både ett synligt och osynligt sätt. Hurdan är lutherdomen i dagens Finland? På vilket sätt anknyter den till de övriga faktorerna i finländarnas religiositet, till exempel gudstro eller religionsutövning? Uppmärksamhet fästs också vid att lutherdomen påverkar många värden, till exempel uppskattning för arbete eller finländarnas inställning till andra religioner.

2.2 Delfaktorer i den lutherska åskådningen

I syfte att identifiera den lutherska åskådningstraditionen sammanställdes en mängd frågor för enkäten *Gallup Ecclesiastica 2015* för att kartlägga olika vitt omfattade uppfattningar och trossatser som hänförts till den lutherska livsåskådningen eller de lutherska värderingarna. Även om till exempel Luthers teologi är viktig, bör man observera att dagens lutherdom har modifierats förutom av både honom och andra reformatorer även av generationerna fram till i dag.

För enkäten behövde man också finna sådana folkliga lutherska åskådningar som kan förstås utan att teologiska insikter eller särskilt detaljerade teologiska specifikationer krävs. Däremot är till exempel tanken om ”en barmhärtig Gud” så vanlig i den lutherska retoriken att det sannolikt är intressant att mäta denna. Tanken att det är Gud som är initiativtagare och den primära källan till människans frälsning, där man samtidigt värjer sig mot tanken om att samla ”andliga meriter” som motivation för det religiösa livet, har också ur teologisk synvinkel en mycket grundläggande luthersk framtoning.⁸⁹ Denna tanke kan på goda grunder förväntas genomsyra många finländares uppfattningar. Den formulerades på två sätt till mätbara påståenden:

⁸⁸ Helkama 2015, 235.

⁸⁹ Faktorer i den moderna lutherska identiteten, se. t.ex. Gassman & Hendrix 2005, 216–218; Mäkinen 2010; Kopperi 2015; Jolkkonen 2016.

1. "Nåden vänder människans blick från den egna bristfälligheten till att tjäna andra människor."
2. "Handlingar har inget med frälsning att göra."

De grundläggande lutherska övertygelserna omfattar också en tanke om att världen är en del av Guds goda skapelsegärning, trots sina begränsningar och konflikter.⁹⁰ Till detta anknyter även en tanke enligt vilken de kristnas jordiska ansvar är att delta i Guds upprätthållande och förnyande handlande i världen. Också dessa tankar kan anses vara en teologisk bakgrund för de många uppfattningar som är kännetecknande för lutheranerna eller som en mer eller mindre medveten underton för dessa. I dessa betonas vikten av det jordiska livet och därigenom alla kristnas kall att delta i upprätthållandet av Guds goda skapelsearbete i sina jordiska aktiviteter. Lutherdomens kanske mest särpräglade drag är att man ser det dagliga arbetet för sin nästa och samhället som arena för att leva ut det andliga livet. Detta tar sig uttryck i uppmaningar att bära ansvar för andra människor. Till exempel i *Katekesen* 2015 formuleras frågan med stort eftertryck: "Vi skall skydda och försvara vår medmänniska, även om det betyder att vi måste avstå från våra egna rättigheter. Gud förbjuder oss att skaffa oss fördelar på andras bekostnad, låt vara att de medel vi använder är fullt lagliga."⁹¹ Följande påstående formulerades för att mäta dessa betoningar, som refererar till ett osjälviskt förverkligande av det jordiska livet och vardagens kall:

3. "Man bör inte driva sitt eget intresse utan sträva efter det gemensamma goda."
4. "Var och en måste bära ansvar för andra människor."
5. "Gud visar omsorg om oss i skepnad av en ordentlig make/maka, pålitliga grannar och goda vänner."
6. "Genom att arbeta förverkligar människan sitt kall."
7. "Var och en har en skyldighet att arbeta."
8. "Människan har inget som hon inte har fått som gåva."

I Finland har lutherdomens särdrag även omfattat en tanke om en naturlig morallag.⁹² Enligt den starka tolkningstraditionen i lutherdomen är etiken med

90 Gassman & Hendrix 2005, 216–218.

91 Katekesen 1999, Nionde budet.

92 Heinimäki & Jolkkonen 2008; Kopperi 2015.

andra ord allmänmänsklig: varje människa kan på basis av sin moralkänsla avgöra vad som är rätt och fel. Denna betoning sammanfaller med betoningen av Guds initiativtagande och förekommande nåd. Försöken att uppnå en hög moral i syfte att behaga Gud inkluderar en försåtlig risk för villfarelse på grund av att människan därigenom har en tendens att höja sig själv över de andra. Tanken i den naturliga morallagen omvandlar moralen till en allmänmänsklig egenskap, om vilken de troende inte har några särskilda kunskaper. I och med syndafallet fungerar moralkänslan dock inte alltid på rätt sätt, utan människan faller om och om igen i själviskhet. Av denna anledning är människan enligt den lutherska uppfattningen alltid, oavsett graden av tro, en blandning av gott och ont, enligt det traditionella uttrycket samtidigt ”syndig och rättfärdig”.⁹³ Följande påståenden formulerades för att mäta denna tankegång:

9. ”Var och en vet med hjälp av sitt eget förnuft vad som är rätt och fel.”
10. ”I varje människa finns det både gott och ont.”

Utöver de teologiska uppfattningarna listar till exempel Günther Gassman och Scott Hendrix drag som de i vidare bemärkelse anser vara karaktäristiska för de lutherska kyrkornas liv och tankar. Bland dessa nämner de bland annat följande betoningar, av vilka det framgår hur lutherdomen når fram till hela folket och inte enbart det lärda prästerskapet:

- Lutheranerna har en tendens att betona en kristen fostran så att alla medlemmar i kyrkan kan förstå och självständigt omfatta den kristna tron.
- Kyrkomusiktraditionen är långt utvecklad och vida uppskattad.
- Psalmsångstraditionen är rik och ger en kanal för tolkningen av tron som når många folkskikt.
- De jordiska frågorna är rätt oavhängiga av kyrkan – även om de jordiska frågorna är en del av Guds goda skapelse, så lyder de inte under kyrkans regi (den så kallade regementsläran).⁹⁴

⁹³ Se t.ex. Heinimäki & Jolkkonen 2008, ”etik”.

⁹⁴ Gassman & Hendrix 2005, 219.

I syfte att kunna undersöka dessa betoningar formulerades ytterligare följande påståenden:

11. "Föräldrarna bör se till att deras barn får en kristen fostran."
12. "Varje barn har rätt att få undervisning i sin egen religion i skolan."
13. "Psalmsångstraditionen bör värnas."
14. "Kyrkan bör inte blanda sig i samhällseliga frågor."
15. "Statens lagar bör efterlevas oavsett om de är bra eller dåliga."

Det finns skäl att observera att syftet med enkäten inte var att mäta finländarnas lutherska rättrogenhet. Till exempel det sista påståendet (15) är inte alls problemfritt teologiskt sett. Också i *Katekesen* betonas att ansvarsfulla myndighetspersoner visserligen är en av Guds värdefullaste gåvor, men "viktigare än att lyda människor är det dock att vara trogen mot Gud."⁹⁵ Ändå har lutherdomen ofta beskyllts för att leda till överbetonad myndighetstrogenhet och samhällelig passivitet.⁹⁶ Därför finns det skäl att även granska detta påståendes koppling till andra åsikter som karaktäriserar lutherdomen. Kyrkan kan ha lärt eller folket kan ha omfattat även ensidiga tolkningar av lutherdomen.

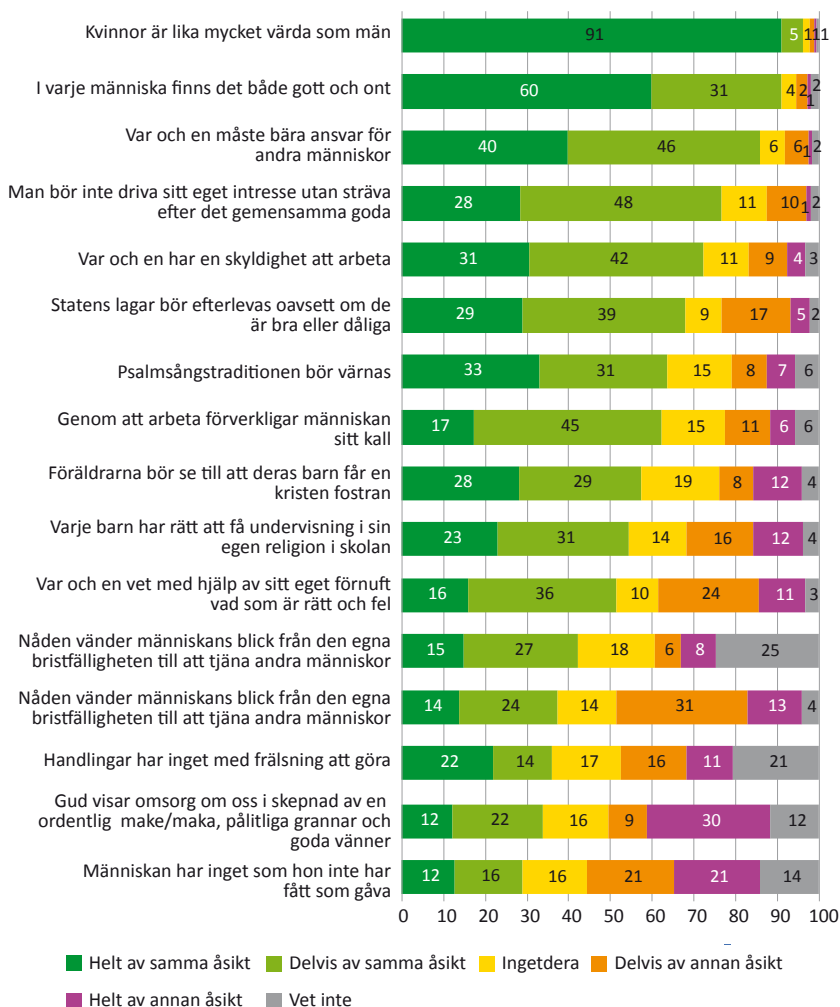
Utöver dessa har också jämlikheten i många internationella jämförelser konstaterats vara ett värde som karaktäriserar i synnerhet Nordeuropas lutherska länder.⁹⁷ Även om rötterna för den nordiska jämlikheten kan sökas på många håll, kan en faktor anses vara reformationens strävan att krossa det andliga ståndets specialställning och göra alla människor, oavsett stånd och samhällelig ställning, lika inför Gud. Det faktum att lutherdomen krossade hierarkiernas berättigande inom det andliga livet fick otvivelaktigt långsiktiga konsekvenser för samhället genom att det yttersta, religiösa berättigandet av alla former av ojämlikhet eliminerades. Senare kan strävan efter likvärdighet ha kunnat återspeglas i många andra livsområden, i synnerhet i uppfattningar om jämställdhet mellan könen. För att mäta denna koppling inkluderas ytterligare ett påstående i frågeuppsättningen:

16. "Kvinnor är lika mycket värda som män".

95 Katekesen 1999, Fjärde budet.

96 Se t.ex. Hagman 2016.

97 Helkama 2015.

Figur 2.1

De lutherska åskådningarna bland finländarna, % av respondenterna. Gallup Ecclesiastica 2015, N=4 275.

I figur 2.1 presenteras svarsfördelningarna för dessa påståenden i enkäten *Gallup Ecclesiastica 2015*. Precis som det framgår av figuren förhåll man sig mycket varierande till påståendena. Påståendet som gäller jämställdhet mellan män och kvinnor fick mycket stort understöd bland finländarna. Endast en försvinnande liten andel, cirka fyra procent, av respondenterna var av annan åsikt gällande detta. De flesta var av samma åsikt också då det gällde människans moraliska

tudelning. Det är anmärkningsvärt i hur hög grad finländarna understödde tanken om att bära ansvar för andra människor samt att sträva efter det allmänna bästa på bekostnad av det egna intresset. Cirka tre av fyra respondenter var av samma åsikt gällande dessa påståenden. Också andelen finländare som ser arbete som en skyldighet och som betonar laglydigheten var mycket stor. Även dessa påståenden understöddes av två tredjedelar av respondenterna. De påståenden som har klarare religiöst innehåll fick inte riktigt lika mycket understöd. Ändå är det anmärkningsvärt att närmare två tredjedelar av finländarna understödde ett upprätthållande av psalmsångstraditionen och mer än hälften var bekymrade över barnens religiösa fostran, antingen hemma eller i skolan. Dessutom instämde två av fem i påståendet där nåd och tjänande av nästan kopplas samman. I fråga om de övriga påståendena med religiöst innehåll delades åsikterna starkare mellan svarsalternativen av samma och av annan åsikt. Det som är viktigare än att studera svarsfördelningarna för enskilda frågor är dock att se huruvida dessa trossatser har någon anknytning till varandra. Med andra ord är det fråga om huruvida man på basis av svaren som getts på en viss fråga kan förutsäga respondenternas ståndpunkt till andra påståenden i frågelistan. Om antagandet om den lutherska kulturinverkan håller streck, borde i synnerhet de grundläggande teologiska uppfattningarna ha en positiv koppling till andra lutherska uppfattningar och attityder.

Korrelationsanalysen (se tabell 2.1) visade att påståendet (1) ”Nåden vänder människans blick från den egna bristfälligheten till att tjäna andra människor” hade en relativt stark positiv koppling till påståenden som gällde det goda i det jordiska livet och dess betydelse för det andliga livet (påståendena 3–8). Starkast korrelerar påståendet med påståendena om Guds omsorg och livets håvor. Kopplingen till påståendena om det allmänna bästa och ansvaret för andra människor var också relativt stark. Värderingen av nåd och att tjäna sin nästa hade en positiv koppling också till påståendena som mäter arbetets betydelse. I synnerhet åsikten om arbete som ett kall hade en relativt stark koppling till åsikten om betydelsen av nåd. Däremot hade definitionen av arbete som en skyldighet inte en lika stark koppling till nåd och att tjäna sin nästa. Kopplingen var dock positiv och statistiskt sett mycket betydande.

Betoningen av nåd hade också en relativt stark koppling till åsikterna om religiös fostran och uppskattningen av psalmsångstraditionen (påståendena 11–13).⁹⁸

98 Påstående 12. ”Varje barn har rätt att få undervisning i sin egen religion i skolan”: Spearman $r = 0,324$, $p = 0,000$.

Åsikterna om nåd och att tjäna sin nästa hade däremot inget samband med åsikten om moral och religionens förhållande till samhället (påståendena 9–10 och 14–15). Den hade ingen statistisk koppling till åsikten om den naturliga morallagen.⁹⁹ Däremot hade den ett svagt samband med uppfattningen om människan som både god och ond¹⁰⁰ samt uppfattningen om jämlikheten mellan män och kvinnor¹⁰¹. En betoning av nåd och att tjäna sin nästa hade dock ingen inverkan på åsikten om laglydighet.¹⁰² Åsikten om att kyrkan inte ska blanda sig i samhällseliga frågor hade rentav ett relativt starkt samband med betoningen av nåd.¹⁰³

Påståendet om att gärningarna inte alls påverkar frälsningen hade ett positivt samband endast med få andra påståenden som mäter det lutherska tänkandet. Av dessa samband var endast sambandet med uppfattningarna om jämlikheten samt om att kyrkan inte ska blanda sig i samhällseliga frågor statistiskt betydande.¹⁰⁴ Sambandet med alla andra påståenden som mäter lutherska uppfattningar var negativt. Med andra ord var majoriteten av de respondenter som instämde i exempelvis uppfattningen om nåd och att tjäna nästan eller betydelsen av psalmsång eller religiös fostran av annan åsikt då det gäller gärningarnas bristande betydelse för frälsningen. Det är naturligtvis möjligt att respondenterna bedömer påståendet utifrån att en frälsande tro enligt den lutherska uppfattningen *skapar* goda gärningar, även om den inte är till hjälp för att förtjäna frälsningen. Enligt denna har således goda gärningar ändå betydelse med tanke på tron.

Det är också anmärkningsvärt att majoriteten av dem som har lutherska uppfattningar hade en annan åsikt om påstående 14 enligt vilket ”kyrkan inte ska blanda sig i samhällseliga frågor”. Den finländska lutherdomen kan således inte karaktäriseras som en samhällseligt passiv livsåskådning. Detta resultat stämmer överens med det faktum att deltagandet i frivilligarbete är högre i de protestantiska länderna än i de övriga länderna i Europa. Bland mer än 40 länder i Europa placerade sig Finland på tredje plats efter Nederländerna

99 Påstående 9. ”Var och en vet med hjälp av sitt eget förnuft vad som är rätt och fel”: Spearman $r = 0,006$; $p = 0,746$.

100 Påstående 10. ”I varje människa finns det både gott och ont”: Spearman $r = 0,213$; $p = 0,000$.

101 Påstående 16. ”Kvinnor är lika mycket värda som män”: Spearman $r = 0,066$; $p = 0,000$.

102 Påstående 15. ”Statens lagar bör efterlevas oavsett om de är bra eller dåliga”: Spearman $r = 0,023$; $p = 0,173$.

103 Påstående 14. ”Kyrkan ska inte blanda sig i samhällseliga frågor”: Spearman $r = -0,388$; $p = 0,000$.

104 Påstående 16. ”Kvinnor är lika mycket värda som män”: Spearman $r = 0,039$; $p = 0,019$; påstående 14. ”Kyrkan ska inte blanda sig i samhällseliga frågor”: Spearman $r = 0,176$, $p = 0,000$.

och Luxemburg då det gäller antalet som deltar i frivilligarbete i proportion till invånarantalet, och alla fem nordiska länder fanns bland de 11 länder som deltar mest aktivt.¹⁰⁵

Tabell 2.1

De bäst korrelerande lutherska uppfattningarnas koppling till varandra. Spearmans rangkorrelation. Alla korrelationer $p < 0,001$. Gallup Ecclesiastica 2015, N=3 036–4 492.

	Psalmsångstraditionen bör värnas	Nåden vänder människans blick från den egna bristfälligheten till att tjäna andra människor	Man bör inte driva sitt eget intresse utan sträva efter det gemensamma goda	Var och en måste bära ansvar för andra människor	Gud visar omsorg om oss i skepnad av en ordentlig make/maka, pålitliga grannar och goda vänner	Genom att arbeta förverkligar människan sitt kall	Var och en har en skyldighet att arbeta	Människan har inget som hon inte har fått som gåva
Nåden vänder människans blick från den egna bristfälligheten till att tjäna andra människor	0,546							
Man bör inte driva sitt eget intresse utan sträva efter det gemensamma goda	0,265	0,459						
Var och en måste bära ansvar för andra människor	0,231	0,396	0,564					
Gud visar omsorg om oss i skepnad av en ordentlig make/maka, pålitliga grannar och goda vänner	0,554	0,638	0,294	0,274				
Genom att arbeta förverkligar människan sitt kall	0,370	0,383	0,244	0,227	0,441			
Var och en har en skyldighet att arbeta	0,263	0,191	0,104	0,113	0,236	0,507		
Människan har inget som hon inte har fått som gåva	0,420	0,481	0,246	0,197	0,573	0,304	0,171	
Föräldrarna bör se till att deras barn får en kristen fostran	0,573	0,502	0,208	0,194	0,582	0,360	0,305	0,456

2.3 Den lutherska arbetsetiken

De ovan framlagda observationerna lyfter fram den gamla frågan om den protestantiska arbetsetiken. Inom kyrkan har man under den senaste tiden försökt ta avstånd från tanken om den protestantiska arbetsetiken på grund av negativa associationer som anknyter till begreppet. Så som Heinimäki och Jolkkonen skriver i sin bok *Luterilaisuuden ABC: synkkä ja harmaa sanakirja* (*Lutherdomens ABC: dyster och grå ordbok*):

*På webben och i damtidningar avses med luthersk arbetsmoral en överdrivet samvetsgrann och glädjelös inställning till arbetet. En ordentlig lutheran ska vara snål och få skuldkänslor om man vilar. Den enda tillåtna njutningen är arbetsutmattning.*¹⁰⁶

Enligt författarna är dock uppfattningen om en beklämmande luthersk arbetsmoral en myt som grundar sig på de felaktiga tolkningarna i den tyska sociologiklassikern Max Webers verk *Den protestantiska etiken och kapitalismens anda*.¹⁰⁷ Webers teori om uppkomsten av den kapitalistiska andan grundar sig också huvudsakligen på en analys av den kalvinistiska trostolkningen. I det kalvinistiska tänkandet kan man på basis av människans jordiska framgång dra slutsatser om hennes ställning i evigheten. Av denna anledning blev just *framgång* i arbetet ett mått på människans värde. Enligt den lutherska uppfattningen grundar sig däremot arbetets värde enbart på det goda man producerar för *andra*. I det goda som arbetet genererar är det fråga om Guds indirekta omsorg om människan och skapelsen. ”Den lutherska arbetsglädjen skapas genom att med man med hjälp av arbetet ger det goda vidare.”¹⁰⁸

I enkäten *Gallup Ecclesiastica 2015* ombads respondenterna ta ställning till en mängd påståenden som tangerar arbetets betydelse. Svarsfördelningarna visas i figur 2.2 av vilken det till exempel framgår att arbete var viktigt för nio av tio finländare för att få en tillräcklig utkomst och för att det ger tillfredsställelse. För fyra femtedelar var det viktigt att kunna förverkliga sig i arbetet. Närmare två tredjedelar av respondenterna ansåg det vara viktigt att kunna avancera i karriären och mer än hälften ansåg det vara viktigt att skapa en förmögenhet genom arbetet.

106 Heinimäki & Jolkkonen 2008, 182.

107 Weber 1980. Om Webers tolkningar se t.ex. Peura 2007.

108 Heinimäki & Jolkkonen 2008, 185.

Det anmärkningsvärda är att det för mer än tre av fyra var viktigt att de i sitt arbete kunde hjälpa och tjäna andra människor. Dessutom ansåg närmare hälften att det var viktigt att arbetet är ett kall, och för något färre var det viktigt att arbetet blir en livsuppgift som man kan hänga sig åt. Dessa värden som anknytits till arbetet har en tydlig referens till den lutherska synen på arbetets betydelse.

I syfte att undersöka konsekvenserna av det lutherska synsättet sammanslogs de påståenden som har en koppling sinsemellan och som mäter det lutherska inslaget till en summavariabel (se tabell 2.1).¹⁰⁹ Med hjälp av summavariabeln kunde man från påståendena urskilja dem som tydligt instämde i åsikterna (de som på en femgradig skala fått fyra eller högre) till en grupp som hade ett klart lutherskt tänkande. När gruppen som erhöles på detta sätt jämfördes med de övriga finländarna i svaren på frågorna som gällde arbetets betydelse, kunde man dra slutsatser om hur den lutherska åskådningen påverkar arbetsetiken.¹¹⁰

Så som framgår av figur 2.2 var alla påståenden om arbetet viktigare för dem som har ett lutherskt tänkesätt än för de övriga finländarna.¹¹¹ De största skillnaderna uppstod i påståendena som gäller arbetets betydelse för att hjälpa och tjäna andra människor (4), som kall (7) samt som livsuppgift (8). I alla dessa frågor var andelen av dem som var av samma eller helt samma åsikt cirka 20 procentenheter högre i den lutherska gruppen än i gruppen med övriga finländare. De statistiska modellerna visade att det lutherska tänkesättet statistiskt sett i hög grad gav indikationer på huruvida respondenten ansåg dessa frågor vara viktiga i arbetet, trots att olika bakgrundsvariabler (kön, ålder, utbildning, inkomstnivå, medlemskap i religiösa samfund samt olika faktorer som mäter religiositeten) standardiserades.¹¹² Också gällande vikten av tillfredsställelsen som arbetet ger skilde sig den lutherska gruppen tydligt från de övriga finländarna. Också här var skillnaden i andelen som var av helt samma åsikt 15 procentenheter. Den lutherska gruppen ansåg dessutom oftare att det var viktigt att man kan förverkliga sig själv i arbetet. Även i dessa frågor förutspåddes på basis av de lutherska övertygelserna statistiskt sett i betydande utsträckning huruvida respondenten var av samma åsikt.¹¹³

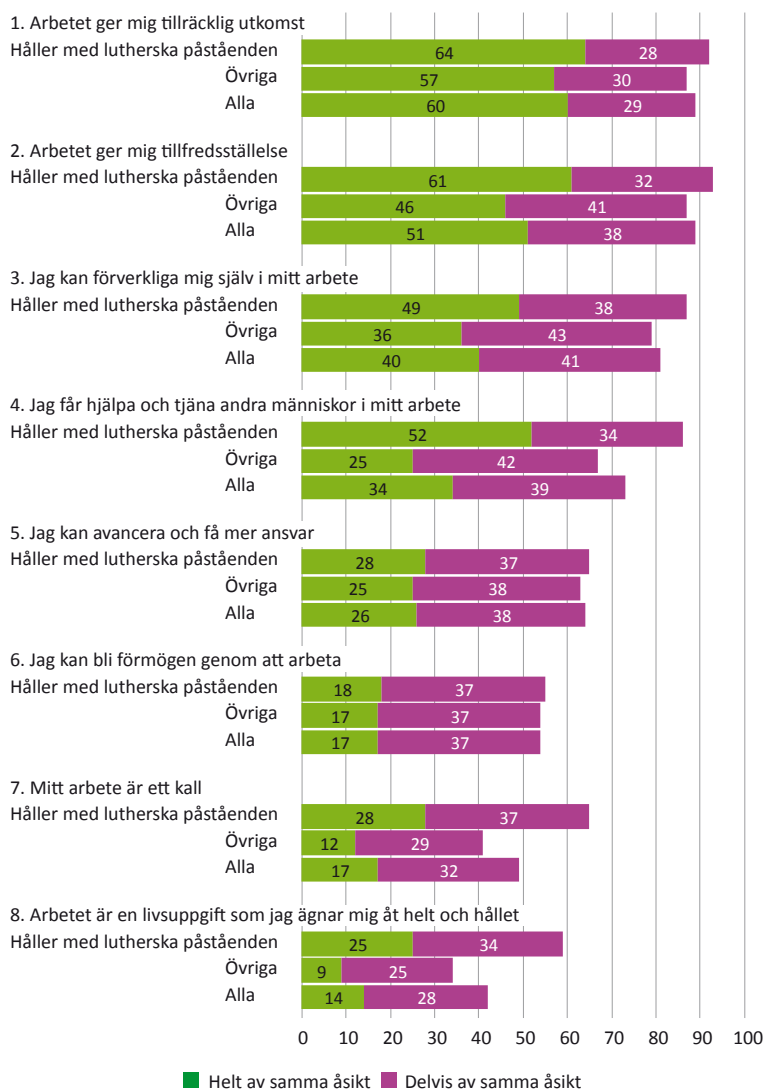
109 De variabler som använts i summavariablerna framgår av bilaga 3.

110 I denna analys tog man från summavariablerna bort påståendena 6 och 7 som gäller arbetets betydelse i syfte att undvika konstgjorda positiva kopplingar. I de övriga analyserna behölls dessa frågor i summavariablerna. Se bilaga 3.

111 Frågan hade formulerats på följande sätt: "Nedan följer frågor om arbetets betydelse. Du kan besvara dem oavsett om du just nu deltar aktivt i arbetslivet eller inte. "Det är viktigt för mig att..."

112 Se Bilaga 4, tabell 2.6–2.8.

113 Se Bilaga 4, tabell 2.3–2.5.

Figur 2.2

Arbetets betydelse för lutheraner och övriga finländare, % av respondenterna. Gallup Ecclesiastica 2015, N=4247-4250.

Däremot fanns det inga skillnader mellan den lutherska gruppen och de övriga finländarna då det gällde karriärsavancemang och vikten av att bli förmögen. Också de statistiska modellerna visade det samma: de lutherska åskådningarna hade inte som sådana någon inverkan på hur dessa frågor besvarades.¹¹⁴ Resultatet är en konsekvent följd av att dessa inte är några centrala faktorer för arbetsmotivationen i den lutherska etiken. Det är fråga om individuella, konkurrensbaserade arbetsvärden som står i konflikt med den lutherska arbetsetiken som betonar det allmänna bästa.

Vilken typ av människor bildar då den grupp av finländare som har lutherska värden? Också detta kunde studeras med hjälp av den statistiska modellen.¹¹⁵ Av analysresultaten framgick det att kön, utbildning, hemort, arbetslöshet eller medlemskap i ett religiöst samfund inte separat påverkade sannolikheten att höra till gruppen av mer lutherska finländare när inverkan av de övriga faktorerna hade standardiserats. Däremot påverkade åldern och inkomstnivån. I synnerhet för generationerna som föddes på 1960–1970-talen var sannolikheten att höra till gruppen som var av samma åsikt om de lutherska uppfattningarna mindre än för dem som var födda före 1960. Också bland dem som var födda på 1980-talet var sannolikheten mindre, men inte betydligt mindre. Jämfört med låginkomsttagare (personer som lever i hushåll med inkomster under 20 000 euro per år) var sannolikheten för höginkomsttagare däremot större att de enligt sin åskådning hörde till den lutherska gruppen.

Religiositeten hade en förväntad och klar inverkan på de lutherska uppfattningarna i engagemanget: antagande av den kristna läran, konservativ uppfattning om kyrkans roll, medlemskap i väckelserörelser, deltagande i gudstjänster samt kristen fostran gav indikationer om lutherska övertygelser. Däremot påverkade inte böneaktiviteten sannolikheten att i fråga om åskådningarna höra till lutherangruppen. Också stolthet över finskheten och positiv inställning till kyrkans närvaro i offentligrättsliga organisationer gav indikationer om klart lutherska åskådningar. I relation till detta är det anmärkningsvärt att olika värderande åsikter om sociala gruppers ställning i samhället tvärtemot förutspådde avsaknad av lutherska åskådningar.¹¹⁶ Detta är ett tecken på den positiva inverkan från lutherdomen på åsikter som försvarar jämlikhet.

114 Se Bilaga 4, tabell 2.4–2.9.

115 Se Bilaga 4, tabell 2.1.

116 Detta mättes med summavariabeln för den sociala maktorienteringen, se Bilaga 3.

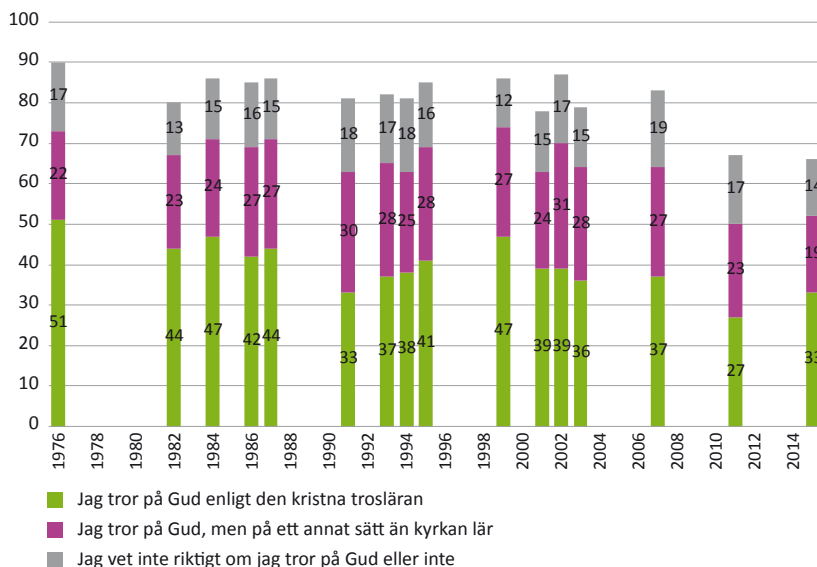
På det sätt som framgår av de ovan framlagda resultaten är förekomsten av lutherska värderingar och värden bland finländarna starkt förknippad med den kristna tron, vilket även framgår av att förekomsten av dessa uppfattningar är större bland personer som förhåller sig konservativt till kyrkans roll samt bland väckelserörelserna. I Finland bär och upprätthåller således den kristna gudstron en viss typ av lutherska värderingar, och vice versa. Samtidigt finns det skäl att observera att ett privat andaktsutövande som mättes med hjälp av böneaktivitet inte som sådant påverkade de lutherska uppfattningarna. Detta innebär att lutherska övertygelser förekommer i betydande utsträckning även utanför den religiöst aktivare befolkningsdelen. Inte heller deltagandet i gudstjänster hade någon särskilt stark koppling, även om detta statistiskt också var betydande. Nedan följer en närmare granskning av vilka andra faktorer som påverkar finländarnas gudstro.

2.4 Tro på Gud

I de enkäter som Kyrkans forskningscentral har låtit genomföra har samma fråga om finländarnas gudstro ställts under cirka 40 år, vilket gör det möjligt att skapa en bild av förändringstrenden under en mycket lång tid. I figur 2.3 syns en form av vågrörelse i den kristna gudstron: i olika enkäter har som minst en dryg fjärdedel uppgett att de tror på kristendomens Gud och som mest cirka hälften av finländarna. Från mitten av 1970-talet fram till övergången till 1990-talet försvagades den kristna gudstron för att sedan igen på 1990-talet förstärkas till samma nivå som på 1970-talet. Sedan har trenden på 2000-talet igen varit sjunkande. I den allra senaste enkäten 2015 syns redan en vändning i annan riktning. Om man inkluderar personer som tror på Gud på annat sätt och personer som är osäkra på sin tro, är variationen emellertid betydligt mindre. Närmare en fjärdedel (23 procent) av alla finländare uppgav att de inte trodde på Gud.

Ökningen i den kristna gudstron på 1990-talet kan förklaras på olika sätt. Depressionen i början av decenniet samt den ökade arbetslösheten och den ekonomiska osäkerheten till följd av denna kan ha lett till att människor också vände sig till kyrkan och andra institutioner som ger traditioner och trygghet. För det andra reagerade kyrkan aktivt då det gällde att hjälpa de nödställda och delta i den samhälleliga diskussionen, vilket stärkte finländarnas förtroende för kyrkan och sannolikt samtidigt för den tro kyrkan representerar. För det tredje finns det skäl att observera att en likadan vändning kunde skönjas även

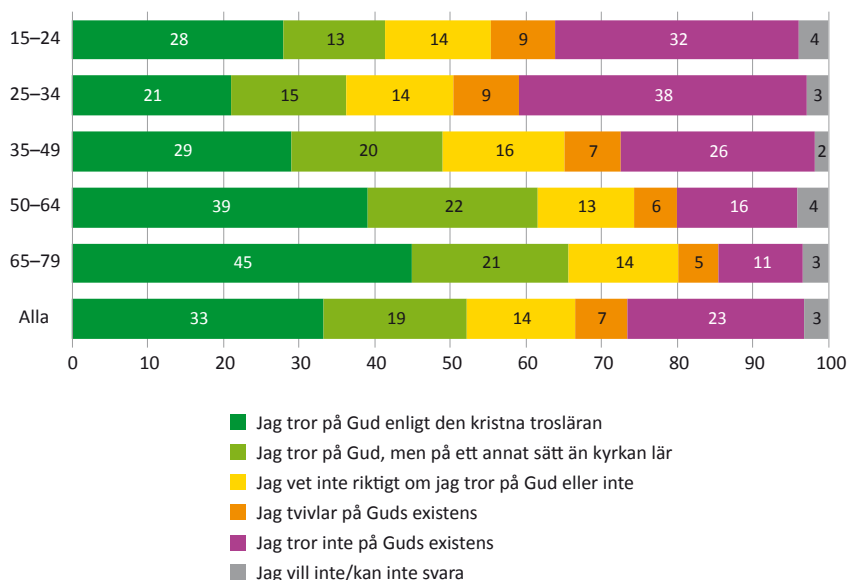
i många andra europeiska länder. Med andra ord kan det ha varit fråga om en mer allmän ideell brytning efter 1980-talets ekonomiska uppgång och den kraftiga individualiseringen och kommersialiseringen av levnadssätten. Man kan inte heller förbise att det är fråga om en tidsperiod som inföll under åren efter kommunismens och Berlinmurens fall, då många typer av ideologiska och ideella nyorienteringar ägde rum. Troligtvis påverkade alla dessa faktorer på sitt sätt utvecklingen under 1990-talet.

Figur 2.3

Finländarnas tro på Gud 1976–2015. Gallup Ecclesiastica och Kirkkomonitor, N=992–4 930.

På 2000-talet syns dock än mycket stark minskning i andelen som tror på kristendomens Gud. Detta framgår också vid en granskning enligt de olika åldersgrupperna (figur 2.4). Bortsett från den allra yngsta åldersgruppen, 15–24-åringar, minskar andelen som tror på kristendomens Gud jämnt med början från de äldre åldersgrupperna mot de yngre. Bland 25–34-åringarna uppgav endast en femtedel av respondenterna att de tror på kristendomens Gud, medan andelen som inte tror på Gud överhuvudtaget var nästan dubbelt större, 38 procent. Av 15–24-åringarna uppgav också närmare en tredjedel att de inte tror på Gud.

Figur 2.4

Finländarnas gudstro enligt åldersgrupp, % av respondenterna. Gallup Ecclesiastica 2015, N=4 275.

Den kristna gudstron påverkas dock av många andra faktorer än åldern. Olika demografiska, religiösa och åskådningsmässiga faktorer koppling till den kristna gudstron granskades separat med hjälp av statistiska modeller, vilket möjliggjorde en granskning av de enskilda faktorernas inverkan på gudstron.¹¹⁷

Analysen visade att den kristna gudstron hade en stark koppling till hur positivt respondenterna förhöll sig till kyrkans närvaro i institutioner inom den offentliga makten. Den kristna gudstron förklarades i lika stor uträkning av de lutherska uppfattningarna. I relation till detta är det anmärkningsvärt att nationell stolthet inte hade någon som helst separat inverkan på den kristna gudstron. Dessutom försvagade i det närmaste godkännandet av ojämlikhet mellan de sociala grupperna sannolikheten för kristen gudstro.¹¹⁸

¹¹⁷ Se Bilaga 4, tabell 2.10.

¹¹⁸ Bilaga 3 innehåller närmare beskrivningar av hur måtten för olika attityd- och värdevariabler har skapats.

Faktorerna som mäter religiositeten hade förväntad effekt: böneaktiviteten och deltagandet i gudstjänster samt de lutherska åskådningarna och den mer konservativa uppfattningen om kyrkans roll stärkte den kristna gudstron bland respondenterna. På motsvarande sätt förutspådde nyandliga åskådningar en svagare tendens att bekänna sig till den kristna gudstron. Också de som inte hörde till något religiöst samfund trodde som väntat mindre på kristendomens Gud.

Det var mer sannolikt att personer med utbildning på mellanstadiet och lägre högskoleutbildning trodde på kristendomens Gud än personer med grundskoleutbildning. Däremot hade kön, hemort eller arbetslöshet inte separat någon inverkan på innehållet i gudstron, när effekterna av de övriga faktorerna hade kontrollerats. Inte heller konservativa moralvärden (som i detta sammanhang mättes med äktenskapsuppfattningen), religiös fostran eller medlemskap i väckelserörelser inverkade som sådana på innehållet i gudstron.

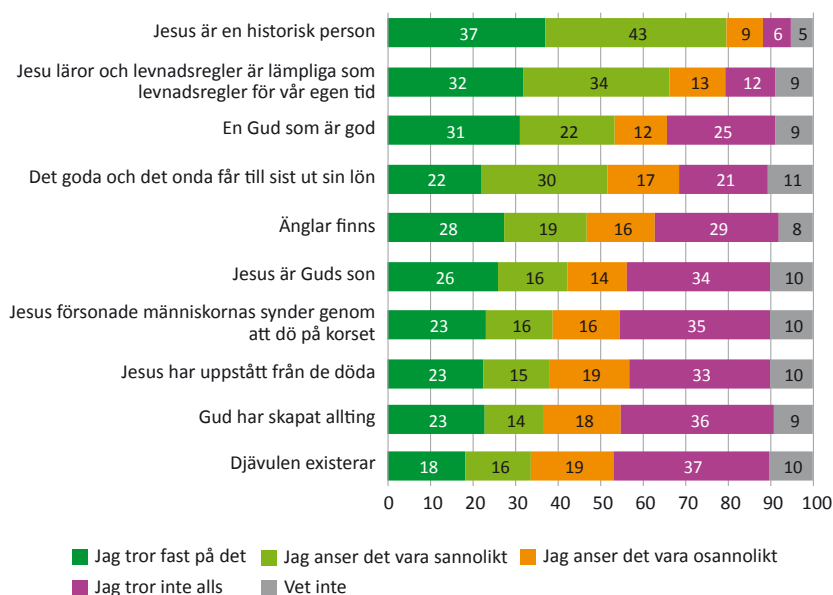
Överraskande nog var ålderns inverkan den motsatta då inverkan av religiositet och olika åskådningar standardiserades. För personer födda på 1960-talet och senare var sannolikheten för tro på kristendomens Gud *större* än för generationerna som föddes före kriget. Detta kan förklaras av att en mindre andel av de yngre generationerna än av de övriga åldersgrupperna till exempel besöker gudstjänster, ber aktivt eller hör till kyrkan, och när dessa faktorer har standardiserats, är deras tro starkare än förutsett.¹¹⁹ Detta innebär att den kristna gudstron i fråga om de yngre åldersgrupperna är mer oberoende av de ovan nämnda faktorerna som stöder tron bland de övriga åldersgrupperna och återspeglar närmast influenser från den sociala miljön.

2.5 Kristna trosföreställningar

Den kristna tron mättes också med hjälp av många andra påståenden vars innehåll grundade sig på den kristna traditionen. Av dessa påståenden presenteras de som hade de starkaste sambanden med varandra bland

119 Fenomenet kan också delvis förklaras av att respondenterna över 65 år i webbpanelen fortfarande är en mycket atypisk grupp bland sina jämnåriga: när de övriga faktorerna standardiserats mindre religiösa.

respondenterna i figur 2.5.¹²⁰ Såsom framgår av figuren varierade andelen av majoriteten som var av samma åsikt mellan cirka en tredjedel och drygt hälften, bortsett från frågorna där Jesu historicitet och giltigheten av hans tidlösa livsanvisningar mättes. Andelarna av dem som var av helt samma åsikt varierade mindre, mellan cirka 20 och 30 procent. Alla respondenters svar på denna fråga var mycket likartade. De som var av samma åsikt gällande ett påstående var med andra ord sannolikt också av samma åsikt gällande de övriga påståendena.¹²¹

Figur 2.5

Kristna trosföreställningar bland finländare, % av respondenterna. Gallup Ecclesiastica 2015, N=4 275.

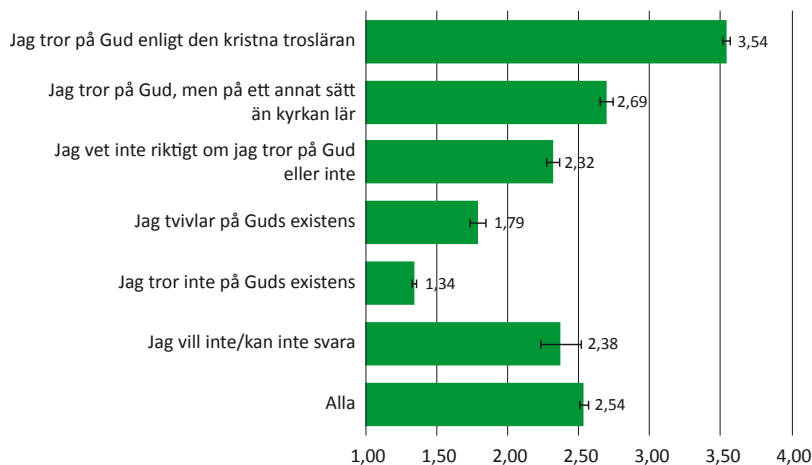
¹²⁰ Blanketten innehöll totalt 13 påståenden, men tre av dessa uteslöts i denna granskning på grund av att deras koppling till de övriga påståendena var betydligt svagare. De påståenden som uteslöts var "[jag tror] på någon högre makt", "Gud hör alla böner", och "det som människan tror på det sker henne".

¹²¹ Cronbachs alfa = 0,97.

Utifrån påståendena kunde man således bygga upp en summavariabel vars värde mäter respondenternas genomsnittliga tro på de nämnda tio kristna läroteserna. I figur 2.6 visas de medeltal man fått för de olika åldersgrupperna för denna variabel som gäller gudstro. Av figuren framgår att medeltalet för den variabel som mäter de kristna lärosatserna bland personer som tror på kristendomens Gud var 3,54. Variabelvärdena varierade mellan 1 och 4, där det högre värdet svarade mot alternativet ”Jag tror fullt och fast”, och därför kan medeltalet anses vara mycket högt. Detta innebär att de som tror på Gud enligt den kristna tron hade svarat antingen ”Jag tror fullt och fast” eller ”Jag anser det vara sannolikt” på de flesta frågor som mätte den kristna läran.

Enligt den summavariabel som mäter de kristna lärosatserna fick däremot de som angav att de tror på Gud på ”ett mycket annorlunda sätt än kyrkan lär” medeltalet 2,69. Det är ungefär detsamma som medeltalet (2,5) för hela variabeln, vilket visar att respondenterna var mycket tveksamma gällande många kristna lärosatser. De hade nästan lika många gånger som svar gett alternativ som beskriver tro och icke-tro, även om svaren något övervägande var mer positiva. Det samma gäller för dem som angav att de inte vet om de tror på Gud eller inte. Deras medeltal för kristna trosföreställningar är 2,32, vilket också är mycket nära medeltalet för hela variabeln, även om det är något lägre denna gång.

Det som också är anmärkningsvärt är att medeltalet för alla finländare då det gäller summavariabeln som mäter de kristna trosföreställningarna är nästan exakt det samma som medeltalet för mätningen, endast fyra hundradelar högre. Det visar en mycket jämn fördelning mellan troende och tvivlare då det gäller finländarnas inställning till de kristna lärosatserna.

Figur 2.6

Medeltalet för summavariablerna som mäter de kristna trosföreställningarna bland personer som tror på Gud på olika sätt. Felbalkarna anger ett konfidensintervall på 95 %. Gallup Ecclesiastica 2015, N=4 230.

2.6 Tro på liv efter döden

Då det gäller livet efter döden är trosföreställningarna universella och har ofta en central ställning även i de institutionella religionernas dogmatik. I en internationell enkätundersökning som genomfördes 2008 placerade sig finländarna i fråga om tron på ett liv efter döden ungefär på den europeiska medelnivån. Enligt enkäten trodde cirka 16 procent av finländarna absolut på ett liv efter döden, och ytterligare 26 procent ansåg det vara sannolikt.¹²² I Finland har dock tron på ett liv efter döden försvagats väsentligt under de senaste decennierna. I föregående fyraårsberättelse *Utmanad kyrka* framgick det att endast en dryg tiondel (12 procent) av finländarna trodde på den kristna uppfattningen "alla människor återuppväcks från de döda, en del får ett evigt liv och en del evig fördömelse", medan motsvarande andel ännu fyra år tidigare var mer än en femtedel (22 procent).¹²³ Däremot hade andelen respondenter som valde alternativet "vet ej" ökat från fem

¹²² Ketola 2011, 14–15.

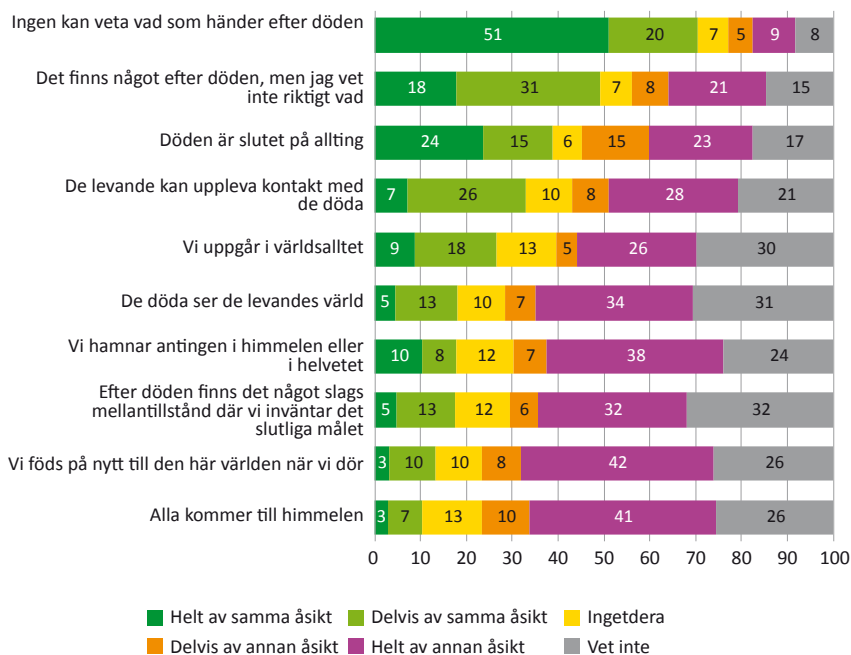
¹²³ Utmanad kyrka 2012, 46.

procent till cirka en fjärdedel (27 procent). En så stor andel osäkra kan tyda på att frågan inte längre fungerar på önskvärt sätt. Av denna anledning ändrades formuleringen av frågan i enkäten *Gallup Ecclesiastica* 2015 genom att ytterligare ett svarsalternativ lades till och det blev möjligt att uttrycka styrkan på tron.

Av figur 2.7 framgår alla finländares uppfattningar om livet efter döden mätta enligt många olika frågor. Också av de nya frågorna framgår det att agnosticism är det förhållningssätt som bäst karakteriserar finländarna då det gäller liv efter döden. Närmare tre fjärdedelar (71 procent) ansåg att "ingen kan veta vad som sker efter döden". Det finns skäl att lägga märke till att åsikten om tillförlitligheten av informationen gällande livet efter döden är mycket oberoende av huruvida man tror på möjligheten av någon form av liv efter döden. Av dem som var av helt samma åsikt i detta påstående var mer än hälften (52 procent) av samma åsikt, och cirka en fjärdedel (24 procent) av annan åsikt om att något följer efter döden, men de visste inte vad det var.

Ett annat tecken på osäkerhet i uppfattningarna om livet efter döden är att närmare hälften (49 procent) av finländarna slöt sig till påståendet "det finns något efter döden, men jag vet inte riktigt vad". Av motsatt åsikt var cirka två av fem (39 procent) finländare, och dessa ansåg att döden är slutet på allt. Könet och åldern påverkade i väsentlig grad vad man ansåg om livet efter döden. Av männen var det 47 procent och kvinnorna 31 procent som ansåg att döden var slutet på allt. Denna syn var vanligast bland unga vuxna, 25–34 åringar. Däremot fanns det inga väsentliga skillnader mellan de övriga åldersgrupperna.

Mer exakta uppfattningar om livet efter döden var något sällsynta bland finländarna, andelen varierade mellan cirka en tiondedel och en fjärdedel. Den vanligaste synen var att "vi uppgår i världsalltet". Cirka en fjärdedel (26 procent) av respondenterna var åtminstone mer eller mindre av samma åsikt. Åldern och könet påverkade inte i någon väsentlig grad förekomsten av denna syn.

Figur 2.7

Finländarnas uppfattningar om döden, % av respondenterna. Gallup Ecclesiastica 2015, N=4 275.

Cirka en tiondel av respondenterna hade andra icke-traditionella uppfattningar om livet efter döden. Cirka 13 procent trodde på reinkarnation, och tio procent ansåg att alla kommer till himlen. I fråga om dessa fanns det inga större skillnader mellan könen och åldersgrupperna.

Cirka en femtedel av finländarna delar en uppfattning som har sina rötter i kyrkans tradition: 18 procent av finländarna var minst delvis av samma åsikt om att människan efter döden kommer antingen till himlen eller helvetet, och ungefär lika många trodde att det efter döden finns någon form av gränsland där vi väntar på den slutliga destinationen. Åldern och könet har ringa inverkan på tron på dessa saker.

Själva den lutherska traditionen kan i viss utsträckning förklara finländarnas svaga tro på livet efter döden. Något som var karaktäristiskt för den protestantiska reformationen var att man förhöll sig avvisande till vidskeplighet, helgonkult och religiösa under, och därför har olika folkliga seder

och traditioner för att hålla kontakt med de döda i praktiken försvunnit i de lutherska länderna. I en internationell jämförelse placerar sig finländarna parallellt med de övriga nordiska länderna i gruppen med de minst troende då det är fråga om under eller avlidna förfäders övernaturliga krafter.¹²⁴ Också i det förhandenvarande materialet ansåg endast knappt en femtedel (18 procent) att de döda ser in i de levandes värld. Något fler ansåg att de levande kan känna kontakt med de döda, men på grund av formuleringen av frågan framgår det inte huruvida respondenterna ansåg att denna känsla var enbart en subjektiv upplevelse.

Följderna är att verkligheten efter döden inte längre kommer till uttryck i form av seder och bruk som hör till det dagliga livet och påminner om det, utan att tron på ett liv efter döden har blivit en alltmer abstrakt lärosats. När förhållandet till kyrkan som en läroauktoritet försvagas, och trosföreställningen blir allt mer fjärrade från vardagslivet, blir också uppfattningarna om livet efter döden alltmer osäkra och suddiga. Det för lutherdomen karaktäristiska värnandet av renlärigheten och den starkt avfärdande inställningen till de folkliga religiösa sederna har således på lång sikt kunnat bereda väg för trovärdigheten i kyrkans budskap.

2.7 Nyandliga åskådningar

Även om man i de lutherska nordiska länderna i genomsnitt förhåller sig mer tvivlande till under och övernaturliga fenomen, har det också i dessa uppkommit alternativa andliga strömningar och nätverk där man till och med mycket starkt för fram tron på under och ett liv efter döden.¹²⁵ Det som är karaktäristiskt för alternativ andlighet är en kritisk inställning till såväl vetenskapligt, naturalistiskt tänkande som traditionella religioner. Åskådningsalternativ söks i allt mindre utsträckning i den kristna traditionen och allt oftare i Indiens, Fjärran Österns eller naturfolkens religioner och nytolkningarna av dessa. Tidigare använde man för dessa strömningar den samlande termen "new age", i dag talar man oftast enbart om "andlighet" eller "nyandlighet". Under dessa termer sammanslås dock ofta en mycket brokig grupp av olika rörelser eller samfund, och det har varit svårt för forskarna att hitta en gemensam nämnare för fenomenen. Av denna anledning har

124 Ketola 2011, 14–18.

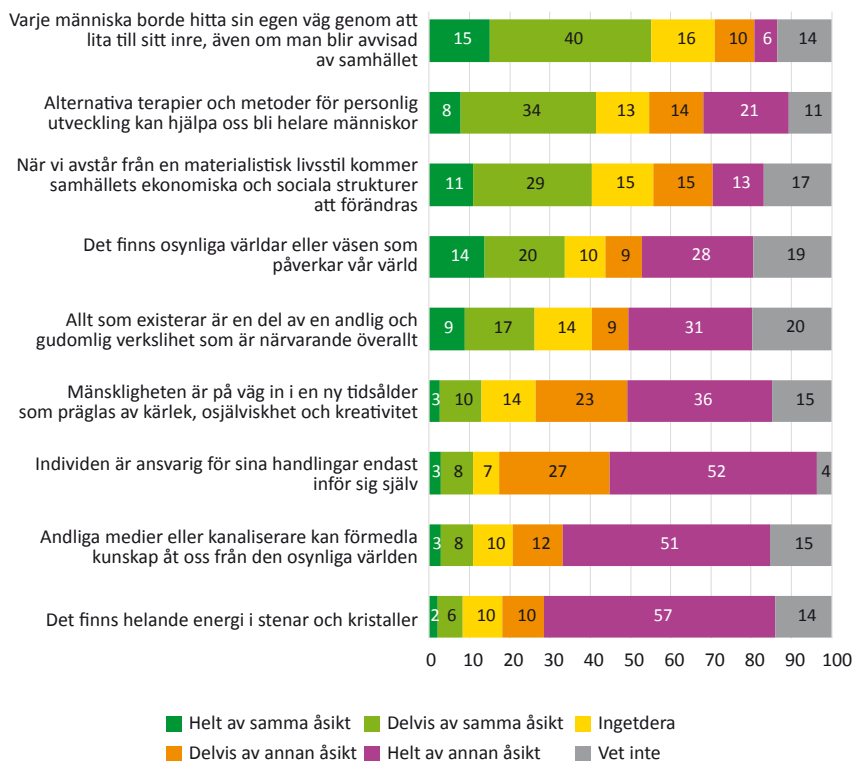
125 Se Hulkkonen 2016.

man föreslagit att olika seder och trosföreställningar som omfattas av new age-andligheten snarare ska tolkas som en ny typ av folktro som tar globala intryck än som en enhetlig idévärld eller ideologi.¹²⁶

I enkäten *Gallup Ecclesiastica* 2015 ombads respondenterna ta ställning till nio påståenden som skulle stå för sedvanliga trosföreställningar och uppfattningar i new age-litteraturen (figur 2.8). Det påstående som samlade mest svar där man var av samma åsikt var ”varje människa ska genom att lita på sitt inre finna sin egen väg, även om hon blir avfärdad i samhället”. Mer än hälften av respondenterna var minst delvis av samma åsikt som detta påstående. Cirka två av fem respondenter var minst delvis av samma åsikt då det gällde att ”Alternativa terapier och metoder för personlig utveckling kan hjälpa oss bli helare människor”. Båda påståendena uttrycker en världsåskådning som litar på individens förmågor, och där man avviker från lutherdomen söker stöd och resurser för bekymren i det jordiska livet i religionerna. En ofta framlagd orsak till nyandlighetens allt större popularitet är också den starka tro på individens inre resurser och tillväxtmöjligheter som den representerar och som i större omfattning är karaktäristiskt för vår tid. I nyandligheten förenas den starka tron på individen, dock avviker från de ideella strömningarna som är kännetecknande för nutiden, med icke-materialistiska trosföreställningar och strävanden. Dessa omfattar till exempel tro på människans och samhällets andliga utveckling, på osynliga världar och övernaturliga väsen som verkliga samt på olika medlare (medier, kanaliserare) och osynliga energiers (stenar och kristaller) inverkan på det materiella livet.

Av figur 2.8 framgår stödet för dessa trosföreställningar bland finländarna. Tanken på att frångå ett materialistiskt levnadssätt och tron på att osynliga världar existerar får större understöd, även om det bör observeras att man även inom andra åskådningar än de nyandliga kan vara av samma åsikt. Också en fjärdedel är minst delvis av samma åsikt om att allt som existerar är en del av en andlig och gudomliga verklighet som är närvarande överallt. De i fråga om innehållet klart nyandliga trosföreställningarna är betydligt mer sällsynta bland finländarna. Cirka 13 procent är minst delvis av samma åsikt om visionen om en övergång till en ny era. Drygt en tiondel är av samma åsikt om att andemedier eller kanaliserare kan förmedla information om den osynliga världen till oss. Färre än en tiondel tror på helande energier i stenar och kristaller.

126 Tolkningar av nyandlighet, se Sohlberg & Ketola 2015.

Figur 2.8

Finländarnas nyandliga uppfattningar, % av respondenterna. Gallup Ecclesiastica 2015, N=4 275.

Denna disproportion har lett till att många forskare har skilt åt den egentliga new age-andligheten och en ideologisk strömning som betonar andlighet och som framom andevärlden prioriterar utveckling av individens förmågor och resurser för målsättningarna i det jordiska livet, till exempel mentalt och fysiskt välbefinnande. Bland andra den norska forskaren Pål Ketil Botvar har med stöd av enkätmaterial framlagt att de som har new age-troföreställningar, dvs. tror på astrologi, siare och andeguides, klart kan särskiljas från dem som söker ett andligt rikare liv, uppskattar nya känsloupplevelser och är intresserade av att utforska saker som berikar deras själsliv.¹²⁷ Enligt Botvar understöds new

127 Botvar 2007.

age-trosföreställningarna endast av en liten grupp människor och den minskar med åldern, medan den individuella andligheten däremot är mer utbredd och har kopplingar till många indikatorer som omfattar socialt kapital, till exempel verksamhet i frivilligorganisationer. Också analyserna av finländskt material har visat att en vidare andlig orientering, som kännetecknas av en monistisk (personlös) gudabild och pluralistisk religionsteologi och som uppskattar individens erfarenhet samt tar avstånd från religiösa organisationer, har fått en betydligt större spridning än new age-andligheten i mer begränsad bemärkelse.¹²⁸

De ovan beskrivna påståendena hade dock ett starkt samband med varandra, bortsett från påståendet ”Individen är ansvarig för sina handlingar endast inför sig själv”. För de två återstående påståendena gjordes en summavariabel vars värden mätte trosföreställningar inom new age-andligheten. När man med hjälp av denna summavariabel skilde åt den grupp av respondenter som i fråga om påståenden i genomsnitt var minst av samma åsikt (med andra ord fått medelvärdet fyra eller högre med summavariabeln) kunde man göra en statistisk granskning av vilka faktorer som gav indikationer om tillhörighet till denna grupp.

Av analysen¹²⁹ framgick att de som var anhängare av new age-trosföreställningarna mer sannolikt var kvinnor som var födda före 1980-talet, hade endast grundskoleutbildning, var låginkomsttagare, arbetslösa och inte hörde till något religiöst samfund. I fråga om religiositeten var resultaten intressanta, eftersom respondenterna i genomsnitt mycket mer sannolikt trodde på de kristna lärosatserna, även om de mer sällan deltog i gudstjänster. De var också av annan åsikt då det gällde de konservativa uppfattningarna om kyrkans roll.¹³⁰ De kristna trosföreställningarnas starka roll kan förklaras av att många som är anhängare av new age, i synnerhet de äldre, har en teosofisk eller spiritualistisk bakgrund där kristna teman och symboler har stor betydelse.

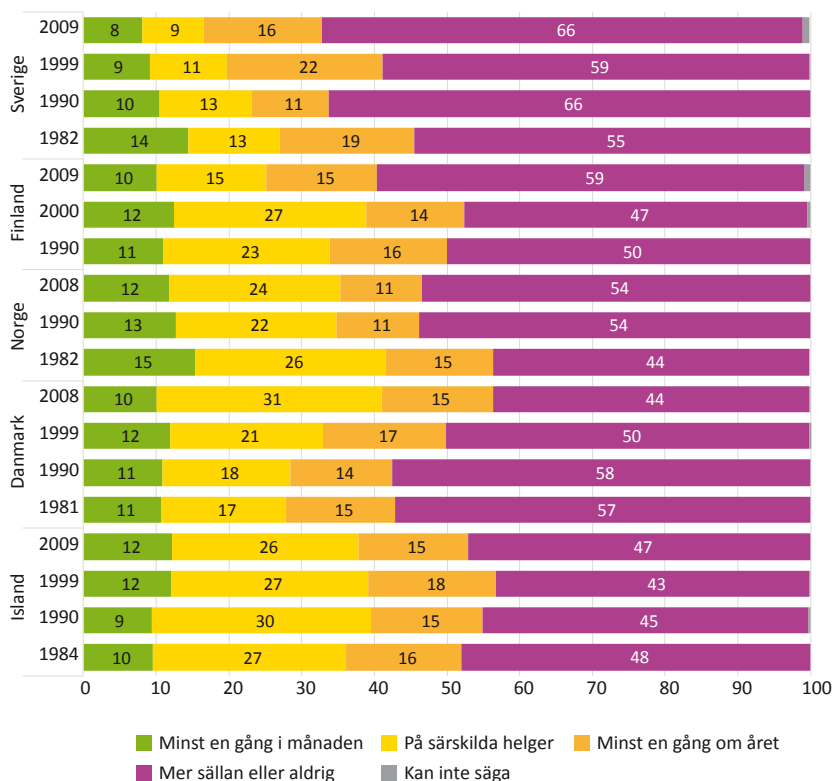
128 Sohlberg & Ketola 2015.

129 Se Bilaga 4, tabell 2.11.

130 De som understöder kyrkans konservativa roll understödde påståendena om att kyrkan enbart borde fokusera på sina andliga uppgifter, tydligare hålla sig till Bibelns lära och mer aktivt sprida det kristna budskapet i Finland, och de tog avstånd från påståendet att kyrkan borde förhålla sig mer tolerant till sexuella minoriteter och omarbete sin lära i skenet av dagens information. Sammanställning av summavariabler, se Bilaga 3.

2.8 Offentlig religionsutövning

Då det gäller deltagande i gudstjänster hör finländarna tillsammans med de andra nordborna till de mer passiva folkgrupperna. Cirka en tiondel av invånarna i de nordiska länderna deltar minst en gång per månad i gudstjänster (figur 2.9).¹³¹

Figur 2.9

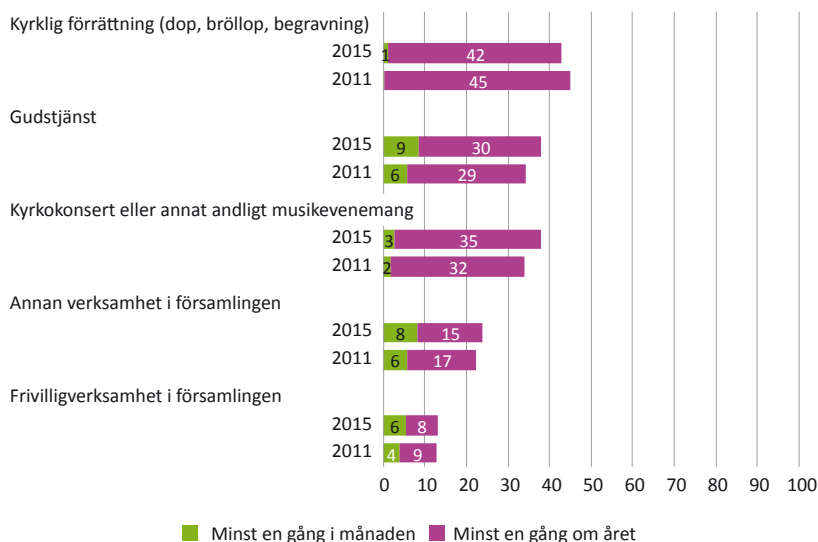
Deltagande i gudstjänster i Norden 1981–2010, exklusive bröllop, dop och begravningar, % av respondenterna. European Values Study 1981–1984, 1990, 1999–2000 och 2008–2009, N=4 068; 4 558; 4 034; 5 681.

131 Se också Ketola 2011, 18–19.

Enligt *Gallup Ecclesiastica*-enkäterna hade andelen finländare som varje månad deltar i gudstjänster ökat från cirka sex procent till cirka nio procent mellan 2011 och 2015 (figur 2.10). Utöver dem uppgav cirka en tredjedel av finländarna att de deltar i gudstjänster minst en gång per år och cirka en fjärdedel (23 procent) mer sällan.

Också det offentliga religionsutövandet är mycket likartat i alla nordiska länder, och därför finns det skäl att också här granska eventuell luthersk bakgrunds inverkan. Den lutherska uppfattningen om gudstjänstens betydelse bygger på spänning. Å ena sidan lär kyrkan att gudstjänsten är centrum för församlingens liv. Församlingen bygger på och får sin kraft genom gudstjänsten, som samlar de kristna inför Gud. Å andra sidan, såsom Heinimäki och Jolkkonen skriver:

*Gudstjänsten är inte livets centrum. Man kommer på besök till kyrkan, och inte för att bosätta sig där. Det verkliga livet levs i vardagen: hemma, på arbetsplatsen, i svampskogen och på bastulaven.*¹³²

Figur 2.10

Finländarnas offentliga religiösa deltagande, % av respondenterna. Gallup Ecclesiastica 2011 och 2015, N=3 783–4 930; 4 275.

¹³² Heinimäki & Jolkkonen 2008, 63.

Såsom det framgått ovan (kapitel 2.1) är det karaktäristiska draget i den lutherska åskådningen att det andliga livet fokuseras till vardagen, de jordiska uppgifterna och tjänandet av nästan.

Det andra som betonades i den lutherska reformationen var alla församlingsmedlemmars jämbördiga delaktighet i mässan. Mässan upphörde att vara en offerrit som genomfördes för att sona synderna för församlingsmedlemmarna och där man inte ens nödvändigtvis måste vara närvarande. Enligt den katolska kyrkans lära uppfattades nattvarens sakrament (eukaristin) allmänt som ett offer till Gud för de levande och döda.¹³³ Det ansågs att kyrkan kunde hjälpa människor med en förbön samt genom att låta prästerna hålla mässor för dem, eftersom man trodde att människorna trots absolutionen skulle bli tvungna att bära följderna av vissa synder. Enligt Luthers kritik var det väsentliga dock en personlig tro. Därför kunde en mässa som lästes av en präst inte vara till nytta för någon annan än dem som tror och tar emot nattvaren.¹³⁴

I stället för att mässan skulle uppfattas som prästernas och indirekt hela församlingens fromma gärning för Gud, betonade Luther församlingens roll som mottagare av Guds gåvor.¹³⁵ Församlingen kan för Gud endast lägga fram böner, tacksägelse och lovprisning. Till följd av dessa teologiska förskjutningar började man stärka församlingsmedlemmarnas delaktighet även mer konkret: latinska texter översattes till folkspråk, utöver nattvardsbröd började man också dela ut vin till församlingsmedlemmarna, den gemensamma psalmsången och den pedagogiska predikan fick en mera framträdande roll.¹³⁶ Också enligt den evangelisk-lutherska kyrkans nyaste gudstjänsthandledning är det fråga om en fest för Guds frälsande närvaro.¹³⁷ I och med att mässans offerkaraktär upphörde har ritualen dock förlorat en del av sin naturliga mänskliga attraktion. De mest kända och universella av de religiösa ritualerna är just offerritualerna.¹³⁸ Grunden för dessa är den för människan naturliga

133 Detta är dock inte den enda eukaristiska dimensionen i den katolska kyrkans lära, och i dag betonas den inte heller på samma sätt som under Luthers tid. Den har dock fortfarande sin betydelse. I den katolska kyrkans katekes konstateras bland annat följande om prästernas uppgift: "Det Nya förbundets enda offer, som Kristus en gång för alla fullgör när han bär fram sig själv till Fadern som en felfri offertgåva, gör de närvarande och verksamt i mässoffret ända till dess att Herren kommer. Från detta enda och enastående offer hämtar hela deras prästerliga tjänst sin kraft." (§ 1566).

134 Wisløff 1985, 162–163.

135 Se Jolkkonen 2004, 128–143.

136 Kopperi 2015, 28–29.

137 Tjäna Herren med glädje 2009.

138 Se Bell 1997, 108–114.

tanken om social interaktion: i denna offerar man till gudarna i en mycket praktisk förväntan att gudarna belönar offergåvan med antingen materiella eller immateriella gengåvor. I hela världen förekommer det religiösa ritualer där människor donerar synliga saker till gudarna så att dessa i sin tur ska ge det mänskliga välbefinnandet sin välsignelse på mer eller mindre synliga sätt. Detta skapar en mycket konkret och intuitivt förståelig motivationsgrund för att delta i en ritual eller sponsringen av en ritual: i bakgrunden finns det ett hopp om mottagen fördel. I detta avseende är däremot den lutherska mässan kognitivt krävande. I denna erinrar man sig Kristi absoluta offer genom vilket mottagna välsignelser är rent immateriella och i vilka man kan bli delaktig enbart genom tro och personligt deltagande.

Teologin i den lutherska mässan har med andra ord befriats från de för folktron karaktäristiska dragen, och i mässan saknas nästan alla attraktionsfaktorer som är kännetecknande för folktron. Förväntningarna på mässans effekter är således oftast rent andliga eller dämpat psykologiska. Av Miia Leinonens och Kati Niemeläs undersökning om gudstjänstbesökarnas förväntningar framgick det att man i gudstjänsten söker framför allt rogivande känsloupplevelser som motvikt till vardagsstressen och dessutom krafter för vardagen, Guds närvaro och stärkt tro.¹³⁹ En utmaning som följer av de knapphändiga motivationsfaktorer som appellerar till individen är att deltagandet eventuellt definieras enbart som en kristen skyldighet. Man besöker gudstjänster för att man har uppmanats till det och för att det hör till det kristna idealet. Obligatoriet har antecknats i *Kyrkoordningen*:

*En medlem av kyrkan skall delta i gudstjänsterna, begagna sig också i övrigt av kyrkans nådemedel och främja förverkligandet av församlingens uppgift. En medlem av kyrkan bör iaktta en kristlig livsföring, ingå sitt äktenskap på föreskrivet sätt, låta döpa sina barn och sörja för deras kristna fostran.*¹⁴⁰

De väsentliga delarna av denna så kallade förpliktelseparagraf ingår redan i Schaumans kyrkolag från 1869. I bakgrunden finns det allmänna draget i Schaumans kyrkouppfattning som förpliktade kyrkomedlemmarna att ta emot kyrkans undervisning och fostran.¹⁴¹ Uppfattningarna om församlingen som

¹³⁹ Leinonen & Niemelä 2012.

¹⁴⁰ KO 1 § 5 mom. Mer information om medlemsidealet i kyrkolagen och kyrkoordningen, se Häkkinen 2010, 105–124.

¹⁴¹ Häkkinen 2010, 106.

skola och om prästen som lärare har sannolikt slagit djupa rötter i det finländska sinneslandskapet och påverkar fortfarande i dag gudstjänstdeltagarnas profil. Med tanke på detta är det helt naturligt och väntat att gudstjänstdeltagarna är personer som starkast har omfattat de lutherska trosuppfattningarna och de mest plikttrogna församlingsmedlemmarna. Dessa egenskaper karaktäriserar i synnerhet dem som hör till de äldre åldersgrupperna samt kvinnor.

På motsvarande sätt är det inte särskilt överraskande att det som parallellt med gudstjänsten blivit populärt är just andliga musikevenemang och kyrkokonserter, vilkas atmosfär innefattar en mindre normativ ram. Om de konkreta förväntningarna i fråga om deltagandet gäller stämning, gemenskap och sinnesstämning, räcker det med enbart musik. Ur detta perspektiv är den liturgiska betydelsen ringa.¹⁴²

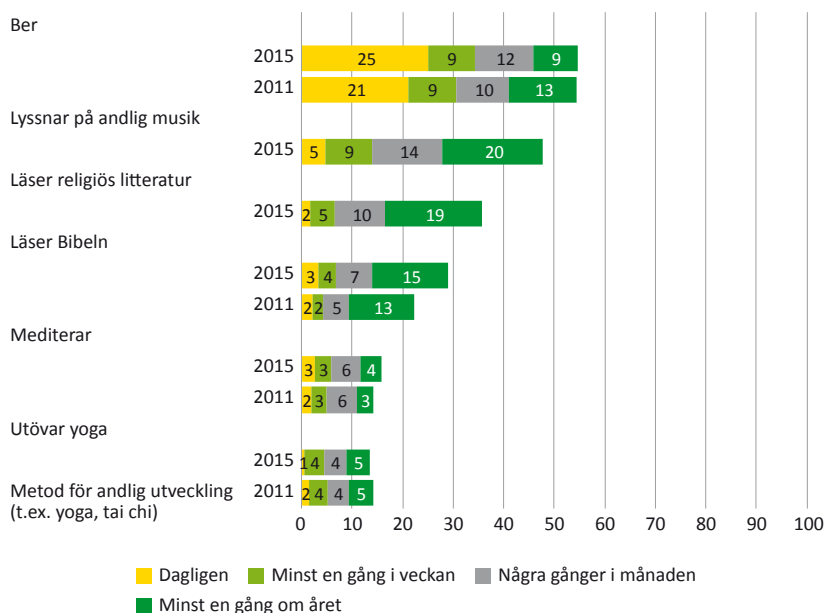
2.9 Privat religionsutövning

I Finland är den privata religionsutövningen mera allmän än den offentliga. Enligt *Gallup Ecclesiastica*-enkäten 2015 bad en fjärdedel (25 procent) av finländarna dagligen (figur 2.11). I andelen som ber dagligen kunde man till och med observera en smärre uppgång jämfört med 2011. Cirka en tredjedel (34 procent) av finländarna uppgav att de ber minst varje vecka eller oftare. Mer än hälften av finländarna (55 procent) uppgav att de ber minst en gång per år.

I proportion till exempelvis antalet som deltar i gudstjänster är det också ganska vanligt att man lyssnar på andlig musik och läser religiös litteratur. Cirka 28 procent av finländarna lyssnade på andlig musik minst några gånger per månad och cirka 16 procent läste lika ofta religiös litteratur. Nästan lika många, 14 procent av finländarna, läste Bibeln minst några gånger per månad.

Utöver de traditionella andlighetsformerna har många andliga övningar av österländskt ursprung, till exempel meditation och yoga, blivit vanligare och börjat utövas mera generellt under de senaste decennierna. Enligt *Gallup Ecclesiastica*-enkäten uppgav cirka 12 procent av finländarna att de mediterar minst några gånger per månad, och nio procent utövade yoga lika ofta.

142 Mer om musikevenemang, se Kapitel 3.

Figur 2.11

Finländarnas privata religionsutövande samt meditations- och yogaövningar, % av respondenterna. Gallup Ecclesiastica 2011 och 2015, N=4 930; 4 275.

Genom att utarbeta statistiska modeller kunde man närmare undersöka vilka bakgrundsfaktorer som påverkar religionsutövningen. Till exempel var män och personer som föddes på 1980–90-talen klart mindre aktiva än andra då det gällde böner.¹⁴³ De som har en religionslös identitet bad förståeligt nog sällan eller inte alls. Däremot var böneaktiviteten större bland medlemmar i andra religiösa samfund, personer som är starkt bundna till den kristna läran samt personer som mer aktivt deltar i gudstjänster. Också en religiös fostran påverkade böneaktiviteten. Det intressanta var att olika attitydvariabler, till exempel nationell stolthet, lutherdom, nyandlighet eller inställning till kyrkans närvaro i offentliga institutioner, inte utgjorde en bakgrundsfaktor för böneaktiviteten överhuvudtaget.¹⁴⁴ Resultaten tyder på att bönen klart är en sak som förankras just i andliga synsätt.

¹⁴³ Se Bilaga 4, tabell 2.12.

¹⁴⁴ Frågor som utgör grunden för attitydvariablerna, se Bilaga 3.

Bibelläsning var på motsvarande sätt en sak som var starkt bunden till religiositet.¹⁴⁵ De som hörde till andra religiösa samfund, som hade förbundit sig till lärosatserna i den kristna tron, de religiöst konservativa, de som aktivt deltog i gudstjänster samt de som understödde lutherska värden var klart mer aktiva då det gällde bibelläsning än andra. Även de som aktivt bedrev välgörenhet läste Bibeln oftare. Också en låg inkomstnivå, en låg utbildningsnivå samt arbetslöshet förutspådde en större aktivitet då det gällde bibelläsning. Däremot förutspådde nationell stolthet bibelläsning med glesare intervall.

När det gäller meditation var situationen mycket annorlunda. Enligt analysen utövas meditation lika ofta av män som av kvinnor, och åldern påverkar inte utövandet på något sätt.¹⁴⁶ Däremot var utövandet klart vanligare bland högutbildade och personer med lägre inkomster. Religiositeten hade inte någon större inverkan på utövandet av meditation, även om den i viss utsträckning var vanligare bland personer som inte hörde till religiösa samfund och personer som omfattade nyandliga uppfattningar. Däremot var konservativa moralvärden (som i analysen mättes enligt understödet för den traditionella äktenskapsuppfattningen) sällsynta bland dem som mediterade.

Yogautövarnas profil påminde om meditationsutövarnas bortsett från att de med betydligt större sannolikhet var kvinnor och inte män.¹⁴⁷ Jämfört med meditation var yoga också vanligare bland invånare i storstäder. Bortsett från nyandliga uppfattningar hade ingen religiositetsfaktor någon koppling till utövande av yoga. Med andra ord utövas yoga av såväl religiösa som icke-religiösa finländare. Resultatet visar att yoga till största delen utövas av orsaker som inte tycks ha någon koppling till det andliga livet. Den svaga kopplingen till nyandliga åskådningar vittnar sannolikt om yogans starka koppling till strävan att uppnå välbefinnande och hälsa.

2.10 Inställningen till olika religioner

Finländarnas inställning till olika religiösa grupper varierar mycket. I de tidigare enkäterna har inställningen mätts genom en fråga om respondenternas uppfattningar om olika religiösa grupper.¹⁴⁸ Enligt svaren kan de religioner

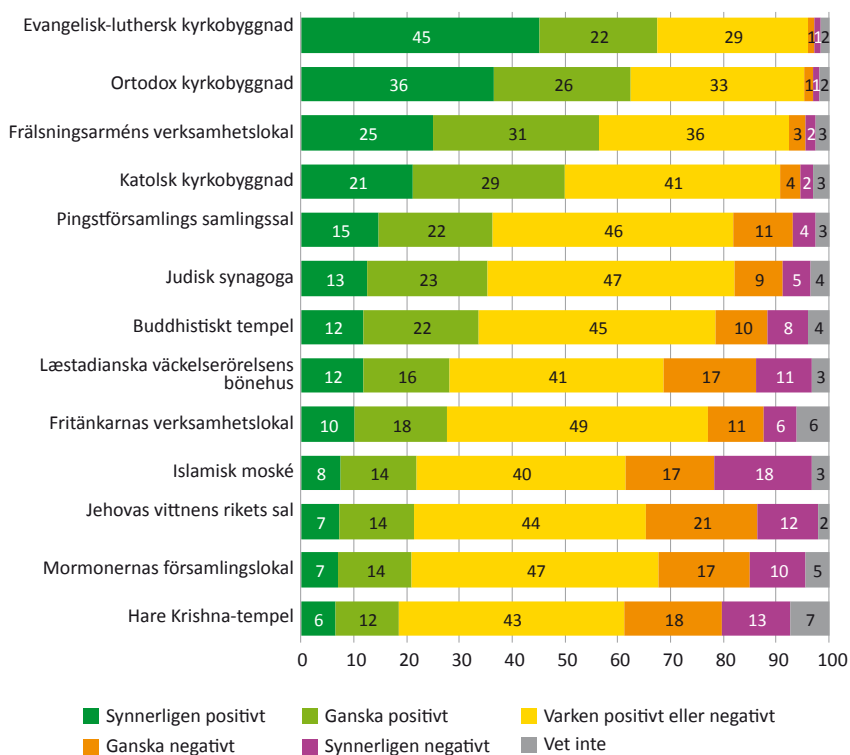
145 Se Bilaga 4, tabell 2.15.

146 Se Bilaga 4, tabell 2.13.

147 Se Bilaga 4, tabell 2.14.

148 Till exempel Utmanad kyrka 2012, 52–54.

som är verksamma i Finland grovt indelas i tre grupper. En egen grupp bildar evangelisk-lutherska kyrkan, ortodoxa kyrkan samt frälsningsarmén, om vilka majoriteten av finländarna har positiva uppfattningar och endast mycket få negativa. Den andra gruppen omfattar religioner och åskådningar om vilka uppfattningarna bland finländarna indelas i ungefär lika stora andelar positiva och negativa. Denna grupp omfattar till största delen religionstraditioner som har en lång och etablerad historia i Finland eller i världen och som av denna anledning ofta är mycket kända. Dessa är till exempel judendom och buddhism. I den tredje gruppen finns i sin tur religioner och åskådningar om vilka uppfattningarna oftare är negativa än positiva. Till denna grupp hör bland annat samfund med strikta normer, till exempel Jehovas vittnen, mormonerna samt den laestadianska väckelserörelsen.

Figur 2.12

Finländarnas attityder till byggnader som representerar olika religioner och åskådningar på sitt bostadsområde, % av respondenterna. Gallup Ecclesiastica 2015, N=4 275.

I *Gallup Ecclesiastica*-enkäten närmade man sig ämnet genom att fråga hur respondenterna skulle förhålla sig till att den aktuella religionen eller det aktuella samfundet hade en möteslokal i deras bostadsområde (figur 2.12). Frågan är således mer konkret än tidigare och anknyter samtidigt till det aktuella *nimby*-fenomenet (av orden *not in my back yard*). Med detta refererar man till en situation där de lokala invånarna motsätter sig en placering av verksamhetslokaler som används av socialt icke-önskade grupper i sitt bostadsområde.¹⁴⁹

Trots ändringarna i frågorna var resultaten mycket likartade jämfört med de tidigare enkäterna. I största delen av fallen förhåller sig 40–50 procent av finländarna neutralt till frågan, vilket visar att majoriteten av finländarna inte har några stora dubier då det gäller närvaron av olika heliga byggnader eller åskådningssamfunds lokaler i sitt bostadsområde.

Inställningen till fyra samfund var mera positiv än till de övriga. En klar majoritet av finländarna förhöll sig positivt till att en evangelisk-luthersk, ortodox eller katolsk kyrkobyggnad eller frälsningsarméns verksamhetslokal placeras inom deras bostadsområde. Utöver dessa förhöll sig cirka en tredjedel neutralt till frågan, och endast några få procent negativt.

De som förhöll sig positivt var också fler än de som förhöll sig negativt till pingstförsamlingens möteslokal, en judisk synagoga, ett buddhistiskt tempel och fritänkarens verksamhetslokal. Cirka en tredjedel förhöll sig positivt till dessa, men majoriteten, närmare hälften, förhöll sig neutralt till dessa samfunds lokaler. Då det gällde ett bönehus för den laestadianska väckelserörelsen indelades respondenterna i nästan lika stora andelar positiva och negativa, drygt en fjärdedel av vardera.

Däremot var de som hade en negativ inställning betydligt fler än de som hade en positiv inställning till en islamisk moské, Jehovas vittnens rikets sal, mormonernas församlingslokal och Hare Krishna-rörelsens tempel. Inställningen till en moské var mest negativ: cirka en tredjedel (35 procent) av finländarna förhöll sig i sin helhet negativt och närmare en femtedel (18 procent) mycket negativt till en moské, medan andelen som förhöll sig positivt totalt sett var en dryg femtedel (22 procent). Även i dessa fall förhöll sig dock närmare hälften neutralt till frågan: då det gäller muslimer 40 procent och mormoner 47 procent av respondenterna.

149 Se Kopomaa m.fl. 2008.

Bakgrundsfaktorerna för negativiteten kunde utredas närmare med hjälp av statistiska modeller.¹⁵⁰ En negativ inställning till moskéer inom det egna bostadsområdet påverkades mest av traditionella moralvärden (mätt med äktenskapsuppfattningen) nationell stolthet och social maktorientering. Den sistnämnda variabeln mäter beredskapen att godkänna ojämlikhet mellan sociala grupper i samhället, och denna korrelerar vanligtvis starkt med fördomar såsom till exempel rasism, sexism och homofobi.¹⁵¹ Också de som var födda på 1960–70-talen, arbetslösa och personer som inte hörde till något religiöst samfund förhöll sig i genomsnitt mer negativt till moskéer.

I fråga om dem som hade utbildning på högre nivå, lutheraner och personer som hade nyandliga värden eller var medlemmar i väckelserörelser och aktiva i föreningsverksamhet kunde en mindre negativ inställning till moskéerna förväntas. Variablerna som mäter religiositeten, till exempel antagande av den kristna läran eller deltagande i gudstjänster, påverkade inte inställningen till moskéer, även om böneaktivitet, konservativa uppfattningar om kyrkans roll samt bekantskap med medlemmar i kristna minoritetskyrkor hade en viss negativitetstärkande inverkan.

Resultaten visar att motståndet mot islam och i synnerhet moskéer i Finland till största delen uppstår på en religionslös grund. Moskéerna upplevs som ett hot mot den finländska kulturen och sekulära livsstilen, vilket framgår av att starkare negativitet kunde förväntas bland dem som värderade nationalitetskänsla, traditionella moralvärden och inte hörde till något religiöst samfund. Endast i mycket konservativa kristna samfund förekommer det en viss negativitet gentemot islam. Däremot verkar det som om lutherdomens huvudströmning, inklusive väckelserörelserna, i viss utsträckning skyddar mot att uppleva islam som ett hot.

2.11 Religionslösa

De ovan redogjorda observationerna om inställningen till främmande religioner lyfter fram frågan om de ömsesidiga förhållandena mellan religiositet, religionslöshet och nationell stolthet. I detta avseende är i synnerhet de religionslösas profil anmärkningsvärd.

150 Se Bilaga 4, tabell 2.16.

151 Se bilaga 3.

Tjugofyra procent av finländarna uppgav att de var ”religionslösa personer” i *Gallup Ecclesiastica*-enkäten 2015. Sexton procent uppgav att de identifierade sig själva som ateister. På basis av enkäten kunde man av bakgrundsfaktorerna för dessa identiteter bygga upp statistiska modeller.¹⁵² I fråga om de religionslösa framgick det att denna identitet var vanligare bland dem som var födda efter 1960-talet, grundskoleutbildade samt bland dem som bodde på andra ställen än på landsbygden. En traditionell uppfattning om äktenskapet samt en kristen fostran ledde till att sannolikheten för en religionslös identitet minskade. Enligt förväntningarna resulterade de lutherska uppfattningarna samt en positiv inställning till kyrkans närvaro i samhällliga institutioner i att sannolikheten för en religionslös identitet minskade. Däremot hade nationell stolthet och aktivitet i välgörenhet ett positivt samband med religionslös identitet. I fråga om ateister var bilden i hög grad likartad, men i stället för åldern blev bostadsorten en viktig förklarande faktor: sannolikheten var större att ateisterna fanns just i huvudstadsregionen och inte på något annat ställe i landet. På motsvarande sätt hade också de lutherska värdena en negativ koppling till ateistisk identitet. Enligt den utarbetade modellen hade nationell stolthet en positiv koppling också till den ateistiska identiteten.

2.12 Slutsatser

De observationer som lagts fram i detta kapitel visar att det bland finländarna klart kan urskiljas åskådningsbaserade trosföreställningar som har en fast koppling till varandra och som ger uttryck för lutherdomen i Finland i dag. I kärnan av dessa finns uppfattningen om nåd som frigör människans resurser för att tjäna nästan i stället för att resurser fokuseras till att forma om livet så att det duger för Gud. Att snygga till och fullkomliggöra det egna livet (eller hela samfundets liv) så att det duger för Gud är en för luthersk tro främmande utgångspunkt för ett religiöst liv. Det är dock inte det samma som fatalism eller samhällelig passivitet. Enligt den lutherska tolkningen är den kristna tron däremot andlighet med stark betoning på det jordiska livet och det praktiska som på ett delvis paradoxalt sätt strävar efter att ”helga vardagen”. Livet och behållningen av detta ses som den goda Gudens gåvor, och vardagens människorelationer som verktyg för Guds omsorg. Dessutom

152 Se Bilaga 4, tabell 2.17–2.18.

är de lutherska värdena starkt gemenskapsfokuserade. De betonar strävan efter det allmänna bästa, ansvar för andra människor, arbetet som kallelse och tjänande samt vikten av att fostra barnen. Alla dessa värden gör lutherdomen till en religion som kraftigt formar samhället – även om det sker på ett dolt sätt i form av seder och åsikter som bakats in i vardagsaktiviteterna, och inte i så hög grad som krav baserade på tvångsmetoder eller religiösa normer.¹⁵³

De lutherska trosföreställningarna hade ett starkt samband med de kristna grundläggande trosföreställningarna och gudstron. Trots att de hade en koppling till värnandet om psalmsångstraditionen var de inte starkt beroende av deltagande i gudstjänster och hade ingen som helst koppling till böneaktiviteten. Dessa observationer visar att de lutherska tänkesätten inte förekommer enbart bland aktiva församlingsmedlemmar och de som värnar om sitt andaktsliv, utan också i stor utsträckning bland finländare som sällan deltar i det kyrkliga livet och för vilka ett personligt andaktsliv kan vara främmande. Denna konstellation kan i hög grad förklaras av att olika konserter och psalmsångsevenemang samlar många deltagare.¹⁵⁴ Samtidigt visar många observationer att de lutherska uppfattningarna är mer sällsynta bland åldersgrupperna födda på 1960-talet och senare. Denna observation vittnar om utmaningar i synnerhet inom den kristna fostran.¹⁵⁵

Observationerna som lagts fram ovan visar att det är uppenbart att lutherdomen fortfarande har en betydande kulturell och samhällelig effekt som börjar på gräsrotsnivå, från enskilda människors lutherska uppfattningar och värden som har sina rötter i dessa. Det är inte enbart fråga om att kyrkan som institution haft en central ställning i det finländska samhället. En stor del av effekten har varit indirekt och implicit: tack vare kyrkans fostringsarbete och undervisning har det bland finländarna etablerats en mängd trosföreställningar och värden som betydligt påverkar den finländska kulturen och politiken, även om denna kyrkliga bakgrund inte nödvändigtvis identifieras.

Det mest uppenbara exemplet på dessa är värdena som anknyter till arbetet. Det har skrivits mycket om den protestantiska arbetsetiken, och till denna anknyter ofta negativa uppfattningar. I denna undersökning studerades frågan med hjälp av empiriska observationer. De visar att närmare tre fjärdedelar av finländarna ansåg det vara viktigt att de genom sitt arbete kan hjälpa

153 Lutherdomens koppling till hjälpande, se kapitel 5: Den samhälleliga debattörens roll, se kapitel 7.

154 Se kapitel 3 Kyrkan och det finländska musik- och kulturlivet.

155 Se kapitel 4 Hur den kristna traditionen går vidare.

och tjäna andra människor. Mer än fyra av fem ansåg det vara viktigt att i sitt arbete kunna förverkliga sig själv, och närmare nio av tio ansåg att den tillfredsställelse som arbetet ger är viktig. I dessa värden som anknyter till arbetet finns det i och för sig inget ”religiöst”, och det finns inte heller någon principiell orsak till varför icke-religiösa finländare inte kunde se sitt arbete som en uppgift att tjäna där de kan förverkliga sig själva. I fråga om värdena är andelarna av de mest lutherska finländarna till och med större än de som angetts ovan, vilket tyder på ett orsakssamband. Med andra ord är det sannolikt att just de lutherska värdena stärker uppfattningen enligt vilken det mest belönande och tillfredsställande är ett arbete som kan utföras för att tjäna andra och för allmänhetens bästa. Jämfört med de övriga finländarna ansåg en betydligt större del av dem som hade lutherska synsätt att det var viktigt att deras arbete är en livsuppgift som de har hängett sig åt. Allt detta visar att det utan tvivel finns en *luthersk arbetsetik*, även om de associationer som knutits till den kan vara vilseledande. För lutheranerna är det viktigt att det arbete som utförs för att tjäna andra genererar glädje och tillfredsställelse – till och med mera än i genomsnitt. Även om arbetet ofta också ses som en skyldighet, var dess koppling till andra lutherska värden svagare än till indikatorer som mätte hur belönande arbetet var.

De lutherska värdenas samhälleliga och kulturella effekter begränsar sig dock inte till arbetsetiken. Av analyserna framgick det att lutherdomen har en intressant effekt också på inställningen till kulturell mångfald, som i denna undersökning mättes enligt hur man förhåller sig till möteslokaler för olika religioner och åskådningar. Då det gäller till exempel den aktuella frågan om närvaron av islam i det finländska samhället förhåller sig de som har de starkaste lutherska uppfattningarna mindre negativt till detta än de religionslösa finländarna. Observationen stärker den uppfattning som man redan i de tidigare undersökningarna fick om att man i länder med protestantisk majoritet i genomsnitt kunnat anpassa sig bättre till kulturell och åskådningsmässig mångfald. Orsaken till denna anpassningsförmåga är inte på något sätt uppenbar, och den står i konflikt med populära religionsbegrepp. I dagens diskussion förhåller man sig ofta mycket misstänksamt till religioner, och i enkätundersökningarna anser närmare två tredjedelar av finländarna att religionerna allmänt sett ger upphov till mera konflikter än fred.¹⁵⁶ Av detta tänkesätt drar man lätt den felaktiga slutsatsen att samhällsfreden bäst kan främjas genom att minska religionernas samhälleliga inflytande. I detta

156 Ketola 2011b, 76.

tänkande glömmar man dock att alla religioner inte i samhällelig bemärkelse är stöpta i samma form. Det har visat sig att den lutherska kristendomen är en åskådning som främjar samhällelig stabilitet. För det andra glömmar man att ett "religionslöst" sekulärt tillstånd inte är ett globalt ideologiskt vakuum, utan det som utöver religioner påverkar samhället är ett flertal icke-religiösa världsåskådningar och ideologier i vilka man precis som inom alla åskådningar försöker öka sitt eget samhälleliga inflytande. Det är mer än sannolikt att någon annan världsåskådning eller idériktning tar över när den lutherska kristendomens inflytande minskar. Det finns dock inget som garanterar att det sker på ett fredligt eller tolerant sätt. Till exempel i dag dyker det i hela Europa upp nationalistiskt grundade ideologier som till sin karaktär är mycket mer konfliktsökande än många religioner. De ovan redogjorda observationerna visar tecken på att det även i Finland håller på att skapas en form av nationalism med en icke-religiös grund. Med tanke på situationen som rått under den senare hälften av 1900-talet sker en klar förändring i kyrkans förhållande till den finsknationalistiska identiteten.¹⁵⁷

157 En vidare behandling av kyrkans och den lutherska traditionens koppling till det finländska samhället finns i kapitel 6.

3 KYRKAN OCH DET FINLÄNDSKA MUSIK- OCH KULTURLIVET

Veli-Matti Salminen

3.1 Musiken och kulturen som en del av det kyrkliga livet

Den helhet som bildas av musik, bilder, symboler, arkitektur och verbal framställning kan anses vara en av grundpelarna i religionen. I kristendomens historia har musiken ända sedan början varit en väsentlig del av gudstjänstlivet. Under de första seklen låg huvudvikten på sång. Förhållandet till instrumentalmusiken har varit något mer kontroversiellt, men i den katolska kyrkan blomstrade flerstämmig musik och instrumentalmusik från och med 800-talet, och därför utvecklades kyrkomusiken och blev mycket mångsidig. Samtidigt lösgjordes den delvis från den liturgiska styrningen. En del av reformatörerna på 1500-talet förhöll sig misstänksamt till musik, men Luther ansåg att musiken var en viktig gåva som skulle användas av människorna. Han ansåg att både sång och musik fick höra till gudstjänsten, och att församlingen också skulle ges flera möjligheter att delta i psalmsång på sitt eget modersmål. I och med att psalmen utvecklades började även instrument användas på ett mångsidigare sätt i gudstjänstmusiken.¹⁵⁸

Psalternas centrala roll i kyrkan anses kanske ganska ensidigt utgöra en del av det lutherska arvet. Finländarna uppskattar de traditioner som upprätthålls av evangelisk-lutherska kyrkan vilket framgår av att medlemskap i kyrkan för majoriteten motiveras av att helgdagarnas kristna tradition och kulturhistoriska arv bevaras och upprätthålls. Enligt enkäten är det också viktigt

158 Nissinen 2004, 17–18.

för två tredjedelar av finländarna att psalmsångstraditionen värnas.¹⁵⁹ I den lutherska uppfattningen om kyrkomusiken är det inte fråga om enbart en tradition, utan också om att aktivt använda ett verktyg som skapar något nytt.

Den lutherska teologins uppfattning om musiken inordnas i den mer allmänna uppfattningen om Guds skapelse. Gud har ställt det skapade till människornas förfogande, och musiken, dvs. sången och instrumenten hör till samma materiella verklighet. Den lutherska teologin gör ingen principiell skillnad mellan den jordiska och andliga musiken, utan förhåller sig i princip positivt till alla former av musikaliska uttryck och musikstilar. Musikens lämplighet grundar sig på huruvida musiken identifieras som en Guds gåva och huruvida den utövas med tanke på det bästa för nästan.¹⁶⁰ Luther ansåg själv att musiken nästan kunde jämföras med teologin.¹⁶¹ Luther hade musikutbildning och komponerade själv nya psalmer och redigerade de första psalmböckerna. Parallellt med psalmtexter på folkspråk främjade han också användningen av folkmelodier och andra melodier som betraktades som världsliga.¹⁶² En annan betydande följd av Luthers reformarbete var att körernas ställning i gudstjänsten etablerades. Under Luthers livstid hade församlingssången ännu en ganska svag ställning i gudstjänsterna, men det mångsidiga musikuttrycket och det stöd som körerna gav stärkte samtidigt församlingens psalmsångstradition.¹⁶³

Inverkan från såväl upplysningen som pietismen från och med 1700-talet återspeglades förutom i teologin också i hög grad i kyrkomusiken. Liturgin och gudstjänstdeltagandet sågs som separata och mindre värda jämfört med församlingsmedlemmarnas andliga och moraliska tillväxt, och därför började kyrkomusiken lösgränsas från gudstjänsten.¹⁶⁴ I och med detta började den konstnärliga musiken alltmer utvecklas separat från kyrkan och också från hoven, i vars skydd kompositörerna och de som gjorde musik fram till denna tidpunkt huvudsakligen hade verkat.¹⁶⁵ Psalmen etablerades som i det närmaste den enda formen av gudstjänstmusik. Först på 1900-talet började man även i den lutherska kyrkan söka ett samband mellan gudstjänstmusiken

159 Gallup Ecclesiastica (GE) 2015; se kapitel 2.2 Delfaktorer i den lutherska åskådningen.

160 Kyrkostyrelsen 2014, 20.

161 Nissinen 2004, 18.

162 Pajamo 2016, 36–37.

163 Nissinen 2004, 17–18; Holma 2016, 31–32.

164 Nissinen 2004, 18–19.

165 Murto 2004, 211.

och den övriga kyrkomusiken då även musikstilarna blev mångsidigare.¹⁶⁶ Kyrkokörerna återuppstod i och med körrörelsen som skapades vid sångfesterna. Tack vare detta kunde ett mångsidigare kyrkligt musikutövande igen utvecklas som en del av gudstjänstlivet.¹⁶⁷ På 2000-talet har musiken fått större betydelse vid mässor, och musikutbudet har blivit mångsidigare. Muskarbetet har igen fått en position i uppbyggandet av församlingens andliga liv. Kulturen och konsten har sin egen plats i såväl kyrkobyggnader som församlingarnas verksamhet. De kyrkliga föremålen, konstverken och den övriga inredningen har utvecklats och blivit mångsidigare under sekulens lopp. Reformationen innebar en strävan efter att begränsa och förenkla dessa. Den lutherska kyrkan började dock inte i 1500-talets Sverige-Finland förstöra den rika bild- och föremålsskatten, utan tillämpade Luthers syn om att bilderna precis som ceremonierna hör till de regler som ställts upp av människor. Dessa var i sig varken goda eller onda, och därför fanns det inte heller några principiella skäl att avlägsna dessa. Det väsentliga i användningen av bilderna i kyrkan var deras illustrativa funktion och nytta. Under den lutherska tiden byggde också kyrkokonsten och föremålen i hög grad på att traditionerna skulle respekteras och det gamla bevaras. På 1800-talet drev dock upplysningens inverkan församlingarna att modernisera sina kyrkolokaler och ta bort gamla föremål.¹⁶⁸ Under denna tid kunde församlingarna också saluföra gamla kyrkliga föremål på auktioner. På 1900-talet ökade igen uppskattningen för de lokala församlingarnas uppgift som förvaltare av det kyrkliga kulturarvet, och man började fästa större uppmärksamhet vid konserveringen och underhållet av föremålen.¹⁶⁹ Även om individualiseringen och differentieringen innebär en utmaning för församlingsverksamheten, kan man med hjälp av musik och annan konst ofta nå både dem som aktivt deltar i kyrkans verksamhet och sporadiska deltagare. Enligt enkäterna för föregående fyraårsperiod besöktes konserter som ordnades i kyrkor och allsångsevenemang i stil med De vackraste julsångerna av många som annars knappt deltar i församlingens verksamhet.¹⁷⁰ Under den gångna fyraårsperioden har också spektret av specialmässor utvidgats ytterligare, och kyrkorna har fyllts vid musikevenemang som byggts upp kring musik av till exempel Juice Leskinen

166 Nissinen 2004, 19.

167 Murto 2004, 211.

168 Pirinen 2000, 67–69, 73.

169 Lempa 2000, 122–123.

170 Utmanad kyrka 2012, 121–123; Salminen 2014, 48.

eller Beatles. Vägkyrkornas popularitet samt olika program och vandringar i församlingarna visar också hur många kyrkoarkitekturen och kyrkokonsten kan nå.

Kyrkans relation till musik- och kulturverksamheten är emellertid inte heller i dagens läge problemfri. Diskussion och gränsdragning förekommer till exempel i fråga om vilken musik eller vilka framträdanden som är lämpliga i kyrkan eller huruvida kyrkorna kan användas för kända artisters konserter mot en lokalhyra som är betydligt lägre än för andra lokaler. En omfattande användning av kyrkorna som konsertplatser skapar en stark koppling mellan kyrkan och det finländska musiklivet, men det är inte enbart fråga om kyrkor som förmånliga konsertsalar. Stora sakralverk, till exempel oratorier, passioner och kantater, som har sitt ursprung i gudstjänsten, framförs i allmänhet som konserter framförda av yrkesmusiker. I praktiken kunde det lämpa sig att i kyrkan framföra all sorts musik eller annan konst som kan fungera som förmedlare av en andlig upplevelse.

I detta kapitel behandlas musik- och kulturlivet i kyrkan. Efter bakgrundsbeskrivningen presenteras betydelsen av kyrkokonserterna och den andliga musiken i den finländska vardagen enligt uppgifterna i enkäten 2015. Därefter granskas musik- och kulturverksamheten i församlingarna och i hela kyrkan under fyraårsperioden 2012–2015. De nya elementen i gudstjänstlivet omfattar bland annat psalmbokstillägget och olika särskilda mässor med musikteman. Med hjälp av dessa studeras hur psalmerna och den andliga musiken lever i tiden.

Gemenskap och interaktion som element i psalmerna och de andliga sångerna

År 2009 startade Kyrkostyrelsen ett psalmundersökningsprojekt som i samarbete mellan Kyrkans forskningscentral och många universitet genomfördes 2010–2014. Syftet med projektet var att göra en mångvetenskaplig undersökning av psalmens karaktär, ställning och betydelse i en finländsk kulturell och religiös kontext i början av 2000-talet. I början av projektet samlades en bibliografi där man dokumenterade undersökningar om psalmer och andliga sånger som hade genomförts fram till denna tidpunkt i Finland. Samtidigt hade man också för avsikt att kartlägga internationell, i synnerhet nordisk, forskning kring temat.¹⁷¹ Inom projektet kartlades dessutom hur psalmerna

171 Liiri 2010.

användes i 105 finländska församlingar under ett kyrkoår. Kartläggningen visade bland annat att de mest använda psalmerna vid den tidpunkten var tacksägelsepsalmerna 135 "Jumala loi auringon, kuun" (153 "Måne och sol") och 126 "Me kiitämme sinua" (144 "Vi lova dig"). Också den varaktiga favoriten bland ungdomar och även andra grupper, psalm 517 "Herra kädelläsi" (914 i tilläggshäftet "Gud i dina händer"), hörde till de tio mest populära psalmerna.¹⁷²

I fråga om användningen av psalmerna visade undersökningen att det var svårt att hitta klara riktlinjer för diskussionen om just musik som är typisk för psalmen och skillnaderna mellan psalmer och till exempel andliga sånger. Ett slags minimikriterium för definitionen av psalmens natur var enligt undersökningen att den klaraste avgränsningen är att psalmen finns i en viss psalmbokssamling. I annat fall kan en psalm för olika människor framstå på olika sätt i olika sammanhang. De betydelser som psalmerna och de andliga sångerna ger skapas förutom av sången också av användarna själva, men även av de kontexter där man har sjungit eller lyssnat på den aktuella psalmen eller sången. Psalmens ställning och betydelse i kyrklig eller samhällelig kontext grundar sig också enligt slutsatserna av undersökningen primärt på var psalmen används.¹⁷³

I både den finländska och den nordiska undersökningen om psalmer och andliga sånger har man lyft fram betydelsen av gemenskap och interaktion. Psalmerna återspeglar den samhälleliga och kyrkliga situationen vid den tidpunkt då den skapades och å andra sidan de element i den kristna traditionen för vilka de har komponerats.¹⁷⁴ Samhället har kulturellt och religiöst sett blivit mångsidigare, och detta börjar synas även i psalmböckerna. Till exempel inkluderade man i den nyaste norska psalmboken 2013 för första gången den samiska befolkningens psalmtexter och kompositioner.¹⁷⁵

Utöver den samhälleliga och delade erfarenhetsnivån har psalmerna och de andliga sångerna dessutom för sångarna och åhörarna en betydelse som skapas enbart i den personliga upplevelsen. Den personliga upplevelsen hänför sig oftast till gemenskap, människor och situationer där man lyssnat på eller sjungit psalmer eller andliga sånger. En betydande verksamhetsform som aktiverar upplevelser och minnen är evenemanget De vackraste julsångerna,

172 Innanen & Salminen 2014a, 14–16.

173 Innanen & Salminen 2014b, 430–432.

174 Balslev-Clausen 2016, 48–49.

175 Strauman 2016.

som år efter år varit det populäraste kyrkliga musikevenemanget.¹⁷⁶ Likaså kan upplevelsesambandet som förmedlas genom andliga sånger även bygga på den egna religiösa och andliga identiteten. Enligt undersökningen upplevs denna kontakt även av människor som inte anser sig vara religiösa.¹⁷⁷

3.2 Finländarna som användare av andlig musik

Enligt *Gallup Ecclesiastica*-enkäten 2011 var den andel som deltog i en kyrkokonsert eller något annat andligt musikevenemang ungefär lika stor som andelen som deltog i gudstjänster, cirka en tredjedel av finländarna. Bland dem som besökte gudstjänster fanns det dock flera aktiva, dvs. personer som deltog mer än en gång per månad.¹⁷⁸ Enkäten 2015 visar att situationen förblivit mer eller mindre oförändrad.¹⁷⁹ Av figur 3.1 framgår det att en dryg tredjedel av finländarna uppgav att de deltar i konserter minst en gång per år, men deltagandet gällde främst aktiviteter som ordnas högst en gång per år eller mer sällan. Endast tre procent av respondenterna deltog mer än en gång per månad. Frågan kan ses även från motsatt perspektiv. Det var nämligen något mer sannolikt att helt låta bli att delta i gudstjänster än i konserter.¹⁸⁰ Detta gäller i synnerhet 25–34-åringar, men även personer över 50 år av vilka fler besökte kyrkokonserter åtminstone ibland. Konsertbesök var vanligare bland 35-åringar och äldre åldersgrupper. I synnerhet personer över 65 år var aktiva konsertbesökare: närmare två av tre deltog minst en gång per år.

I en jämförelse mellan gudstjänstdeltagande och konsertdeltagande fanns tecken på att dessa former för deltagande inte nödvändigtvis hade någon stark koppling till varandra. En statistisk modell där man tagit hänsyn till de flesta demografiska bakgrundsfaktorerna samt värdena och attityderna¹⁸¹ visar dock att av de olika faktorerna i religiositeten ger just täta gudstjänstbesök också en antydning om aktivt deltagande i kyrkokonserter. Å andra sidan har en konservativ religiositet, antagande av den kristna läran eller böneaktivitet inte något samband med konsertdeltagande. De som besöker

176 Innanen 2014, 308.

177 Murtonen 2014, 416–417.

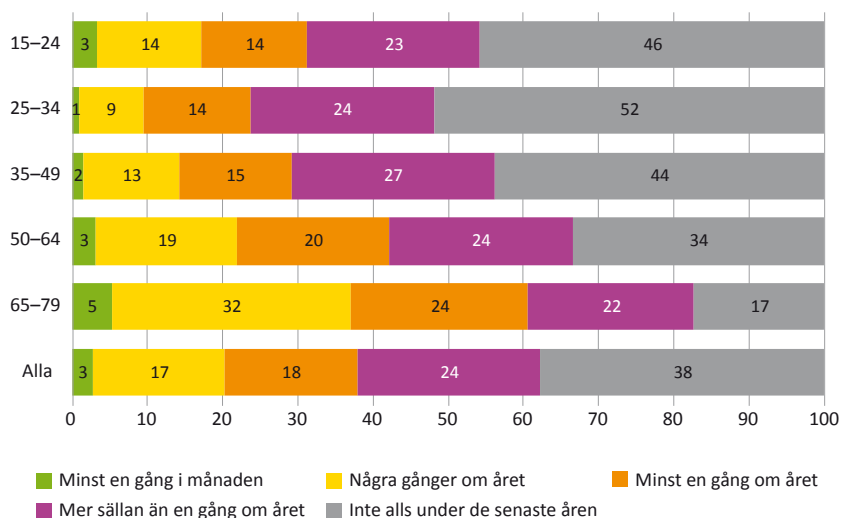
178 Utmanad kyrka 2012, 37.

179 GE 2015.

180 Se kapitel 2.8 Offentlig religionsutövning.

181 Se Bilaga 4, tabell 3.1.

kyrkokonserter profileras således inte särskilt starkt som religiösa, men en viss typ av tillhörighet till en inre cirkel eller traditionsreligiositet binder dem dock närmare till kyrkan. De mest aktiva konsertdeltagarna förhåller sig nämligen mer positivt till kyrkans närvaro i offentliga institutioner, understöder mer sannolikt den traditionella äktenskapssynen samt deltar oftare i allmännyttig hjälpverksamhet och föreningsverksamhet än andra. Konsertdeltagandet särskiljer även kyrkans medlemmar från de andra: de som inte hör till något religiöst samfund och i synnerhet medlemmar i andra samfund deltar betydligt mer sällan.

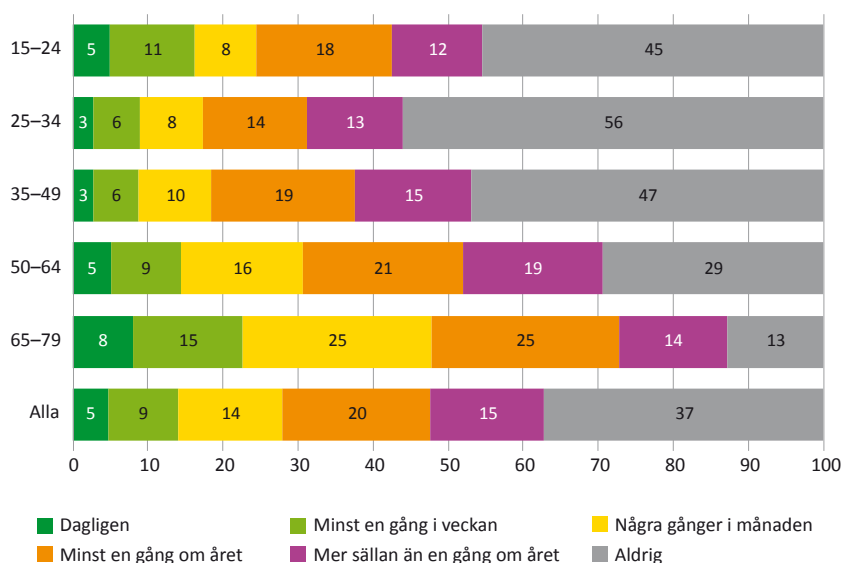
Figur 3.1

Deltagande i kyrkokonserter eller andra andliga musikevenemang enligt åldersgrupp, % av respondenterna. Gallup Ecclesiastica 2015, N=4 275.

Deltagandet i kyrkokonserter är i någon mån socialt motiverat. De mest aktiva konsertbesökarna har högst sannolikt avlagt en högskoleexamen och är också aktiva deltagare i medborgarverksamhet. Detta är i linje med observationen att deltagandet liksom bredden på de sociala kretsarna skiljer de socioekonomiska grupperna från varandra.¹⁸² Å andra sidan påverkar inkomstnivån i praktiken inte konsertdeltagandet. I detta fall är det närmare fråga om kulturella värderingar i olika samhällsgrupper än om ekonomisk ojämlikhet. Enligt en undersökning

¹⁸² Sanaksenaho 2006; Salminen 2012.

som gjordes i England leder tillhörigheten till en tätt sammanhållen religiös grupp till att medborgar- och kulturdeltagandet minskar.¹⁸³ I *Ecclesiastica*-enkätens material är ett tecken på detta att personer som hör till något annat religiöst samfund än evangelisk-lutherska kyrkan deltar minst i kyrkokonserter. Det som också är anmärkningsvärt är att de som bor i huvudstadsregionen, dvs. i det område där man mer sällan deltar i gudstjänster, oftare deltar i kyrkokonserter än de som bor på landsbygden. Detta kan visserligen förklaras av ett större utbud av konserter i de stora städernas församlingar.

Figur 3.2

Hur vanligt det är att lyssna på andlig musik bland olika åldersgrupper, % av respondenterna. Gallup *Ecclesiastica* 2015, N=4 275.

Den andliga musiken har också en plats i det privata religiösa livet. Drygt en fjärdedel av finländarna uppgav att de lyssnar på andlig musik oftare än en gång per månad, och totalt närmare hälften (48 procent) minst en gång per år, vilket framgår av figur 3.2. Det var till och med vanligare att lyssna på andlig musik än att följa andliga eller religiösa radio- eller TV-program, läsa litteratur som anknyter till religion eller följa webbdiskussioner om

183 Li & Savage & Warde 2008.

religion.¹⁸⁴ Dessa privata sätt att utöva religion korrelerar visserligen starkt sinsemellan. Att följa ett andligt eller religiöst program i något massmedium kan samtidigt innebära att man lyssnar på andlig musik, med andra ord är det ofta i praktiken omöjligt att särskilja dessa. Att det är mera populärt att lyssna på andlig musik än att använda andra religiösa medier förklaras också av att musiken är lättillgänglig i synnerhet genom webben och smartapparater. En jämförelse av åldersgrupperna visar dock att de som mest aktivt lyssnade på andlig musik var 65–79-åringar som mer sannolikt lyssnar på musik genom mer ”traditionella” medier, till exempel radio eller inspelningar. Av alla personer under 50 år hade hälften inte alls lyssnat på andlig musik.

Det bör naturligtvis observeras att definitionen av musikstil är mycket fri då det gäller andlig musik. En definition av musiken som andlig grundar sig på tolkarens subjektiva upplevelse, och därför kan det de facto finnas betydligt fler som lyssnar på andlig musik än vad som antyds i enkäten.¹⁸⁵ Frågorna i blanketten har å andra sidan satts upp inom ramen för religionsutövande, och därför har även definitionen av andlig musik sannolikt begränsats bland de flesta respondenterna.

3.3 Musikverksamheten i kyrkan

Musikevenemang, körer och orkestrar i hela kyrkan

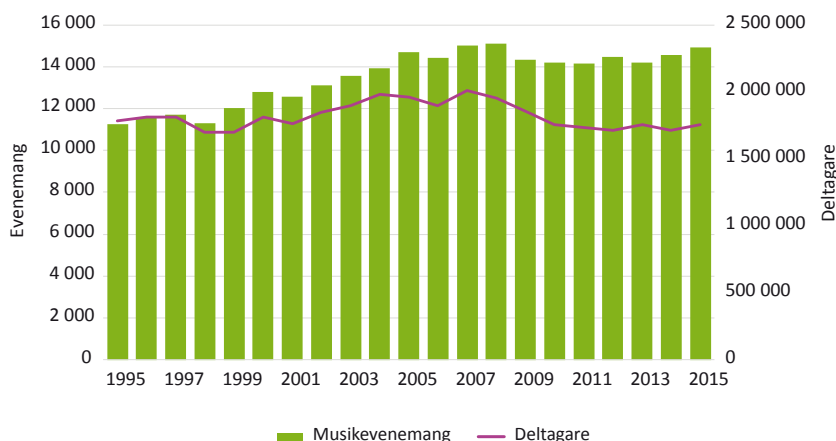
I det kyrkliga musiklivet betonas de lokala församlingarnas verksamhet, men kyrkans musikarbete syns också på riksnivå. Kyrkans musikfest som ordnades i Jyväskylä 2012 och pågick under ett veckoslut inkluderade konserter, körkavalkader och allsångsevenemang. Den diskussion som har väckts kring sommarpsalmen *Den blomstertid* och att sjunga den i skolorna¹⁸⁶ skapade många kampanjer med sommarpsalmen som tema våren 2014. Till exempel i Helsingfors ordnades allsångsevenemang som samlade tusentals deltagare och där kända finländska artister uppträdde. Skolelever aktiverades i sin tur för psalmtävlingen *Virsisiva* som har ordnats vartannat år sedan 2000. Under fyraårsperioden ordnades finalen för *Virsisiva* i samband med Kyrkodagarna 2013 och 2015.

184 GE 2015; se kapitel 2.9 Privat religionsutövning.

185 Se t.ex. Murtonen 2014.

186 Se kapitel 6.2 De lutherska traditionerna i samhället.

I församlingarna sköts musikverksamheten av kantorerna och övriga musikanställda tillsammans med församlingsmedlemmarna. På riksnivå har deltagandet i musikevenemang som ordnats i församlingarna varit ganska jämnt under fyraårsperioden. Åren 2008–2011 minskade i synnerhet antalet deltagare i musikevenemang betydligt¹⁸⁷, men under fyraårsperioden 2012–2015 syntes inte någon motsvarande nedgång. År 2015 deltog drygt 1 750 000 personer i församlingarnas närmare 15 000 musikevenemang under året. Av figur 3.3 framgår det att både antalet evenemang och antalet deltagare ökat något sedan 2012.¹⁸⁸

Figur 3.3

Antal musikevenemang och antal deltagare i dessa 1995–2015. Statistisk årsbok för kyrkan 2015.

En väsentlig del av församlingarnas musikliv är körerna som utöver konserter också ofta ställer upp i till exempel gudstjänster eller andra församlingsevenemang. Körerna är också mycket etablerade i församlingarna. Antalet körmedlemmar har även under en tjugoförårsperiod förblivit mer än 30 000. År 2015 var totalt 2 000 körer verksamma i församlingarna, och dessa hade mer än 33 000 sångare. Största delen av körerna är vuxenkörer vars antal och medlemmar minskat något under fyraårsperioden. Totalt sett

187 Utmanad kyrka 2012, 121.

188 Statistisk årsbok för kyrkan 2015, 74.

ökade dock antalet körer och körsångare under fyraårsperioden till följd av att antalet barnkörer ökade något och antalet ungdomskörer ökade betydligt: totalt 170 ungdomskörer hade närmare 2 400 sångare 2015.

Av de instrumentalgrupper som är verksamma i församlingarna är största delen barngrupper. Från och med 2017 statistikförs i dessa grupper musiklekskolor för barn i olika åldrar, och dessa har ökat betydligt i antal. År 2015 fanns det totalt mer än 1 100 instrumentalgrupper och av dessa var mer än hälften barngrupper. Dessa hade cirka 14 000 instrumentaler. Största delen av gruppernas framträdanden sköttes dock av andra än barn- och ungdomsinstrumentalgrupper.¹⁸⁹

Varierande musikevenemang i församlingarna

En bidragande faktor till musikevenemangens varaktiga popularitet är det breda utbudet av evenemang. Musikevenemangen når inte lika många besökare som gudstjänsterna och de kyrkliga förrättningarna, men i många församlingar ordnas flera musikevenemang än andra evenemang. En granskning av situationen i hela landet 2015 visar att det bland de sju vanligaste församlingsevenemangen endast fanns ett som var något annat än ett allsångsevenemang eller en konsert. De övriga evenemangen omfattade i allmänhet olika födelsedagsfester, som i synnerhet i församlingarna i Kuopio, S:t Michels och Uleåborgs stift hörde till de vanligaste evenemangen.¹⁹⁰

De musikevenemang som ordnas i församlingarna kan omfatta olika konserter eller allsångsevenemang. Instrumental- och körmusiken är en integrerad del av gudstjänstlivet, och därför har många specialmässor utvecklats uttryckligen kring någon särskild musikstil. De mest kända av dessa är till exempel pop-, metall-, jazz- och folksångsmässor. Förverkligandet av dessa mässor kräver ofta att musiker som behärskar den aktuella genren kan anlitas för mässan. I detta fall är även en specialmässa parallellt med gudstjänsten ett småskaligt konsert- och allsångsevenemang.

Det som är karaktäristiskt för många mässor är att de i hög grad byggs upp kring musik, även om musikstilen inte är så exakt avgränsad. Till exempel Taizémässan och Tomasmässan har vedertagna sångrepertoarer och särskilda sångböcker. Likaså kan musiken också ha en viktig roll i bland annat Stillhetens mässa, Barnmässan eller Vår mässa. Utbudet av mässor

189 Statistisk årsbok för kyrkan 2015, 75–76.

190 Församlingsenkäten 2016, blankett B1.

ökar fortlöpande. Under fyraårsperioden har man i församlingarna utöver de mer kända musikbetonade mässorna också ordnat till exempel en rapmässa, latinomässa och Blues Brothers-mässa.

I tabell 3.1 visas i hur stor del av församlingarna man ordnade vissa specialmässor och andra musikevenemang 2015. Som referensuppgift används evenemangsfrekvensen 2011. Granskningen visar att mer etablerade specialmässor ordnades i större skala än till exempel metall- och popmässor. Tomasmässor och Taizémässor backas ofta också upp av en gudstjänstgemenskap som bildats inom församlingen. Totalt sett ordnades mest mässor i de större församlingarna som har mer än 16 000 medlemmar och av vilka de flesta finns i Helsingfors eller Esbo stift. Ett undantag är metallmässan som oftast ordnades i de medelstora församlingarna i Lappo stift (13 procent). Taizémässor var i sin tur ganska populära även i församlingarna i Borgå stift (41 procent). Jämfört med 2011 hade andelen församlingar som ordnade specialmässor inte förändrats särskilt mycket.

Under de senaste fyra åren verkar det som om antalet övriga musikevenemang har ökat. Alla församlingar ordnade De vackraste julsångerna-evenemang¹⁹¹ och största delen även körkonserter, allsångsevenemang och konserter med andlig musik. Antalet församlingar som ordnar både körkonserter och allsångsevenemang har ökat väsentligt under de senaste fyra åren. Likaså ordnades orgelkonserter och barnkonserter i en betydligt större andel av församlingarna 2015. I församlingarna ordnades dessutom konserter med andlig musik, instrumentalmusik och populärmusik. I enkäten 2011 var typindelningen av konserterna något annorlunda än i den nyare, och därför saknas jämförelseuppgifter. Den kategorisering av evenemang som användes i församlingsenkäten gör inte nödvändigtvis konserternas mångfald rättvisa, men den visar församlingarnas och kyrkobyggnadernas beredskap och lämplighet för att framföra många olika stilar av musik. Den årliga ökningen av antalet musikevenemang i hela kyrkan är också ett tecken på att man i de flesta församlingar ordnar musikverksamhet eller tillhandahåller lokaler för andra artister.

191 I blanketterna för kyrkostatistiken antecknas De vackraste julsångerna som "Övriga församlingsevenemang".

Tabell 3.1

Ordnandet av musikgudstjänster och andra musikevenemang i församlingarna 2015 och 2011, % av församlingarna. Församlingsenkät 2016 och 2012, N=411; 446.

Musikbetonade mässor	2015 (%)	2011 (%)
Tomasmässa	28	25
Taizémässa	20	16
Afrikansk gospelmässa	10	9
Metallmässa	4	5
Popmässa	3	3
Andra musikevenemang		
De vackraste julsångerna	100	98
Psalmsång eller annat allsångsevenemang	97	85
Körkonsert	92	80
Konsert med andlig musik	91	-
Konsert med instrumentalmusik	83	-
Orgelkonsert	74	57
Barnkonsert	54	36
Konsert med populärmusik	34	-

Generellt ordnades mest konserter i medelstora stadsförsamlingar med minst 8 000 medlemmar. Å andra sidan fanns det nästan inga skillnader mellan stads- och landsbygdsförsamlingar då det gällde att ordna körkonserter och konserter med andlig musik. Olika musikevenemang har blivit vanligare i församlingarna, men det bör noteras att stora församlingar har ordnat mer av alla typer av musikevenemang. Områdena har i detta avseende en olikvärdig ställning då musik- och kulturutbudet är större i de större församlingarna. Församlingssammanslagningar kan ha bidragit till ökningen i andelen församlingar som ordnat musikevenemang under de senaste fyra åren. Förekomsten av någon form av musikverksamhet är mer sannolik i de sammanslagna församlingarna än i de små församlingar som fanns före sammanslagningen.

3.4 Psalmer och andlig musik i en levande musikkultur

Den samhälleliga aspekten på psalmerna och de andliga sångerna bygger i hög grad på de upplevelser det ger att få sjunga och lyssna på musik. Avgörande är också att psalmerna har en anknytning till både traditionen och nutiden. Användningen av psalmer och deras betydelse har modifierats och förädlats under sekulens lopp. För att denna utveckling ska fortsätta krävs det enligt hymnologiforskaren Andrew Pratt att lyriken och musiken kommunicerar med både den ursprungliga kontexten och nutidens värld.¹⁹² Nya typer av arrangemang för kända psalmer tjänar detta syfte. Samma mål har också satts upp för psalmboksreformen, där man försöker liva upp psalmtraditionen och inkludera sånger som folk börjat känna till i psalmbokshelheten. Under fyraårsperioden gjorde evangelisk-lutherska kyrkan i Finland förberedelser för att införa ett tilläggshäfte till psalmboken. Väckelserörelserna har också särskilda sångböcker som används parallellt med psalmboken vid olika evenemangen. Dessa omfattar pietisternas Sions psalmer (Siionin virret), evangeliska rörelsens sångbok Sionsharpan (Siionin kannel) och som den nyaste den gemensamma sångboken Viisikielinen som publicerades av anhängarna av den femte väckelsen 2014.

Psalmbokstillägg

Syftet med psalmbokstillägget är att utvidga den psalmbok som togs i användning 1986 så att den klär tron och den andliga erfarenheten i ord på ett nytt sätt och kan tilltala även dem som upplever tron som mer främmande. Syftet med tillägget är också att föra fram de globala perspektiven på kristendomen. Man ville utvidga temaområdena för att få med sådant som saknas i dagens psalmbok. I psalmbokstillägget används i regel inte heller innehållsmässigt samma eller likartade texter och kompositioner som i den egentliga psalmboken. Syftet med psalmbokstillägget är att komplettera psalmboken, och det används tillsammans med psalmboken.¹⁹³

De arbetsgrupper som sammanställer det finska respektive det svenska tillägget utsågs hösten 2011. Grupperna bestod av musiker som verkar som bland annat kompositörer, lärare och kantorer samt andra som är verksamma

192 Pratt 2016, 41–42.

193 Kyrkomötets protokoll 1/2015, bilaga III.1/2015, 1–2; bilaga IV.13/2014, 4–6.

inom kyrkan. Kyrkomötet godkände det finska och svenska psalmbokstillägget hösten 2015. Det finska psalmbokstillägget innehåller 79 psalmer och det svenska 147 psalmer. Tilläggen togs officiellt i användning under advent 2016. Församlingarna kan ha använt dem redan tidigare anefter som böckerna kommit från tryckeriet.

I Kyrkostyrelsens motiveringar till psalmbokstillägget konstateras det att man i tilläggspsalmerna försökt betona tacksamhet och glädje för Guds gåvor samt innehåll som beaktar realiteterna i dagens liv. Syftet är att psalmerna ska kunna sjungas under samlingar med personer i alla åldrar. Den teologiska principen har varit Gud den treeniges utgivande kärlek. Varje psalm tar upp människans förhållande till Gud den treenige och hans skapelseverk. Vid beredningen av tillägget ansåg man det också vara viktigt att psalmtexterna beaktar församlingens gemenskapsfunktion och församlingsmedlemmarna som aktiva parter i gudstjänsten.¹⁹⁴

Musikmässornas och de kristna festivalernas betydelse för nytänkandet inom kyrkomusiken

Antalet musikbetonade mässor har i synnerhet under 2000-talet ökat och utbudet har blivit mångsidigare i kyrkan. Mässor med musiktema har i många lokala församlingar blivit en fast del av gudstjänstlivet, och församlingarna har också profilerat sig som anordnare av vissa musikevenemang, till exempel Tammerfors domkyrkoförsamling som anordnare av Juice-kyrkan. Mässor som kräver mer visuella effekter och tekniska arrangemang, till exempel Dance + Pray-mässan som för första gången ordnades i Åbo 2012, är sällsynta bland annat på grund av de krävande arrangemangen. En viktig arena för dem som skapar och använder andlig musik är också festivalerna, av vilka en av de mest kända är den årliga festivalen Maata näkyvissä i Åbo.

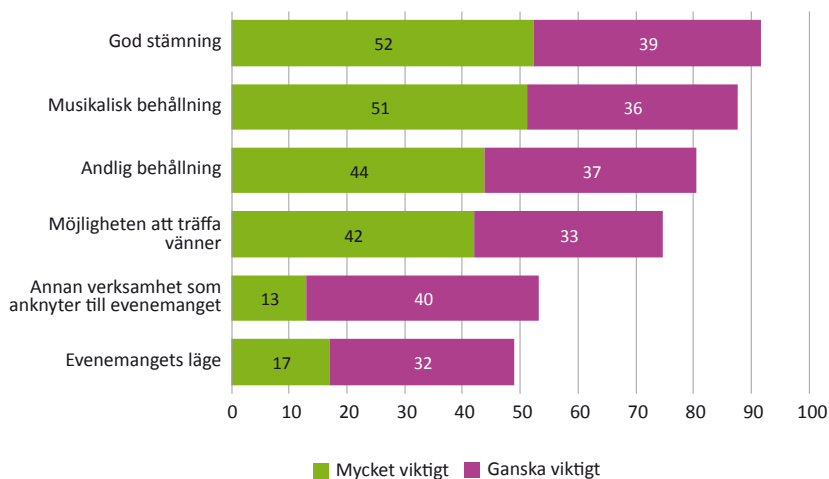
Religionsforskaren Marcus Moberg¹⁹⁵, som i sin doktorsavhandling undersökte den kristna metallmusikens subkultur, genomförde 2013 i samarbete med Kyrkans forskningscentral en enkätundersökning som riktade sig till besökare på populära festivaler och musikbetonade mässor. Respondenterna i enkäten hade deltagit i festivalerna Maata näkyvissä, Oulugospel och Ristirock samt dance-, pop- och metallmässor. Två av tre respondenter var under 24 år, vilket visar att de som besökte evenemangen

194 Kyrkostyrelsen 2014.

195 Moberg 2009.

främst hörde till de unga åldersgrupperna. De unga besöker främst festivaler, medan det är ganska många 25–50-åringar som också deltar i musikmässor. Majoriteten av besökarna som deltog i undersökningen (88 procent) hörde till evangelisk-lutherska kyrkan och cirka sju procent till andra kyrkosamfund, huvudsakligen till pingst- eller andra frikyrkor.

Enligt enkäten anser de som besöker musikmässorna och festivalerna att musiken i sig är viktig. Majoriteten av dessa anser att musiken har en viktig roll i deras andliga liv samt likaså i den religiösa verksamheten. Med tanke på detta är det ganska väntat att deltagarna bedömde att både den musikaliska och andliga behållningen var avgörande faktorer när man valde att delta. Detta framgår av figur 3.4. Det allra viktigaste för deltagarna var dock en god stämning. En samtidig betoning av både det musikaliska och det andliga inslaget tyder på att deltagarna i dessa evenemang oftast redan är färdigt motiverade andligen. De förväntar sig dock också högklassig musik, och om det är fråga om ett evenemang som byggts upp kring en viss musikart, till exempel heavy metal, ska det musikaliska innehållet vara övertygande också i sin egen genre. På detta sätt kan det musikaliska innehållet i evenemanget stöda det andliga innehållet och vice versa, om dessa faktorer överhuvudtaget kan särskiljas.

Figur 3.4

Olika faktors betydelse för deltagande i en musikmässa eller festival, % av respondenter. Enkät om specialmässor 2013, N=812.

I enkäten om musikmässor efterfrågades också önskemål gällande musikstil vid religiösa evenemang samt åsikter om användningen av musik i allmänhet i evangelisk-lutherska kyrkans gudstjänster och den övriga kyrkliga verksamheten. Det är ingen överraskning att majoriteten av respondenterna i denna enkät önskade popmusik (80 procent) eller rock (75 procent) vid religiösa evenemang som var viktiga för dem själva. Också traditionell kyrkomusik önskades dock av två tredjedelar (64 procent) av respondenterna. Traditionell kyrkomusik önskades av såväl 25–34-åringar som personer över 50 år. Respondenterna hade en ganska öppen inställning till musik som lämpar sig för religiösa evenemang, och även om man föredrog en musikstil uteslöt det i allmänhet inte någon annan musikstil. Detta gäller åtminstone mainstream pop- och rockmusik. Däremot var musikstilar som i högre grad klassificeras som subkulturer, till exempel punk eller hiphop, inte lika populära i det allmänna musikutbudet för religiösa evenemang.

De som besöker musikmässor och festivaler är enligt enkäten flexibla i sin musiksmak, men de ansåg inte att kyrkan i sin nuvarande form är särskilt konservativ i fråga om musiken. Endast 17 procent av respondenterna ansåg att den musik som kyrkan använder i gudstjänster och annan verksamhet är alltför gammaldags och att den borde ersättas med nyare. Däremot ansåg mer än hälften (54 procent) att den musik som kyrkan använder är alltför snäv och önskar att den breddas. Respondenterna ansåg att också den traditionella kyrkomusiken är viktig, och därför är det uppenbart att den mest önskvärda lösningen vore att nya musikstilar tas in parallellt med de existerande med tanke på storkonsumenterna i det kyrkliga musiklivet. Detta möjliggör också interaktion. Populärkultur och mångahanda subkulturer i samhället påverkar kyrkan genom att producera till exempel nya musikmässor. Å andra sidan kan man i kyrkans musikliv skapa nytt material genom att utnyttja både traditionell kyrkomusik och hela det breda musikfältet. En bred musikuppfattning ger utrymme för kreativitet. På detta sätt kan musik som skapats i kyrkan också få influenser från populärmusiken och skapa något nytt.

3.5 Kulturverksamhet i kyrkan

Församlingarnas kulturverksamhet

I annan kulturverksamhet som ordnas av kyrkan har drama redan mycket långa traditioner. De vanligaste verksamhetsformerna är olika upplevelseevenemang som byggts upp kring Bibelns händelser. Tabell 3.2 visar att mer än hälften av

församlingarna ordnade påskvandringar eller påskspel 2015.¹⁹⁶ Advents- och julvandringar ordnades av närmare en tredjedel och andra kyrkospel av en fjärdedel av församlingarna. Alla dessa evenemang ordnades i flera församlingar år 2015 än fyra år tidigare. De större stadsförsamlingarna i synnerhet inom Esbo stifts område ordnade klart mest kyrkliga dramaevenemang. Också församlingarna i S:t Michels stift ordnade ganska många advents- och julvandringar.

Tabell 3.2

Ordandet av andra kulturevenemang i församlingarna 2015 och 2011, % av församlingarna. Församlingsenkät 2016 och 2012, N=411; 441.

Andra kulturevenemang	2015 (%)	2011 (%)
Påskvandring eller påskdrama	51	39
Advents- eller julvandring	30	20
Annat kyrkligt drama	26	22
Bildkonstverksamhet (t.ex. konstutställning eller konstkurs)	34	-
Scenkonstverksamhet (t.ex. dramagrupp eller teaterföreställning)	32	-
Litterär verksamhet (t.ex. litteratursirkel eller författarbesök)	31	-
Annat	7	

Andra kulturevenemang inom bildkonst, scenkonst eller litteratur ordnades av cirka en tredjedel av församlingarna. De främsta arrangörerna var igen församlingar med mer än 8 000 medlemmar i synnerhet i Helsingfors och Esbo stift. Inga frågor om dessa evenemang ställdes i uppföljningsundersökningen 2011, och därför finns det inga jämförelseuppgifter i tabellen. Utöver de kulturevenemang som räknats upp uppgav totalt 27 församlingar andra evenemang som ordnats. Dessa omfattade till exempel ikon- och keramikmålning, diktkvällar, psalmkaraoke och kulturevenemang med olika teman som en del av Konstens natt-programmet. Parallellt med evenemangen kompletterar kyrkornas arkitektur och kyrkokonst församlingarnas kulturella utbud. Branden i Ylivieska kyrka våren 2016 visade att konstföremål och de kyrkliga föremålen är en viktig del av kyrkobyggnadens helhet och man

196 Församlingsenkäten 2016, blankett B1.

kanske inser deras värde först när de utsätts för skadegörelse eller när olyckor inträffar. Efter fallet i Ylivieska framgick det att endast cirka hälften av församlingarna har gjort en förteckning över de värdeföremål de äger. Av denna anledning skickade Kyrkostyrelsen ett cirkulär till församlingarna med en uppmaning att för Kyrkostyrelsens register göra en inventering av och en förteckning över församlingens värdeföremål.¹⁹⁷

I församlingsenkäten kartlades förutom ordnandet av kulturevenemang även konstanskaffningar som församlingarna gjort, till exempel altartavlor, kyrkliga föremål eller beställd tonkonst.¹⁹⁸ År 2015 hade 21 procent av församlingarna och 34 procent av de kyrkliga samfälligheterna gjort olika konstanskaffningar. De vanliga anskaffningarna omfattade tavlor och altartextilier, men många församlingar hade också skaffat ett dopträd till kyrkan eller församlingslokalen. Några församlingar nämnde kompositioner som beställts närmast till kyrkans bemärkelsedag. Konstverk hade ofta beställts från lokala eller annars bekanta konstnärer. Också församlingsmedlemmar hade engagerats i exempelvis restaureringsprojekt.

Kyrkans kulturfrämjande verksamhet

Kyrkan samt organisationer och stiftelser som verkar kring kyrkan försöker stödja kulturen såväl för att värna om kyrkans eget kulturarv som för att främja betydande kulturgärningar och understödja kulturaktörer. På detta sätt får kyrkan samtidigt in sitt eget perspektiv i samhällsdiskussionen.

Kyrkostyrelsen delar årligen ut kyrkans kulturpris för konstnärlig verksamhet eller en kulturgärning som är betydelsefull för det kristna budskapet. Priset har ofta förlänats konstnärer som är verksamma inom eller i anknytning till kyrkan, men i allt högre grad har priset även riktats till andra. Kulturpriset 2013 gavs åt Ulla-Lena Lundberg vars roman *Is* också hade fått Finlandia-priset. Romanen handlar om en präst i en skärgårdsförsamling på 1940-talet. Prisnämnden ansåg att romanen *Is* vänder sig till en bred läsarkrets och för fram det kristna budskapet utan någon utpekande attityd. Romanen sågs som en hoppgivande diskussionsinledning i den kristna

197 ”Kyrkorna uppmanas att göra en förteckning över värdeföremål” 2016.

198 Församlingsenkäten 2016, blankett B1.

kulturdiskussionen.¹⁹⁹ Kulturpriset 2014 förlänades musikredaktören Risto Nordell på Yle Radio 1.²⁰⁰

De diskussioner om kyrkan som litteraturen gett upphov till har förts fram med hjälp av priset Årets kristna bok som Kristilliset kustantajat ry har delat ut sedan 1993. Prismottagaren väljs i allmänhet av en offentligt känd person. Under fyraårsperioden väckte barnens och kvinnornas ställning i den gammallaestadianska väckelserörelsen mycket diskussion i både kyrkliga och andra medier. Om detta tema publicerades också många böcker av vilka *Maijan tarina – Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö yksilön ja yhteisön traumana*, som redigerades av Johanna Hurtig och Mari Leppänen, belönades 2012 och Pauliina Rauhalas första verk *Taivaslaulu* 2013. *Maijan tarina* valdes till Årets kristna bok av ortodoxa kyrkans ärkebiskop Leo, och *Taivaslaulu* utsågs av Riki Sorsa.

År 2014 valdes Jouni Tillis verk *Suomen pyhä sota: papit jatkosodan julistajina* till Årets kristna bok. I Tillis bok behandlades dagens relation mellan kyrkan och staten, historisk politik som anknyter till krigen samt den religiösa retoriken. År 2015 belönades Jukka Sariolas verk *Ystäväni Seija – kutsumuksena Afganistan* som handlade om en finländsk hjälparbetares liv. Hon dödades i Afghanistan 2014. Priset Årets kristna bok fick större synlighet när erkännandet offentliggjordes på Helsingfors bokmässa, där kyrkan deltog med en egen mässavdelning första gången hösten 2014. Då ordnade man också i kyrkans mässavdelning författarintervjuer där biskopar intervjuade författare som de valt ut.²⁰¹ Kyrka och religion har under fyraårsperioden behandlats exceptionellt mycket i medierna. Diskussionen har innehållit tillspetsningar och även oavsiktliga konfrontationer där kyrkans mest centrala budskap ofta hamnat i skuggan. Å andra sidan har mediepubliciteten skapat möjligheter att klarlägga och föra fram kyrkans egen profil och främja dialogen. Redaktörer som har varit framträdande i denna uppgift har sedan 2005 belönats med erkännandet Årets kristna mediegärning som beviljas av Kristillinen medialiitto. År 2012 belönades Kampens kapell som representerar kreativ träarkitektur som årets kristna mediegärning. Kapellet invigdes samma år som en stillhetens mötesplats vid Narinkens torg. I kapellet arbetar förutom Helsingfors församlingars anställda även stadens socialarbetare. I motiveringarna till priset konstaterades att en anspråkslös närvaro av det

199 Kyrkans informationscentral 2014.

200 Kyrkans informationscentral 2015a.

201 Kyrkans informationscentral 2015c.

kristna budskapet och socialt hjälpande som har en oskiljaktig anknytning till detta förenas i kapellet.²⁰²

Medie- och fostringsaspekterna förenas i priset Katso minuun... som delas ut av Kyrkans mediestiftelse och med vilket man stöder inhemsk barn- och ungdomsfilm. Syftet med priset är att uppmuntra filmmakare att ta itu med teman som bjuder in åskådarna att fundera över de kristna värdena och det kristna ansvaret. De filmer som belönades under fyraårsperioden handlade om unga vuxna som löpte risk för utslagning (*Hilton! Täällä ollaan elämä*, 2013), föräldrars skilsmässa (*Fatima*, 2014) och tonårsflickors förhoppningar och bekymmer (*If I ruled*, 2015). Lutherska kulturstiftelsens hederspris 2014 anknöt också till filmkonst och tilldelades regissören Klaus Härö. I hans filmer betonas ofta existentiella frågor, moraliska problem och möjligheten att olika människor möts. Det ansågs också att ett budskap om nåd, förlåtelse och förtroende förmedlades i Härös filmer.²⁰³

3.6 Slutsatser

Musiken och kulturen är en naturlig del av kyrkans verksamhet, och de förmedlar ett viktigt kulturarv. Musikens ställning i kyrkan har sitt ursprung i de första kristnas möten och vidare i judarnas religionsutövning tusentals år tidigare. I undersökningar har man även på en mer allmän nivå observerat att sångens betydelse för människor grundar sig på den effekt den har att skapa samhörighet och delade upplevelser. I musikproduktionen och tolkningen av musik är det i allmänhet fråga om en gemensam och individuell upplevelse som uppstår samtidigt. Det sägs att kulturen är en gemensam tradition till vilken människor bidrar med något nytt. Parallellt med samhörighetsfunktionen stöder musik- och kulturverksamheten således även individuella tolkningar.²⁰⁴

Kyrkomusiken och kyrkokonsten har efter reformationen i viss utsträckning utvecklats separat från gudstjänstlivet, och i kyrkan har i synnerhet pietismen bidragit till att det också uppstått många diskussioner om hur lämpliga och nyttiga olika konstarter är i förhållande till det kristna budskapet. Musikaliskt och kulturellt sett är dagens kyrka ganska öppen och försöker lösgöra sig från gränsdragningar. Å andra sidan skapar också ett rikare musik- och kulturliv

202 Kyrkans informationscentral 2013.

203 Kyrkans informationscentral 2015b.

204 Kurkela 2004, 13–14.

egna subkulturer, och uppkomsten av dessa kan stödjas av kyrkan på ett kreativt sätt.

Musik- och kulturlivet lever inte som en separat företeelse i kyrkan eller samhället, utan tillgodoser människans andliga och mentala behov. Musiken kan användas för att bygga broar mellan människor, också mot människor som upplever sig själva som separerade från kyrkan. På motsvarande sätt kan musiken användas som kyrkans kommunikationskanal vars språk ofta kan vara mer lättillgängligt än det liturgiska språket. I synnerhet då det gäller kyrkomusiken bör man i reformarbetet beakta betydelsen av traditioner och kollektiva minnen som knyts till musiken. Samtidigt kan kyrkomusiken leva i nuet och ta intryck från en musikmiljö som blir allt rikare och mera mångkulturell. Kantorererna är både musikproffs och utför andligt arbete och de utgör därmed en knutpunkt i församlingslivet. Arbetet går inte enbart ut på att leda och utföra musiken, utan det kräver i allt större utsträckning kunskaper även i till exempel ledning och fostran. Kantorerernas arbete i denna nyckelposition kräver att yrkesidentiteten stärks.²⁰⁵ I musik- och kulturverksamheten betonas församlingarnas olikhet. Verksamhetens bredd är i viss mån direkt jämförbar med församlingens storlek och personalresurser. De mindre resurserna syns oundvikligen i begränsningar av det kulturella utbudet. Det är förstås naturligt att ordna verksamhet enligt behoven. Det är inte ändamålsenligt för de små församlingarna att tillhandahålla allt för alla. Samarbetet med andra kulturaktörer, till exempel kommuner och organisationer, är ändå även i detta avseende en resurs som det finns skäl att utnyttja.

Församlingarnas principer är olika också på grund av att arbetet har organiserats på olika sätt. I en del församlingar svarar till exempel kantorererna för all musik som spelas i kyrkan, i andra har ansvaret för besluten inom musikarbetet delats. Musikarbetet kan kanske avgränsas tydligare, men samordningen av kulturverksamheten är i detta avseende ett ännu öppnare fält. I kyrkan finns det skäl att gällande dessa verksamhetsformer vara redo för kreativa lösningar som överskrider arbetsområdena. Det finns också skäl att beakta de frivilligas kunskaper i såväl själva utförandet som skapandet och utvecklingen av verksamheten. I synnerhet i det kreativa arbetet har församlingsmedlemmarnas deltagande i planeringen och organiseringen av verksamheten stor betydelse.

4 HUR DEN KRISTNA TRADITIONEN FÖRMEDLAS

Maarit Hytönen

4.1 Diskussionen om den kristna fostran

Den kristna fostran har i Jesu dop- och missionsbefallning uppfattats som en uppgift som ålagts kyrkan:

Gå därför ut och gör alla folk till lärjungar: döpa dem i Faderns och Sonens och den heliga Andens namn och lär dem att hålla alla de bud jag har gett er. Och jag är med er alla dagar till tidens slut. (Matt. 28:19–20)

För Luther var fostran en uppgift som ålades familjens överhuvud, dvs. fadern. I Lilla katekesen ger Luther anvisningar om hur fadern ska lära de sina – dvs. alla som hör till familjen, såväl barn som tjänare – att välsigna sig själva morgon och kväll samt be bordsbön och tacka för maten.²⁰⁶

I Finland sköttes undervisningen ofta av mödrarna som i allmänhet var hemma och lärde ut katekeskapiteln, som de kunde utantill, till sina barn samtidigt som hushållsarbetet utfördes. Siffrorna och även grunderna i innantilläsning lärde man sig i början hemma, senare i olika kyrkskolor, söndagsskolor och ambulerande skolor eller lokala by- och sockenskolor. Kunskaperna kontrollerades under husförhör. Det översta stadiet i den kyrkliga folkutbildningen omfattade skriftskolan, och när man gått denna ansågs det att man uppnått myndighetsålder då det gällde både det andliga livet och församlingslivet.²⁰⁷

206 Luthers Lilla och Stora katekes samt Schmalkaldiska artiklarna 1984, 41–43.

207 Porkka 2008, 154; Seppälä 1988, 49.

När kommunen och församlingen skildes åt 1865 och folkskolan uppstod ändrades strukturen i kyrkans fostrande verksamhet. Ändringen beseglades genom lagen om allmän läroplikt som trädde i kraft 1921 och lagen om religionsfrihet som godkändes 1922. Bland prästerna hade dock redan i slutet av 1800-talet uppstått en tanke om vikten av ungdomsarbete i församlingen.²⁰⁸

Enligt dagens kyrkoordning är den kristna fostran primärt föräldrarnas uppgift. En medlem av kyrkan bör iakttä en kristlig livsföring, ingå äktenskap, låta döpa sina barn och sörja för deras kristna fostran.²⁰⁹ Församlingen har i uppgift att stöda och hjälpa föräldrarna:

*Föräldrar och vårdnadshavare skall ge sina barn en kristen fostran och undervisa dem enligt den evangelisk-lutherska bekännelsen. Fadderarna och församlingen skall stöda föräldrarna och vårdnadshavarna i denna fostran och undervisning.*²¹⁰

Församlingen ska i sin tur också ha omsorg om sina medlemmars kristna fostran och ta hand om deras andliga liv i alla åldersklasser.²¹¹

Den kristna fostran har definierats som förmedling av den kristna traditionen från en generation till en annan.²¹² I den kristna fostran är det dock inte fråga om att överföra och skydda traditionen som sådan för de kommande generationerna, utan en levande tradition behöver alltid en tolkning.²¹³ Syftet med den kristna fostran är en individuell identitet enligt vilken människan själv tolkar livet och tron.²¹⁴ En positiv religionsfrihet omfattar rätt till religionsfostran.²¹⁵

De strategiska riktlinjerna i kyrkans fostran har 2012 förts in i dokumentet *Vår kyrka*. Enligt detta går kyrkans fostringsarbete ut på att möjliggöra och stödja utveckling på alla plan i livet och i alla åldrar, men också att göra saker, umgås och förundras tillsammans. Syftet med den kristna fostran är att låta alla växa som individer, som varandras nästa och som medlemmar i

208 Pihkala 2010, 92–92; Porkka 2008, 157–158; Seppälä 1988, 50–53.

209 Kyrkoordningen 1055/1993, 1 § 5.

210 Kyrkoordningen 1055/1993, 3 § 1.

211 Kyrkoordningen 1055/1993, 3 § 2–3.

212 Muhonen & Tirri 2008, 67.

213 Riekkinen 2008, 91.

214 Halme 2010, 25.

215 Seppo 2008, 107.

gemenskapen. Hela församlingens mål för utvecklingen är att tillsammans växa till att lära känna Gud och bära ansvar lokalt och globalt.²¹⁶

De utbildningspolitiskt viktiga reformerna under fyraårsperioden var den nya lagen om småbarnspedagogik, lagen om elev- och studerandevård, förnyandet av läroplanerna för förskoleundervisningen, den grundläggande utbildningen och gymnasiet samt starten på sammanställningen av grunderna för planen för småbarnspedagogiken. Också ett medborgarinitiativ för att införa ett för alla gemensamt åskådningsämne i grundskolorna i stället för den nuvarande undervisningen i den egna religionen och livsåskådning fick stor mediesynlighet och väckte diskussion.²¹⁷

Enligt *Gallup Ecclesiastica* 2015 var tre av fem finländare helt eller delvis av samma åsikt om att föräldrarna ska sköta barnens kristna fostran (57 procent). Av medlemmarna i den lutherska kyrkan var 67 procent av helt eller delvis samma åsikt om att föräldrarna ska sköta barnens kristna fostran, och av medlemmarna i andra religiösa samfund 87 procent.²¹⁸

För tre av fyra finländare var en orsak till att man hör till kyrkan (74 procent) att kyrkan lär ut de rätta livsvärdena till barn och ungdomar. Enligt den statistiska granskningen leder omfattandet av den kristna läran, den traditionella uppfattningen om äktenskapet, deltagandet i gudstjänster, de lutherska värdena samt en positiv inställning till kyrkans närvaro i de offentliga institutionerna till en positivare inställning, medan mellanstadieutbildningen och medelinkomst i sin tur leder till en mindre positiv inställning.²¹⁹ I detta kapitel behandlas omständigheter som påverkar förmedlingen av den kristna traditionen. Antalet döpta och förändringarna som skett i detta skapar på ett sätt randvillkor inom vilka kyrkans fostran sker. Hemmets religiösa fostran har dock en stor betydelse för överföringen av traditionen. Överföringen av den kristna traditionen sker i både småbarnspedagogiken och skolan, och församlingarna är på många sätt ett stöd i denna. Slutligen granskas ytterligare församlingarnas fostrande verksamhets räckvidd utgående från barn-, skolungdoms-, ungdoms- och konfirmandarbetets verksamhetsstatistik.

216 Vår kyrka – vi växer tillsammans 2012.

217 Lagen om småbarnspedagogik 2015; Lagen om elev- och studerandevård 2013; Grunderna i läroplanen för den grundläggande utbildningen 2014; Utbildningsstyrelsens anvisningar 2014, 2016a, 2016b; Medborgarinitiativ: ett för alla gemensamt åskådningsämne i grundskolorna 2015.

218 Gallup Ecclesiastica (GE) 2015. Församlingarnas anställda och förtroendevalda är ännu mer övertygade om föräldrarnas ansvar för barnens kristna fostran. Av de anställda var 91 procent och av de förtroendevalda 95 procent helt eller delvis av samma åsikt om att föräldrarna ska sköta barnens kristna fostran. Av de anställda är i synnerhet teologerna, kantorerna och de diakonianställda av denna åsikt. Se Förfrågan till anställda 2015; Förfrågan till förtroendevalda 2015.

219 GE 2015; Bilaga 4, tabell 4.1.

4.2 Antal döpta barn och ändringar i antalet

Under fyraårsperioden sjönk nativiteten med cirka 11 000 barn. Mellan 2012 och 2015 föddes totalt 229 899 barn, vilket är 4,6 procent mindre än under den föregående fyraårsperioden. Nativiteten var lägst 2015 då endast 55 040 barn föddes. Den totala fertiliteten var 1,65, men för att antalet invånare ska förbli på dagens nivå borde den vara cirka 2,1 barn per kvinna. Nativiteten har sedan år 1969 legat under reproduktionsnivån. Genomsnittsåldern för förstföderskorna var 28,8 år.²²⁰

Väestöliittos forskare Anneli Miettinen har i Familjebaremtern 2015 undersökt orsakerna till att nativiteten sjunker. En orsak är att kvinnor får barn i en högre ålder än tidigare. Utvecklingen i finländarnas familjebildning svarar mot nivån i resten av Europa: de äldsta förstföderskorna finns i Spanien, Italien och Schweiz, där förstföderskornas genomsnittsålder är 29–30 år.²²¹

Den minskade fertiliteten har också lett till att finländarnas barnafödande präglats av en polarisering under de senaste åren. En större andel än tidigare förblir barnlösa, och barn skaffas i allt högre grad endast bland dem som har goda inkomster. Förväntningarna på den egna sysselsättningssituationen samt inkomstnivån syns i idealen för antalet barn. Låginkomsttagare, de som står utanför arbetslivet, arbetslösa eller personer som lever under arbetslöshetshot är mer benägna att skjuta tanken på barn och till och med avstå från denna helt och hållet. Den ekonomiska depressionen och i synnerhet ungdomsarbetslösheten ger således upphov till långvariga konsekvenser.²²²

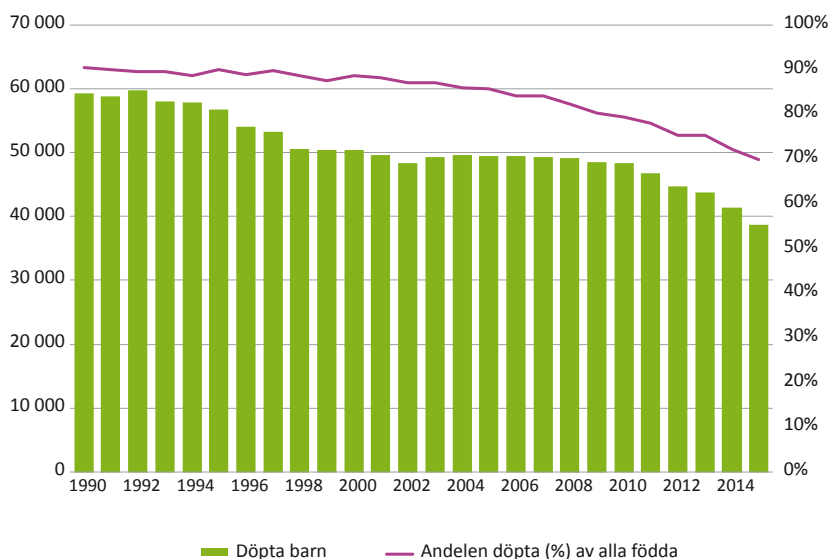
Också de döptas andel av antalet födda minskade (figur 4.1). År 2015 var andelen döpta endast 70 procent av antalet födda, dvs. 38 746 barn. Detta innebär att 61 320 barn inte blev döpta under fyraårsperioden, vilket är 13 051 barn färre än under föregående fyraårsperiod. De döptas relativa andel sjönk under fyraårsperioden med 8,8 procent, vilket är en högre siffra än

220 Finlands officiella statistik (FOS): Födda 2015; Forsamlingarnas medlemmar 2015, Forsamlingarnas befolkningsförändringar.

221 Miettinen 2015, 11.

222 Miettinen 2015, 12–13, 28–30, 70–78.

under någon tidigare fyraårsperiod.²²³ Andelen döpta barn av antalet födda har under 20 år minskat med 20 procentenheter.

Figur 4.1

Antalet och andelen döpta barn av alla födda åren 1990–2015, %. Statistisk årsbok för kyrkan 2015.

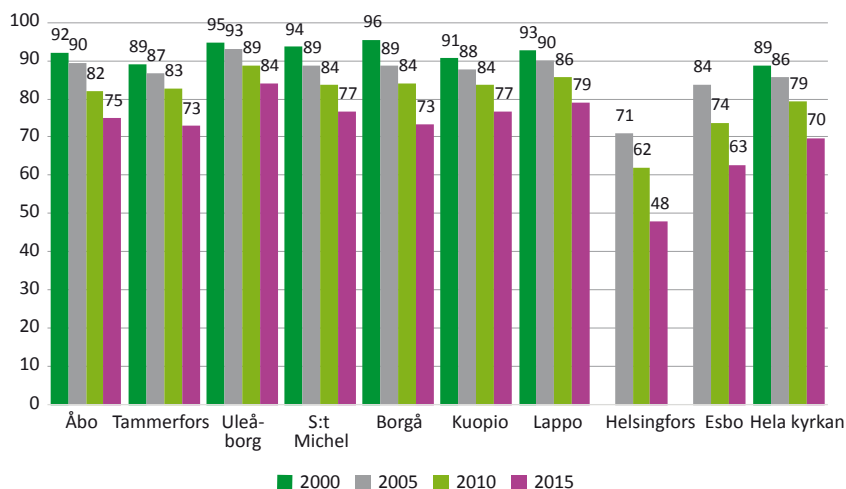
Regionala skillnader

Samtidigt som andelen döpta har minskat, har de regionala skillnaderna ökat (figur 4.2). År 2000 döptes fyra av fem barn (80 procent) i Helsingfors stift, vilket då också inkluderade nuvarande Esbo stift, och i Borgå var det endast 4 av hundra barn som inte döptes.²²⁴ Fram till 2015 hade skillnaderna mellan stiftet redan ökat till mer än 30 procentenheter (48 procent i Helsingfors stift, 79 procent i Lappo stift).

²²³ Statistisk årsbok för kyrkan 2015, tabell 3; Församlingarnas medlemmar 2012–2015, Församlingarnas befolkningsändringar; Utmanad kyrka 2012, 81. De döpta barn för vilka magistraten hunnit bekräfta ett namn registreras som anslutna till kyrkan. Åren 2013–2015 uppgick antalet under 1 år som på detta sätt anslutits till kyrkan till 1 500–1 600. Om dessa räknas till barndop, ökar andelen döpta 2015 till cirka 73 procent och under de föregående åren med några procentenheter. Se församlingarnas medlemmar 2012–2015, församlingarnas befolkningsändringar.

²²⁴ Salomäki 2014, 26

Andelen döpta har minskat mest mellan 2005 och 2010 i Helsingfors stift (23 procentenheter). I Uleåborgs stift har minskningen varit obetydligast (9 procentenheter). Utvecklingen i antalet döpta är dock likartad i alla stift. Helsingfors stift visar att minskningen av antalet döpta kan förändras snabbt (23 procentenheter på 10 år och 14 procentenheter på fem år 2010–2015).

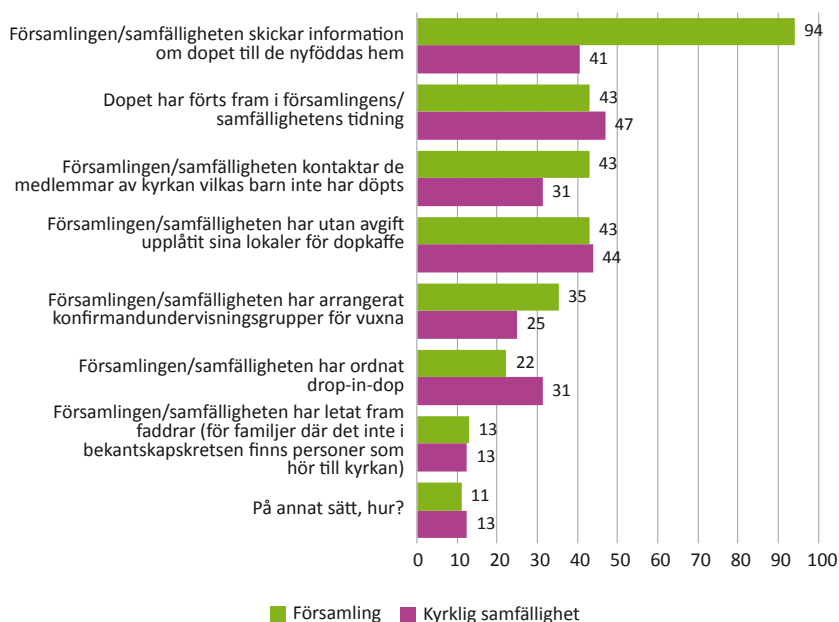
Figur 4.2

Andelen döpta barn (%) av alla födda enligt stift 2000, 2005, 2010 och 2015. Statistisk årsbok för kyrkan 2000, 2005, 2010 och 2015.

Församlingarnas åtgärder för att höja antalet döpta

I församlingsenkäten 2016 fick församlingarna och de kyrkliga samfälligheterna en fråga om hur de hade reagerat på minskningen i antalet döpta (figur 4.3). Största delen av församlingarna skickade information om dopet till de nyföddas hem. Knappt hälften av församlingarna har fört fram information om dopet i församlingstidningen eller kontaktat de medlemmar vars barn inte har döpts. Två av fem församlingar har ställt sina lokaler till förfogande gratis för dopkaffe. Utöver dessa har man bildat grupper för vuxenskriftskola, ordnat dopevenemang samt sökt gudföräldrar för barn i vars vänskrets det inte finns potentiella faddrar som hör till kyrkan.²²⁵

²²⁵ Församlingsenkäten 2016, blankett B1.

Figur 4.3

Hur församlingarna och de kyrkliga samfälligheterna har reagerat på minskningen i antalet döpta, andel i % av församlingarna och de kyrkliga samfälligheterna som svarat "Ja". Församlingsenkät 2016, N=411 och Enkät för de kyrkliga samfälligheterna 2016, N=32.

Det vanligaste bland samfälligheterna i sin tur var att föra fram dopet i församlingstidningen, och detta har också gjorts i närmare hälften av samfälligheterna. Också de kyrkliga samfälligheterna har ställt sina lokaler till förfogande gratis för dopkaffe samt skickat information om dopet till den nyföddas hem. I samfälligheterna var det något vanligare än i församlingarna att dopevenemang ordnades.²²⁶

Oftast hade församlingarna 2–3 olika metoder för att höja antalet döpta, men i några församlingar tillämpades alla de ovan nämnda metoderna och dessutom ytterligare några metoder. Som enskilda idéer för att höja antalet döpta har församlingarna ordnat baby- och faddergudstjänster, fört fram dopet i predikningar, i tal i samband med kyrkliga förrättningar och i samband med familjeträning samt ordnat enskild skriftskola för vuxna. Församlingarna

226 Församlingsenkäten 2016, C1.

har gett olika dopgåvor, av vilka en del är egentillverkade i församlingen (till exempel babysockor som stickats av missionskretsarna). I vissa kyrkor har man börjat använda dopträd. I dessa hänger man den döptas namn under den gudstjänst där dopet kungörs för församlingen. I vissa församlingar läser man i sin tur upp namnet på alla barn som döpts under året och tänder ett ljus för alla under Mikaelidagens gudstjänst.

Många församlingar har satsat på tjänster och personlig kontakt med dopfamiljerna. I vissa församlingar tar man med sig gåvor till den nyfödda eller besöker familjen för att gratulera. I vissa försöker man erbjuda så god betjäning som möjligt i dopfrågor samt ge hjälp i eventuella problem som anknyter till dopet. I vissa kyrkliga samfund samlar man systematiskt in respons från dopfamiljer.

Orsaker som påverkar beslutet att låta döpa barnet eller inte

Med tanke på kyrkans medlemsutveckling är det ödesdigert att både antalet födda och andelen döpta av antalet födda har minskat under fyraårsperioden. Om antalet medlemmar minskar är det sannolikt att minst en av föräldrarna i allt flera familjer inte hör till kyrkan och barnet inte blir döpt. På grund av att såväl antalet medlemmar och antalet döpta minskar blir det också allt svårare att som faddrar hitta personer som hör till kyrkan.²²⁷

Andelen döpta barn minskar dock inte enbart på grund av att människor skriver ut sig ur kyrkan eller inte hör till kyrkan. Enligt en undersökning som gjordes i Helsingfors stift 2012 är den viktigaste orsaken till att man inte låter döpa ett barn att barnet senare får besluta om han eller hon vill höra till kyrkan. Den näst viktigaste orsaken var att maken eller maken eller barnets far inte ville att barnet skulle döpas. I väldigt många familjer hade ett barn blivit medlem i samma religiösa samfund som sin pappa och blivit döpt eller på annat sätt anslutits till någon annan församling än den lutherska. I den aktuella undersökningen antyds det också att en kristen fostran i barndomshemmet förutspår en positiv inställning till medlemskap i kyrkan, och att kyrklig vigsel förutspår att barnen kommer att döpas.²²⁸

Den religiösa utvecklingen tycks påverkas starkt av att barnet får ta del av religiösa symboler. Om barnet inte i ett tidigt skede av utvecklingen får

227 Se kapitel 1.4.

228 Rönqvist 2012, 10–11, 23–28, 47–48.

några religiösa upplevelser, blir det svårare att senare skapa dessa till exempel med hjälp av kognition.²²⁹

Inställningen till religion förmedlas dock framför allt genom atmosfären. Barnen växer inte upp i ett vakuum, och därför ger alla familjer också en religiös fostran – oavsett om detta sker medvetet eller omedvetet. Också tiggande eller en beklämmande atmosfär kring religionen är fostran.²³⁰

Dopet – möjligheten att vara fadder och att ge barnet ett kristet dop – är dock fortfarande för finländarna mycket betydelsefulla orsaker för att höra till kyrkan. Möjligheten att få ett kristet dop för barnet var för 76 procent en mycket eller ganska viktig orsak för att höra till kyrkan, och möjligheten att stå fadder viktig för 73 procent. Enligt den statistiska granskningen verkar det som om i synnerhet höginkomsttagare, de som bekänt sig till den kristna tron, de som regelbundet deltar i gudstjänster och de som engagerat sig i väckelserörelser anser dessa vara viktiga orsaker för att höra till kyrkan. Också nationalism och en positiv inställning till kyrkans närvaro i offentliga institutioner förutspår en positiv inställning.²³¹

4.3 Hemmets religiösa fostran

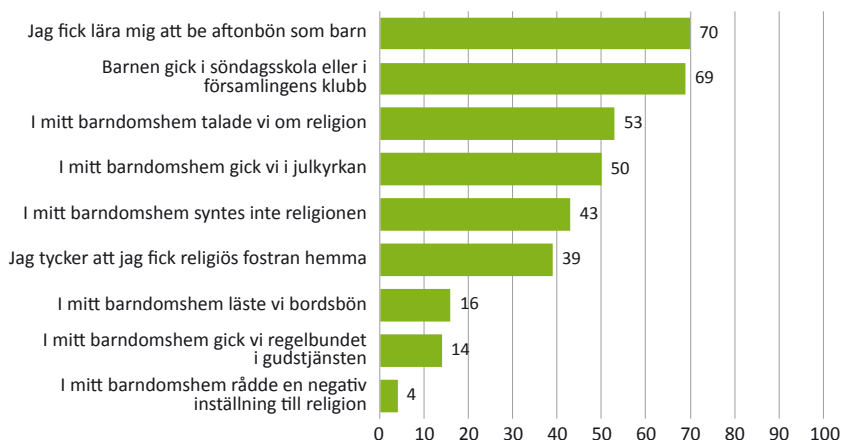
Finländarna har fått en mycket religiös fostran hemma (figur 4.4). Två av tre finländare har som barn fått lära sig att be aftonbön och besökt söndagsskolor eller församlingens klubbar. Cirka hälften av finländarna har som barn gått i julkyrkan, eller också har man i deras barndomshem talat om religion. Även om man inte förhöll sig negativt till religion i barndomshemmet, ansåg endast två av fem att de fått en religiös fostran, och till och med något fler ansåg att religion inte togs upp i hemmet. Aftonbön, söndagsskola eller dagklubb ansågs av en eller annan orsak inte vara någon särskilt religiös verksamhet, eller också anses dessa vara en del av den finländska livsstilen. Däremot var det mycket få som i barnaåldern hade lärt sig att be bordsbön eller att regelbundet besöka gudstjänster.²³²

229 Lindfors 2008, 279.

230 Pruuki 2010, 224.

231 GE 2015; Bilaga 4, tabellerna 4.2 och 4.3.

232 GE 2015.

Figur 4.4

Religiositet i barndomshemmet, andelen som svarat "Ja" %. Gallup Ecclesiastica 2015, N=4 275.

Desom uppgett att de fått en religiös fostran bodde oftast i landsbygdskommuner samt i Norra och Östra Finland. Jordbrukare och pensionärer hade fått en religiös fostran hemma oftare än personer i andra uppgifter. Ändå var mer än hälften av 65–79-åringarna av den åsikten att de fått en religiös fostran (Figur 4.5). Av medlemmarna i den lutherska kyrkan hade 45 procent fått en religiös fostran och av dem som hörde till andra religiösa samfund 65 procent.

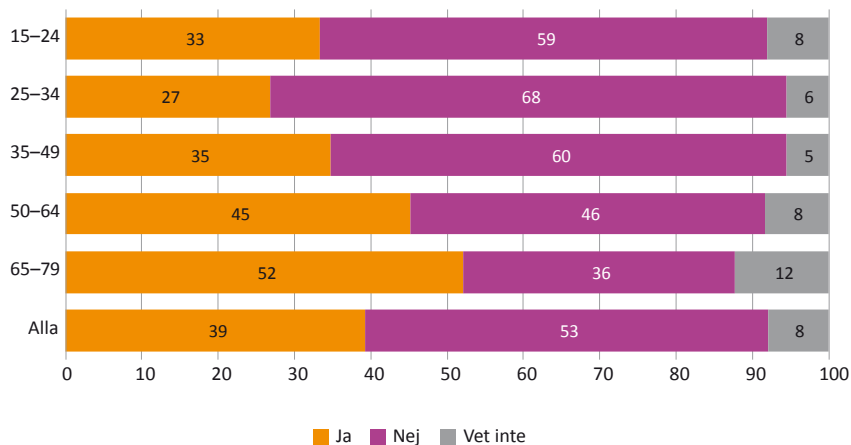
Majoriteten av dem som ansåg att de inte fått någon religiös fostran var 25–35-åringar, bosatta i landsbygdskommuner, Åbo eller Nyland, låginkomsttagare, arbetslösa, hemmamammor eller hemmapappor, studerande och skolelever. Cirka hälften av dem som hörde till den lutherska kyrkan ansåg således att de blivit religiöst fostrade och hälften ansåg att de inte blivit det.

Enligt den statistiska granskningen indikerar antagande av den kristna läran, böneaktivitet, deltagande i gudstjänster och lutherska värden att man också fått religiös fostran hemma. Aktivt deltagande i gudstjänster i barndomshemmet samt deltagande i söndagsskola eller församlingens klubbar tycks i regel förekomma bland personer som engagerat sig i väckelserörelser och regelbundet deltagit i gudstjänster. Fastän man i barndomshemmet talade om religion, gav en religiös fostran, läste bordsbön och besökte regelbundet julkyrkan och gudstjänster, deltog i synnerhet pojkar inte i söndagsskolan eller församlingens klubbar. I fråga om dem som var födda på 1960-talet eller senare lutade det i sin tur mot att religion inte hade tagits

upp i barndomshemmet.²³³ Totalt sett hade religion inte tagits upp i närmare hälften av de finländska barndomsfamiljerna.

Fyrtioåtta procent av finländarna hade lärt eller hade för avsikt att lära sina barn be aftonbön, och 37 procent uppgav att de inte hade gjort det eller inte ämnade göra det. Det är oftare kvinnor än män och oftare äldre än yngre som lär sina barn be aftonbön. Bland personer under 50 år är det redan vanligare att de inte lär sina barn be aftonbön än att de gör det. Enligt den statistiska granskningen verkar det uppenbart att de som lär ut aftonbön mest sannolikt är kvinnor, personer som är bosatta i en landsbygdskommun eller i en mindre stad, personer som antagit den kristna läran, personer som fått en religiös fostran, de som aktivt själva ber och personer som besöker gudstjänster samt de som upplever kyrkans närvaro i offentliga institutioner som något positivt.²³⁴

Överföringen av den lutherska traditionen till nya generationer är hotad: om 76 procent av dem som hör till den lutherska kyrkan i sin barndom har lärt sig be aftonbön, har endast 58 procent av dessa lärt eller ämnar lära sina barn detta. Minst religiösa traditioner förmedlas i städer, och ju yngre person det är fråga om desto mer osannolikt är det att man får en religiös fostran (figur 4.5).

Figur 4.5

Religiös fostran hemma enligt åldersgrupp, % av respondenterna. Gallup Ecclesiastica 2015, N=4 275.

²³³ Bilaga 4, tabellerna 4.4 och 4.5.

²³⁴ GE 2015; Bilaga 4, tabell 4.6.

I ungdomsbarometern 2006 påvisade man att religiositeten i bandomshemmet har ett mycket starkt och direkt samband med respondentens egen religiositet. Ju mer religiöst en ung person bedömer sitt barndomshem vara, desto mer religiös ansåg han eller hon sig själv vara. Av barn från mycket religiösa hem ansåg sig 88 procent vara religiösa, och av barn från hem som inte är religiösa överhuvudtaget 16 procent. Av undersökningen drog man slutsatsen att även om man pratar om religion som en privat sak, så är den också något som överförs från en generation till en annan.²³⁵

Också föräldrarnas ålder har ett samband med religiositeten i barndomshemmet. Ju äldre föräldern är, desto mer religiöst har barndomshemmet varit. I bakgrunden kan det enligt Myllyniemi finnas förutom en förändring i religiositeten även andra faktorer, till exempel utbildning. En standardiserad utbildning försvagar, men eliminerar inte sambandet mellan föräldrarnas ålder och religiositeten i barndomshemmet. Högt utbildade mödrars barn upplever att deras barndomshem varit mer religiösa, men faderns utbildning påverkar inte detta. Ju högre utbildning föräldrarna har, desto mer har man talat om religion i hemmet.²³⁶

Män och kvinnor har enligt undersökningen olika syn på sitt barndomshems religiositet. Tre av fem unga kvinnor ansåg att man talade om religion i hemmet, men mindre än hälften av männen i samma ålder var av samma åsikt. Söndagsskolor hade besökts av betydligt fler flickor än pojkar. Myllyniemi frågar också om det är fråga om verkliga skillnader eller till exempel de olika könen olika sätt att uppfatta diskussioner om religion. Å andra sidan talar unga kvinnor oftare än unga män om religion med sina vänner, och utifrån detta kunde man anta att dessa diskussioner i någon utsträckning fortsätter även med föräldrarna i hemmet. Flickor diskuterar de facto mer än pojkar religion med sina föräldrar, och upplever kanske därför sitt barndomshem som religiöst.²³⁷

Skillnaderna mellan könen i socialisationen och fostran återspeglas enligt Antti Räsänen också i religiositeten. Under de första levnadsåren är relationen mellan modern och barnet ofta närmare än relationen mellan barnet och fadern. Enligt undersökningen tydde sig barn i förskoleåldern i nöd oftare till modern än fadern. Flickor har i allmänhet varmare relationer till sina

235 Myllyniemi 2006, 65.

236 Myllyniemi 2006, 71.

237 Myllyniemi 2006, 71–72.

föräldrar än pojkar. Kompisarnas betydelse är större bland pojkar än bland flickor, som tillbringar mindre tid med kompisar än pojkar. Mödrarna har det huvudsakliga ansvaret för religionsfostran i familjen, och aftonbönen lär man sig oftast av modern. Enligt barnens bedömningar är mödrarna mer religiösa än fäderna. Denna typ av socialisering leder till att den religiösa traditionen säkrare och naturligare överförs till flickor än till pojkar.²³⁸

Det exempel som en förälder av samma kön föregår med är mycket viktigt. I det religiösa deltagandet följer flickorna moderns exempel, pojkarna faderns och moderns exempel. Föräldrarnas deltagande i gudstjänster och andra kyrkliga verksamhetsformer förklarar 43 procent av barnens deltagande. Det exempel som föräldern av samma kön föregår med framhävs dock enbart senare i livet. Mannens senare religiösa deltagande förklaras i synnerhet med faderns deltagande, kvinnans deltagande av moderns deltagande.²³⁹

Födelseåret och religionsfostran i barndomen har dock en av varandra oberoende inverkan på individens religiositet. Under olika tidsperioder har människor blivit religiösa på olika sätt oavsett hemmets religiösa fostran. Ju yngre det är fråga om, desto mindre religiösa är individerna oberoende av intrycken de fått hemifrån. Betydelsen av religiös fostran i barndomen är dock starkare än tidsperiodinfluenserna.²⁴⁰

I vissa undersökningar har det påvisats att flickornas och pojkarnas religiösa utveckling börjar gå skilda vägar i 10–11-årsåldern. Från och med denna tidpunkt är flickorna mer religiösa än pojkarna, och flickornas religiositet utvecklas så att den blir mer personlig och grundar sig på känsloupplevelser. För flickor och kvinnor är Gud en känslgrundad bas för livet, en upplevd inre verklighet som är närvarande djupt inne i själen och som snarare tolkas med känslorna än med förnuftet. Kärlek, att bli älskad och behovet av att älska är kännetecknande för den kvinnliga religiositeten. Pojkarnas religiösa utveckling för i puberteten i en helt annan riktning: Gud är närmast en objektiv Gud, skapare och regent, som av människan kräver lydnad, goda gärningar, självständighet och personligt ansvar. Pojkarnas Gud är en absolut auktoritet och ett allseende öga som ser både gärningar och de innersta tankarna.²⁴¹

238 Räsänen 2008, 296–297.

239 Niemelä 2011, 54–55, 57.

240 Niemelä 2011, 56.

241 Tamm 2002, 50–54.

I dokumentet om utvecklingen av ungdomsarbete konstateras det att församlingarnas ungdomsarbete traditionellt har byggt på den religiösa fostran i hemmet, religionsundervisningen i skolan och grunden för dopundervisningen. Bland ungdomarna finns det dock allt fler som endast fått något eller inget stöd för sin kristna utveckling. De som är aktiva inom församlingarnas ungdomsarbete bör fråga hur detta ska beaktas i mötet med ungdomar samt i församlingens olika arbetsformer. När den kristna fostran uttunnas sätter det tryck på att avhjälpa bristen i konfirmandarbetet och hjälpledarverksamheten, men om de unga är i kyrkan de första gångerna i sitt liv, behövs pedagogik och metoder redan för att kyrkan ska bli en plats där det är naturligt att vistas.²⁴²

Helena Helve har fäst uppmärksamhet vid att en del av ungdomarna verkar vara ideologiskt hemlösa. Få ungdomar har utvecklat en kristen världsbild. Också många föräldrar har frångått den traditionella religiositeten, att besöka kyrkan och att lära sina barn be aftonbön, och i fråga om moralen har ett större ansvar än tidigare vältrats över på ungdomarna själva. Vad finns i bakgrunden av den moral som ungdomarna själva har byggt upp, och hur lär de sig skillnaden mellan rätt och fel?²⁴³

De ungdomar som anser sig vara religiösa är något nöjdare än andra ungdomar med sitt liv. Ju mer aktivt en ung person deltar i församlingens verksamhet, desto nöjdare blir han eller hon med sitt liv. Forskarens slutsats är att oavsett om man granskar religiositeten utifrån medlemskap i kyrkan, religiositet, tro på Gud eller deltagande i församlingens verksamhet, säger de religiösa ungdomarna att de är nöjdare än andra med sitt liv.²⁴⁴

4.4 Religionen i småbarnspedagogiken

Med småbarnspedagogik avses en systematisk och målinriktad helhet som består av fostran, undervisning och vård, i vilken i synnerhet pedagogiken betonas. Syftet med småbarnspedagogiken är att stödja barnets uppväxt, utveckling och lärande samt främja välbefinnande. Denna kan ordnas på daghem, i familjedagvård eller som någon annan form av småbarnspedagogik, till exempel klubb- eller lekverksamhet. Alla barn under skolåldern har rätt

242 Ungdomar som församlingsmedlemmar 2012, 13–14.

243 Helve 2002, 18–19; Postman 1995.

244 Myllyniemi 2006, 85.

till småbarnspedagogik, och föräldrarna beslutar om barnets deltagande i denna. Förskoleundervisningen som ordnas före skolstarten är en del av småbarnspedagogiken. Deltagande i förskoleundervisningen blev förpliktande i augusti 2015.²⁴⁵ I augusti 2015 trädde lagen om småbarnspedagogik i kraft, och i denna nämns inte längre specifikt religionsfostran. I målen för småbarnspedagogiken nämns dock barnets helhetsmässiga uppväxt, utveckling, hälsa och helhetsmässiga välbefinnande, tillhandahållande av mångsidig pedagogisk verksamhet som grundar sig på kulturarvet och respekt för kulturtraditionen samt barnets språkliga, kulturella, religiösa och livsåskådningsmässiga bakgrund.²⁴⁶

Utbildningsstyrelsen gör upp grunderna för planen för småbarnspedagogik, och utifrån dessa sammanställs lokala planer för småbarnspedagogiken. På daghemmet och i familjedagvården görs en personlig plan för småbarnspedagogiken för alla barn. De lokala planerna för småbarnspedagogiken tas i användning och planerna för barnens småbarnspedagogik kan börja göras upp senast i augusti 2017.²⁴⁷

Församlingarnas samarbete inom småbarnspedagogiken

De vanligaste formerna av samarbete mellan församlingarna och daghemmen inom församlingens område var andakter som hör till årets gång (92 procent av församlingarna), morgonsamlingar och besök (85 procent) samt kyrkobesök (77 procent). Mer än hälften av församlingarna ordnade tillsammans med daghem gemensamma möten och evenemang (61 procent) samt gav materialstöd (54 procent). Klart mer sällsynt var mentorverksamhet (26 procent) och utbildning (14 procent). En femtedel av församlingarna hade någon annan typ av samarbete, till exempel söndagsskoleverksamhet, regelbundet (till exempel en gång per månad) mottagande av förskoleundervisningsgrupper och daghemsgrupper på församlingsgårdar eller i kyrkan, gravgårdsbesök eller lägerdagar för daghemsbarn eller dagklubb tillsammans med kommunen. Några församlingar upprätthöll en webbplats med inspiration för religionsfostran.²⁴⁸

Samarbetet med församlingarna och familjedagvården var något obetydligare. Samarbetet med familjedagvården hänförde sig oftast till

245 Småbarnspedagogik.

246 Lagen om småbarnspedagogik 1–2 § (8.5.2015/580).

247 Småbarnspedagogik. Lagen om småbarnspedagogik 1–2 § (8.5.2015/580).

248 Församlingsenkäten 2016, B2.

kyrkogång enligt årets gång (78 procent av församlingarna), gemensamma möten och evenemang (57 procent) och kyrkobesök (54 procent).

Cirka en tredjedel av församlingarna ordnade morgonsamling och besök samt gav stöd i form av material (32 procent). Klart mer sällsynt var mentorverksamhet (10 procent) och utbildning (10 procent). Var åttonde församling hade någon annan form av samarbete, bland annat nämndes oftast daghemsbarnens deltagande i församlingens dagklubsverksamhet eller hela vårdgruppens deltagande i öppna familjeklubbar. Det var också ganska vanligt att församlingens lokaler ställdes till förfogande för familjedagvårdarnas eller vårdgruppens möten.

Den mest populära samarbetsformen med den öppna småbarnspedagogiken inom församlingsområdet var kyrkoandakter som hänförde sig till årets gång (41 procent). Övriga mycket vanliga samarbetsformer var gemensamma möten (35 procent) samt morgonsamlingar och besök inom den öppna småbarnspedagogiken (25 procent). Det var betydligt mer sällsynt att man gav stöd i form av material (16 procent), utbildning (9 procent) och mentorstöd (8 procent).

Ansvaret för kontakten med samhällets småbarnspedagogik hade i församlingens arbetsfördelning i allmänhet ålagts ledaren för barnarbetet (34 procent). I en del av församlingarna hade inte ansvaret för kontakten ålagts någon i arbetsfördelningen (17 procent).

4.5 Religionsundervisning och kyrkans uppgifter i skolorna

I december 2014 godkände Utbildningsstyrelsen grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen. De lokala läroplaner som bygger på dessa grunder började tillämpas i årskurserna 1–6 i augusti 2016. I årskurserna 7–9 börjar läroplanen tillämpas stegvis 2017, 2018 och 2019. De förra grunderna för grundskoleutbildningens läroplan godkändes 2004, och läroplanerna i enlighet med dessa har tillämpats på alla årskurser sedan hösten 2006.²⁴⁹

Åskådningsundervisningen i Finland omfattar undervisning i den egna religionen eller livsåskådning, och genom denna försöker man trygga barnens rätt till undervisning i den egna religionen i enlighet med

249 Grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen.

likabehandlingsprincipen. Livsåskådningskunskap etablerades 1985 som läroämne för religionslösa elever.

Undervisningen i den egna religionen innebär att eleverna får bekanta sig med olika religioner och bygga upp den egna världsåskådningen utifrån den egna traditionen. Undervisningen i den egna religionen innebär inte religionsutövning. Målet för undervisningen i den egna religionen är att ge eleven kunskaper, färdigheter och erfarenheter på vilka den egna världsåskådningen småningom byggs upp. Syftet med religionsundervisningen är att ge eleven en möjlighet att förstå den egna kulturen och religiösa traditionen samt den egna livsmiljön och samhället som blir allt mer präglad av kulturell mångfald.²⁵⁰

År 2014 reviderade Utbildningsstyrelsen anvisningarna om religionsundervisningen och religionsutövningen i skolor och läroanstalter. Anvisningar för förskoleundervisningen, den grundläggande utbildningen och gymnasiet uppdaterades 2016.

Utbildningsanordnaren är förpliktad att ordna religionsundervisning enligt det religionssamfund registrerat i Finland som majoriteten av eleverna hör till. I denna undervisning kan på vårdnadshavarens anhållan även elever som hör till andra religionssamfund eller som inte hör till något religionssamfund delta. För elever som hör till något annat i Finland registrerat religionssamfund ska undervisning i elevernas egen religion ordnas om deras vårdnadshavare begär det och minimiantalet om tre elever uppnås. En elev som fyllt 18 år får välja i vilken undervisning han eller hon deltar.²⁵¹

Religionsundervisningen utgör inte sådan religionsutövning som avses i Finlands grundlag. Av religionslärarna förutsätts inte medlemskap i något religionssamfund. Skolans och läroanstaltens fester utgör en del av undervisningen och skolans verksamhet som eleverna ska delta i. Skolan kan ordna religiösa evenemang, som gudstjänster och religiösa morgonsamlingar, eller innefatta religiösa handlingar i skolans verksamhet, till exempel bordsböner. Sådana evenemang och handlingar är religionsutövning. En elev kan inte åläggas att delta i religionsutövning. Friheten att inte delta i ett religiöst evenemang är oberoende av medlemskapet i ett samfund.²⁵²

250 Skolan och kyrkan.

251 Utbildningsstyrelsen 2014, 2016a, 2016b; Finlands grundlag 731/1999. Utbildningsstyrelsen har godkänt grunder för läroplanen för följande religioner: evangelisk-luthersk, ortodox, adventistisk, Bahai, buddhism, Herran kansa ry, islam, judendom, katolicism, Krishnarörelsen, Jesu Kristi Kyrka av Sista Dagars Heliga och frikyrklig religion.

252 Utbildningsstyrelsen 2014, 2016a, 2016b; Finlands grundlag 731/1999, 11 § 2 mom.

Utifrån Utbildningsstyrelsens anvisningar skapade Kyrkostyrelsen en verksamhetsprincip där samarbetet inom fostran placeras symboliskt i fyra olika korgar. Korgarna representerar hur församlingen på fyra olika sätt kan vara en samarbetspartner. Med stöd av Utbildningsstyrelsens anvisningar försöker man uppnå att religionsfriheten förverkligas i småbarnspedagogen, skolorna och läroanstalterna, och därför är det viktigt att de olika korgarna för samarbete hålls åtskilda.

Den första korgen omfattar allmänbildande utbildning enligt den lokala planen för småbarnspedagogen eller läroplanen. Den omfattar inte religionsutövning, men församlingen kan verka som en inlärningsmiljö eller också kan en församlingsmedarbetare som expert inom sitt område delta som gäst i undervisningen.

Den andra korgen omfattar traditionella fester utan religionsutövning. Under dessa kan man dock sjunga enskilda psalmer eller ordna till exempel en jultablå. Vid dessa är församlingens representant främst en inbjuden gäst.

Den tredje typen omfattar religiösa evenemang – till exempel gudstjänster och andakter som anknyter till kyrkoåret och som på basis av den positiva religionsfriheten utgör religionsutövning. Hemmen informeras i god tid om evenemangen, och en minderårig elevs vårdnadshavare meddelar om barnet deltar i dessa. Skolan ordnar samtidigt alternativa aktiviteter för dem som inte deltar.

Den fjärde korgen omfattar stöd för uppväxten och välbefinnandet enligt skolans plan för välbefinnandet. Detta kan innebära att stödja den förebyggande elevvården och välbefinnandet i arbetet, till exempel gruppbildning, klubbverksamhet, utflykter, krisarbete eller rekreation för medarbetarna, som genomförs med respekt för olika religioner och åskådningar.²⁵³

Finländarnas inställning till religionsundervisningen

Finländarna har en positiv inställning till såväl skolans religionsundervisning som kyrkans deltagande i skolornas fostrande arbete. Mest positivt förhåll man sig till församlingen som organisatör av eftermiddagsklubbar. Av finländarna förhåll sig 77 procent mycket eller ganska positivt till detta. De som förhåll sig mest positivt var oftast kvinnor, personer över 50 år, personer som var bosatta

253 Församlingen som partner för småbarnspedagogen, skolan och läroanstalten 2015; Hakkarainen & Vappula 2015, 46–47.

på landsbygden samt i Norra och Östra Finland, pensionärer och jordbrukare. Åttioåtta procent av medlemmarna i den lutherska kyrkan hade en positiv inställning. Enligt den statistiska granskningen ger de lutherska värdena, nationell stolthet och social maktorientering indikationer på en positiv inställning. Också den traditionella äktenskapsuppfattningen, omfattandet av den kristna tron, deltagande i gudstjänster, böneaktivitet samt en religiös fostran gav indikationer om en positiv attityd.²⁵⁴

Den näst mest positiva inställningen gällde en för alla gemensam religions- och åskådningsundervisning till vilken 63 procent förhöll sig positivt. En lika stor andel av medlemmarna i den lutherska kyrkan som av finländarna överlag understödde en gemensam undervisning i åskådningsämnen, och av dem som inte hörde till något religiöst samfund 72 procent. Enligt den statistiska analysen ger lutherska värden indikationer om en positiv inställning till gemensam undervisning i religions- och åskådningsämnen.²⁵⁵

Inställningen till skolans religionsundervisning var nästan lika positiv. Sextiotvå procent av finländarna och minst hälften av alla åldersklasser hade en mycket eller ganska positiv inställning. Sjuttiotvå procent av medlemmarna i den lutherska kyrkan hade en positiv inställning till skolornas religionsundervisning. Den statistiska granskningen visar att ju yngre person det är fråga om, desto mer positiv är inställningen till religionsundervisningen. De som bekant sig till den kristna tron, har en traditionell inställning till äktenskap och har fått en kristen uppfostran hemma uppskattar religionsundervisningen. Också lutherska attityder, nationell stolthet och social maktorientering ger indikationer om en positiv inställning till skolans religionsundervisning.²⁵⁶

Femtioåtta procent av finländarna och 69 procent av dem som hörde till den lutherska kyrkan förhöll sig positivt till att en församlingsrepresentant håller en morgonsamling. Den statistiska granskningen visar att ju yngre person det är fråga om, desto mer positiv är inställningen till församlingarnas morgonsamlingar. Också medelinkomst och hög inkomst, omfattande av den

254 GE 2015; Bilaga 4, tabell 4.7.

255 GE 2015; Bilaga 4, tabell 4.8. Gemensam undervisning i åskådningsämnen understöddes av 48 procent av de anställda och 54 procent av de förtroendevalda. Av de anställda understöddes undervisningen i synnerhet av kvinnor samt de anställda inom ekonomi och administration. Förfrågan till anställda 2015; Förfrågan till förtroendevalda 2015.

256 GE 2015; Bilaga 4, tabell 4.9.

kristna tron, traditionell äktenskapsuppfattning, deltagande i gudstjänster samt religiös uppfostran ger indikationer om en positiv attityd.²⁵⁷

Femtiofyra procent anser att alla barn har rätt att få undervisning i sin egen religion i skolan. Detta understöds i synnerhet av kvinnor, ungdomar (15–24-åringar) och pensionärer (65–79-åringar), de som bor i landsbygdskommuner och i Norra och Östra Finland samt jordbrukare, hemmamammor och hemmapappor. Av den lutherska kyrkans medlemmar var 61 procent av denna åsikt. Enligt den statistiska granskningen bidrar medlemskap i en väckelserörelse, nyandliga värden och en positiv inställning till kyrkans närvaro i offentliga institutioner till ett större understöd för alla barns rätt till undervisning i den egna religionen.²⁵⁸

Fyrtiosex procent av respondenterna ansåg att kyrkan i allt större utsträckning än i dag ska stödja skolornas fostrande arbete. Av denna åsikt var i synnerhet kvinnor, personer över 50 år, personer som bor på landsbygden samt i Norra och Östra Finland, pensionärer, jordbrukare samt hemmamammor och hemmapappor, medelinkomsttagare samt personer som hör till andra religiösa samfund. Av den lutherska kyrkans medlemmar var 54 procent av denna åsikt.²⁵⁹

Församlingarnas skolsamarbete

Församlingarna har många typer av samarbete med grundskolornas låg- och högstadier, yrkesläroanstalter, yrkeshögskolor samt universitet. Samarbetsformerna och intensiteten varierar enligt skolstadium och läroanstalt.

Nästan alla församlingar samarbetade med grundskolorna. År 2015 hade 93 procent av församlingarna regelbundet och 6 procent sporadiskt samarbete med grundskolans lägre klasser. Under en procent av församlingarna hade inget samarbete med årskurserna 1–6. I de högre årskurserna minskar det regelbundna samarbetet: 81 procent av församlingarna hade regelbundet och

257 GE 2015; Bilaga 4, tabell 4.10.

258 GE 2015; Bilaga 4, tabell 4.11. Åttiotvå procent av kyrkans anställda och 77 procent av de förtroendevalda var av helt eller delvis samma åsikt om att alla barn har rätt till undervisning i sin egen religion i skolan. Av de anställda var i synnerhet ungdomsarbetarna av denna åsikt. Förfrågan till anställda 2015; Förfrågan till förtroendevalda 2015.

259 GE 2015. Av de anställda var i sin tur 75 procent och av de förtroendevalda 81 procent helt eller delvis av samma åsikt om att kyrkan i större utsträckning än i dag ska stödja skolornas fostran. Av de anställda betonades detta i synnerhet av ungdomsarbetarna. Förfrågan till anställda 2015; Förfrågan till förtroendevalda 2015.

13 procent sporadiskt samarbete. Hälften av församlingarna hade regelbundet och 22 procent sporadiskt samarbete med gymnasier. En femtedel av församlingarna hade inget gymnasium inom sitt område, och därför har åtta procent av församlingarna inget samarbete med dessa.²⁶⁰

Den vanligaste samarbetsformen i grundskolans lägre årskurser var skolgudstjänster och den näst vanligaste morgonsamlingar (tabell 4.1). Det vanligaste var morgonsamling eller morgonandakt en gång per månad (65 procent av församlingarna) och det näst vanligaste en gång per vecka (23 procent av församlingarna, figur 4.6). Två församlingar av fem hade utflykts- och lägersarbete med de lägre årskurserna, och en tredjedel deltog i organiseringen av skolornas klubbverksamhet. En fjärdedel av församlingarna deltog i lägerskolor, och från var åttonde församling gjorde man besök under föräldrakvällar. I lektioner deltog man i medeltal några gånger per år (57 procent av församlingarna). Ganska sällan var de församlingsanställda närvarande för jour eller av någon annan orsak i de lägre årskurserna. I största delen (52 procent) av församlingarna ordnades detta inte överhuvudtaget och i 21 procent några gånger per år. Konserter ordnades en gång per år av 31 procent, och 19 procent deltog i de lägre klassernas gruppverksamhet en gång per år.

I grundskolans högre årskurser (7–9) var den vanligaste samarbetsformen skolgudstjänster (tabell 4.1). Det var nästan lika vanligt att hålla morgonsamling. Församlingarna håller oftast morgonsamling eller andakter en gång per månad (43 procent av församlingarna) eller en gång per vecka (39 procent av församlingarna, tabell 4.6). En tredjedel av församlingarna ordna skolpräst- eller fadderverksamhet och drygt en tredjedel utflykts- och lägersarbete. I en femtedel av församlingarna deltog man i de högre årskursernas kurs- och smågruppsverksamhet. En åttondel av församlingarna ordnade lägerskolor, besökte föräldrakvällar och stödde skolpersonalen på något sätt. I lektioner deltog man i allmänhet några gånger per år (48 procent av församlingarna).

I gymnasier var den vanligaste samarbetsformen morgonsamling, som ordnades av tre av fyra församlingar (tabell 4.1). Morgonsamling och andakter ordnades i allmänhet en gång per vecka (34 procent av församlingarna) eller en gång per månad (30 procent av församlingarna, figur 4.6). Det var nästan lika vanligt att ordna skolgudstjänster. I två av fem församlingar ordnades gudstjänster i samband med terminsstart och terminsavslutning. I en fjärdedel

av församlingarna ordnades skolpräst- och fadderverksamhet, i var åttonde församling kurs- och smågruppsverksamhet.

Elva procent av församlingarna hade regelbundet och 24 procent sporadiskt samarbete med yrkesläroanstalter. Inom 45 procent av församlingarna fanns det inga yrkesläroanstalter, och därför har 19 procent av församlingarna inget samarbete med dessa. Den vanligaste samarbetsformen var studentpräst- eller fadderverksamhet som förverkligades i en femtedel av församlingarna (tabell 4.1). I en sjättedel av församlingarna ordnades gudstjänster för terminsstart och terminsavslutning och i en sjundedel läroanstaltsgudstjänster.

I yrkeshögskolorna var församlingarnas vanligaste samarbetsform likaså studentpräst- eller fadderverksamhet som förverkligades i en femtedel av församlingarna (tabell 4.1). I viss utsträckning ordnades också kurs- och smågruppsverksamhet samt läroanstaltsgudstjänster.

Också vid universitet var församlingarnas vanligaste samarbetsform studentpräst- eller fadderverksamhet som förverkligades i en tiondel av församlingarna (tabell 4.1). I viss utsträckning ordnades gudstjänster för terminsstart och terminsavslutning samt kurs- och smågruppsverksamhet. Vidare stöddes studentorganisationernas aktörer och personal.

I stället för enskilda församlingar är det ofta kyrkliga samfälligheter som svarar för kontakten med yrkesläroanstalter, yrkeshögskolor och universitet. Fyrtioen procent av församlingarna hade regelbundet och tre procent sporadiskt samarbete med yrkesläroanstalter. För 47 procent var det inte aktuellt med samarbete på grund av att det inte finns läroanstalter på orten. Trettioåtta procent av de kyrkliga samfälligheterna hade regelbundet samarbete och 41 procent inget samarbete med yrkeshögskolor. Tjugoåtta procent av de kyrkliga samfälligheterna hade regelbundet samarbete med universitet och högskolor, och hälften hade inte någon form av samarbete.²⁶¹

261 Församlingsenkäten 2016, C4.

Tabell 4.1

Samarbete med olika läroanstalter 2015, % av församlingarna (andelarna beräknade för de församlingar på vilkas områden det finns resp. läroanstalter). Församlingsenkäten 2016, N=412.

	Lägre klasserna i grundskolan	Högre klasserna i grundskolan	Gymnasierna
Skolgudstjänster	98	93	69
Skolpastor/skolfadder	23	30	23
Rekreation och stöd för personalen	14	12	9
Kurser och smågruppsverksamhet	18	20	13
Utfärder och lägersamarbete	40	28	7
Medverkan på föräldramöten	13	13	2
Klubbverksamhet i skolan	31	7	2
Lägerskolor*	24	13	
Morgonsamlingar	96	92	75
Inlednings- och avslutningsgudstjänster**			38

* Efterfrågades inte för gymnasier

** Efterfrågades inte för grundskolor

	Yrkesläroanstalter	Yrkeshögskolor	Universitet
Gudstjänster för läroanstalter	14	9	4
Inlednings- och avslutningsgudstjänster	16	5	8
Studentpastor-/fadderverksamhet	20	22	11
Rekreation och stöd för personalen	6	8	7
Kurser och smågruppsverksamhet	10	9	7
Utfärder och lägersamarbete	8	2	1
Medverkan på föräldramöten***	1		
Stöd till studentorganisationer	6	8	7

*** Efterfrågades inte för yrkeshögskolor och universitet

Rekreationsverksamhet och stöd för läroanstalternas personal hade ordnats vid yrkesläroanstalter av 41 procent av de kyrkliga samfälligheterna, vid yrkeshögskolor 48 procent av de kyrkliga samfälligheterna och vid universitet och högskolor 36 procent av de kyrkliga samfälligheterna. Studentpräst- och fadderverksamhet hade vid yrkesläroanstalter ordnats av 38 procent av de kyrkliga samfälligheterna, vid yrkeshögskolor 40 procent och vid universitet och högskolor 28 procent. Trettiofem procent av samfälligheterna hade tillhandahållit stöd för aktörer inom studentorganisationer vid yrkesläroanstalter, 44 procent vid yrkeshögskolor och 36 procent vid universitet och högskolor. Cirka en tredjedel av samfälligheterna hade haft utflykts- och lägersamarbete vid yrkesläroanstalter, yrkeshögskolor och universitet.

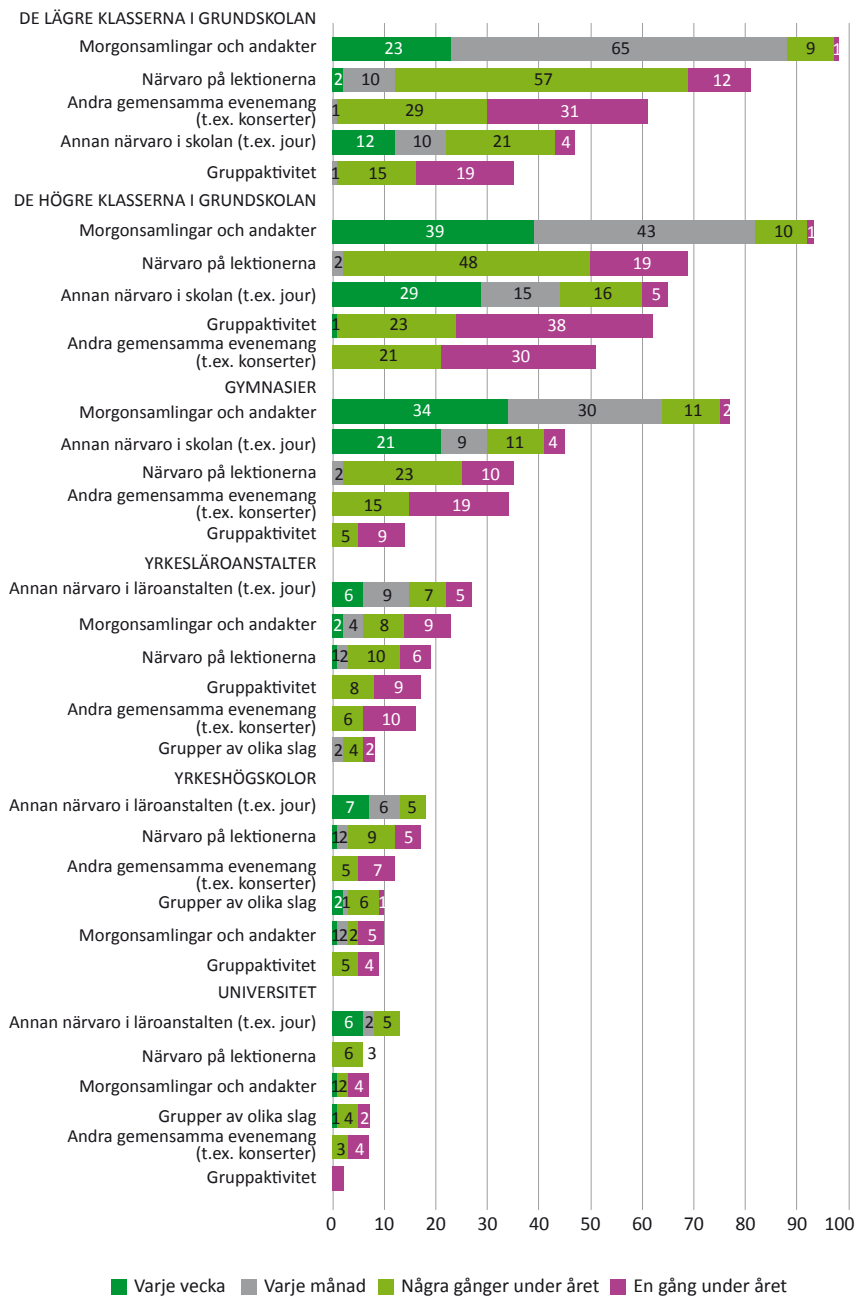
Sociala medier användes av 45 procent av församlingarna i skol- och studentarbetet (till exempel Facebook, Twitter, Instagram, WhatsApp). Det vanligaste var att sociala medier användes för information, kontakter, för att nå nya elever och studerande, för anmälningar och diskussion. I vissa församlingar ordnades Facebook-morgonsamling.²⁶²

Ett ypperligt hjälpmedel för brainstorming och utveckling av församlingens skolsamarbete är boken *Seurakunta ja koulu* som utkom 2012. Boken innehåller aktivitetsförslag för årets alla månader samt nyttiga länkar och tips för de anställda.²⁶³ En samarbetsmodell ger den så kallade Laukas-modellen där församlingen och skolan har en gemensam arbetstagare.²⁶⁴

262 Församlingsenkäten 2016, B4.

263 Hakkarainen & Pihkala 2012.

264 Trygg-Jouttijärvi 2016.

Figur 4.6

Aktivitet inom skolsamarbetet per enskild skola 2015, % av församlingarna. Församlingsenkäten 2016, N=412.

4.6 Hur församlingsverksamheten når sina målgrupper

Av församlingarnas anställda var 3 600 verksamma inom barn-, skolungs- och ungdomsarbete 2015. Det är 39 procent av personalen inom församlingsarbetet och 18 procent av alla kyrkans anställda. Också andra församlingsanställda, till exempel präster, kantorer och diakonianställda, arbetar med barn och ungdomar.²⁶⁵

Desom församlingarna når bäst genom sitt arbete är unga i konfirmandålder. År 2015 deltog 84 procent av 15-åringarna i skriftskolan (figur 4.7). Detta motsvarar närmare 47 800 konfirmander i åldern 14–15 år. Det fanns knappt 400 konfirmander i åldern 16–17 år och drygt 700 som var äldre än så. Den vanligaste skriftskolformen är lägerskriftskola (92 procent), och i dessa hade man mer än 1 800 undervisningsgrupper. Dagskriftskolorna hade mer än 200, vuxenskriftskolorna drygt 60 och kvällsskriftskolorna drygt 40 undervisningsgrupper. Mer än 700 personer deltog i enskild konfirmandundervisning. I samband med skriftskolan anslöt sig mer än 1 300 personer som medlemmar i församlingen, och av dessa döptes närmare 900. Som hjälpledare verkade 16 000 unga.²⁶⁶ Den åldersgrupp som nås näst bäst är målgruppen för dagklubbssarbetet. År 2015 svarade detta mot 40 700 barn i åldern 3–5 år. År 2015 fanns det mer än 3 000 dagklubbssgrupper. Majoriteten av barnen som deltar i dagklubbssverksamheten kommer från hemvård (mer än 31 200 barn), men mest har andelen barn som kommer från familjedagvård minskat (4 300 barn, –8,4 procent jämfört med 2014). Andelen barn som kommer från andra ställen, till exempel daghem, har ökat mest (2 500 barn, +16,9 procent jämfört med 2014).²⁶⁷

Verksamheten för barn i skolåldern kommer på tredje plats då det gäller att nå sin åldersgrupp. I verksamheten deltog 46 000 barn. Till denna grupp hör elever i årskurs 1–7, i åldern 7–14 år, och för dessa hade man 3 800 grupper 2015. Hobbyklubbar för skolelever (till exempel kockklubb, modellflygplansklubb, flickklubb och pojklubb) bedrivs ofta av frivilliga, till exempel församlingsungdomar. Det fanns 6 200 frivilliga ledare.²⁶⁸

265 Statistisk årsbok för kyrkan 2015, tabell 9.

266 Statistisk årsbok för kyrkan 2015, tabellerna 31 och 32.

267 Statistisk årsbok för kyrkan 2015, tabell 23; Småbarns pedagogik och ungdomsarbete hela kyrkan 2015.

268 Statistisk årsbok för kyrkan 2015, tabellerna 26 och 30.

För elever i årskurserna 1 och 2 ordnade församlingarna även morgon- och eftermiddagsklubbar. Det fanns knappt 400 eftermiddagsgrupper, och 9 200 barn deltog i deras verksamhet. Det fanns nio grupper med morgonverksamhet med mer än 100 deltagare.²⁶⁹

Scoutverksamheten är den enda formen av församlingarnas barn- och ungdomsarbete som ökat något under fyraårsperioden. I scoutverksamheten deltar skolungdomar i många olika åldrar, allt från lågstadieålder till unga vuxna. Scoutkårer som har nära samarbete med församlingen samlade år 2015 32 100 scouter i åldern 7–14 år. Det fanns 3 200 scoutgrupper och 6 400 frivilliga handledare.²⁷⁰

I söndagsskolornas verksamhet deltog 17 300 barn. År 2015 ordnades mer än 900 söndagsskolor. Söndagsskolorna upprätthålls i allmänhet av församlingarnas frivilligarbetare. Närmare 2 200 frivilliga arbetade med söndagsskolor.²⁷¹

Ungdomsgrupperna är avsedda för 15–18-åringar, och mer än 9 000 av dessa nåddes 2015. Det fanns 700 ungdomsgrupper som hade mer än 500 frivilliga gruppleddare.²⁷²

Grupperna för unga vuxna är avsedda för 19–30-åringar, och av dessa nåddes närmare 4 000 år 2015. Det fanns 300 grupper för unga vuxna, och i dessa verkade närmare 200 frivilliga gruppleddare.²⁷³

Det som bör observeras gällande hur församlingarna når sina målgrupper är att allt färre nås år efter år. Endast i scouternas och ungdomsarbetets gruppverksamhet har det inte skett några väsentliga förändringar under de senaste åren. Inte heller i dagens läge nås särskilt många via dessa verksamheter, och en ytterligare minskning i antalet deltagare som inte heller nu är särskilt stort skulle slutligen innebära att verksamhetsformen upphör på riksnivå.

Totalt nådde församlingarnas regelbundna gruppverksamhet för barn, skolelever, ungdomar och unga vuxna närmare 200 000 personer i åldern 3–30 år 2015. I verksamheten deltog drygt 30 000 frivilliga som ofta själva också är unga eller unga vuxna. I siffrorna ingår inte evenemang, läger, utflykter och musikverksamhet. Till exempel hade familjeklubbarna 1 077 300 deltagare

269 Statistisk årsbok för kyrkan 2015, tabell 25; Småbarnspedagogik och ungdomsarbete hela kyrkan 2015.

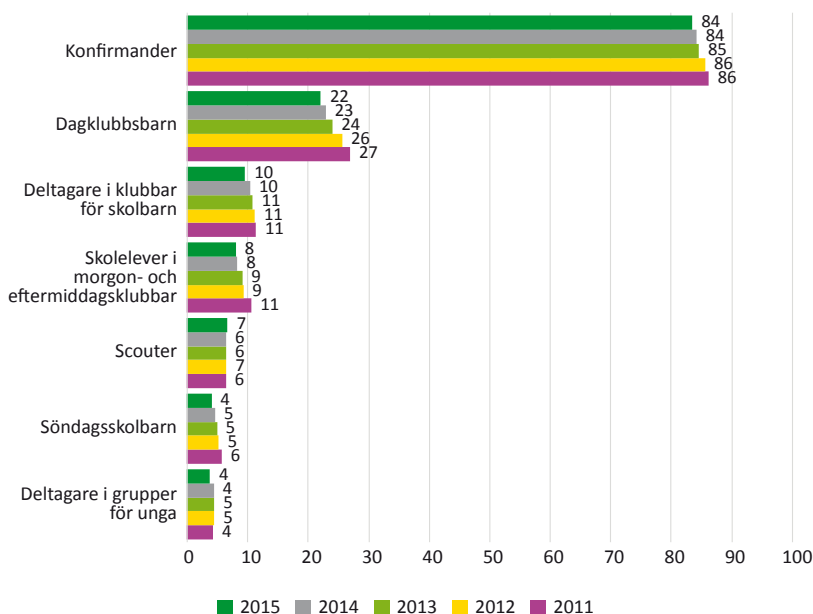
270 Statistisk årsbok för kyrkan 2015, tabellerna 28 och 30.

271 Statistisk årsbok för kyrkan 2015, tabellerna 22 och 30.

272 Statistisk årsbok för kyrkan 2015, tabellerna 27 och 30.

273 Statistisk årsbok för kyrkan 2015, tabellerna 29 och 30.

och familjeevenemangen 198 400 barn och vuxna, specialevenemang för unga 703 300 personer samt sommarklubbar för 3–9-åringar 10 400 deltagare.²⁷⁴

Figur 4.7

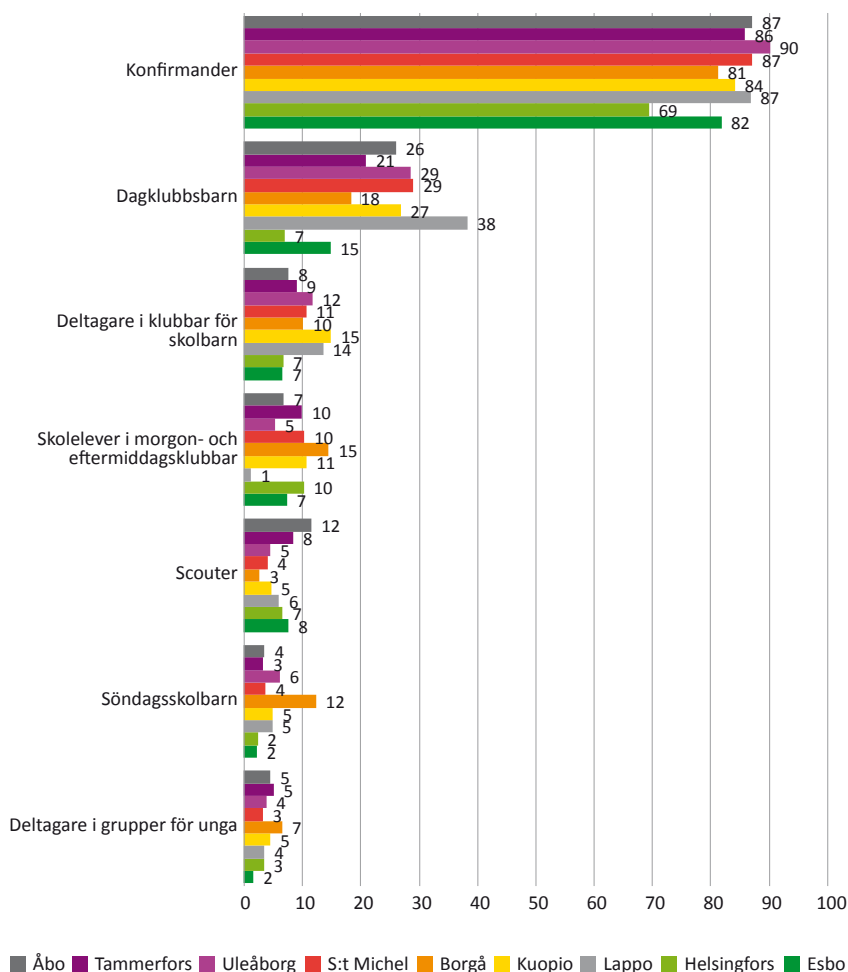
Deltagande i verksamhet för barn, skolbarn och unga åren 2011–2015, % av åldersgruppen. Statistisk årsbok för kyrkan 2011, 2012, 2013, 2014 och 2015.

Regionala skillnader

Det finns ganska stora regionala skillnader då det gäller hur barn- och ungdomsarbetet når sina målgrupper (figur 4.8). Till exempel når konfirmandarbetet 90 procent av åldersgruppen i Uleåborg stift, men 69 procent i Helsingfors stift. Dagklubbarna i Lappo stift besöks av 38 procent av åldersgruppen, men morgon- och eftermiddagsklubbarna av endast en procent. De klubbar som når sina målgrupper bäst finns i Kuopio stift där 15 procent av åldersgruppen deltar i klubbverksamheten. Klubbar för barn i skolåldern i Esbo och Helsingfors stift besöks av sju procent av

²⁷⁴ Statistisk årsbok för kyrkan 2015, tabellerna 24 och 30; Småbarnspedagogik och ungdomsarbete hela kyrkan 2015. Musikverksamhet för barn presenteras i kapitel 3.

åldersgruppen, vilket är mindre än hälften av den andel som Kuopio stift når. De mest populära morgon- och eftermiddagsklubbarna finns i Borgå stift där 15 procent av åldersgruppen deltar i verksamheten. I Åbo stift når scouterna 12 procent av åldersgruppen, men i Borgå endast tre procent. I Borgå stift besöks i sin tur söndagsskolan av 12 procent av åldersgruppen, medan motsvarande siffra är två procent för Esbo och Helsingfors. Däremot förekommer det inte några stora variationer i deltagandet i grupper för unga: endast 2–7 procent deltar i dessa, beroende på stift.

Figur 4.8

Deltagande i verksamhet för barn, skolbarn och unga per stift år 2015, % av åldersgruppen. Statistisk årsbok för kyrkan 2015.

Verksamhet för 10–14-åringar

I kyrkan har man redan länge varit bekymrad över 10–14-åringarnas deltagande i församlingens verksamhet. Under kyrkomötet våren 2013 konstaterades att kyrkan måste välja 10–14-åringarnas kristna fostran som ett särskilt utvecklingsobjekt.²⁷⁵ I församlingsenkäten 2016 frågade man i sin tur vilken typ av särskild verksamhet församlingarna har ordnat för den aktuella åldersgruppen.

Den vanligaste aktivitetsformen för 10–14-åringar var läger, som ordnades i 86 procent av församlingarna. Det näst vanligaste var klubbar samt skolbesök, som hade ordnats av 79 procent av församlingarna. Mer än hälften av församlingarna (66 procent) hade ordnat 10-årskalas, scoutverksamhet (61 procent), öppna dörrars klubbar och kvällar (59 procent), utflykter (59 procent), stöd för övergången till årskurs 7, till exempel gruppverksamhet (55 procent) samt kör- och musikverksamhet (53 procent). Mer sällsynta var evenemang för olika åldersgrupper (47 procent), utvecklingsgrupper för flickor och pojkar (14 procent), K12-kurser (6 procent), krisgrupper, till exempel grupper för sörjande samt stöd vid föräldrars skilsmässa (5 procent), förskriftskola eller annan motsvarande kristendomsundervisning (4 procent), bibelgrupper (3 procent) eller testverksamhet (2 procent).²⁷⁶

Församlingsanställda håller flick- och pojklklubbar i 62 procent av församlingarna. Flitigast att hålla klubbar var de anställda i Lappo stift (72 procent), och de minst aktiva fanns i Esbo stift (47 procent). De anställdas deltagande i organiseringen av klubbverksamhet var vanligast i de stora församlingarna (mer än 24 000 medlemmar; 86 procent) och minst vanligt i de små församlingarna (mindre än 2 000 medlemmar; 48 procent).²⁷⁷

Också Kaarina Hakkarainen har fäst uppmärksamhet vid att unga församlingsmedlemmar möter en vuxen anställd i barnverksamhetens dag- och familjeklubbar samt i ungdomsverksamhetens hjälpledarutbildning och ungdomskvällar. Barn i skolåldern har inte lika stora möjligheter till detta till följd av att unga klubbhandledare i allmänhet svarar för hobbyklubbarna.²⁷⁸

Professor Lea Pulkkinen har påpekat att också 12–14-åringar behöver vuxenrelationer som stöd för sin utveckling. Den nyckfullhet som uppkommer

275 Kyrkomötets protokoll 1/2013, 14 §; bilaga VI.F.1/2013.

276 Församlingsenkäten 2016, B3.

277 Församlingsenkäten 2016, B3.

278 Hakkarainen 2010, 290.

när det centrala nervsystemet utvecklas kräver vuxnas förståelse och stöd. I mellanbarndomen behöver man lära sig olika färdigheter för att utvecklas. I dag är hantverk och handarbete något som barnen i ringa utsträckning lär sig och använder. Man önskar också att föräldrarna ska delta för att se och stödja.²⁷⁹

Enligt fritidsundersökningen för ungdomar upplever 10–29-åringarna närmast den tid som de tillbringar ensamma och tillsammans med kompisar som ”egen tid”. Att utan orsak umgås med kompisar upplevs i ännu högre grad som egen tid än aktiviteter tillsammans med kompisar. Ju mer organiserad och institutionaliserad verksamhet det är fråga om, desto mindre känns den tid som läggs ner på denna som egen tid. Den tid som läggs ned på arbete, skola eller studier känns minst som egen tid. Tid som tillbringas i organisationsverksamhet anses av ungdomar vara egen tid i betydligt lägre grad än tid som används för att vistas och göra saker tillsammans med kompisar. De som är medlemmar i organisationer upplever dock den tid de tillbringar i dessa i högre grad som egen tid än de som inte är medlemmar i organisationer. Den mest negativa inställningen har 10–14-åringarna till hobbyverksamhet och fritidsaktiviteter som ordnas i skolans lokaler. Aktiv verksamhet i föreningar och organisationer är viktig endast för få barn och ungdomar. Enligt samma undersökning upplever dock en stor del av 10–14-åringarna att de har så mycket fritid att de inte vet vad de ska göra av den (4–5 på skalan 1–5). De som är mest nöjda med sin fritid är dock just de som enligt sin egen uppfattning har relativt gott om fritid (4 på skalan 1–5). Denna grupp omfattar mest 10–14-åringar. Med andra ord är dessa mest nöjda med sin fritid, även om 28 procent av dem inte har någon som helst fritidshobby. Dessa har flest vänner och umgås mest med sina kompisar.²⁸⁰

Enligt fritidsundersökningen anser knappt en tredjedel av 10–29-åringarna att den verksamhet som ordnas för ungdomar på orten är intressant. Endast var tionde anser sig kunna påverka vilken typ av verksamhet som ordnas för ungdomarna. I synnerhet 10–14-åringarna upplever att de har små möjligheter att påverka. Tre procent av dem som inte deltar i församlingens verksamhet skulle vara intresserade att göra det. Flickor är mer intresserade av det än pojkar.²⁸¹

279 Hakkarainen & Vappula 2015, 21–23.

280 Myllyniemi 2009, 20–39, 50–51; Ritokoski 2010, 20–21.

281 Myllyniemi 2009, 48–57.

Etablering av en hjälpledarbank

Hösten 2012 beslöt kyrkomötet att skapa en riksomfattande webbaserad bank för hjälpledare.²⁸² Idén tog form under seminariet Kyrkan 2020 som ordnades under ungdomsevenemanget Kirkon nuorisopäivät 2012 och där ungdomar uttryckte sin vilja att delta i planeringen och förverkligandet av verksamhet för ungdomar. Ett konkret förslag var en hjälpledar- och idébank i de sociala medierna där både hjälpledarna och idéerna kunde röra sig mellan församlingarna.²⁸³ Enligt allmänna utskottets betänkande innebär hjälpledarutbytet uppenbara fördelar för dem som verkar som hjälpledare: de kan få nya idéer, träffa andra unga, se olika sätt att förverkliga skriftskolan samtidigt som deras uppfattning om kyrkan breddas. Även om det allmänt sett inte råder någon brist på hjälpledare i församlingarna, kunde hjälpledarutbytet vara till hjälp för de församlingar som behöver hjälpledare som står utanför församlingen. Nyttan med hjälpledarbanken beror dock på villigheten bland församlingarnas anställda att använda hjälpledarbanken och låta ungdomar delta i skriftskolorna.²⁸⁴ Verksamheten som samordnas av Kyrkostyrelsen har fått en trög start.

Hjälpledarbanken hade fått 25 ansökningar våren 2016. För att bli antagen som hjälpledare krävs det en mottagande församling och anställda som är redo att ge den nya unga personen handledning om församlingens seder och verksamhet. En ny församling kan för en ung person öppna ett nytt fönster mot någon annan församlingskultur och påminna om att kyrkan är ett både nära och fjärran.²⁸⁵

Utveckling av konfirmandarbetet

I en internationell undersökning av skriftskolorna utreddes skriftskolans betydelse i ungdomarnas liv. Man var intresserad av hur skriftskolan utfördes ur såväl de ungas som lärarnas och hjälpledarnas perspektiv. Undersökningen gjordes med hjälp av ett enkätmaterial som samlades in i början och slutet av konfirmandtiden samt två år senare. Den andra undersökningsomgången genomfördes 2013–2014. Undersökningen riktade sig till ungdomar som

282 Kyrkomötets protokoll 2/2012, 32 §.

283 Hjälpledarbanken a; Kyrkomötets protokoll 2/2012, bilaga VI.E.2/12, s. 1.

284 Hjälpledarbanken a; Kyrkomötets protokoll 2/2012, bilaga VI.E.2/12, s. 2–4.

285 Hjälpledarbanken a och b.

hörde till de lutherska och reformerta kyrkorna och som hade konfirmerats 2013 samt deras skriftskollärare och frivilligarbetare från Finland, Sverige, Norge, Danmark, Tyskland, Österrike, Schweiz, Ungern och Polen.²⁸⁶

Majoriteten av dem som hade konfirmerats ansåg att de under skriftskolan lärt sig mer om Gud och tro och att de hade haft det roligt. I Sverige och Finland betonades det roliga under konfirmandtiden ännu mer än i andra länder. Skriftskolan hade en positiv inverkan på utvecklingen av individens identitet och den religiösa identiteten samt stärkandet av medlemskapet i kyrkan, men också på förståelsen och respekten för andra religioner. Mer än två av tre konfirmerade var nöjda med sin skriftskola som helhet. Deltagarna var särskilt nöjda med lägeravsnittet och med skriftskolans lärare och frivilligarbetare.²⁸⁷

Ett av undersökningsresultaten var att skriftskolan har en positiv inverkan på de religiösa attityderna. De ungdomar som tidigare hade kommit i kontakt med religion eller kyrkan och som förhöll sig positivt till religion var dock de som fick allra mest ut av skriftskolan. I synnerhet en regelbunden aftonbön i barndomen gav indikationer om att de unga skulle omfatta den kristna tron. Det som i hög grad påverkar huruvida skriftskolan eller gudstjänsten upplevs som något positivt eller negativt är om personen hör till den inre eller yttre kretsen. Också föräldrarnas utbildningsnivå har stor betydelse för förmedlingen av den religiösa traditionen. Sannolikheten för att utbildade föräldrar ska förmedla den kristna traditionen till sina barn är större än att outbildade föräldrar skulle göra det. Utbildade personers barn får en uppfattning om tron som en mognadsprocess.²⁸⁸

Det som bör observeras i materialet var att det i Finland var en mycket mindre andel av församlingens fast anställda personal som deltog i konfirmandarbetet jämfört med de övriga länderna som deltog i undersökningen. Enligt genomsnittet i det internationella materialet utgjordes de som deltog i skriftskolarbetet av präster 27 procent, ungdoms- och diakoniarbetare 12 procent, andra hel- eller deltidsanställda 6 procent och frivilligarbetare 54 procent. De som deltog i skriftskolarbetet i Finland utgjordes av präster 8 procent, ungdoms- och diakoniarbetare 10 procent, andra hel- eller deltidsanställda 5 procent och frivilligarbetare 73 procent.

286 Schweitzer m.fl. 2015; Första undersökningsomgången se Schweitzer m.fl. 2010.

287 Simojoki m.fl. 2015, 294–296; Niemelä & Porkka 2015, 225; Elsenbast m.fl. 2010; Innanen m.fl. 2010, 149.

288 Innanen m.fl. 2010, 152; Simojoki m.fl. 2015, 297–298.

I Finland var andelen sommarteologer av alla som deltar i skriftskolarbetet 4 procent, medan genomsnittet var 1 procent.²⁸⁹

De goda sidorna i den finländska praxisen är att ungdomarna får en möjlighet att inom församlingen jobba som frivillig- och sommararbetare samt att konfirmanderna får en hjälpledare eller praktikant som är i ungefär samma ålder och som de kan identifiera sig med. De negativa sidorna är att ungdomarna knappt lär känna de anställda i den egna församlingen och att kontakten till dessa ofta blir svag.

I Jarmo Kokkonens undersökning om skriftskolan undersöktes huruvida man på 2000-talet kan se skriftskolan och konfirmationen som en övergångsrit som genererar en klar statusförändring i en ung människas liv. I ungdomarnas egna beskrivningar ger konfirmationen i viss utsträckning fortfarande lite mer rörelsefrihet och en möjlighet att omfatta nya roller, till exempel att vara fadder. Också i dagens samhälle tycks det finnas utrymme för övergångsriter, och ungdomarna och deras föräldrar saknar ett rituellt evenemang som hör till ungdomen.²⁹⁰

De viktiga frågor och målsättningar som betonas i den officiella skriftskolan sammanfaller inte med innehållet som lyfts fram i ritualerna och ritualiseringen. De målsättningar eller det innehåll som betonas av församlingens anställda blir lätt överkörda av konventioner. Också de könsindelade ritualerna styr skriftskolhelheten på ett sätt som man inte i tillräckligt hög grad har synliggjort i den officiella skriftskolan. Den officiella skriftskolan tycks inte ha någon explicit diskussion om kön och sexualitetens förhållande till andligheten, även om de anställda anser att det är en speciell behållning som skriftskolan ger de unga.²⁹¹

I december 2015 publicerades *Erityisriippikoulun opettajan opas, en ledarhandledning för skriftskolor*. I planeringen av lärohelteterna har man som stöd använt en lättläst bok som följer strukturen i Luthers katekes, *Usko ja elämä – Kristinuskon pääkohdat selkokielellä*, som kan användas som lärobok i specialskriftskolor.²⁹² I fokus i lärarens handbok står kognitivt funktionshinderade konfirmandelever och deras behov, och utifrån dessa kan vart och ett team börja planera och genomföra en egen specialskriftskola.

289 Hardecker m.fl. 2015, 72.

290 Kokkonen 2016, 56–57. Om detta också Aapola 1999, 248–249; Niemelä 2002, 106, 115; Innanen m.fl. 2010.

291 Kokkonen 2016, 310.

292 Usko ja elämä 2013.

I planen har man tagit hänsyn till de olika begränsningarna bland deltagarna i specialskriftskolan: en är synskadad, någon annan kan inte läsa eller skriva, en tredje är rullstolsburen, en fjärde sinnesöverkänslig. Handboken innehåller anvisningar om hur skriftskolan kan planeras och förverkligas, material för olika situationer, till exempel undervisning, gudstjänster, andakter, fritid och kvällsprogram.²⁹³

Finländarnas attityder

Finländarna uppskattar kyrkans barn- och ungdomsarbete. Det faktum att kyrkan ordnar aktiviteter för barn och unga var en mycket eller ganska viktig orsak för finländarna att höra till kyrkan. Den statistiska granskningen visar att den är särskilt viktig för unga vuxna (födda på 1980–1990-talen) samt medel- och höginkomsttagare (hushållets sammanlagda bruttoinkomster över 30 000 euro per år). Också omfattande av den kristna läran, deltagande i gudstjänster, traditionell äktenskapssyn, lutherska eller nyandliga värden, välgörenhetsorientering samt en positiv inställning till kyrkans närvaro i offentliga institutioner ger indikationer om att det barn- och ungdomsarbete som ordnas av kyrkan uppskattas. Däremot leder en konservativ religiositet, medlemskap i väckelserörelser och en social maktorientering till en mindre positiv inställning.²⁹⁴

4.7 Slutsatser

Fostran är allt oftare ett samarbete mellan olika aktörer. År 2015 samarbetade nästan alla församlingar med skolor, 61 procent hade ett regelbundet samarbete med det kommunala ungdomsväsendet och 75 procent regelbundet samarbete med aktörerna inom den kommunala småbarnspedagogiken. Tjugofyra procent av församlingarna hade ett regelbundet samarbete med den kommunala rådgivningsverksamheten.²⁹⁵

Trots samarbetet förmedlas den kristna traditionen i allt mindre utsträckning till de nya generationerna. Det prioriterade området i kyrkans arbete borde också i allt högre grad vara att stödja den kristna fostran i

293 Arola m.fl. 2015.

294 GE 2015; Bilaga 4, tabell 4.12.

295 Församlingsenkäten 2016, blankett B1.

hemmet, faddrarna och föräldrarna. Medlemskap i kyrkan garanterar inte automatiskt att den kristna traditionen förmedlas vidare. I denna fråga behöver också kyrkans medlemmar konkret och vardagligt stöd från sina församlingar.

Också i utvecklingsdokumentet för arbetet med 7–14-åringar betonas det att barnens föräldrar behöver särskilt stöd för den övergripande kristna fostran. I församlingsarbetet är det viktigt att identifiera familjernas behov av hjälp och stärka det familjeorienterade arbetssättet. En central utmaning för kyrkans fostran är att kunna överskrida gränserna för församlingens olika arbetsområden (till exempel småbarnspedagogik, verksamheten för skolbarn, konfirmandarbete, ungdomarbete, specialungdomarbete, studentarbete, diakoni, musikarbete) och stärka de gemensamma aktiviteterna.²⁹⁶ Förutom i detta dokument finns det också i dokumentet för utveckling av barnverksamheten gott om goda exempel på hur församlingarna kan stödja familjer i den kristna fostran.²⁹⁷ Kyrkans barn- och ungdomsarbets historia visar att de många verksamhetsformerna uppstått utifrån familjernas praktiska behov. Söndagsskolan uppstod utifrån behovet att ersätta sysslolöshet bland barn och unga med nyttiga aktiviteter samt ge särskilt stöd åt dem som hade dålig framgång i innantilläsning och då det gällde att lära sig katekesen. Dagklubben samt morgon- och eftermiddagsverksamheten startade när samhället började utvecklas så att barnen blev tvungna att stanna hemma ensamma eller utan aktiviteter. Inom Saapas-verksamheten har man i sin tur tillhandahållit konkret omsorg för berusade ungdomar.²⁹⁸ När samhället har åtagit sig motsvarande verksamhet och denna verksamhet har etablerats, har det oundvikligen lett till att antalet besökare i kyrkans verksamhet har minskat. Familjerna har dock fortfarande behov där kyrkan kunde bidra med hjälp och stöd. När antalet deltagare minskar finns det skäl att se över vilket slags hjälp och stöd kyrkan kunde bidra med för dagens familjer.

I vår kyrka har man ofta utgått från att olika åldersgrupper och personer i olika livsskeden erbjuds egna aktivitetsformer. När det gäller barn och skolbarn skulle det behövas mera aktiviteter i vilka hela familjen kunde delta

296 Flickor och pojkar i församlingen 2012, 4. Också i dokumentet för utveckling av ungdomsarbetet påpekar man att det för en ung person inte spelar någon roll huruvida han eller hon får hjälp från arbetsområdet diakoni, ungdomarbete eller gudstjänstfostran. Se Ungdomar i församlingen 2012, 37.

297 Barn i församlingen 2013; Flickor och pojkar i församlingen 2012.

298 Porkka 2008, 173–202; Med barnet 2008, 13.

oavsett i vilken ålder medlemmarna är. För familjer kunde församlingen erbjuda tid och möjlighet att umgås.²⁹⁹

Församlingen kan också vara en motvikt till samhället där det betonas att man ska klara sig bra och prestera. Allt fler barn utsätts för allt större stress som kan bli nästan övermäktig att hantera. I barnens och ungdomarnas liv kunde församlingen bli en gemenskap som inte utövar påtryckningar då det gäller kraven att klara sig bra och prestera, utan en upplevelse av att man genom att vara sig själv räcker till fullständigt.³⁰⁰ Största delen av församlingens aktiviteter är avgiftsfria. Barnens och ungdomarnas hobbyer har blivit allt dyrare, och därför är det viktigare än tidigare att ordna verksamhet i vilken alla kan delta, oavsett familjens ekonomiska situation.

En del av barnen och ungdomarna tillbringar i sin tur fritiden på egen hand. Det är också vanligt att vuxna känner sig ensamma. Det kunde finnas en beställning på församlingsverksamhet i vilken människor i olika åldrar kunde träffas och få stöd för sin utveckling och mognad. En del av eftermiddagsklubbarna och den övriga klubbverksamheten kunde ha öppen verksamhet för alla åldersgrupper. Också under skolloven skulle det behövas öppen verksamhet där skolelever – och varför inte andra – kunde delta utan någon förhandsanmälan, om de behöver sällskap och sysselsättning.

I drömkyrkan kunde det finnas en låda för penningdonationer för fattiga och u-länderna. Om det i hemmet inte finns ingredienser eller tillbehör för att baka, kunde man tillsammans med prästen gå till kyrkan för att baka och bjuda kyrkans personal på de färdiga bakverken. Om man inte kan göra läxorna hemma, och ingen är hemma, kunde man gå till kyrkan för att göra läxorna tillsammans med exempelvis en präst.³⁰¹

Församlingarnas utmaning är att tillsammans med föräldrarna bygga upp ett praktiskt inriktat partnerskap samt att vara lyhörda för barn och ungdomar när verksamhetsformerna utvecklas. Kyrkans gemensamma strategiska dokument och utvecklingsdokumenten för de olika åldersgrupperna ger ett bra bakgrundsstöd. De innehållsmässiga aha-upplevelserna får man dock i församlingarna.

299 Hakkarainen & Vappula 2015, 109; Ritokoski 2010, 50.

300 Kukkasniemi & Kukkasniemi 2010, 171.

301 Hakkarainen & Vappula 2015, 156.

5 KYRKANS HJÄLP- ARBETE SOM SAMHÄLLELIG DELAKTIGHET

Veli-Matti Salminen

5.1 Lutherdomen och grunden för välfärdsstaten

Kyrkans hjälparbete har sina rötter i hjälpankets teologi som kan härledas ur Bibeln. I Gamla Testamentets texter utformas redan en tankemodell att rättvisa förverkligas först när även de svaga och tysta lyfts upp parallellt med de starkare och rikare. Ett centralt budskap i Nya Testamentet grundar sig i sin tur på Jesu undervisning om kärleken till nästan och hur denna förverkligas.³⁰² Detta förpliktar kyrkan i egenskap av ett kristet samfund att hjälpa. Samma förpliktelse gäller på samma sätt för alla människor. Kyrkan verkar alltid i samhället och i förhållande till andra offentliga aktörer. Enligt Luther bestämdes detta förhållande av överheten. Överhetens uppgift var att trygga freden i samhället så att folket skulle kunna leva och utföra de uppgifterna som ålagts av Gud. Den respekt för överheten som förväntades av folket grundade sig på att överheten garanterar fred. Överheten kunde således inte enbart med tillgripande av tvångsmedel trygga freden, utan den måste också se till medborgarnas rättigheter.³⁰³

När det gäller att sörja för de mindre lyckligt lottade innebar den lutherska reformationen på 1500-talet en radikal omstrukturering av ansvarsfördelningen. Enligt tvåregementsläran var fattigdomen och omsorgen om de fattiga inte längre andliga frågor som kunde skötas med

302 Latvus 2007, 78.

303 Raunio 2002, 296–298.

allmosor, utan gemensamma frågor i det jordiska livet, och dessa måste lösas med förnuft. Staten bar det huvudsakliga ansvaret för dessa frågor. Kyrkans uppgift var i sin tur att stödja staten i denna uppgift. Statens ansvar eliminerade inte ansvaret som ålagts kyrkan och medborgarna som fortfarande var skyldiga att hjälpa. I stället för att dela ut allmosor började man dock inrätta kassor i staden, och medlen i dessa samlades in i form av donationer eller skatter från kyrkan och förmögna medborgare. På detta sätt kunde man skapa ett system för att bekämpa fattigdom.³⁰⁴ Reformationen som sådan ledde inte till att själva välfärdsstaten skapades. De samhälleliga processerna, såsom uppgången för industrialismen och arbetarrörelsen, på 1700- och 1800-talen, bidrog till utvecklingen av samhällspolitiken mot en välfärdsstat. I synnerhet den lutherska reformationen skapade dock en ypperlig grogrund för detta.³⁰⁵

Välfärdsstatens teoretiker Gösta Esping-Andersen klassificerade välfärdsstaterna i tre modeller: liberal (till exempel Storbritannien och USA), konservativ eller familjefokuserad (till exempel Tyskland och Österrike) och socialdemokratisk (Norden och delvis Holland).³⁰⁶ Det sätt på vilket kyrkan och religionen påverkade i bakgrunden i dessa modeller är anmärkningsvärt. Den katolska kyrkan har fortfarande en central ställning i de länder där modellen för välfärdsstaten i det närmaste är konservativ. Man talar också om en kristdemokratisk välfärdsstat. I de länder där modellen för välfärdsstaten är liberal har ett enskilt religionssamfund i allmänhet inte någon maktställning, utan religiöst sett är samhällena pluralistiska. Länder där modellen för välfärdsstaten är socialdemokratisk har en stark luthersk kyrka.³⁰⁷ I principerna för modellen kan ett lutherskt arv observeras: jämställdhet, universella tjänster och den offentliga maktens ansvar.³⁰⁸

Den nordiska modellen för välfärdsstaten är uttryckligen bredbasig. Den är i grunden inte selektiv eller behovsprövande, utan universalistisk. Universalism innebär att välfärdsstatens förmåner och tjänster gäller alla som bor i landet och inte är bundna exempelvis till arbetet. Systemet begränsas inte heller enbart till de sämre lottade. Principen är att genom att hålla en så stor del av befolkningen som möjligt delaktig i förmånerna och tjänsterna

304 Heinimäki & Jolkkonen 2008, 199; Immonen 2016, 74.

305 Markkola & Naumann 2014.

306 Esping-Andersen 1990.

307 Markkola & Naumann 2014.

308 Niemi 2006, 61.

kan man trygga välfärden för de sämre lottade. Visserligen förverkligas universalismen på olika sätt i de nordiska länderna. I Finland är tjänsterna i princip tillgängliga för alla. Förmånerna karaktäriseras i sin tur av en svag universalism. Till exempel har de inkomstrelaterade förmånerna en betydande ställning i det finländska socialskyddssystemet, men å andra sidan har man också lika förmåner såsom barnbidrag och folkpensioner.³⁰⁹

Kyrkans roll som hjälp för de sämre lottade har varit stark i det finländska samhällets historia. I denna översikt är den nordiska välfärdsstaten mycket ung, eftersom många uppgifter som anknyter till diakonihjälp i praktiken överfördes från kyrkan och ålades kommunerna i slutet av 1800-talet. De offentliga välfärdstjänsterna utvecklades dock mycket långsamt, och därför behövdes kyrkans diakoni praktiskt taget under hela den period då välfärdsstaten byggdes upp.³¹⁰ I och med välfärdsstatens finanskris och den offentliga sektorns försvagade roll vid millennieskiftet har blicken åter vänts mot förutom medborgarorganisationerna och frivilligverksamheten även mot församlingarnas diakoni. Samhällets efterfrågan på kyrkans diakonala arbete ökar till följd av att man i den offentliga sektorns lösningar uttryckligen söker kompletterande metoder och instanser som kan räppa till håll.³¹¹ I detta kapitel görs först en genomgång av den finländska diakonin och riktlinjerna för den socialpolitiska utvecklingen. Med hjälp av enkätmaterial analyseras finländarnas villighet att hjälpa och delta i hjälparbete och i övrig medborgarverksamhet. Religiositetens betydelse för hjälpverksamheten har behandlats i stor omfattning i olika undersökningar, men det behövs också en precisering av vilken effekt religiositet, församlingsdeltagande och värden som uppfattas som kristna får var för sig parallellt med andra omständigheter. Därefter granskas de prioriterade områdena i diakonin och det samhälleliga arbetet i församlingarna samt de mest väsentliga förändringarna under de senaste åren. Utifrån aktuell forskningslitteratur studeras också diakonins inriktning i dag och hur hjälparbetet kan ordnas i framtiden.

309 Julkunen 2006, 44–46.

310 Juntunen 2011, 17.

311 Roivainen 2015, 20.

5.2 Diakonin på det socialpolitiska fältet

Enligt de två senaste *Gallup Ecclesiastica*-undersökningarna är de mest centrala orsakerna för finländarna att höra till den evangelisk-lutherska kyrkan att kyrkan hjälper dem som har det svårast i samhället. När åsikter om vad kyrkan borde göra i framtiden efterfrågades, fick fokus på att hjälpa de sämre lottade (79 % av samma åsikt) och att starkare höja rösten för de utsatta i samhällsdebatten (78 % av samma åsikt) det största understödet bland såväl kyrkans medlemmar som icke-medlemmar.³¹²

I finländarnas enkätsvar om kyrkans hjälparbete speglas rätt traditionella attityder som motiv till medlemskap. Det viktigaste upplevs vara att kyrkan hjälper äldre och funktionshindrade eller fattiga och utslagna. Hjälp till människor i tredje världen var något mer ovanligt som motiv till medlemskap i kyrkan. Detta är väntat när man ser på den finländska socialpolitikens historia. Ursprungligen var barn, handikappade, sjuka och äldre i centrum för välfärdsstatens socialservice. Dessa grupper ansågs löpa en större risk av orsaker som inte beror på dem själva. Först efter 1990-talets depression har till exempel invandrare och överskulsatta i en sårbar ställning börjat räknas in i socialpolitiken.³¹³ I fråga om dessa grupper är människors åsikter om kyrkans skyldighet att hjälpa fortfarande delade.

Frågan om vilka kyrkan borde hjälpa tillspetsades under flyktingkrisen hösten 2015. Större delen av finländarna väntade och önskade att kyrkan skulle handla aktivt för att hjälpa asylsökande. De som kritiserade att asylsökande hjälptes lyfte fram till exempel nöden hos de egna medborgarna och försökte skapa en prioritering i vem som ska hjälpas. I vissa politiska beslutsfattares kommentarer klandrades kyrkan också för att ställa sig ovan lagen och det statliga systemet. Kyrkan lyfte själv fram den ekumeniska praxisen för kyrkoasyl, som sträcker sig över århundraden och som till sin natur är ett ingripande och ett ställningstagande, en kompletterande men inte alternativ praxis till den officiella asylprocessen.³¹⁴

Människors problem har blivit allt mer mångfacetterade, och mellan de tidigare socialpolitiskt fastställda riskgrupperna faller utsatta människor vars problem ökar och hopar sig. För dem har nya, riktade åtgärder

312 Gallup Ecclesiastica (GE) 2015; se kapitel 7.2 Inlägg för människan.

313 Saari 2015, 120–121.

314 KYRKOASYL – en vägledning för församlingarna 2015; se kap. 7.3 Kyrkans ställningstaganden.

behövts, dvs. fattigdomspolitik. Enligt Juho Saari³¹⁵ togs detta upp på den socialpolitiska agendan senast i och med depressionen på 1990-talet, men fattigdomspolitik började utövas systematiskt vid sidan av socialpolitiken och som ett komplement till den först i början av 2000-talet. Detta ökar samtidigt betydelsen av kyrkans diakoni, eftersom den en gång i tiden skapades som en trygghet för de allra mest utsatta. De första EU-stödda matbankerna i Finland grundades inom kyrkan år 1995.³¹⁶

En kritik som riktats mot fattigdomspolitiken är att den inte nödvändigtvis riktas mot att förebygga fattigdom, utan betonar mer behovsprövningen av förmåner och riktande av socialskydd som kommer i sista hand, såsom utkomststöd.³¹⁷ I detta fall minskar även diakonins roll, då den träder in först i samband med följdverkningar, som en tjänst i sista hand för dem som är mest utsatta och fallit utanför samhällets stöd. Enligt Ohisalos och Määttä's observationer styrs klienter aktivt eller indirekt också från socialväsendet till diakonin och mathjälpen.³¹⁸

Kyrkans diakoniarbete kan dock, trots ökade utmaningar och ekonomiska svårigheter, ha självständigare och friare verksamhetsmöjligheter än den offentliga socialservicen. I detta fall står diakonin för varaktighet och trygghet, medan föränderliga offentliga servicestrukturer är allt svårare att nå.³¹⁹ Den finländska offentliga socialpolitiken kan inte längre anses vara lika universalistisk som den var under 1980-talet, då välfärdsstaten var mest mogen. Diakonins grund är dock fortfarande universalistisk. Verksamheten riktas såväl mot att stödja de mest utsatta som mot att förebygga marginalisering. Skillnaden mellan de två olika modellerna beskrivs på ett träffande sätt av Sakari Möttönen's beskrivning av den lilla och den stora socialpolitiken. Vid reformen av välfärdsstatens servicestruktur skapas uttryckligen "stor" socialpolitik, där målet är att skapa centraliserade och heltäckande servicesystem på produktivitetens och effektivitetens villkor. Systemet har emellertid sina rötter i den "lilla" socialpolitiken, där betoningen ligger på lokal verksamhet, delaktighet och att ta hand om varandra.³²⁰

315 Saari 2015, 122.

316 Ohisalo & Saari 2015, 12.

317 Julkunen 2006, 55.

318 Ohisalo & Määttä 2015, 44.

319 Kivelä 2014, 88–89.

320 Möttönen 2013.

Det är givetvis inte självklart att det diakonala arbetet konsekvent skulle följa den lilla socialpolitikens och universalismens ideal. Kyrkan, församlingarna och samfälligheterna har ofta likadana ekonomiska svårigheter som den offentliga sektorn, vilket leder till både personalminskningar och prioritering av uppgifter. En fördel för kyrkan i den krävande situationen är dock en omfattande reserv av frivilliga, något som också bidrar till partnerskap med olika organisationsaktörer. Finländarnas villighet att hjälpa kanaliseras på ett naturligt sätt via församlingar och organisationer, eftersom dessa instanser upplevs vara pålitliga.

Församlingarnas och andra religiösa samfunds samt medborgarorganisationers verksamhet i att stödja särskilt invandrare och asylsökande är livsviktigt ur myndigheternas perspektiv. I statsrådets utredning om immigration och säkerhet konstateras att de religiösa samfundens roll som producenter av säkerhet ökar. Tredje sektorn, internationella och nationella organisationer och församlingar har varit snabbare och haft mer flexibla strukturer för att täcka bristerna i myndighetsverksamheten. I utredningen anses dock det faktum att verksamheten bygger på frivilligarbete ställa vissa begränsningar på verksamheten.³²¹

5.3 Hjälpande och medborgaraktivitet i relation till religiositet

Enligt en undersökning av frivilligverksamhet som publicerades 2015 uppgav cirka var tredje finländare att de har utfört frivilligarbete. Andelen frivilliga har minskat något jämfört med tidigare undersökningar, men samtidigt har antalet utförda arbetstimmar ökat. Volymmässigt sett är flest frivilliga verksamma inom motion och idrott, bland seniorer och bland barn och unga, cirka 350 000 personer inom respektive grupp. Även invånarverksamhet, kultur och konst samt verksamhet inom social- och hälsovård är föremål för över hundra tusen finländares frivilligverksamhet. Efter dessa kommer de evangelisk-lutherska församlingarnas frivilligverksamhet, där 95 000 personer medverkade under 2015. Mätt i arbetstimmar utförs mest frivilligarbete bland kultur och konst, barn och unga, inom social- och hälsovård samt inom politisk verksamhet.³²² Den klart vanligaste verksamhetsformen inom

321 Laitinen m.fl. 2016, 171.

322 Vapaaehtoistyö Suomessa 2015; Pessi & Oravaaari 2010.

frivilliguppgifter är att hjälpa, något som närmare hälften, 42 procent (45 % av kvinnorna och 83 % av männen), av de finländare som deltagit i frivilligverksamhet enligt enkäten har gjort. Listan på frivilliguppgifter är lång och mångsidig, och den visar att finländarna utför frivilligarbete i en mängd olika uppgifter, till exempel evenemangsarrangemang (16 %), vänverksamhet (13 %), it-uppgifter (10 %) eller gårds- och trädgårdsarbeten (5 %). Hjälpande är den verksamhetsform dit större delen av den frivilliga arbetsinsatsen från finländare i olika åldrar riktas.³²³

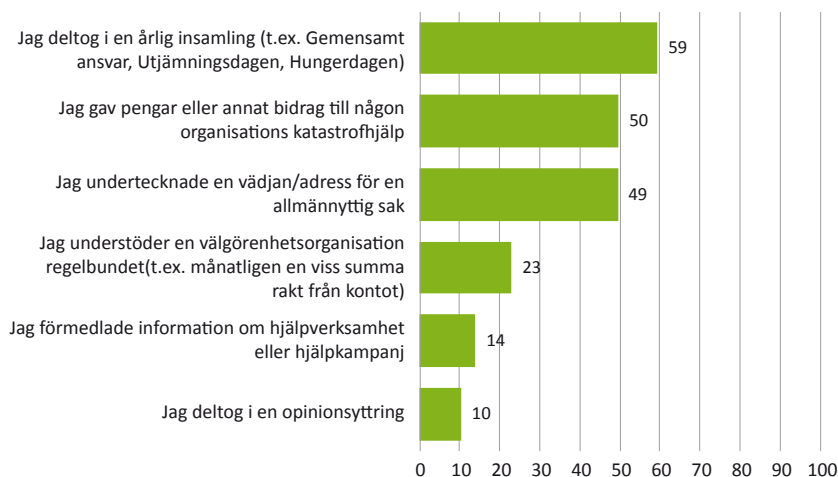
I *Gallup Ecclesiastica 2015*-enkäten kartlades finländarnas medborgaraktivitet: deltagande i föreningsverksamhet och hjälpverksamhet samt övrig medborgarverksamhet.³²⁴ Profilen för deltagande var liknande som i andra nationella undersökningar om frivilligverksamhet. Större delen av finländarna (86 %) var medlemmar i minst en förening, och det var också vanligt att ha flera medlemskap, trots att man deltar aktivt i allt färre föreningar.³²⁵ Figur 5.1 visar att deltagande i frivilligverksamhet oftast begränsades till att skänka pengar eller material, något som cirka hälften av respondenterna hade gjort under det senaste året. Det var nästan lika vanligt att underteckna en vädjan eller adress som att skänka till insamlingar, men endast en fjärdedel av respondenterna stödde välgörenhet regelbundet. Aktiv information om hjälpverksamhet eller kampanjer samt deltagande i en åsiktsyttring begränsades till betydligt färre finländares repertoar för frivilligverksamhet.

Vid granskning av direkta fördelningar framgick att det är mer sannolikt för kvinnor än för män att delta i all hjälpverksamhet. Hjälpandet var också tydligt bundet till ålder, och särskilt över 50- och 65-åringar donerade oftare än yngre. Att dela information, underteckna adresser och delta i åsiktsyttringar var däremot vanligare bland unga vuxna (25–34-åringar). Medlemmar i evangelisk-lutherska kyrkan skilde sig inte i detta avseende märkbart från medlemmar i ortodoxa kyrkan eller personer som inte hör till ett religiöst samfund. De som hör till andra religiösa samfund hade däremot klart oftare regelbundet skänkt pengar till välgörenhetsorganisationer, delat information om kampanjer eller undertecknat en vädjan.

323 Vapaachtoistyö Suomessa 2015.

324 GE 2015, frågorna (K) 31 och 32.

325 Kankainen 2007; Hanifi 2013.

Figur 5.1

Deltagande i hjälparbete och medborgarverksamhet under det senaste året, andelen respondenter som svarade "Ja" %. Gallup Ecclesiastica 2015, N=4 275.

Enligt enkäten skänkte finländarna i genomsnitt 155 euro till välgörenhet, olika insamlingar och hjälpobjekt under det gångna året.³²⁶ Beloppet varierade avsevärt efter ålder och inkomstnivå. Dessutom hade personer som hör till andra trossamfund än evangelisk-lutherska eller ortodoxa kyrkan skänkt betydligt mer än andra. Det bör dock observeras att mindre trossamfunds verksamhet ofta finansieras med hjälp av donationer från medlemmar. I dessa fall har respondenter som till exempel skänker till sitt eget samfund i form av tionden kunnat räkna in dem i de övriga donationerna. De lutherska värderingarnas inverkan, vilken uttryckligen riktas mot donationer, är dock också intressant. De respondenter som mest identifierade sig med påståenden som karaktäriserar lutherdom³²⁷ skänkte under det gångna året avsevärt mer (genomsnitt 249 €) än finländarna i genomsnitt. Denna skillnad förblev oförändrad även när ålder, inkomstnivå och utbildning, vilka annars skulle kunna förklara donationsberedskapen, standardiserades.

326 GE 2015; medelvärde, när ålder, kön, inkomstnivå och bostadsort har standardiserats.

327 Se kapitel 2.2 Delfaktorer i den lutherska åskådningen.

Motivation till att hjälpa

Varför vill finländarna hjälpa? I sin undersökning om motivationen till frivilligverksamhet gjorde Yeung en modell av frivilligaktörers deltagande med hjälp av fyra dimensioner: få – ge, kontinuitet – sökande efter nytt, närhet – avstånd samt diskussion – handling. På detta sätt lyftes belöning, orientering mot förändring, betydelsen av social interaktion och genomförande av värderingar i praktiken fram som motiv för deltagande i frivilligverksamhet.³²⁸ I *Gallup Ecclesiastica*-enkäten kartlades faktorer som påverkar hjälpande och stöd till hjälparbete genom att utvidga motivationsfaktorerna att även omfatta verkan av den upplevda medkänslan och den kristna värdegrunden.

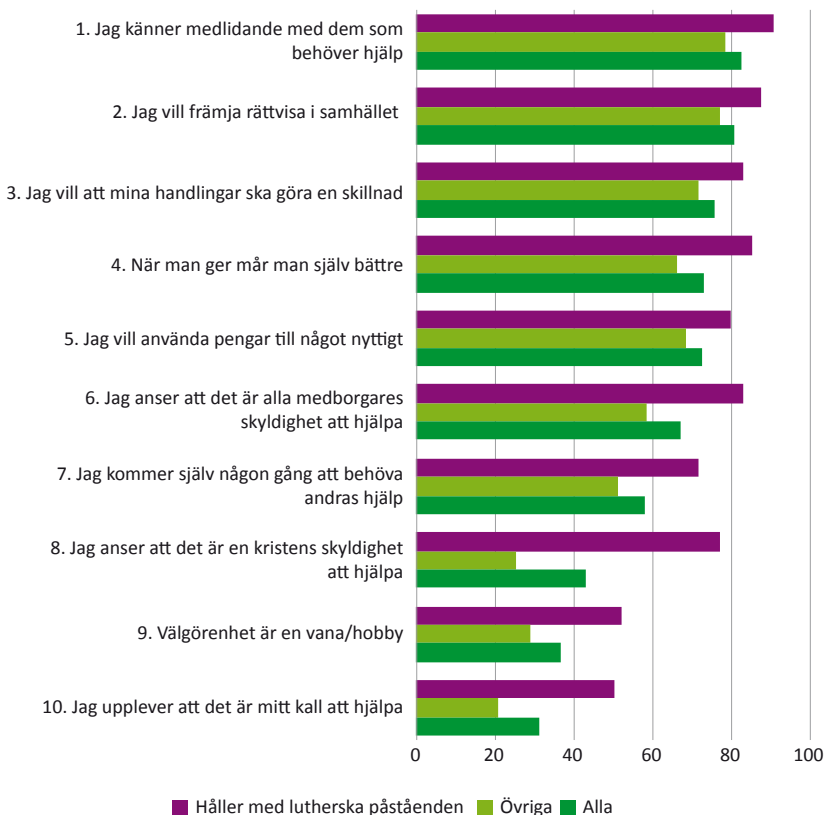
I figur 5.2 anges olika faktorerers betydelse för deltagande i hjälparbete efter hur lutherskt präglade de egna värderingarna är.³²⁹ I figuren kan man se att finländarna ansåg att det viktigaste när det gäller deltagande i hjälperksamhet var medkänsla gentemot dem som behöver hjälp. Hjälpens motiveras i nästan lika hög grad av främjande av rättvisa i samhället. I de två största orsakerna bildades ingen särskilt stor skillnad mellan dem som var lutherska och andra. Faktorerna var ungefär lika viktiga för alla, även oavsett trossamfund. En viss skillnad uppstod mellan grupperna i huruvida de upplevde att de blev glada av att ge. Det förefaller som att motiveringen till att hjälpa med principen om att ge och få har en religiös underton, eftersom även de som hör till religiösa samfund betonade denna faktor mer än de som inte hör till ett samfund.

Viljan att använda pengar på något nyttigt samt upplevelsen av hjälp som en medborgerlig plikt står mer för motivationsfaktorer för hjälparbete som baserar sig på efterlevnad av normer. Fullföljande av medborgerliga plikter finns inte bland de viktigaste motivationsfaktorer för viljan att hjälpa, men den ligger dock på en ganska hög nivå och stödjer på detta sätt en syn på medborgarsamhället som betonar ”medborgerliga dygder” (*civic virtue*).³³⁰ Personer med de starkaste lutherska värderingarna identifierade sig betydligt starkare än andra med påståendet. De största skillnaderna mellan grupperna uppstod som väntat gällande huruvida man upplever att hjälpanDET är en plikt för kristna. Tre fjärdedelar av de mest lutherska och en fjärdedel av andra ansåg att detta är viktigt. Motsvarande skillnad framgick även mellan medlemmar av evangelisk-lutherska kyrkan och de som inte hör till ett religiöst samfund.

328 Yeung 2005, 118, 124–125.

329 GE 2015, K34.

330 T.ex. Putnam 2000; Pessi 2011, 180.

Figur 5.2

Olika faktors betydelse för deltagande i hjälparbete i förhållande till lutherska uppfattningar, andel i % av dem som svarat "Mycket viktig" eller "Ganska viktig". Gallup Ecclesiastica 2015, N=4 249.

Utifrån denna analys är hjälpanDET inte relaterat till ett särskilt starkt kall. HjälpanDE som kristen plikt är en viktigare motivationsfaktor än kallet. Endast de som inte hör till ett religiöst samfund ansåg att kallet är en viktigare faktor än den kristna plikten. Det är givetvis möjligt att en del av dem som förhåller sig till hjälpanDE som ett kall uppfattade frågan uttryckligen genom förpliktelsen i den kristna åskådningen. Bland de viktigaste motivationsfaktorerna är även till exempel rättvisa och att utföra betydelsefulla gärningar frågor som kan överlappa med kallet. Explicit uttryckt blir kallets betydelse dock liten. Kallet kan vara mer främmande som term och kopplas enkelt till kyrkliga läror från

gångna decennier. Även inom kyrkan har man kringgått termen i strategitexter under 2000-talet.³³¹ Kallet framgår ofta indirekt till exempel i intervjuer i tidskrifter, där man talar om livsuppgifter, att göra goda gärningar eller en livsstil som grund för att offra sig själv.³³²

Vad förklarar deltagandet?

Två summavariabler bildades från *Gallup Ecclesiastica*-materialet som indikatorer för deltagande i hjälparbete.³³³ Inverkan av allmänna demografiska bakgrundsfaktorer, religiositet samt värderingar och attityder på deltagande i föreningsverksamhet och hjälparbete granskades med en statistisk modell, där de oberoende variablerna infördes stegvis. På detta sätt kunde religiositetens eventuella inverkan på medborgaraktivitet studeras genom att bakgrundsfaktorerna kontrollerades, men även hur religiositet, lutherska värderingar³³⁴ och till exempel nyandlighet³³⁵ relaterar till varandra bakom medborgardeltagande. För analysen ändrades de beroende variablerna till att ha två klasser genom att skalan för summavariablerna bröts. Som aktiva inom föreningsverksamhet definierades de som har fyra eller fler medlemskap och som aktiva inom hjälpverksamhet de som deltog på tre eller flera sätt.

Analysen om *föreningsaktivitet*³³⁶ visade för det första att personer över 50 år deltar mest i föreningsverksamhet. De som är födda på 1960- och 70-talen och i synnerhet yngre än det deltog betydligt mindre i föreningsverksamhet än andra. En annan grupp som deltog passivt i föreningsverksamhet var arbetslösa. Deltagandet bland arbetslösa har minskat under 2010-talet, medan arbetslösa under 1990-talets depression organiserade sig aktivt i föreningar.³³⁷ Den antagna inverkan av bostadsorten skulle vara att de som bor på små orter och i landskommuner är mer aktiva. Enligt analysen var det dock endast något mer sannolikt att de som bor i landskommuner skulle delta, och denna skillnad är inte heller alldeles statistiskt betydande. Kön,

331 Hytönen 2014, 110.

332 Hytönen 2016.

333 Beskrivningar av summavariabler se Bilaga 3.

334 Se kapitel 2.2 Delfaktorer i den lutherska åskådningen.

335 Se kapitel 2.7 Nyandliga åskådningar.

336 Se Bilaga 4, tabell 5.1.

337 Siisiäinen m.fl. 2015.

inkomster och utbildning har i modellen ingen inverkan på deltagande i föreningsverksamhet.

Det förefaller vara mer sannolikt att personer som inte hör till religiösa samfund deltar aktivt i föreningar, även om icke-medlemmar i en enskild genomsnittsjämförelse utan kontroll av bakgrundsfaktorer var mer passiva deltagare än de som hör till ett religiöst samfund. Deltagande i gudstjänster ökar emellertid tydligt sannolikheten för att delta i föreningar. Bland dem som antagit den kristna läran är deltagande i föreningar mindre.

När andra bakgrundsfaktorer i analysen har standardiserats, prognostiseras ett aktivt föreningsdeltagande främst av ett aktivt deltagande i gudstjänster, att inte höra till religiösa samfund och en liberal uppfattning om den kristna läran när det gäller religiositet. Även understöd för nyandliga föreställningar lyfts fram. Detta stödjer den observation som gjorts med internationellt material om att de som understöder nyandlighet är aktiva frivilligarbetare.³³⁸ Nationell stolthet och godkännande av social ojämlikhet förutspår mindre deltagande i föreningar. Lutherska värderingar påverkar varken i den ena eller andra riktningen.

*Deltagande i hjälparbete*³³⁹ förklaras starkast av kön, motarbetande av social ojämlikhet och tillhörighet till ett annat religiöst samfund. Kvinnor deltar betydligt oftare än män i hjälparbete. Höga inkomster och hög utbildning ökar även sannolikheten för att delta i hjälp, vilket är ett rätt väntat resultat. Den faktor som är starkast kopplad till religiositet och som ökar hjälpaktiviteten är tillhörighet till ett annat religiöst samfund.³⁴⁰ De som inte hör till religiösa samfund är dock även mer aktiva än de som hör till kyrkan. Med detta förknippas vidare den intressanta observationen att människor som definierar sig själva som religionslösa är mer aktiva inom hjälpverksamhet än andra.

Religiositetens inverkan på hjälpverksamheten är således inte på något sätt entydigt. Å ena sidan är religionslösa och å andra sidan också de som deltar aktivt i gudstjänster men som är icke-konservativa kristna aktiva deltagare. Lutherska värderingar ökar också sannolikheten för deltagande, något som kunde observeras redan vid en jämförelse av genomsnittliga donationsbelopp. Bland attitydfaktorer karaktäriseras aktiva deltagare i hjälparbete även av motarbetande av ojämlikhet och en kritik mot nationalism.

338 De Hart & Dekker 2013, 176–177.

339 Se Bilaga 4, tabell 5.2

340 Risktalet för deltagande hos personer som hör till ett annat religiöst samfund är högt, men den statistiska signifikansen ligger strax över gränsvärdet 0,05.

Dessa attitydfaktorer, liksom även lutherska värderingar, kan förekomma hos både religiösa och religionslösa personer, och med hänsyn till detta är analysresultatet förståeligt.

Sammanfattningsvis när det gäller delområden inom medborgaraktivitet påverkas föreningsdeltagandet vid sidan av ålder, bostadsort och arbetslöshet främst av kyrkligt deltagande och nyandlighet, medan hjälpanendet påverkas av faktorer som har en mer omfattande anknytning till värderingar, som lutherdom, liberal religiositet eller motarbetande av ojämlikhet. Således har föreningsverksamheten en mer institutionell karaktär, medan stöd för hjälparbete mer sannolikt grundar sig på universalistiska värderingar.³⁴¹

Religiositetens inverkan fördelas så att aktivitet inom församlingens verksamhet också syns som aktivitet inom förenings- och hjälpverksamhet. De som ber ofta är dock inte nämnvärt mer aktiva deltagare än de som ber sällan eller inte alls. De som antagit den kristna läran och människor som har en konservativ inställning till kyrkans uppdrag deltar till och med mindre än andra. I en jämförelse av genomsnittet är de som inte hör till religiösa samfund passivare deltagare i föreningar och hjälpverksamhet än medlemmar i religiösa samfund, men när andra delfaktorer inom religiositeten och hjälppattityderna beaktas verkar effekten vara den motsatta. Detta är delvis i linje med Purdams och Storms undersökning som gjordes med hjälp av *European Values Survey*-materialet. Enligt deras observationer skilde sig medlemmar och icke-medlemmar i religiösa samfund från varandra endast i hur mycket de uppskattade att hjälpa andra människor. Däremot fanns ingen skillnad i hur aktivt de deltog i lokalt eller något annat hjälparbete. De aktivaste hjälparna var uttryckligen människor som deltar i religiösa samfunds verksamhet.³⁴² I praktiken stärks alltså en hjälpanende attityd hos personer som hör till religiösa samfund, men religionen kan ha en indirekt inverkan. Hjälppattityden kan förklara deltagandet även utan en koppling till religiositeten, eftersom religionslösa enligt denna analys deltar aktivt i hjälpverksamheten.

Europa är naturligtvis inte enhetligt när det gäller kopplingen mellan religiositet och medborgardeltagande. Enligt De Harts och Dekkers undersökning utförde medlemmar i religiösa samfund och särskilt protestantiska kyrkor mer frivilligarbete inom både sekulära och religiösa ramar, medan medlemmar i religiösa samfund i Turkiet deltog minst i frivilligarbete. I Grek-

341 Se Schwartz 1992, 4–10.

342 Purdam & Storm 2013, 154–155.

land minskade däremot församlingsdeltagande deltagandet i frivilligarbete.³⁴³ Utifrån *Gallup Ecclesiastica* förefaller det i Finland som att endast personer som hör till andra religiösa samfund än evangelisk-lutherska eller ortodoxa kyrkan utmärker sig som mer aktiva med att hjälpa. Mer avgörande för deltagande är dock själva verksamheten i församlingarna samt värderingar som betonar universalism och solidaritet.

5.4 Diakoni och samhällsarbete i församlingarna

Kyrkans diakoniarbete är mångskiftande och man har att göra med såväl ekonomi, mänskliga relationer, hälsa, rusmedel och arbetslivet som med immigrationsrelaterade frågor. De mest traditionella arbetsformerna för diakonin är till exempel arbete bland äldre, mentalvårdsarbete och själavård, men förändringarna i samhället och särskilt de ekonomiska recessionerna under 1990- och 2000-talet har lyft fram den ekonomiska hjälpens och matbanksverksamhetens betydelse på ett märkbart sätt.³⁴⁴ Via diakoniarbetet utdelades ekonomiskt stöd till ett belopp av nästan 7,8 miljoner euro under 2015. Cirka hälften av dem som fick hjälp var ensamboende. Mätt i eurobelopp delades hälften av stödsumman ut till ensamförsörjare och barnfamiljer med två vårdnadshavare, cirka 1,9 miljoner euro till vardera.³⁴⁵

Diakoniarbete utförs framför allt av de lokala församlingarna. Det är likväl en del av det samarbetsfält, där församlingarna med hjälp av både diakoniarbetare och frivilliga bidrar med sin insats vid sidan av kommunerna och medborgarorganisationerna. År 2015 hade över tre fjärdedelar (78 %) av församlingarna regelbundet samarbete med kommunerna och långt över hälften (58 %) också med organisationer.³⁴⁶ Diakonibarometern förtydligar bilden av samarbetet: den vanligaste samarbetsparten i kommunen är i allmänhet socialväsendet, där i synnerhet enheten för utkomststöd, hemsjukvården, hemtjänsten, barnskyddet och handikappservicen är viktiga samarbetsparter.³⁴⁷ Om man studerar kommunsamarbetets dimensioner i förhållande till diakonins arbetsformer, finns det mångsidigaste samarbetet

343 De Hart & Dekker 2013, 176–177.

344 Kiiski 2013, 20; Utmanad kyrka 2012, 199–200.

345 Statistisk årsbok för kyrkan 2015, 94.

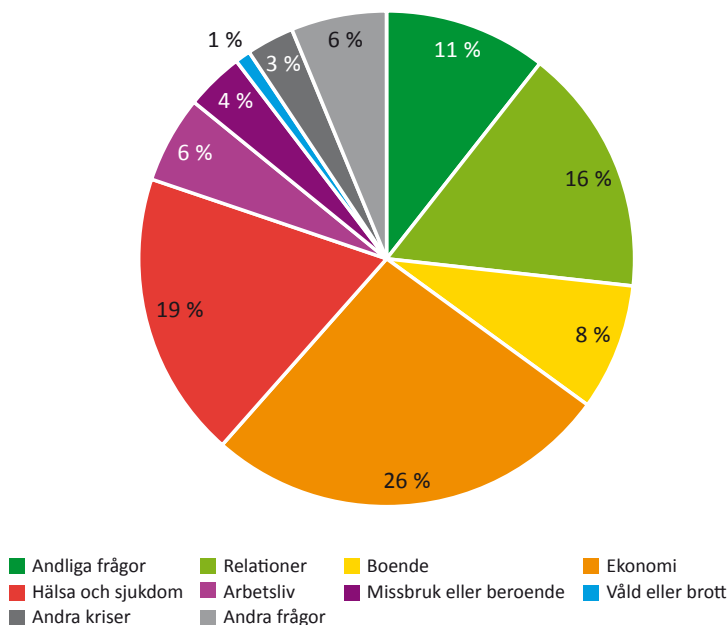
346 Församlingsenkäten 2016, B5.

347 Kiiski 2013, 83.

inom äldreomsorgen, stöd till närståendevårdare, handikapparbetet och mentalvårdsarbetet.³⁴⁸

Figur 5.3 visar att de vanligaste ämnena som togs upp i klientkontakter inom diakonin under fyraårsperioden var ekonomiska frågor, hälsa och sjukdom samt mänskliga relationer. Dessutom togs andliga frågor, frågor gällande boende och arbetsliv samt problem relaterade till rusmedel eller andra beroenden upp med klienterna. Andelarna för dessa ämnen har inte förändrats nämnvärt under fyraårsperioden; endast andelen för beroenden minskade något.

Andelarna för de vanligaste ämnena var väntade, då det är känt att cirka hälften av diakoniklienterna är arbetsföra personer i ålder 30–64 år och att en stor del av dem står utanför arbetslivet. Äldre personer är dock fortsättningsvis en viktig målgrupp: en fjärdedel av klienterna är över 74 år.³⁴⁹

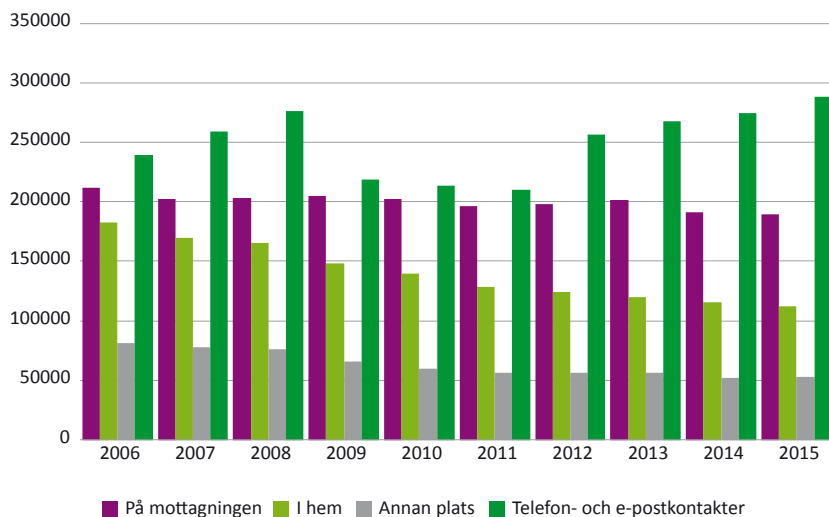
Figur 5.3

Ämnen som behandlats i klientkontakterna inom diakonin år 2015, % av klientkontakterna. Statistisk årsbok för kyrkan 2015.

348 Kallunki 2014, 46–47.

349 Statistisk årsbok för kyrkan 2015, 98.

Jämfört med den föregående fyraårsperioden har antalet klientkontakter under 2012–2015 legat kvar på ungefär samma nivå med ett antal på strax över eller under 640 000. Antalet olika klienter har minskat med nästan 40 000 så att diakoniarbetet under 2015 hade cirka 143 000 olika klienter. Detta kan tolkas så att enskilda kunder har kunnat mötas oftare. Å andra sidan vittnar det om att människors problem anhopas och tar flera former. Vid sidan av hem- och mottagningsbesök sköter arbetarna nämligen en allt större mängd klientkontakter per telefon och e-post. Under fyraårsperioden ökade antalet telefon- och e-postkontakter från 250 000 till närmare 300 000, och utgjorde således större delen av diakonins klientkontakter.³⁵⁰ Figur 5.4 visar tydligt ändringen i tyngdpunkten för klientkontakter inom diakonin. Kundenservicearbetet har inte försvunnit någonstans från diakonin, men diakoniarbetarna måste vara mer tillgängliga via olika kommunikationskanaler än tidigare.

Figur 5.4

Klientkontakter inom diakonin enligt serviceställe 2006–2015. Statistisk årsbok för kyrkan 2015.

350 Statistisk årsbok för kyrkan 2015, 97.

Anhopningen av sociala problem och den förlängda ekonomiska recessionen avspeglas på församlingarnas diakoniarbete. Detta syntes i församlingarnas svar om förändringar i olika ämnesområden och orosmoment år 2015.³⁵¹ Trots att största delen av församlingarna upplevde att de ämnen som lades fram i enkäten var oförändrade till antalet, var den vanligaste förändringstrenden en ökning av ämnen, om någon förändring framkom. I likhet med år 2011 upplevde församlingarna att frågor gällande tillräcklig grundtrygghet, skuldsättning och ensamhet hade ökat mest. Invandring blev ett ämne som upplevdes ha ökat avsevärt inom församlingarnas diakoniarbete jämfört med den föregående fyraårsperioden. I församlingarna i Borgå stift var detta det ämnesområde som ökat mest. Även i Helsingfors och Esbo stift var invandring bland de ämnen som ökat mest.

Församlingarnas erfarenhet av ändringen av tyngdpunkten inom diakoniarbetet verifierar ovan nämnda ökning av de ekonomiska problemen. Mathjälp och annan materiell hjälp ökade i över två tredjedelar av församlingarna. Situationen var likadan även under föregående fyraårsperiod. Under perioden ordnades färre egentliga diakonimatsserveringar än tidigare, och antalet deltagare i dem minskade från över 600 000 till drygt 420 000 personer. Fokus skiftade dock till utdelning av matbidrag. År 2015 utdelades till exempel över 271 000 matkassar.³⁵² Mathjälp och andligt stöd var de centrala fokusområdena särskilt i mindre församlingar med under 4 000 medlemmar. I större församlingar räknades särskilt nätverkssamarbete för att hjälpa klienter samt frivilligarbete till de snabbast växande fokusområdena.³⁵³

Frivilligarbete inom diakonin

Inom diakoniarbetet verkade fler än 30 000 frivilliga årligen under fyraårsperioden.³⁵⁴ Olika former av frivilligverksamhet och organiseringen av själva frivilligverksamheten blev under fyraårsperioden 2012–2015 viktigare tyngdpunkter än tidigare; cirka hälften av församlingarna uppgav att dessa funktioner hade fått ökad betydelse. När andra förändringar i tyngdpunkterna efterfrågades med en öppen fråga, nämnde flera församlingar även webbtjänsten frivilligarbete.fi, som öppnats nyligen.

351 Församlingsenkäten 2016, B5.

352 Statistisk årsbok för kyrkan 2015, 102.

353 Församlingsenkäten 2016, B5.

354 Statistisk årsbok för kyrkan 2015, 103.

Frivilligverksamheten var dock det viktigaste området framför allt bland större församlingar, med över 8 000 medlemmar. Det står i varje fall klart att behovet av frivilliga är stort inom diakonin. Enligt en enkät bland diakoniarbetarna ingår frivilligverksamhet på något sätt i arbetet. Var femte diakoniarbetare samordnar frivilligverksamheten inom sitt arbetsområde, var tionde samordnar hela församlingens frivilligverksamhet. Över en fjärdedel av arbetarna handleder frivilliga som en del av sitt arbete, och ungefär var tredje uppger sig samarbeta med frivilliga på något annat sätt.³⁵⁵

Det uppstår press på frivilligarbetet särskilt på grund av att behovet av diakoniarbete i synnerhet bland äldre ökar. Samtidigt minskar både den samlande verksamheten och klientkontakter ansikte mot ansikte, till exempel hembesök. Man försöker styra frivilliga till verksamhetsformer som väntjänsten, som till exempel hjälper äldre personer med att röra sig utomhus eller erbjuder kamrattstöd. Eftersom de frivilligas genomsnittliga ålder ofta är rätt hög, ställer även deras ork begränsningar. Behovet av nya frivilliga är särskilt stort bland äldre.³⁵⁶ Givetvis har frivilligtjänster som väntjänsten eller mentorverksamhet en viktig roll i arbete som utförs med barn och ungdomar. Kamrattstöd utökar hjälpmöjligheterna, men kräver också att de frivilliga utbildas och får handledning.

Diakoniarbetarnas besök i hem, skolor, institutioner och andra platser minskade under fyraårsperioden. Diakoniarbetet nådde å andra sidan människor genom öppet hus-verksamhet, där nästan 437 000 personer deltog år 2015. Antalet deltagande låg på samma nivå även i andra tillställningar, till exempel talkon, jippon och verksamhet som ordnats med arbetslösa. Nästan hälften (45 %) av församlingarna hade år 2015 en särskild mötesplats för öppet hus eller en bas för frivilligarbete.³⁵⁷ Andelen ökar till över hälften när de församlingar som hade en sådan mötesplats i samarbete med en annan församling (2 %) eller med en kommun eller organisation (11 %) inkluderas. Särskilt församlingar inom Helsingfors och Esbo stift hade egna lokaler, men även över hälften av församlingarna i Tammerfors och Åbo stift. Församlingar med fler än 16 000 medlemmar hade naturligt nog fler mötesplatser, men redan cirka hälften av församlingarna med över 4 000 medlemmar hade tillgång till lokaler. I mellanstora församlingar var verksamheten på mötesplatsen vanligtvis organiserad i samarbete med en kommun eller organisation.

355 Kiiski 2013, 23.

356 Kiiski 2013, 68–69.

357 Församlingsenkäten 2016, B5.

Tabell 5.1

Församlingarnas verksamhetsformer på öppna mötesplatser/baser för frivilligverksamheten åren 2015 och 2011, % av församlingarna. Församlingsenkäten 2016 och 2012, N=240; 206.

Verksamhetsform som ordnats på mötesplats	2015	2011
Öppet hus/café	85	93
Andakter	69	86
Hobby- eller talkoträffar	68	71
Samtalsgrupper	57	67
Förmedling av frivillighjälp till hem och institutioner	50	36
Kamratstödsgrupper	49	47
Föredrag	43	52
Övrig verksamhet	16	18

År 2015 fanns mötesplatser i fler församlingar än år 2011, då en tredjedel av församlingarna hade en mötesplats som självständig verksamhet och cirka en tiondel hade en mötesplats i samarbete med andra aktörer. Tabell 5.1 visar vilken typ av verksamhet som ordnades i de församlingar som hade en mötesplats. Större delen av församlingarna drev ett öppet café och fler än två tredjedelar ordnade andakter samt hobby- och talkotillställningar på mötesplatserna. Alla dessa verksamheter ordnades mer sällan under 2015 än fyra år tidigare. Kamratstödsgrupper och förmedling av frivillighjälp hade utvecklats i den andra riktningen under fyraårsperioden, så att hälften av församlingarna nu ordnade dessa verksamheter. Endast i församlingarna i Kuopio och Uleåborgs stift var det mer sällsynt att förmedla frivillighjälp. Frivilligarbetet anknyter givetvis till verksamhet med öppet hus i ett bredare perspektiv, eftersom församlingsanställda och frivilliga oftast samarbetar för att arrangera verksamheten. Även i "annan verksamhet" i svaren från församlingarna betonas utbildningen och handledningen av frivilliga. Fokusområdena i mötesplatsernas öppet hus-verksamhet stärker observationen att behovet av frivilligarbete inom diakonin har ökat. Diakonin har även profilerat sig starkare inom samordningen av frivilligarbetet.

5.5 Vart är diakonin som tjänst på väg?

Enligt Hiilamo³⁵⁸ skedde den största interna brytningen senast under depressionen på 1990-talet, då ekonomisk hjälp kraftigt lyftes fram som arbetsredskap inom diakonin. Arbetets tyngdpunkt förflyttades också från hembesök till mottagningar, där man började möta framför allt människor i arbetsför ålder. När även matbanksverksamheten startade i samarbete med medborgarorganisationer, hade kyrkans diakoni tagit en betydande roll i skötseln av den kris som den ekonomiska depressionen medförde. Det bör också noteras att diakoniarbetets ekonomiska resurser varken ökade eller minskade under depressionen.

Den ekonomisk recession som började 2008 tog sig dock annorlunda uttryck inom både det finländska samhället och diakonin. Det finns fler människor med sämre utkomst och fler marginaliserade än på 1990-talet, och nivån på grundtryggheten i förhållande till den allmänna inkomstnivån är lägre. Andelen personer av befolkningen i arbetsför ålder som får långvarigt utkomststöd är på uppgång. Den pågående recessionen och dess samhällseliga påföljder karaktäriseras alltså av en bestående utsatthet och ökade välfärdsskillnader. Samtidigt har utgifterna inom diakonins arbetsområde ökat med undantag för personalutgifterna, eftersom antalet diakoniarbetare har minskat med fyra procent.³⁵⁹ Personalminskningen syns oundvikligen till exempel som färre hembesök och klientkontakter, men också som en ökning av telefon- och e-postkontakterna. Antalet frivilliga har ökat något, men behovet av frivilliga är ständigt större än det nuvarande utbudet.

Mätt med hela landets genomsnitt för bidrag, klientkontakter och antalet evenemang verkar diakoniarbetet stampa på stället eller gå tillbaka. Å andra sidan är de regionala skillnaderna stora redan vid en jämförelse av olika stift. Reaktionerna på den pågående ekonomiska recessionen har varit mångsidiga till exempel i Esbo stift, där tre fjärdedelar av församlingarna har ökat antalet frivilliga och två av tre har utvecklat nya verksamhetsformer. En femtedel av församlingarna i stiftet har kunnat öka personalresurserna, vilket är mycket ovanligt på andra håll i landet. I Helsingfors stift har större delen av församlingarna ökat antalet frivilliga, medan Tammerfors utmärker sig som ett stift där över hälften av församlingarna har kunnat öka bidragsbudgeten.³⁶⁰

358 Hiilamo 2015a, 10–11.

359 Hiilamo 2015b, 39.

360 Församlingsenkäten 2016, B5.

Utvecklingen av verksamheten under 1990-talet var inte heller jämn, utan betonades till exempel inom Lappo och Tammerfors stift. Under depressionen hade innovationer inom diakoniarbetet stor spridning, men de spriddes ojämnt till olika församlingar. Enligt Hiilamos tolkning stärker den syn som diffusionsteorin lägger fram spridningen av innovationer i sociala system. Situationen förefaller vara likadan även på 2010-talet. I nio av de 12 största städerna i Finland har antalet klienter som får utkomststöd ökat sedan år 2007. Dock har antalet klientkontakter inom diakoniarbetet under samma tidsperiod ökat i endast tre städer: Kuopio, Tammerfors och Uleåborg.³⁶¹

Det är naturligtvis möjligt att den svaga kopplingen mellan antalet utkomststöds klienter och klientkontakter inom diakonin förklaras delvis av de varierande lokala rutinerna för ansökan och beviljande av utkomststöd. Långvarigt utkomststöd är dock i allmänhet ett tecken på ett fattigdomsproblem, som borde medföra ett behov av diakoni. I olikheten betonas även församlingarnas självständighet. Det finns inga andra normer för diakonin än att varje församling ska ha en diakonitjänst. Hur arbetet anordnas hör till de lokala församlingarnas självständiga prövning.³⁶²

Servicesamarbete som möjlighet och utmaning

Det kan med fog sägas att diakoniarbetet i församlingarna håller på att återvända till välfärdstjänsternas kärna från den marginal där den hamnade när välfärdsstaten utvecklades till ett universalistiskt servicesystem. Mot denna bakgrund motsvarar inte diakonins nuvarande roll den roll som föreskrivs i kyrkoordningen, nämligen att vara det sista stödet ”för dem som inte får någon annan hjälp”. På 1990-talet fanns det fortfarande en rätt tydlig arbetsfördelning mellan den kommunala servicen och kyrkans diakoni. I diakonins arbetssätt betonades gruppverksamhet och klientmöten betydligt mer än inom socialväsendet. Forskarna observerade även att allt fler människor i den svåraste ställningen sökte sig till diakonin när det i det offentliga socialarbetet fanns luckor och oförmåga att reagera på föränderliga situationer.³⁶³

Den ekonomiska recessionen ökar diakonins betydelse men utgör samtidigt ett hot som förefaller hindra arbetsområdets utveckling. Genast

361 Hiilamo 2015b, 42–43.

362 Hiilamo 2016, 297–298.

363 Iivari & Karjalainen 1999, 75–76.

efter depressionen i början av 1990-talet blev samarbetet mellan kommuner och församlingar närmare, och diakoniarbetets ansvar för de fattigaste kommuninvånarnas utkomst och tjänster för marginaliserade ökade. Det förefaller som att församlingarna ansvarar för en stor mängd uppgifter som borde höra till kommunerna, vilket väcker frågor om jämlikheten i partnerskapet. Församlingarna kan i nuläget erbjuda sina tjänster kostnadsfritt med stöd av sina egna skattemedel och frivilligresurser.³⁶⁴ Ett bra exempel på detta är arbetet bland äldre, där kyrkan förväntas fungera som samarbetspart, men också som en allt mer självständig aktör. Samtidigt ser anställda inom det offentliga sociala området inte nödvändigtvis diakoniarbetarna som jämlika aktörer, utan snarare som en extra resurs som styrs av socialväsendet.³⁶⁵

Församlingarna placerar sig till sin struktur och verksamhet mellan samhällssektorerna. Särskilt diakonins snabba reaktionsförmåga med låg tröskel och utnyttjandet av frivilligverksamheten påminner om modellen för medborgarsamhället, och församlingarna är således en naturlig samarbetspart för medborgarorganisationer. Kyrkan har dock även särdrag som är typiska för aktörer inom den offentliga sektorn, bland annat på grund av sin rätt att ta ut skatt. Således är kyrkan och församlingarna även ett slags parallellt system till staten och kommunerna, ”den andra offentliga”.³⁶⁶ När klienterna och målen i många avseenden följer kommunens socialservice, borde det tydliggöras vilken ställning församlingarnas diakoniarbete har i servicesystemet. Den kommande social- och hälsovårdsreformen, där ansvaret för att anordna tjänster övergår från kommunerna till större enheter, skapar en press på detta. Då är kommuner, organisationer, företag och församlingar möjliga och åtminstone principiellt jämlika serviceproducenter inom social- och hälsovårdstjänsterna.

Ett avtalsbaserat samarbete inom serviceproduktionen skulle kunna tydliggöra diakoniarbetets ställning, men det är rätt sällsynt. I nuläget betonas i diakonins samarbete med kommunerna i synnerhet anordnandet av evenemang och verksamheter. Cirka hälften av församlingarna har också samarbete inom fler än ett diakoniområde när det gäller gemensam lokalanvändning, anlitande av arbetskraft och arbetskraftsutbildning. Däremot är planering av strategier, utnyttjande av servicesedlar eller avtal om köpta tjänster mycket sällsynta samarbets sätt inom diakonin. Samarbete med kommuner gällande planering

364 Roivainen 2015, 21.

365 Pöyhönen 2015, 53.

366 Roivainen 2015, 21.

av strategier görs främst inom verksamhetsområdena för äldrearbete och krisarbete. Inom dessa områden samarbetar man också mest aktivt kring anlitande av arbetskraft och utbildning.³⁶⁷

Det ringa intresset för köpta tjänster beror åtminstone på församlingsdiakonins och den offentliga sociala servicens ansträngda historia. När diakonin som tjänst riktas universalistiskt utåt från församlingarna, skulle arbetet i princip ha förutsättningar att vara en producent av samhälleliga tjänster. En särskild utmaning är att diakonins principiella uppgift är att försvara dem som är mest utsatta och hålla fast vid deras rättigheter. I dess informationsintressen ligger att ta fram oförutsedd information som vid behov bestrider officiella sanningar. Detta kan även innebära att offentliga tjänster utmanas och kritiseras, när man försöker hänvisa klienter till lämpliga tjänster.³⁶⁸ Rollen som avtalsbaserad tjänsteproducent lämpar sig inte nödvändigtvis för en självständig aktör som diakonin, som länge har kunnat fastställa sitt verksamhetsfält utan yttre förpliktelser. Även diakonins roll som religiös aktör kan medföra hinder för det kommunala samarbetet, men detta förefaller inte vara ett stort problem för kommunerna och inte heller för dem som är ansvariga för diakonins arbetsområden. De anser det vara en viktig funktion i det kommunala samarbetet att man lyfter fram religionen och bidrar med religiös expertis.³⁶⁹

Förväntningarna som ställs på församlingarna och i synnerhet församlingsdiakonin i servicesamarbetet påminner om de förväntningar som i Finland generellt ställs på tredje sektorn. I samhällsdebatten borde tredje sektorn kunna organisera frivilligverksamheten, trygga det demokratiska politiska systemets funktion, producera socialt kapital, sysselsätta, vara en effektiv tjänsteproducent och verka som ett centralt forum i medborgarsamhället. Samtidigt är det känt att kyrkans verksamhet, i likhet med den offentliga sektorn, grundar sig på offentlig demokrati och en byråkratisk förvaltning, utifrån vilka kyrkan producerar skattefinansierade tjänster. Dessa blandade roller beskrivs i forskningen om tredje sektorn som hybridisering. I detta fall kan till exempel frivilligverksamhet och avlönat arbete, delaktighet och byråkrati, idealism (eller religiös övertygelse) och professionalism samt allmännyttan och marknadskonkurrens förenas i verksamheten.³⁷⁰

367 Kallunki 2014, 50–51.

368 Kallunki 2014, 73; Iivari & Karjalainen 1999, 76.

369 Kallunki 2014, 64.

370 Ruuskanen & Kontinen 2015, 1.

En hybridiserad församlingsdiakoni är trots utmaningarna den faktor på vilken samarbetet med olika aktörer kan byggas. Tack vare sin hybridkaraktär har församlingarna även förmått vidta sådana hjälpåtgärder som till exempel reaktionerna på situationen med asylsökande visade.³⁷¹ En snabb reaktionsförmåga, individuella hjälpformer och mobilisering av frivilligarbetare är starka sidor som bör tryggas inom diakonin. Att stärka samarbetet med organisationer och kommuner kräver att parterna erkänner diakoniarbetet som en samhällelig tjänst. Å andra sidan kräver det att församlingarna är beredda att profilera denna tjänst och ingå avtal om servicesamarbete. Även diakonins roll i att stärka den andliga välfärden kan främja profileringen av arbetet.

5.6 Slutsatser

Kyrkan har alltid hjälpt de mindre bemedlade. Den lutherska reformationen fortsatte denna tradition, men en större ansvarsfördelning var en betydande ändring jämfört med tidigare. Tvåregementsläran innebar även att överheten, dvs. staten fick ansvar för skötseln av sociala problem, som fattigdom. I länder med en stark luthersk kyrka var det politiska klimatet lämpligt för att den socialdemokratiska välfärdsmodellen skulle skapas. Kyrkan har i sina inlägg försvarat den universalistiska välfärdsstaten. I 2000-talets finländska samhälle har kyrkan även återvänt till kärnan av välfärdstjänsterna, då staten och kommunerna som kämpar med finansieringsproblem har sökt samarbetspartner och alternativa tjänsteproducenter. Kyrkan har besvarat denna utmaning, men har å andra sidan inte i något skede avstått från sin uppgift att hjälpa och tala för de utsatta i den offentliga debatten. Finländarna önskar också att kyrkan ska fortsätta i denna roll och ansåg att det var viktigt för deras medlemskap.

I en internationell jämförelse är finländarna fortfarande aktiva medborgaraktorer. Föreningar, frivilligarbete och deltagande i hjälparbete är populära och uppskattade verksamhetsformer. Å andra sidan avspeglas brådskan och belastningen i arbetet och på fritiden tydligt även på medborgarverksamheten. Det finns allt mindre tid och krafter att delta, trots att det finns fler möjligheter till det. Finländarna uppvisar dock en omfattande beredskap att hjälpa och motivation för frivilligarbete. Medkänslan och

371 Se kapitel 1.5 Förhållandena mellan de olika religionerna.

upplevelsen av en medborgerlig plikt är drivkrafter för att hjälpa. I denna undersökning observerades att aktiva deltagare i hjälpverksamheten var de som deltar i församlingens verksamhet och understöder lutherska värderingar. De finns såväl bland medlemmarna i kyrkan och andra religiösa samfund som bland dem som inte hör till religiösa samfund.

Kyrkans diakoniarbete är ett konkret fält för att möta samhällელი problem, där man också tar tag i problemen. Förändringen i arbetsfältet syns bland annat i att ekonomisk hjälp har blivit en viktig del av verksamheten. Antalet diakoniklienter har minskat under 2000-talet. Möten med klienter på mottagningar, vilket lyftes upp under den föregående recessionen, har minskat i synnerhet under denna fyraårsperiod. En allt större del av klienterna möts via telefon eller e-post. Frivilligas betydelse i diakoniarbetet ökar, när de anställdas mottagnings- och hembesöksverksamhet minskar. Det totala antalet frivilliga ökade under perioden, men det finns ett behov av en betydligt större reserv av frivilliga. I församlingarna är frivillighet ett snabbt växande fokusområde. I synnerhet diakoniarbetare är involverade i frivilligarbete och samordning av arbetet på många olika sätt, vilket innebär att ledning av frivilliga oundvikligen blir ett viktigt delområde i diakonernas kompetensbehov. Här gäller det dock att observera att diakoniarbetet ofta kräver specialyrkeskunskap och är bundet till tystnadsplikt. Då ställs vissa gränser för att anlita frivilliga.

Fattigdom och utsatthet har blivit långvariga samhällელი problem, vilka, när de övergår till att skötas av diakonin, samtidigt visar på svagheter i det offentliga välfärdssystemet. Diakoniarbetet har på många punkter visat sig vara mer flexibelt och kunna reagera snabbare än offentliga tjänster. Den ekonomiska recessionen inom den offentliga sektorn är dock även ett hot mot diakonins utveckling. Ansvarsfördelningen i gemensamma frågor suddas ut och församlingarnas diakoni kan belastas för hårt. Det verkar även som om diakonins verksamhet inte har breddats eller ökat i någon större grad, trots att behovet av dess tjänster har ökat i samhället. Det sker dock regionala ökningar, vilket enkelt förbises när situationen i hela landet betraktas.

I takt med att välfärdstjänsternas strukturella förändring fortsätter och de blir mer marknadsorienterade måste kyrkans diakoni ta tag i nya utmaningar. Den måste kunna profilera sin verksamhet för att vara en mer jämlik partner bland tjänsteproducenterna. Dessutom måste man inom kyrkan besluta hur man ska förhålla sig till samarbete i form av köpta tjänster. Rollen som tjänsteproducent och avtalspart kan vara för smal för kyrkan, som i egenskap av en aktör som lyfter fram problem i samhället också går mot strömmen och utmanar. Det är viktigt att diakonins roll och den ursprungliga missionen att främja kärleken till nästan inte åsidosätts.

6 KYRKANS ROLL I SAMHÄLLET

Leena Sorsa

6.1 Inledning

--den andliga och den världsliga makten bör inte sammanblandas. Den andliga makten har befällning att predika evangelium och förvalta sakramenten. Den skall inte ge sig in på främmande uppgifter, inte förfoga över kungakronor, inte upphäva överhetens lagar, inte frita från lagstadgad lydnad, inte lägga hinder i vägen för domar som rör världsliga ordningar eller avtal, inte föreskriva överheten regler angående samhällsskicket, såsom Kristus säger: Mitt rike är inte av denna världen---

*Augsburgska bekännelsen, XXVIII Om den andliga makten*³⁷²

Inom lutherdomen är separationen mellan kyrkan och staten utgångspunkten för samarbetet. Båda regementena, det världsliga och det andliga, har till uppgift att sköta sina egna uppgifter och ge det andra arbetsro. Å andra sidan betonar lutherdomen de kristnas skyldighet att övervaka överhetens arbete så att överheten genom sina åtgärder strävar efter att fred, måttfullhet och rättvisa förverkligas. Om detta inte är fallet, är det de kristnas uppgift att motarbeta överheten. Om överheten dock sköter sina uppgifter, är den kristnas plikt att lyda överheten och stödja dess arbete.³⁷³

Det konkreta förverkligandet av denna lutherska idé om relationen mellan kyrka och stat ledde till konflikter åtminstone i Sverige-Finland. Systemet med en statskyrka var inte en teologisk idé inom lutherdomen, men ett sådant system uppkom i stater med luthersk tro. Hur den lutherska tron och den lutherska kyrkans ställning stärktes i olika riken efter reformationen

³⁷² Augsburgska bekännelsen 1957.

³⁷³ Raunio 2002.

var en fråga om politik och beslut av furstarna. Ställningen för kyrkan som förlorat sin ekonomiska självständighet baserade sig också på ömsesidiga förväntningar: kyrkan väntade sig en trygg ställning för att genomföra sin uppgift och makthavarna väntade att kyrkan skulle vara lydig och hjälpa med att stärka samhället. Särskilt under ortodoxins tid på 1600-talet hade staten och kyrkan ett nära samarbete. Kyrkolagen år 1686 tvingade alla att höra till den lutherska kyrkan. Det räckte ända till 1800-talet tills idén om separationen mellan kyrka och stat, och religion och stat överlag, stärktes även i en finsk kontext. Upplösningen av systemet med en statskyrka som uppkommit efter reformationen skedde inte snabbt, utan genom enskilda reformer under år och årtionden. Religionsfriheten och statens konfessionella neutralitet har bekräftats i Finland under nästan hela självständigheten.³⁷⁴

Evangelisk-lutherska kyrkans ställning i det finländska samhället och förhållandena mellan stat och kyrka har alltid varit såväl praktiska som kyrko- och religionspolitiska frågor. Detaljerna har behandlats mellan statsmakten och kyrkan under hela självständighetstiden och redan dessförinnan. I dag styrs förhållandena mellan religion och staten samt kyrkans ställning i samhället inte endast av statsmaktens synpunkter eller den rådande uppfattningen i kyrkan om dess uppgift och roll i samhället. Även internationella människorättstolkningar om religionsfrihet och likabehandling styr förhållandet mellan religioner och staten på ett betydande sätt. Perspektivet har alltså breddats från förhållandet mellan en enskild kyrka och staten till relationer och samarbete mellan religioner och staten. Samtidigt formas den lutherska kyrkans synlighet i det finländska samhället av flera kulturella och traditionsrelaterade seder, varför lutherdomen fortfarande har en synlig inverkan på till exempel samhällskalendern och sederna.³⁷⁵

Relationerna mellan kyrkan och staten samt religionens ställning i det offentliga rummet har på 2010-talet prövats i det finländska samhället särskilt genom att man hos olika myndigheter anfört klagomål, där man har dragit upp riktlinjer om religionsfrihet, religionens synlighet i offentligheten samt hur likabehandlingen av religiösa samfund och åskådningssamfund förverkligas. I dessa sammanhang har även den lutherska traditionens roll bedömts. Den ökande mångfalden på religiositetsfältet, den försvagade majoritetsställningen för kyrkan och ökningen av antalet personer som inte är engagerade i trossamfund har lett till en diskussion om hur en luthersk

374 Heininen & Heikkilä 1996, 61–86; Immonen 2016, 57–62.

375 Sorsa 2015, 54–59.

kristen tradition och historia, religionernas synlighet i offentligheten och religionsfrihet, likabehandling och statens konfessionella neutralitet lever sida vid sida i vår tid.

Statens neutralitet har i Finland inte inneburit att staten har en världs-åskådning eller en likgiltighet gentemot religioner och åskådningar. Däremot avser den i Finland och även i Europa överlag ett praktiskt grepp för att på ett jämlikt sätt trygga religionernas och åskådningarnas närvaro och verksamhetsbetingelser i samhället. Neutraliteten innebär även en strävan efter att uppmuntra religiösa samfund och åskådningssamfund att synas, påverka och verka till förmån för människorna och samhället. Denna tolkning har även inneburit att staten kan samarbeta med kyrkor, religiösa samfund och åskådningssamfund och stödja deras genomslagskraft i samhället. Staten väntas vara beredd att samarbeta samt ha en positiv och aktiv attityd gällande religiösa samfund och åskådningssamfund.³⁷⁶

Men vad tänker finländarna om den lutherska traditionens synlighet i samhället eller om samarbetet mellan kyrkan och staten? I vilken riktning vill finländarna utveckla relationerna mellan staten och de religiösa samfunden? Detta kapitel behandlar finländarnas attityder till vissa relationer mellan kyrkan och staten samt frågor som berör statens och de religiösa samfundens ställning i framtiden. I slutet ges även en översikt över temaområden gällande religionsfrihet och religionernas synlighet i offentligheten.

6.2 Lutherska traditioner i samhället

Kristna högtider i samhällets kalender

Den lutherska kalendern påverkar på ett betydande sätt definitionen av vardag och fest i det finländska samhället. Bestämmelser om kristna högtider finns i kyrkolagen, och de styr firandet av kyrkoåret, i synnerhet församlingarnas gudstjänstliv. Stora kyrkliga festtider är påsken och julen. I samhället firas allmänt elva festdagar som fastställs i kyrkolagen samt utöver dessa endast två samhälleliga festdagar, första maj och självständighetsdagen. Förutom dessa har en särskild ställning i samhället föreskrivits för två helgafnar, julafton

376 Sorsa 2015, 44–50; Garcimartín 2016, 115–120.

och midsommarafton. I Finlands samhällseliga festkalender finns inga högtider från andra kyrkosamfund eller religioner.³⁷⁷

I kyrkolagen finns bestämmelser om firande av kristna högtider för kyrkans arbete, men den innehåller inga bestämmelser om samhällets kalender. Däremot fastställer arbetstidslagen, semesterlagen samt arbets- och tjänstekollektivavtal de kristna högtidernas karaktär som lediga dagar samt deras inverkan på arbetstid och semesterfirande.³⁷⁸

Frågan om den kyrkliga kalenderns inverkan på samhällets kalender har lyfts fram under den gångna fyraårsperioden. I sysselsättnings- och tillväxtavtalet som ingicks i oktober 2013 avtalades det om att kyrkan och arbetsmarknadscentralorganisationerna ska utreda om huruvida trettondagen och Kristi himmelfärdsdag permanent kan flyttas till lördagar, något som skulle öka antalet enhetliga arbetsveckor. Inom kyrkan ansågs en förflyttning av söckenhelgerna vara problematiskt med tanke på traditioner och ekumeniskt samarbete. Som en del av åtgärderna för att balansera statsekonomin och Juha Sipiläs (C) regerings så kallade konkurrenskraftssprång föreslogs år 2015 en ändring av söckenhelgskaraktären för trettondagen och Kristi himmelfärdsdag så att dessa helgdagar för arbetstagarna antingen är oavlönade lediga dagar eller dagar för vilka det arbete som inte utförts enligt förslaget ska arbetas in för arbetsgivaren vid en annan tidpunkt.³⁷⁹

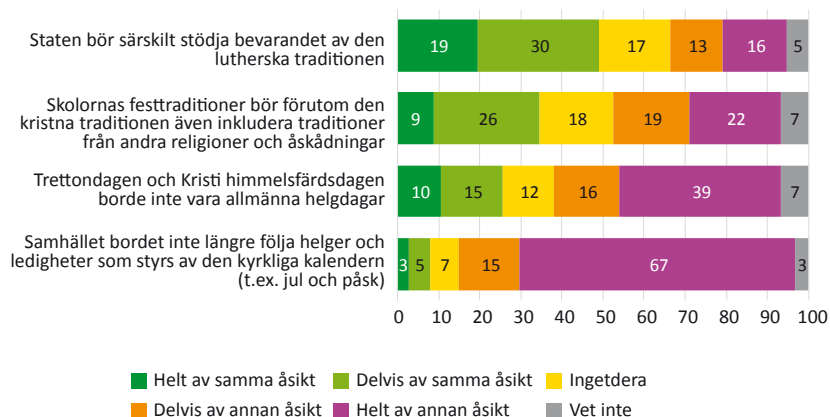
I början av 2016 kom arbetsmarknadsorganisationerna, efter intensiva förhandlingar om samhällsfördraget, överens om att finländarnas arbetstid per år ska öka med 24 timmar, men i fördraget fastställdes inte närmare när eller hur arbetstiden ska ökas. I det så kallade samhällsfördraget ingrep man inte direkt i söckenhelgernas karaktär som lediga dagar, utan i samhällskalendern förblev trettondagens och Kristi himmelfärdsdags ställning oförändrad.

377 Kyrkolag 1054/1993, 4 § 3; Pettersson 2011, 130; Utredning om trettondagen och Kristi himmelfärdsdag 2014, 1–3. Den kristna kalenderns inverkan högtidsfirandet är snarlik i alla nordiska länder. Furseth (under utgivning).

378 Utredning om trettondagen och Kristi himmelfärdsdag 2014, 3–4. Högtidernas inverkan på till exempel affärernas öppettider har försvagats under årtiondena, senast från början av 2016.

379 Kirkko ja valtio -komitea 1977, 255; Utredning om trettondagen och Kristi himmelfärdsdag 2014, 1, 13–14; Söckenhelger. Trettondagen och Kristi himmelfärdsdag har under årtiondena varit i centrum för diskussionen om söckenhelger samt även föremål för förflyttningar. Tidpunkten för trettondagen varierar efter kalendern och infaller ofta även på vardagar, och Kristi himmelfärdsdag infaller alltid på en torsdag. Av denna anledning har de ansetts bryta arbetsveckan på ett sätt som förkortar arbetstiden och försämrar arbetets produktivitet.

Fackförbunden avgjorde i sina egna förhandlingar detaljerna för när och hur ökningen av den årliga arbetstiden ska genomföras inom olika branscher.³⁸⁰

Figur 6.1

Finländarnas attityder till vissa frågor om religionens synlighet i samhället, % av respondenterna. Gallup Ecclesiastica 2015, N=4 275.

Den kristna kalenderns inverkan på samhällslivet fick ett starkt stöd av finländarna oavsett respondenternas religion eller åskådning. Fyra av fem finländare (82 %) understödde i enkäten att högtider och semestrar som föranleds av den kyrkliga kalendern firas i samhället (figur 6.1). Stödet för de kristna högtiderna var starkast bland dem som hör till den lutherska kyrkan (87 %) och andra religiösa samfund (85 %). Enligt den statistiska analysen får inverkan av högtider och semestertider som beror på den kyrkliga kalendern stöd särskilt hos dem som antagit lutherska värderingar och den kristna läran samt dem som aktivt deltar i gudstjänster.³⁸¹

Endast åtta procent av finländarna förhöll sig kritiskt till att kristna högtider firas i samhället. Arbetslösa, personer i ledande ställning och jordbrukare var mer kritiska än genomsnittet till de kristna högtidernas inverkan på samhällets kalender. Det är intressant att 65 procent av dem som

380 Arbetsmarknadsorganisationernas samhällsfördrag i sin helhet 2016. Samhällsfördraget (konkurrenskraftsavtalet, undertecknades 14.6.2016.

381 Gallup Ecclesiastica (GE) 2015; Bilaga 4, tabell 6.1.

inte hör till ett religiöst samfund stödde de kristna högtidernas inverkan på samhällets kalender. Endast 16 procent av dem motsatte sig detta.

Attityderna till trettondagens och Kristi himmelfärdsdags karaktär som lediga dagar avviker något från den allmänna positiva inställningen. Så som konstaterats har frågan om trettondagens och Kristi himmelfärdsdags karaktär som lediga dagar varit mycket framme i slutet av fyraårsperioden. Därför gäller det att lägga märke till att den aktuella politiska diskussionen vid enkättidpunkten hösten 2015 kan ha påverkat resultaten. Respondenterna har inte nödvändigtvis i första hand tagit ställning till de aktuella helgdagarnas inverkan på samhällets kalender, utan exempelvis till metoder för att förbättra statens ekonomi.

Medan fyra av fem finländare stödde de kristna högtidernas ställning i samhällets kalender, stödde strax över hälften (55 %) av finländarna trettondagens och Kristi himmelfärdsdags ställning som allmänna helgdagar. Var fjärde finländare ansåg att det är möjligt att slopa trettondagens och Kristi himmelfärdsdagens status som allmänna helgdagar. Beredskapen att slopa trettondagens och Kristi himmelfärdsdagens karaktär som ledig dag var störst bland befolkningen i den högre inkomstklassen samt företagare, personer i ledande ställning och jordbrukare. I dessa grupper betonas kanske söckenhelgernas ekonomiska verkningar mer än genomsnittet eller så erbjuder söckenhelgen inte en sådan ledig tid från arbetslivet som den möjliggör för många andra.³⁸²

Bland medlemmarna i evangelisk-lutherska kyrkan fick bevarandet av trettondagens och Kristi himmelfärdsdagens ställning bara ett något större stöd än genomsnittet (59 %), medan medlemmar i andra religiösa samfund stödde bevarandet av trettondagen och Kristi himmelfärdsdag som lediga dagar betydligt oftare än genomsnittet (65 %). Bland dem som inte hör till ett religiöst samfund ville två av fem inte slopa karaktären som lediga dagar för dessa högtider. Var tredje av dem var dock redo att avstå från dessa högtider. Det är anmärkningsvärt att ställningen för kristna högtider över lag får ett starkt stöd även bland dem som inte hör till ett religiöst samfund.

Precis som för kristna högtider överlag, är man mer redo än i genomsnitt att avstå från trettondagens och Kristi himmelfärdsdags ställning bland dem som har en religionslös identitet, de som har en värdekonserverativ inställning och de som inte hör till något religiöst samfund. Det är beaktansvärt att de yngsta respondenterna är de som allra helst vill bevara söckenhelgernas

382 GE 2015.

ställning. För dem erbjuder söckenhelgerna åtminstone lediga dagar under skolveckan och vardagen i studierna. Lutherska värderingar förutspår varken en negativ eller positiv inställning till söckenhelgernas karaktär som lediga dagar.³⁸³

Statliga gudstjänster

Under det självständiga Finlands historia har statliga gudstjänster firats i samband med riksdagens öppnande och avslutning samt på självständighetsdagen. Lantdagsordningen för Storfurstendömet Finland år 1906 innehöll anvisningar om lantdagsgudstjänster. Därefter finns bestämmelser om att fira statliga gudstjänster i självständiga Finlands riksdagsordningar och olika förordningar som ger anvisningar om riksdagsceremonielet. Landets regering utfärdade en föreskrift om självständighetsdagens festgudstjänster år 1919. Enligt forskriften firades självständighetsdagen den sjätte december och då skulle gudstjänst förrättas i kyrkorna.³⁸⁴

I kyrkoordningen föreskrivs att "Gudstjänst firas på självständighetsdagen och i samband med statliga högtidligheter på det sätt som därom stadgas eller för särskilda tillfällen är föreskrivet." Varken riksdagens öppnande eller avslutning eller självständighetsdagen har karaktären av eller innehållet i en kristen högtid. Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland har dock iakttagit de föreskrifter som regeringen har utfärdat och förrättat gudstjänster som en del av riksdagens festligheter och självständighetsfirandet.³⁸⁵

Den kommitté för kyrkan och staten (Kirkko ja valtio -komitea) som 1977 utredde relationerna mellan staten och evangelisk-lutherska och ortodoxa kyrka tog ställning till ordnandet av riksdagsgudstjänster på både ett principiellt och ett praktiskt plan. Kommittén ansåg å andra sidan att de riksdagsgudstjänster om vilka det fanns bestämmelser i lagstiftningen tog ställning till en fråga i vilken staten skulle vara neutral. Enligt denna synpunkt skulle staten inte längre föreskriva om riksdagsgudstjänster, utan lutherska kyrkans egna bestämmelser skulle ge anvisningar för att fira dessa eller så skulle firandet vara helt frivilligt. Enligt en åsikt som framfördes i kommittén ansågs firandet av riksdagsgudstjänster vara en praktisk fråga

383 Bilaga 4, tabell 6.2. Variabeln "traditionell äktenskapsuppfattning" som beskriver värdekonservatism.

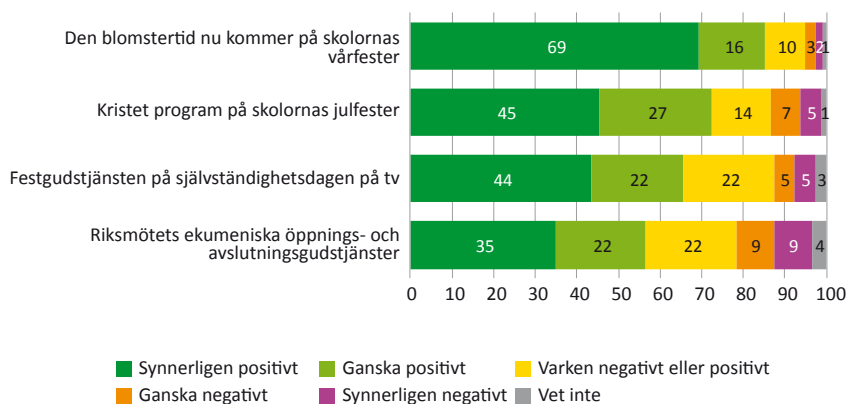
384 Takala 1978, 1–13. Se t.ex. Lantdagsordning för Storfurstendömet Finland 26/1906; Riksdagsordning 7/1928; Förordning om ceremonielet vid riksdags öppnande och avslutning 90/1977.

385 Takala 1978, 1–13; Kyrkoordningen 1055/1993, 2 § 2.

och en gammal och värdefull kulturtradition som inte bör avbrytas. När gudstjänsterna inte ordnades av staten, utan kyrkan ordnade dem på statens begäran, stod praxisen inte i strid med statens religiöst neutrala roll.³⁸⁶

Numera beslutar staten inte i detalj om gudstjänster vid riksdagens öppnande och avslutning, eftersom förordningen om firandet av dem upphävdes år 2000. Firandet av riksdagsgudstjänster styrs dock av gamla seder och traditioner. Den viktigaste ändringen som har gjorts riksdagsgudstjänsterna är att de sedan slutet av 1990-talet firas som ekumeniska gudstjänster. Numera förrättas gudstjänsten som ett samarbete mellan olika kristna kyrkor och samfund.³⁸⁷

Statliga gudstjänster är gudstjänster i Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland, närmare bestämt Helsingfors domkyrkoförsamling och svenskspråkiga Johannes församling, och ordnas i samarbete med utrikesministeriets protokollavdelning, som svarar för statliga festligheter. Statliga gudstjänster är riksdagsgudstjänsterna och självständighetsdagens gudstjänst. Riksdagen ansvarar för sin del för riksdagsgudstjänster och statsrådet för självständighetsdagens gudstjänster.³⁸⁸

Figur 6.2

Finländarnas inställning till religiöst program i skolorna och statliga festgudstjänster, % av respondenterna. Gallup Ecclesiastica 2015, N=4 275.

386 Kirkko ja valtio-kommittén 1977, 251–252.

387 Statliga gudstjänster 2011.

388 Förordning om upphävande av förordningen om riksdagsceremonielet 147/2000; Statliga gudstjänster 2011.

År 2011 hade 61 procent av finländarna en positiv inställning till riksdagsgudstjänster. Den positiva inställningen till ekumeniska gudstjänster vid öppnande och avslutning av riksdagen har minskat något på fyra år. Enligt 2015 års *Gallup Ecclesiastica*-enkät hade 57 procent av finländarna en positiv inställning till gudstjänster som ordnas i samband med riksdagen (figur 6.2). Över en tredjedel befolkningen hade fortfarande en synnerligen positiv inställning.³⁸⁹

Det förefaller emellertid som om attityderna till riksdagsgudstjänster så småningom har blivit mer kritiska än tidigare. Andelen personer som förhåller sig negativt ökade från 15 till 18 procent. Andelen personer som förhåller sig synnerligen negativt till riksdagsgudstjänster var 9 procent. Särskilt bland unga vuxna är den negativa inställningen starkare, eftersom andelen personer som förhåller sig synnerligen negativt var 15 procent bland 25–34-åringar. I denna åldersgrupp hade 37 procent en positiv inställning till riksdagsgudstjänster, medan andelen bland över 65-åringar var 78 procent.³⁹⁰

Bland dem som hör till ett religiöst samfund får riksdagsgudstjänsterna ett större stöd än bland medborgarna i genomsnitt. Av medlemmarna i evangelisk-lutherska kyrkan hade 68 procent och av medlemmarna i andra religiösa samfund hade 65 procent en positiv inställning till riksdagsgudstjänster. Det är intressant hur starkt de som inte hör till ett religiöst samfund är delade i denna fråga. Av de finländare som inte hör till ett religiöst samfund hade 21 procent en positiv inställning och 47 procent en negativ inställning till de aktuella tillställningarna. Andelen personer med en synnerligen negativ inställning var 29 procent av dem som inte hör till ett religiöst samfund. Dock tog 27 procent av dem som inte hör till ett religiöst samfund varken en positiv eller en negativ ställning till riksdagsgudstjänster. Flest personer med en negativ inställning till riksdagsgudstjänster fanns inom de allra lägsta inkomstklasserna. Bland både studerande och arbetslösa hade cirka var fjärde en negativ inställning till riksdagsgudstjänster. Bland dem var också andelen personer med en positiv inställning klart mindre än bland den övriga befolkningen. Endast 42 procent av alla studerande och arbetslösa förhöll sig positivt till riksdagsgudstjänster.

Vid en statistisk granskning framgår att åldern, när den granskas självständigt, har en betydande roll för att förklara attityderna. Äldre människor är klart mer positiva än yngre till att fira riksdagsgudstjänster. Personer födda

389 Utmanad kyrka 2012, 48–49.

390 GE 2015.

på 1980–1990-talen är allra mest kritiska mot att ordna riksdagsgudstjänster. En negativ inställning till riksdagsgudstjänster förklaras även av att man inte hör till ett religiöst samfund, har en religionslös identitet eller är allmänt kritisk mot religion. En positiv inställning till riksdagsgudstjänster förklaras av antagande av den kristna läran, nationalkänsla samt lutherska värderingar.³⁹¹

Trenden förutspår att förändringstrycket som riktas mot riksdagsgudstjänster kommer att öka i framtiden, eftersom ungdomar gör en ny bedömning av traditionernas betydelse. Frågan torde vara starkt kopplad till den kritiska tolkningen av särdrag som uppfattas som statskyrklighet och särskilt till frågan om huruvida likabehandlingen tillgodoses. Forskare Pasi Saukkonen har konstaterat att de som utövar offentlig makt borde tänka över hur man kunde ge olika religiösa samfund symboliskt erkännande eller offentlig uppmärksamhet.³⁹²

Finländarna förhåller sig dock betydligt mer positivt till självständighetsdagens festgudstjänst än till riksdagsgudstjänster. I enkäten år 2015 hade 66 procent av finländarna en positiv inställning till självständighetsdagens festgudstjänst. Endast var tionde hade en negativ inställning.

Såsom konstaterats ovan startade statsmaktens föreskrift år 1919 om gudstjänst i kyrkorna på självständighetsdagen även firandet av riksomfattande festgudstjänster på självständighetsdagen.³⁹³ I Helsingfors domkyrka firas fortfarande festgudstjänst som en del av de statliga festligheterna på självständighetsdagen. Rundradion sänder gudstjänsten i radio och tv.

Åldern verkar ha en stor betydelse när det gäller inställningen till självständighetsdagens festgudstjänst. Bland 25–34-åringar hade hälften en positiv inställning och 16 procent en negativ inställning, medan 83 procent av 65–79-åringar hade en positiv inställning och endast 4 procent en negativ inställning. Återigen framgick en negativ inställning till självständighetsdagens festgudstjänst bland studerande och arbetslösa. När finländarnas förhållningssätt till självständighetsdagens festgudstjänster granskas så att den självständiga inverkan av varje faktor fås fram, framgår det att en ung ålder är en betydande självständig faktor för en negativ inställning till självständighetsdagens festgudstjänst. Även arbetslöshet, att inte höra till ett religiöst samfund, en religionslös identitet samt en allmänt religionskritisk attityd förklarar den negativa inställningen. En positiv

391 Bilaga 4, tabell 6.3.

392 Saukkonen 2013, 231–241.

393 Takala 1978, 6–9.

inställning förutspås återigen av lutherska värderingar och nationalkänsla, men även traditionella moralvärderingar.³⁹⁴ Tre av fyra (76 %) medlemmar i både den evangelisk-lutherska kyrkan och andra religiösa samfund förhöll sig positiva till självständighetsdagens festgudstjänst. De som inte hör till ett religiöst samfund är återigen en mycket heterogen grupp, eftersom 29 procent av dem hade en positiv inställning medan en annan grupp på 29 procent hade en negativ inställning till självständighetsdagens festgudstjänst. Hela 40 procent av dem uttryckte dock varken en positiv eller negativ ståndpunkt i saken. Det står klart att de som inte hör till ett religiöst samfund inte kan anses vara en enhetlig grupp som tycker lika.

Kristna traditioner i skolor

Att sjunga sommarpsalmen *Den blomstertid* på vårfester samt att framföra julevangeliet eller något annat element som uttrycker det kristna budskapet på julfester har hört till festtraditionerna i finländska skolor.

Under fyraårsperioden tog både riksdagens justitieombudsman och justitiekanslersämbetet vid statsrådet i sina avgöranden ställning till anvisningar om skolornas religiösa festtradition. I augusti 2013 gav riksdagens justitieombudsman Jussi Pajuojas sitt avgörande i ett klagomål som gjorts på grund av att *Den blomstertid* sjungs på skolornas vårfester. Ordföranden för Helsingfors universitets fritänkarförening Prometheus ry hade anfört klagomål mot riksdagsledamoten och Utbildningsstyrelsens direktionsordförande Sari Sarkomaas ställningstagande, enligt vilket psalmen inte skulle räknas som religionsutövning. Enligt Sarkomaa hör psalmen till den finländska vårfesttraditionen. Ur skolornas perspektiv betydde denna tolkning att psalmen kunde ingå i det för alla gemensamma programinnehållet på skolornas vårfester.³⁹⁵

Riksdagens justitieombudsman Jussi Pajuoja ansåg i sitt avgörande att psalmen *Den blomstertid* inte kunde anses vara problematisk i förhållande till negativ religionsfrihet. Han ansåg inte att psalmens innehåll, i synnerhet i de två första verserna som oftast sjungs, var särskilt religiöst. Dessutom är sommarpsalmen en etablerad vårfesttradition i skolorna. Pajuoja ansåg att

394 Bilaga 4, tabell 6.4.

395 *Den blomstertid* på skolornas vårfest 2013; Religionsutövning i skolorna 2014.

den hör till skolornas finländska festtraditioner enligt grundlagsutskottets tolkning.³⁹⁶

Diskussionen vaknade återigen på grund av biträdande justitiekansler vid statsrådets justitiekanslerämbete Mikko Puumalainens avgörande i mars 2014. Puumalainen tog ställning till ett klagomål som gällde religionsutövning i skolorna, särskilt morgonsamlingar och tillställningar som innehåller religiösa element. Enligt Puumalainen ”är skolornas nuvarande religiösa evenemang problematiska med avseende på det allmännas neutralitet och skyldigheten att främja likabehandling.” Han ansåg det vara mer motiverat att inga evenemang med innehåll enligt någon övertygelse skulle ordnas i skolorna.³⁹⁷

Puumalainens ställningstagande väckte diskussion i samhället. Grundlagsutskottets vice ordförande Outi Mäkelä (saml) förundrades i Rundradions intervju över Puumalainens ställningstagande och att det avvek avsevärt från tidigare riktlinjer i frågan. Mäkelä betonade att grundlagsutskottets riktlinjer från 2002 fortfarande var i kraft, och enligt dem var till exempel sommarspalmen Den blomstertid en del av skolans festtraditioner.³⁹⁸

Våren 2014 drog riksdagens grundlagsutskott återigen upp en riktlinje för sin uppfattning och sina anvisningar för att utöva religiösa traditioner i skolorna. Utskottet konstaterade:

Grundlagsutskottet anser att grundlagen eller Europadomstolens praxis inte medför ett krav på att allt material som innehåller element med hänvisning till religion måste slopas ur skolans verksamhet. Ett långt drivet undvikande av traditioner med religiöst ursprung främjar inte heller den religiösa toleransen, anser utskottet. Däremot är det viktigt att skolornas verksamhet och de tillhörande anvisningarna beaktar de centrala principerna i Europadomstolens praxis, såsom indoktrineringsförbudet, kravet på det allmännas neutralitet samt religiös tolerans och pluralism. Därför ser grundlagsutskottet inget behov för att revidera sin ståndpunkt i fråga om skolans traditionella fester. Sådana fester kan således inte ses som evenemang

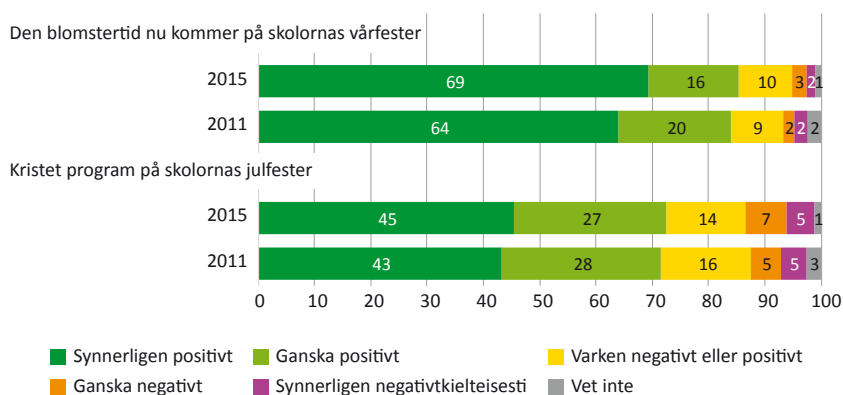
396 Den blomstertid på skolornas vårfest 2013. Grundlagsutskottet hade vid behandlingen av religionsfrihetslagen som trädde i kraft 2003 konstaterat att syftet inte var att rucka på skolornas praxis i fråga om traditioner, t.ex. vid skolavslutningar. Enligt ställningstagandet är festtraditionerna en del av den finländska kulturen och kan, även om de eventuellt inkluderar någon enstaka psalm, inte i den religiösa toleransens namn betraktas som tillställningar för utövning av religion. Grundlagsutskottets betänkande GrUB 10/2002 rd.

397 Religionsutövning i skolorna 2014.

398 Grundlagsutskottet kommer att behandla psalmsången igen inom de närmaste veckorna – vice ordförande kritiserar biträdande justitiekanslerns avgörande 26.3.2014.

för religionsutövning bara för att där sjungs enskilda psalmer. Grundlagsutskottet anser att också andra motsvarande traditioner som i sig har religiöst ursprung kan ingå i skolans traditionella fester.³⁹⁹

Efter dessa riktlinjer, vilka beskrev motstridiga tolkningar, utfärdade Utbildningsstyrelsen i september 2014 nya anvisningar om ordnandet av traditionella fester och religiösa evenemang, som morgonsamlingar och gudstjänster, i förskoleundervisningen och den grundläggande utbildningen. Utbildningsstyrelsen gav anvisningar till skolorna om firandet av traditionella fester enligt de riktlinjer som grundlagsutskottet dragit upp.⁴⁰⁰

Figur 6.3

Finländarnas attityder till att man sjunger Den blomstertid på skolnas vårfester och till kristet program på skolnas julfester enligt religiös tillhörighet åren 2011 och 2015, % av respondenterna. Gallup Ecclesiastica 2011, N=4 930 och 2015, N=4 275.

Uppståndelsen kring sommarpsalmen ledde åtminstone till att finländarnas inställning till att psalmen sjungs fortfarande är mycket positiv. Enligt 2015 års enkät förhöll sig 85 procent av finländarna positivt (figur 6.2). Det är värt att notera att den starkaste attityden, de som uttryckte en synnerligen positiv inställning, har ökat med 5 procentenheter från år 2011 (figur 6.3).

399 GrUB 2/2014 rd – B 7/2013 rd.

400 Utbildningsstyrelsens anvisning Anordnande av undervisningen i religion och livsåskådningskunskap samt religiösa evenemang i förskoleundervisningen och den grundläggande utbildningen 2014. Se även kapitel 4.

Finländarna förhåller sig även mycket positivt till kristet program på skolornas julfester, även om denna positiva inställning inte når samma nivå som sommarpsalmen. Sjuttio två procent av finländarna förhöll sig positivt till den. Fyrtio fem procent av finländarna uttryckte en synnerligen positiv inställning till det kristna programmet på julfester. Tolv procent av finländarna hade en negativ inställning till kristet program på skolans julfest.

Undersökningar visar att kvinnor är religiöst aktivare än män. Kvinnor förefaller också ha en mer positiv attityd än män till att religionen syns i det offentliga rummet. Även i dessa frågor framgår det att kvinnor har en mer positiv inställning än män till skolornas kristna festtraditioner. Vid en statistisk granskning framgår att en positiv inställning till kristna festtraditioner i skolorna förklaras av attityder som betonar lutherdom och nationalkänsla samt värdekonserveratism.⁴⁰¹

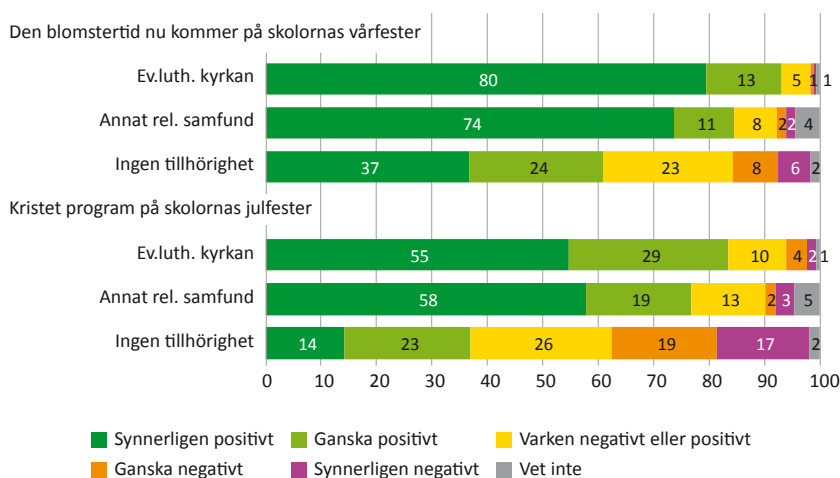
Medlemmar i evangelisk-lutherska kyrkan visade ett starkt stöd för kristna festtraditioner i skolorna. Detta fick stöd även bland medlemmar i andra religiösa samfund. Det är dock intressant att de kristna festtraditionernas roll i skolorna också fick stöd bland dem som inte hör till ett religiöst samfund. Även i dessa frågor var åsikterna starkt delade bland dem som inte hör till ett religiöst samfund (figur 6.4).

Enligt enkäten är kritiken mot skolornas kristna festtradition större än genomsnittet bland unga människor samt låginkomsttagare, arbetslösa och studerande. Enligt en statistik analys förklaras den negativa inställningen dock av att man inte hör till ett religiöst samfund samt en religionslös identitet.⁴⁰²

Finländarna är emellertid inte entydigt redo att ta med traditioner från andra religioner och åskådningar i skolornas festtraditioner (figur 6.1). En tredjedel (35 %) av finländarna av redo att ta med traditioner från andra religioner och åskådningar i skolornas festtraditioner, men hela 41 procent av finländarna uppgav att de var av annan åsikt i frågan. Det finns ännu inte en betydande beredskap bland finländarna att ge andra religiösa och åskådningsmässiga traditioner utrymme i skolornas festtraditioner.

401 Pew Research Center 2016; Bilaga 4, tabell 6.5.

402 Bilaga 4, tabell 6.5.

Figur 6.4

Finländarnas attityder till att man sjunger Den blomstertid på skolornas vårfester och till kristet program på skolornas julfester enligt religiös tillhörighet, % av respondenterna. Gallup Ecclesiastica 2011, N=4 930 och 2015, N=4 275.

Kvinnor och äldre var mer redo att önska andra traditioner välkomna som en del av skolornas festtraditioner. Särskilt en ung ålder, en negativ inställning till främmande religioner samt en konservativ religiositet förklarar enligt den statistiska analysen en negativ inställning till att andra religioner och åskådningar syns i skolans festtraditioner.⁴⁰³

Undersökningsresultaten visar att stödet för lutherska traditioner i regel ligger på en hög nivå. Särskilt den kristna kalenderns påverkan i samhället samt skolornas kristna programtradition har ett starkt stöd bland folket. Det förefaller som att diskussionen om de lutherska traditionernas ställning under fyraårsperioden till och med har stärkt deras uppskattning bland folket. Forskare Ilkka Halava har konstaterat att gränsgången med islam i Europa också har gjort de kristnas identitet tydligare. Enligt honom har detta gjort den tidigare osynliga kristna kyrkan mer synlig i det offentliga rummet. Närvaron av många religioner får människor att tänka på vad kristendomen innebär och om en kristen identitet är den som de vill välja.⁴⁰⁴

403 Bilaga 4, tabell 6.6.

404 Sarkonen 2007; Joki 2016.

Religiösa symboler och traditioner som förenar nationer i ett modernt samhälle har studerats med hjälp av begreppet *samhällsreligion*. Begreppet har förklarats till exempel på följande sätt: ”samhällsreligionen bildas av symbol-, tanke- och beteendemönster som berättigar nationella institutioners auktoritet. Den erbjuder grundläggande värderingar, vilka binder folket att handla enhetligt tillsammans i det offentliga livet.” Just den lutherska kyrkan har ansetts verka som ett uttryck för samhällsreligion i de nordiska länderna. Denna konstellation håller dock på att brytas: religionen förenar inte längre folket i ett allt mer pluralistiskt Finland, utan delar också folket mer än tidigare.⁴⁰⁵

Bland personer som stödjer lutherska traditioner betonades särskilt en luthersk identitet och en stark nationalkänsla. Traditionerna bygger upp nationalkänslan och nationalkänslan stödjer lutherdomen. Kyrkan har lösgjort sig från folkkyrkans nationalistiska tolkningssätt, men kyrkan och det kristna verkar fortfarande ha en stark roll i att bygga den finländska identiteten. Inställningen till självständighetsdagens gudstjänst är tydligt positivare än inställningen till gudstjänsterna då riksdagen öppnas och avslutas. Under 35-åringar är mer kritiska både mot skolornas kristna festtradition och statliga festgudstjänster. Däremot var unga nöjda med kristna högtiders och så kallade söckenhelgers ställning för att reglera semestertider. Vid granskningen framgick även att låginkomsttagare, arbetslösa och studerande ofta har den mest negativa inställningen till lutherska traditioners synlighet. Lutherdomens kulturella inverkan och traditioner understöds således inte på samma sätt bland dem som upplever att de på något sätt befinner sig i samhällets utkanter eller utanför samhället.

Särskilt låginkomsttagare är i Finland allt mer missnöjda med hela samhällets tillstånd. Personer i ledande ställning och personer med god inkomst tolkar samhällets tillstånd ljusare. Enligt undersökningen *Kenen mitta on täysi?* som publicerades i juni 2016 har missnöjet även en ideologisk laddning, eftersom missnöjet är störst bland dem som röstar på vänsterpartier och dem som låter bli att rösta. Missnöjet har ökat så att unga och låginkomsttagare är mer redo än tidigare att acceptera olaglig direkt aktion, som har ett samhälleligt eller politiskt mål.⁴⁰⁶

405 Lampinen 2006, 112–115; Mikkola 2004. Om samhällsreligion används även benämningen medborgarreligion, på engelska civil religion.

406 *Kenen mitta on täysi?* 2016, 12–15, 23–26, 33–35.

Med begreppet socialt avstånd beskrivs en ökad ojämlikhet mellan människor, en distansering från varandra i samhället. I Finland upplever människorna inte att de "sitter i samma båt" på samma sätt som i de övriga nordiska länderna. Den sociala och ekonomiska ojämlikheten upplevs vara större här. Majoriteten av finländarna anser inte längre att finländarna är en enhetlig nation med gemensamma mål. Hur upplevelsen av ojämlikhet övergår till den enskilda människan själv är inte klart. Det kan finnas erfarenheter av olikhet eller mindervärde såväl socioekonomiskt och kulturellt som ur ett statusperspektiv. Juho Saari lyfter fram att upplevelsen av olikvärdighet orsakar mindervärdes- och osäkerhetsupplevelser. Av detta följer att "Samtidigt som människor är mer osäkra än tidigare på sitt värde som människor och medlemmar i samhället, betonar de som en defensmekanism för jaget starkare än tidigare sin egen ställning och sitt värde inom de livsområden där det är möjligt."⁴⁰⁷

Kyrkan har varit en faktor som har stött det finländska samhällets enhet och nationens enhetlighet. Den kritiska inställningen till kyrkan bland låginkomsttagare, arbetslösa och studerande kan vara en motreaktion, eftersom samhället för dem visar sig som allvarligt ojämlikt och nationen som oenhetlig (se tabell 6.1). Å andra sidan kan kyrkokritiken i detta sammanhang avspegla en ovan beskriven personlig vilja att framhäva den egna åsikten och beslutanderätten inom de livsområden där det fortfarande är möjligt att uttrycka den. Man kan dock tänka att kyrkans budskap om kärleken till nästan och om människovärdet skulle svara på dessa upplevelser av ojämlikhet. Diakoniarbetet har varit en väsentlig del av kyrkans liv och även en stödstruktur för välfärdsstaten. Man måste fråga om kyrkan trots detta uppfattas som en kyrka för de välbeställda, där de som lever på samhällets ytterkant inte kan delta, eller till exempel som en samhällsinstitution som inte är en tillräckligt kritisk motkraft mot makthavarna och som står på de svagares sida?

407 Saari 2015, 88–94.

Tabell 6.1

Tillhörighet till religiöst samfund enligt årsinkomst, %. Gallup Ecclesiastica 2015, N=3 756.

	Under 10 000 €	10 001- 20 000 €	20 001- 30 000 €	30 001- 50 000 €	50 001- 70 000 €	Över 70 000 €	Alla
Medlem i evangelisk- lutherska kyrkan	65,1 %	69,4 %	71,5 %	75,5 %	73,4 %	76,8 %	73,2 %
Medlem i annat religiöst samfund	2,2 %	2,7 %	3,3 %	2,9 %	3,7 %	2,1 %	2,9 %
Utanför ett religiöst samfund	32,8 %	27,9 %	25,2 %	21,5 %	23,0 %	21,1 %	23,9 %

Distanseringen mellan religion och nationalitet har ändrat de traditionella religionernas ställning i samhället. Detta syns som en nedgång i kyrkornas medlemsantal, eftersom medlemskapet är ett resultat av ett allt mer medvetet andligt och ideologiskt val. Tidigare var finländaren också lutheran, men detta är inte längre självklart. Å andra sidan kan personer som inte hör till kyrkan och som identifierar sig som icke-religiösa dela den lutherska eller kristna kulturen och ge den sitt stöd. Detta kunde ses tydligt i de frågor som behandlas ovan. Förståeligt nog hade personer med en religionslös identitet och som inte hör till ett religiöst samfund den mest kritiska inställningen till att den lutherska traditionen syns i samhället. En religionslös identitet förenat med religionskritik uttrycks även som en negativ inställning mot kristna traditioner. Att inte höra till ett religiöst samfund anger inte i sig en människas attityd till lutherska traditioner. Religionslöshet betyder inte nödvändigtvis religionskritik. En stor del av finländarna anser att de inte är religiösa, men har en övervägande positiv inställning till kyrkan och de kristna traditionerna. Detta vittnar om att den andliga tolkningen av kyrkans budskap är central för människans identitet. Kyrkan ses i allt högre grad som en andlig organisation och relationen till den skapas på detta sätt.

Juristen Ronan McCrea har konstaterat att den religiösa mångfalden gör det svårare att bevara traditionella religiösa symboler i samhällslivet i Europa. Eftersom människor inte längre delar bestämda religiösa symboler och traditioner, förknippas deras närvaro i det offentliga rummet med en konflikt. Bakom detta finns även till exempel önskemål från ateistiska aktörer om att utreda hur likabehandlingen och religionsfriheten förverkligas. Enligt McCrea leder särskilt rädslan för icke-traditionella religioners symboler,

seder och traditioner lätt till att alla religiösa traditioner och symboler döljs. I detta fall försvåras synligheten av alla religiösa traditioner, seder och symboler i likabehandlingens namn och religionen flyttas bort från det offentliga rummet.⁴⁰⁸ Ur ett religionsfrihetsperspektiv är riktlinjen tvivelaktig, eftersom den stödjer förverkligandet av negativ religionsfrihet på den positiva religionsfrihetens bekostnad.

När man i enkäten frågade om staten särskilt bör stödja bevarandet av den lutherska traditionen, var finländarnas åsikter kraftigt delade. Hälften av finländarna förhöll sig positivt till detta, medan knappt en tredjedel var av annan åsikt (figur 6.1). Av medlemmarna i den lutherska kyrkan förhöll sig 59 procent positivt till detta. Var tredje av dem som hör till andra religiösa samfund stödde påståendet, och var tredje av dem motsatte sig det. Av dem som inte hör till ett religiöst samfund ansåg var femte att staten särskilt bör stödja bevarandet av den lutherska traditionen. Dock understödde 61 procent av dem inte tanken.

Finländarna uppskattar de kristna traditioner som är närvarande i samhället. De ses inte som statens stöd till lutherdomen eller den lutherska kyrkan, utan de hör till den finländska kulturen, historien och samhällslivet. Det förefaller som att de kristna sederna godkänns, om kristna traditioner inte används för att stödja kyrkans ställning eller som statens ideologi. Det anses inte vara statens uppgift att stödja varken lutherdom eller någon annan religion, åskådning eller övertygelse. Således ger finländarna ett starkt stöd till att statens praktiska neutralitet förverkligas. Detta behandlas närmare i följande avsnitt.

6.3 Uppfattningar om kyrkors och religiösa samfunds ställning

Befolkningen i de nordiska länderna har beskrivits som sekulariserad, men samtidigt har banden mellan den lutherska kyrkan och staten varit mycket starka på grund av historien. Finland har skilt sig från de övriga nordiska länderna genom att man under hela den tid som Finland har varit självständigt har beaktat två kyrkors, den ortodoxa och den lutherska kyrkans ställning och relation till staten i stället för bara en kyrka, som är fallet i de andra länderna. Under de senaste årtiondena har förhållandet mellan kyrkan och

408 McCrea 2013.

staten distanserats i nästan alla nordiska länder. I Finland och Sverige, där banden mellan kyrkan och staten redan tidigare varit svagare, har denna utveckling varit tydligare. Därför uppskattas det att banden mellan kyrkan och staten är svagast i just Finland och Sverige i en nordisk kontext. Staterna har strävat efter att stärka kyrkornas självständighet, gett kyrkorna mindre direkt stöd eller en svagare särställning än tidigare och allt mer beaktat att de mänskliga rättigheterna ska tillgodoses. I en europeisk tolkning förutsätts stödet för likabehandling inte leda till att de traditionella relationerna mellan kyrkan och staten bryts eller att samarbetet upphör. I Europa föredras numera byggandet av ett praktiskt och fungerande samarbete mellan staten och olika religiösa samfund och kyrkor.⁴⁰⁹

Religionssociologen Jose Casanova har uppmärksammat att den nordiska modellen för relationen mellan kyrka och stat inte har hindrat förverkligandet av demokrati och mänskliga rättigheter, utan tvärtom överraskande nog stött även erkännandet av minoritetsreligioners ställning och förverkligandet av religiösa rättigheter. I Norden har man på grund av mångfalden av olika religioner och åskådningar försökt förena förverkligandet av en behövlig jämlikhet med bevarandet av traditioner och seder som uttrycker nationens identitet och historia.⁴¹⁰ Frågor om att trygga minoriteters ställning och förverkliga likabehandling och religionsfrihet har tagits på stort allvar i Finland. I relationen mellan kyrkan och staten har detta inte ansetts betyda att den befintliga strukturen skrotas eller slopas, utan snarare att nya perspektiv beaktas genom att man kompletterar relationerna mellan religionerna och staten så att de motsvarar den aktuella situationen. Kyrkans ställning i det offentliga rummet är något mycket mer omfattande än förhållandet mellan kyrkan och staten. Kyrkan, liksom andra religiösa aktörer och åskådningsaktörer, verkar i det finländska samhället på många sätt sammanflätade med lagen, olika samhällssektorer och även politiken. Men samtidigt formar det lagfästa och ekonomiska förhållandet mellan kyrkan och staten kyrkans verksamhetsförutsättningar i samhället. Formella strukturer som styr och reglerar verksamheten behövs även när staten är konfessionellt neutral. I Finland har dessa särdrag för kyrkans ställning uppkommit under historiens gång vid en tid då strukturen med statskyrka var en självklarhet.

409 Furseth (under utgivning).

410 Furseth (under utgivning). Om demokratins relation till förhållanden mellan kyrka och stat, se även Minkenberg 2011.

Utveckling av de religiösa samfundens och livsåskådningssamfundens ställning

Den lutherska kyrkans lagstadgade ställning grundar sig på Finlands grundlag där det konstateras att ”I kyrkolagen finns bestämmelser om den evangelisk-lutherska kyrkans organisation och förvaltning. Angående lagstiftningsordningen för kyrkolagen och rätten att ta initiativ som angår den gäller det som särskilt bestäms i kyrkolagen.” I grundlagen nämns endast Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland. Kyrkolagen fastställer närmare verksamheten i Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland, medan Ortodoxa kyrkan i Finland regleras av lagen om ortodoxa kyrkan. Andra religiösa samfund och livsåskådningssamfund är i Finland registrerade med stöd av religionsfrihetslagen eller föreningslagen.⁴¹¹

Riksdagens ställning som användare av den kyrkliga lagstiftningen har dock begränsats genom en särskild lagstiftningsordning. Riksdagen har endast rätt att godkänna eller förkasta föreslagna ändringar i lagen. Detta tryggar kyrkans självständighet och religionsfriheten. I praktiken har staten ingen makt i kyrkans interna frågor. Kyrkan är dock genom sin offentligrättsliga ställning bunden att följa vissa lagar om myndighetsarbete, till exempel offentlighetslagen och förvaltningslagen. Enligt undersökningar har kyrkans självständighet i relation till staten stärkts i Finland på några årtionden. Samma trend kan även ses i de övriga nordiska länderna med undantag för Danmark. Den ortodoxa och den lutherska kyrkans ställning i Finland anses i en nordisk jämförelse ha varit den mest självständiga och oberoende från statsmakten.⁴¹²

Frågan om olika lagfästa strukturer i kyrkor och andra religiösa samfund och livsåskådningssamfund har även tolkats kritiskt på grund av den religiösa mångfalden.⁴¹³ Även om både lutherska och ortodoxa kyrkans självständighet i egna ärenden är stark, har den annorlunda lagfästa ställningen för de två kyrkorna på grund av historiska orsaker ibland även tolkats som problematisk med tanke på likabehandlingen. Frågan kan behandlas både som en praktisk fråga och ur ett principiellt perspektiv. En praktisk fråga är huruvida den lagfästa ställningen tryggar kyrkornas självständighet och religionsfrihet.

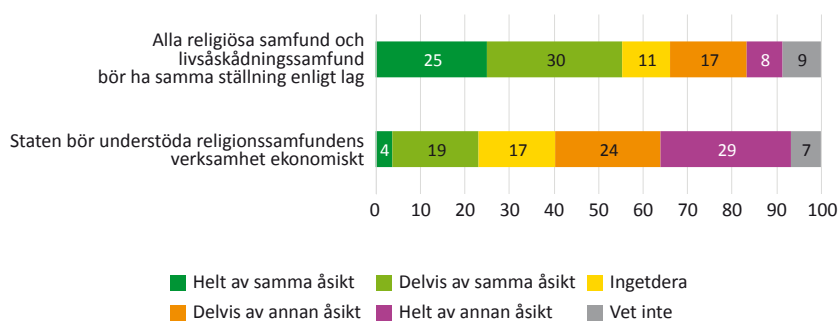
411 Se t.ex. Kyrkolagen 1054/1993, Finlands grundlag 731/1999 § 76, Lagen om ortodoxa kyrkan 985/2006, Religionsfrihetslagen 453/2003.

412 Furseth (under utgivning); Sorsa 2010; Kyrkolagen 1054/1993, 2 § 2.

413 Sorsa 2015, 8–13, 54–59.

Å andra sidan är det möjligt att ställa frågan om det lagfästa arrangemanget äventyrar att likabehandlingen förverkligas eller riskerar statens konfessionella neutralitet.

Det är tydligt att reformönskemål riktas mot detta i Finland. Enligt enkäten uttryckte cirka hälften av finländarna (55 %) en önskan att skapa en laglig ställning som är samma för alla religiösa samfund och livsåskådningssamfund. Samtidigt var det endast var fjärde (25%) finländare som inte understödde att alla religiösa samfund och livsåskådningssamfund ska ha samma ställning i lagstiftningen. Åtta procent av finländarna förhöll sig negativt till frågan (figur 6.5).⁴¹⁴

Figur 6.5

Finländarnas attityder till organiseringen av de religiösa samfundens ställning, % av respondenterna. Gallup Ecclesiastica 2015, N=4 275.

Det nuvarande systemet verkar vara föremål för en kritisk granskning, där systemet ses som att stöd för kyrkans maktställning och ett problem för likabehandling. Önskemålet om samma ställning i lagstiftningen kom särskilt från personer utanför kyrkan och från dem som uttryckte kritiska attityder mot kyrkan. Av dem som inte hör till ett religiöst samfund understödde 70 procent att alla religiösa samfund och livsåskådningssamfund ska ha samma ställning i lagstiftningen. Fler än hälften (55 %) av medlemmarna i små religiösa samfund understödde samma ställning för alla i lagstiftningen. Män, studerande och personer med mycket låg inkomst understödde mer än genomsnittet att religiösa samfund och livsåskådningssamfund ska ha samma ställning i lagstiftningen.

⁴¹⁴ Gallup Ecclesiastica (GE) 2015.

Dock understödde även hälften (51 %) av medlemmarna i evangelisk-lutherska kyrkan att religiösa samfund och livsåskådningssamfund ska ha samma ställning i lagstiftningen. Av kyrkans förtroendevalda understödde 48 procent och av de anställda 44 procent att alla religiösa samfund och livsåskådningssamfund ska ha samma ställning i lagstiftningen.⁴¹⁵ Även om understödet för samma ställning i lagstiftningen inte inom kyrkan var lika vanligt som bland genomsnittet för hela befolkningen, står det klart att samma ställning i lagstiftningen fick ett starkt understöd bland kyrkans anställda och förtroendevalda.

Enligt den statistiska analysen har män, de som inte hör till ett religiöst samfund, de som har en religionslös identitet samt medlemmar i väckelserörelser en mer positiv inställning till att religiösa samfund och livsåskådningssamfund ska ha samma ställning i lagstiftningen. En negativ inställning till främmande religioner förklarar å sin sida en negativ inställning till att religiösa samfund och livsåskådningssamfund ska ha samma ställning i lagstiftningen.⁴¹⁶ Möjligheterna och de lagfästa ramarna för samarbete mellan staten och religiösa samfund och livsåskådningssamfund bör dock studeras framför allt utgående från likabehandling, skapande av det gemensamma goda, praktiska arrangemang och tolerans i stället för att man endast betraktar dem utgående från ideologiska strävanden. Diskussionen om kyrkans och andra religiösa samfunds och livsåskådningssamfunds ställning i lagstiftningen motiveras av hur systemet ser ut ur ett jämlikhets- och likabehandlingsperspektiv. Det är inte nödvändigtvis eller åtminstone inte endast frågan om hur jämlikheten faktiskt förverkligas i det nuvarande arrangemanget.

De religiösa samfundens ekonomiska självständighet

Förhållandet mellan religionerna och staten beskrivs också genom hur staten styr och stödjer kyrkornas och de religiösa samfundens ekonomi.

I alla nordiska länder stödjer staten de religiösa samfundens verksamhet ekonomiskt. Systemen är mycket olika i de olika länderna. I Norge är kyrkans huvudsakliga inkomstkälla statsbudgeten, medan kyrkorna i Finland och Sverige får finansiering av staten endast för skötseln av vissa samhällseliga uppdrag. I Danmark, på Island och i Finland insamlas kyrkornas inkomster med kyrkoskatter. Visserligen debiterar staterna inte beskattningskostnaderna

415 Enkät till kyrkans anställda 2015; Enkät för församlingarnas förtroendevalda 2015.

416 Bilaga 4, tabell 6.7.

av kyrkan i Danmark, på Island och när det gäller ortodoxa kyrkan i Finland. Inte heller i Sverige debiterar staten kyrkan för insamlingen av kyrkans medlemsavgifter. Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland betalar Skatteförvaltningen för uppbörden av kyrkoskatt varje år, och till exempel år 2013 var beloppet cirka 20 miljoner euro. I alla nordiska länder stödjer staterna de religiösa samfundens verksamhet till exempel i form av ekonomiskt stöd för utbildning eller antidrogprojekt. I Norge, där staten stödjer majoritetskyrkan starkt, stödjer staten även andra religiösa samfund och åskådningssamfund på ett jämlikt sätt.⁴¹⁷

Av de religiösa samfunden i Finland är det endast den evangelisk-lutherska och ortodoxa kyrkan som har beskattningsrätt för att samla in medlemsavgifter. Uppbörden av kyrkoskatter i Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland har sedan 1960 gjorts i samband med den övriga beskattningen. Samtidigt förpliktades kyrkan att delta i kostnaderna för beskattningen. Summan har varit 4,7 procent fram till slutet av 2015. Kostnaderna för det finländska beskattningssystemet fördelas enligt lagen mellan staten, kommunerna, evangelisk-lutherska kyrkan och Folkpensionsanstalten.⁴¹⁸

Evangelisk-lutherska och ortodoxa kyrkan har av staten fått en andel av den influtna samfundsskatten för att täcka kostnaderna skötseln av samhälleliga uppgifter. I praktiken har detta inneburit ersättning av kostnader för begravningsverksamheten, kulturhistoriskt betydelsefullt lösöre och byggnader samt folkbokföringen. Evangelisk-lutherska kyrkans ansvar för att sköta dessa uppgifter föreskrivs genom lagar.⁴¹⁹ Den finansiering som Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland får av staten för skötseln av samhälleliga uppgifter förnyades under fyraårsperioden. I stället för en samfundsskatt som evangelisk-lutherska kyrkan får skapades en lagstadgad statlig finansiering för kyrkan. Arrangemanget baserar sig på de ovan nämnda samhälleliga uppgifter som getts kyrkan, och staten stödjer fortfarande inte det frivilliga samhälleliga arbete som kyrkan utför, såsom diakoniarbete, barn- och ungdomsarbete eller kyrkans förvaltning. Syftet med finansieringsarrangemanget var att bygga upp den ersättning staten betalar för de samhälleliga uppgifterna så att till exempel

417 Furseth (under utgivning); Kyrkans ekonomi 2016; Finansministeriet 2013, 15, 22–24.

418 Lag om Skatteförvaltningen 503/2010, § 30; Statens och kyrkans ekonomiska förhållanden 1997, 27. Efter att samfundsskatten slopats sänktes kyrkans andel av beskattningskostnaderna till 3,4 procent.

419 Finansministeriet 2013, 4–10.

den samhälleliga begravningsverksamheten inte medför extra kostnader för kyrkans medlemmar.⁴²⁰

Vid riksdagsbehandlingen stod förvaltningsutskottet enhälligt bakom lagförslaget, men uppmärksammade att de lagstadgade uppgifterna fortfarande delvis ska bekostas av kyrkans medlemmar. Utskottet konstaterade: "Det behövs enligt utskottet utredas vilka möjligheterna är att åtgärda det missförhållandet att medlemmarna i kyrkan också måste betala för lagstadgad service till icke-medlemmar eftersom ungefär 20 procent av kostnaderna för servicen inte bekostas med statliga medel."⁴²¹ Efter ändringen betalar alltså kyrkans medlemmar med sina medlemsavgifter begravningsjänster för alla finländare, även en andel för dem som inte hör till kyrkan. Med hänsyn till statens likabehandling av medborgarna är frågan problematisk.

Riksdagen antog lagen om statlig finansiering till den evangelisk-lutherska kyrkan för skötseln av vissa samhällsuppgifter i april 2015. Lagen trädde i kraft från början av 2016. År 2016 är finansieringsbeloppet 114 miljoner euro, och det höjs årligen så att det motsvarar den allmänna prisnivån enligt konsumentprisindexet. Denna lagstadgade finansiering genomfördes även i 2016 års budget. Avsikten är att ersätta bortfallet av samfundsskattens andel till den ortodoxa kyrkan med ett separat belopp.⁴²²

Bakom begränsningen av beskattningsrätten ligger sannolikt även ekonomiska realiteter. Insamling av medlemsavgifter till små samfund via beskattningen är inte entydigt ekonomiskt förnuftigt, eftersom kostnaderna för verkställandet av beskattningen kan bli oskäligt höga i relation till det insamlade beloppet. I och med digitaliseringen och utvecklingen av dataadministrationssystem är det emellertid svårt att bedöma detta. Eftersom andra religiösa samfund inte har beskattningsrätt, har staten stött registrerade religiösa samfund med understöd. Detta stöd har ansetts stärka den ömsesidiga likabehandlingen av religiösa samfund och främja de faktiska möjligheterna för medlemmar i små religiösa samfund att utöva religionsfriheten. Understöd beviljas på ansökan för att stödja samfundens verksamhet. I samband med samfundsskatteformen höjdes bidragsbeloppet avsett för stöd av religiösa samfund betydligt. Beloppet ökades med en miljon euro i budgeten för 2016.

420 Finansministeriet 2013, 15–22, 27–28; Regeringens proposition (RP) 250/2014; Pajuoja 2009, 314. Den finansiering som ortodoxa kyrkan fått från staten hade redan tidigare ändrats till statsunderstöd, och dess storlek baserar sig på lagen. Lag om ortodoxa kyrkan 985/2006.

421 Förvaltningsutskottets betänkande 37/2014 rd.

422 Lagen om statlig finansiering till den evangelisk-lutherska kyrkan för skötseln av vissa samhällsuppgifter 430/2015; RP 250/2014 rd.

På grund av den svaga statsekonomi riktades en betydande nedskärning dock mot just detta belopp i och med besparingarna i organisationsstöden. När stödbeloppet till registrerade religiösa samfund år 2015 var 200 000 euro, ökades det till 532 000 euro år 2016. Dessutom beviljade staten 80 000 euro för att främja dialogen mellan religioner 2016.⁴²³ Finländarna förhåller sig emellertid inte särskilt positivt till ekonomiskt stöd från staten till verksamheten i religiösa samfund (figur 6.5.). Endast 23 procent av finländarna förhöll sig positivt till detta, medan mer än hälften (53 %) av finländarna förhöll sig reserverat.⁴²⁴

Vid en statistisk granskning framgår att, när de andra faktorerna standardiseras, en kritisk inställning till statens ekonomiska stöd till religiösa samfund förklaras av att man inte hör till ett religiöst samfund och av en religionslös identitet, men även av att man bor på en mindre ort och inte i en stad. När alla andra faktorer inverkan standardiseras i denna granskning framgår det att de som har den mest kritiska inställningen till statens ekonomiska stöd till religiösa samfund är de äldre åldersgrupperna, vilket kan vara överraskande. Statistiskt sett har män en positivare attityd till det ekonomiska stödet än kvinnor. Dessutom stärker lutherska värderingar den positiva inställningen till ekonomiskt stöd till religiösa samfund.⁴²⁵

Särskilt bland dem som inte hör till ett religiöst samfund önskas en jämlikhet i den lagfästa ställningen och att det ekonomiska stödet till de religiösa samfunden slopas. Detta väcker frågan om huruvida en strävan att försvaga kyrkornas och de religiösa samfundens ställning ligger bakom önskan. För att religionsfriheten och likabehandlingen ska förverkligas i relation till andra aktörer i medborgarsamhället, kan ekonomiskt stöd till de religiösa samfundens fostran, diakoni och välgörenhet motiveras med statens neutralitet och likabehandling av aktörerna. Uppfattningen enligt vilken religioner inte i ett mångkulturellt samhälle hör till verksamhet som stödjer förutsättningarna för ett gott liv försöker gradvis skjuta religionen till den privata livskretsen, bort från det offentliga rummet. Detta tankesätt har sig grund i en negativ tolkning av religionsfriheten, men står i strid med internationella tolkningsätt av religionsfriheten. I dem betonas ett positivt tolkningsätt av religionsfriheten, rätten till religion och religionsutövning privat och offentligt. Att lämna religiösa samfund utan ekonomiskt stöd

423 Finansministeriet 2015 och 2016.

424 GE 2015.

425 Bilaga 4, tabell 6.8.

i samhället samtidigt som staten ger stöd till många aktörer som stödjer människors välfärd skulle vara diskriminerande.⁴²⁶

Det står klart att den institutionella ställningen för kyrkan och andra religiösa samfund och livsåskådningssamfund i samhället, särskilt när det gäller lagstiftning och ekonomi, är frågor som delar finländarna. En utmaning för kyrkan är att den fasta relationen till staten och statens olika bemötande av religiösa aktörer och livsåskådningsaktörer ses som något negativt. Forskarna Titus Hjelm och Sami Myllyniemi konstaterar att det åtminstone bland ungdomar som inte hör till kyrkan finns ett tankesätt om att evangelisk-lutherska kyrkans särställning inte lämpar sig för vår tid. En stark tudelning av åsikterna förutspår en fortsatt diskussion om kyrkornas och de religiösa samfundens och åskådningssamfundens relation med staten samt deras ställning när det gäller lagstiftning och ekonomi.⁴²⁷

6.4 Kyrkligt arbete i samhällsorganisationer

En sektor som beskriver religionens ställning i samhället är religionernas närvaro i samhällsinstitutioner. Religionen har traditionellt varit närvarande i det militära, i fängelser, på sjukhus, i skolor och på universitet i Finland, Norden och i vidare bemärkelse i länder med västlig kristendom. Självvårdare från kristna kyrkor på anstalter och i institutioner har i engelskan traditionellt benämnts med termen *chaplain* (military chaplain, prison chaplain), men användningsområdet har numera utökats att även omfatta yrkeskåreerna för självvårdare i även andra religioner än kristendomen. I Norden är självvårdarna som verkar i samhällsinstitutioner i huvudsak lutherska präster, men de betjänar även medlemmar i andra religioner samt organiserar minoritetsreligioners närvaro i institutionerna för att förverkliga likabehandlingen och religionsfriheten.⁴²⁸

På senare år har utredningar utförts om både militärprästers arbete i försvarsmakten och ordnandet av fängelsesjälvvård. Granskningen av militärprästers arbete har avslutats och avgöranden har gjorts i ärendet. När det gäller fängelsesjälvvård pågår beslutsprocessen fortfarande. Liknande utredningar har inte gjorts om sjukhussjälvvården under fyraårsperioden.

426 Se t.ex. Rytkönen 2016.

427 Hjelm & Myllyniemi 2006, 143.

428 Furseth (under utgivning).

Ramarna för sjukhussjälavården formas däremot av strukturreformer i social- och hälsovårdstjänsterna som sannolikt kommer att genomföras i framtiden.

Försvarsmaktens kyrkliga arbete samt fängelseprästernas arbete i fängelserna baserar sig på statens skyldighet att trygga de grundläggande rättigheterna. När staten genom sitt eget beslut utesluter människan från hennes egen livsmiljö i fängelse eller förordnar en person att fullgöra värnplikt, är staten samtidigt skyldig att ordna möjlighet till religionsutövning, vilket hör till de grundläggande rättigheterna.⁴²⁹

Sjukhussjälavården samt kyrkans delaktighet i krisarbete hör till kyrkans grundläggande uppgift. Uppgiften är att ge andligt stöd till sjuka och till människor som drabbats av en kris eller en olycka. Både genomförandet av sjukhussjälavård och kyrkans beredskap för krisarbete baserar sig på ett samarbete mellan olika aktörer.⁴³⁰

Militärprästernas arbete inom försvarsmakten

I de nordiska länderna har armén och de lutherska majoritetskyrkorna stått nära varandra i ett historiskt perspektiv. I Finland är militärprästernas arbete i försvarsmakten ett statsfinansierat arbete som tryggar förverkligandet av religionsfriheten för beväringar som fullgör sin värnplikt. Dessutom är syftet med arbetet att ge andligt och mentalt stöd till anställda vid försvarsmakten och gränsbevakningsväsendet i Finland och inom internationella uppdrag. Bestämmelser om militärprästernas ställning i försvarsmakten finns i olika lagar. Syftet med arbetet är också att utveckla militärens etiska handlingsförmåga under såväl fredstid som undantagsförhållanden. I Finland är militärprästerna präster i lutherska och ortodoxa kyrkan, men de finns till för alla värnpliktiga och anställd personal vid försvarsmakten, oavsett övertygelse.⁴³¹

Andelen beväringar som fullgör värnplikten är exceptionellt hög i Finland. Detta har förklarats med det finländska samhällets historia och kulturella enhetlighet, vilket även har stötts av lutherdomen. Enligt 2010 års ungdomsbarometer är ”hem, religion och fosterland” fortfarande en betydande treenighet. Sannolikheten för civiltjänst ökar betydligt om personen inte hör till kyrkan eller hör till en minoritetsreligion. Enligt

429 Mångfaldens kyrka 2008, 370.

430 Principer för sjukhussjälavården 2011; SiK-principerna; Församlingarnas beredskapsplan.

431 Kyrkligt arbete 2016; Furseth (under utgivning); Lag om försvarsmakten 551/2007, § 38; Kyrkolag 1054/1993, till exempel 5 § 5, 6 § 7.

undersökningar definierar de som hör till evangelisk-lutherska kyrkan sig systematiskt som mer fosterländska än de som inte hör till kyrkan. Bland dem som hör till kyrkan är beredskapen att försvara sig med vapen om Finland skulle anfallas högre än bland dem som inte hör till kyrkan. Enligt forskaren Valdemar Kallunki visar sig civiltjänsten numera på ett nytt sätt som en tjänsteform för religionslösa.⁴³² Denna fyraårsperiod har inom försvarsmaktens kyrkliga arbete präglats av en utredning om den religiösa verksamhet som utförs under militärtjänstgöringen och om spelreglerna för den undervisning som militärprästerna ger beväringarna med tanke på religionsfriheten. Utredningen var en fortsättning på en granskning som startat tidigare, där riksdagens justitieombudsman med anledning av klagomål hade tagit ställning till undervisning och verksamhet med religiöst innehåll under militärtjänstgöringen. Med anledning av nya klagomål relaterade till andakter och undervisning i etik i försvarsmaktens kyrkliga arbete, vilka anförts hos riksdagens justitieombudsman, startade försvarsministeriet ett arbetsgruppsarbete för att dra upp riktlinjer för försvarsmaktens praxis för undervisningen i etik och för militärparader för att trygga religionsfriheten. Utredningsarbetet slutfördes i januari 2015. I utredningen drog arbetsgruppen upp nya riktlinjer för innehållet i undervisningen i etik samt konstaterade att andakter under militärparader är frivilliga även för beväringar som hör till kyrkan. Det ansågs vara viktigt att beakta andaktslivet och religionsutövningen, för att förverkligandet av religionsfriheten ska kunna tryggas även för beväringar som fullgör sin värnplikt.⁴³³

I Kyrkostyrelsens utlåtande var inställningen till utredningens slutrapport kritisk. Utredningen ansågs betona en negativ religionsfrihet. Olika kyrkors och andra religiösa samfunds åsikter hade inte hörts när utredningen gjordes, något som ansågs ha påverkat riktlinjerna i utredningen. Kyrkostyrelsen konstaterade också i sitt utlåtande att utredningen inte i tillräcklig omfattning beaktade kristider och beredskapen för dem.⁴³⁴

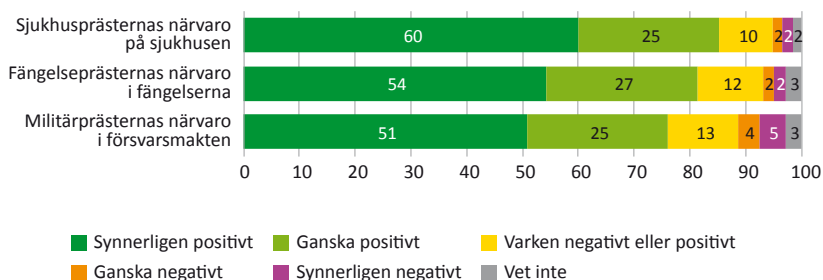
Försvarsminister Jussi Niinistö (Sannf) ställningstagande till det kyrkliga arbetets ställning i försvarsmakten publicerades som en insändare 7.1.2016 i tidningen Kotimaa. Han betonade traditionen av ett gott samarbete mellan kyrkorna och försvarsmakten och ställde sig bakom oron över de betoningar

432 Harinen & Kivijärvi 2010, 165; Kallunki 2011, 96; Kallunki 2013, 1, 13–14.

433 Beslut i ärende som gäller försvarsmaktens kyrkliga arbete 2013; Försvarsministeriets etikundervisning och militärparader 2015.

434 Kyrkostyrelsens utlåtande om Försvarsministeriets etikundervisning och militärparader 2015.

som lyfte fram religionslösheten i utredningen som gjorts i försvarsmakten. Ministern ansåg att det är viktigt att trygga det kyrkliga arbetet i försvarsmakten med hänsyn till både religionsfriheten och kristaligheten.⁴³⁵

Figur 6.6

Finländarnas attityder till kyrkligt arbete i samhällets organisationer, % av respondenterna. Gallup Ecclesiastica 2015, N=4 275.

Enligt *Gallup Ecclesiastica*-enkäten har finländarnas generellt sett mycket positiva inställning till militärprästers närvaro i försvarsmakten stärkts under de fyra åren. Hälften av alla finländare hade en synnerligen positiv inställning och 25 procent hade en ganska positiv inställning till detta. Som helhet betraktat hade alltså tre av fyra finländare en positiv inställning (figur 6.6).

Den positiva inställningen till militärpräster har legat kvar på en hög nivå. Antalet människor som har en synnerligen positiv inställning till militärprästers närvaro har dock ökat betydligt sedan 2011, från tidigare 46 till 51 procent. Andelen som har en negativ inställning har förblivit oförändrad så att 9 procent av finländarna hade en negativ inställning till militärprästernas närvaro i försvarsmakten både 2011 och 2015.

Kvinnor hade en mer positiv inställning än män till militärprästers närvaro i försvarsmakten. Det fanns inga betydande skillnader mellan åldersklasserna. Endast bland 25–34-åringar var inställningen inte lika positiv som i andra åldersgrupper. I förhållande till den större religionskritiken än genomsnittet i åldersgruppen var den positiva inställningen dock även mycket stor även bland dem. I denna åldersgrupp betonades inte heller andelen personer med en negativ inställning jämfört med andra åldersgrupper. Man kan alltså anta att militärtjänstgöringen, som ligger nära denna ålder, åtminstone inte har

⁴³⁵ Niinistö 2016.

ökat negativiteten gentemot det andliga arbetet i försvarsmakten. Studerande och arbetslösa hade en något mindre positiv inställning till militärprästers närvaro i försvarsmakten, men andelen personer med en negativ inställning var inte betydligt större. En neutral inställning, som varken är positiv eller negativ, var vanligare bland studerande än genomsnittet.

Inställningen till militärprästers närvaro i försvarsmakten var synnerligen positiv bland medlemmar i kyrkan och religiösa samfund, men det är särskilt anmärkningsvärt att även 47 procent av icke-medlemmarna hade en synnerligen positiv eller ganska positiv inställning till militärpräster. Endast 24 procent av dem som inte hör till religiösa samfund hade en synnerligen eller ganska negativ inställning till självård i försvarsmakten. Vid en statistisk granskning, när alla andra faktorer, även religiositet, standardiseras, framgår att åldern påverkar förhållningssättet till militärprästers närvaro i försvarsmakten. Ju yngre människa, desto positivare är inställningen till militär självård. Även en hög inkomstnivå förklarar en positivare inställning till militärprästers närvaro i försvarsmakten. Dessutom förklarar lutherska värderingar, en stark nationalkänsla, antagande av den kristna läran och värdekonserveratism en större sannolikhet till en positiv inställning till militärpräster. En negativ attityd till militärprästers närvaro i försvarsmakten förklaras av att man inte hör till ett religiöst samfund, en religionslös identitet samt en allmän religionskritik.⁴³⁶

Inställningen till det andliga arbetet som utförs i försvarsmakten och militärprästers närvaro är alltså mycket positiv bland finländarna. Denna attityd är genomgående i alla åldersgrupper, inkomstklasser och utbildningsnivåer och förenar således finländarna på ett omfattande sätt. Om religionsfrihetsproblemen har varit en bidragande orsak till beväringstjänstens låga popularitet bland religionslösa personer, kan de nya verksamhetsanvisningarna för kyrkligt arbete stärka populariteten för beväringstjänsten bland religionslösa.

Fängelsesjälvård

Fängelsepräster, som i praktiken har varit lutherska präster, har i Norden hört till fängelserna sedan fängelseväsendets början, även om vissa uppgifter som ursprungligen sköttes av fängelsepräster senare har övergått på åtminstone fängelselärare, socialarbetare och psykologer. Numera styrs anordnandet av fängelsesjälvården av internationella fördrag och den nationella lagstiftningen,

436 Bilaga 4, tabell 6.9. De yngsta respondenterna i Gallup Ecclesiastica-enkäten var 15 år gamla.

vilka förutsätter att fångarna ges möjlighet till religionsutövning. Religionernas mångfald är närvarande i större utsträckning än tidigare även i nordiska fångelser, och har särskilt i Sverige och så småningom även i Danmark lett till att imamer anställs för andligt arbete i fångelserna. Till fängelsesjälavårdarnas arbete hör att främja religionsfriheten och religionsutövningen för fångar som hör till olika religiösa samfund, till exempel genom att medverka till att ordna besök av representanter för olika religiösa samfund och anordna kontakter med dem enligt behoven hos dem som önskar kontakt.⁴³⁷ Utredningsarbetet gällande religionsutövning och själavård i fångelser under fyraårsperioden startade i förhandlingarna mellan kyrkan och justitieministeriet år 2012. Justitieministeriet och kyrkan beslutade att närmare utreda behovet av religionsutövning och själavård hos fångar och anknytande verksamhet i fångelserna. Man undersökte även vilka ändringar som kan göras i anordnandet av fängelsesjälavård och religionsutövning i fångelser utan att bryta mot de internationella avtalen. Staten har till uppgift att se till att religionsfriheten och tillhörande rätt till religionsutövning tillgodoses hos fångarna. Utredningsrapporten om behovet av fängelsesjälavård och religionsutövning i fångelser samt internationella avtal om ärendet färdigställdes våren 2015. Under fyraårsperioden har man inte framskridit till betydande ändringar i frågorna som utredningen utgick från eller i arrangemanget av det kyrkliga arbetet i fångelser.⁴³⁸

Många fångar har en religiös bakgrund, och enligt undersökningen har de också själva en önskan att ha kontakt med sitt religiösa samfund och delta i religionsutövning under fängelsetiden. Majoriteten av fångarna anser att den andliga verksamheten och själavården i fängelset är viktiga. Detta anser även större delen av de fångar som uppger sig vara religionslösa, av vilka en stor del också deltar i andliga tillställningar och själavård. Även mindre religiösa samfund har ansett att en god organisering av fängelsesjälavården är viktigt, eftersom man anser att det via själavården på bästa sätt går att stödja fångar som representerar minoritetsreligioner och söka stöd för dem att utöva sin religionsfrihet. Religion, andlig verksamhet och själavård har i fångelserna en mycket viktig betydelse som är kopplad till livskriser. Själavård och andlig verksamhet är betydande stöd för fångarna att klara sig ur livskriser och sträva efter livsändringar.⁴³⁹

437 Furseth (under utgivning).

438 Uskonnonharjoittaminen vankiloissa 2015, 9–10. Riksdagens justitiekansler behandlade 2015 ett klagomål där man tog ställning till möjligheten att trygga religionsutövning i fångelser. En fånge ska inte bli tvungen att välja mellan ett besök och en gudstjänst 2015.

439 Uskonnonharjoittaminen vankiloissa 2015, 93–104.

Rapporten om religionsutövning i fängelserna, *Uskonnonharjoittaminen vankiloissa*, visade att det i fängelsernas ledning, hos andra kyrkosamfund och framför allt bland fångarna finns ett mycket omfattande stöd för fängelseprästers närvaro i fängelser. Både evangelisk-lutherska kyrkan och Brottsförbyggelsemyndigheten anser särskilt utgående från fångarnas behov att det är nödvändigt att fast anställda självvårdare i huvudsyssla är närvarande i fängelserna.⁴⁴⁰

Trots att fängelseprästers arbete till slut berör bara få finländare direkt, är finländarnas inställning till fängelseprästers närvaro i fängelser mycket positiv. Enligt *Gallup Ecclesiastica*-enkäten hade sammanlagt 81 procent av finländarna en positiv inställning till fängelseprästers närvaro i fängelser. Andelen personer som har en positiv inställning till fängelseprästers närvaro i fängelser har ökat något, men det bör observeras att de som uttryckt att de är synnerligen positivt inställda har ökat avsevärt. År 2011 hade 47 procent av finländarna en synnerligen positiv inställning till fängelseprästers närvaro i fängelser, medan siffran år 2015 var 54 procent (figur 6.6).⁴⁴¹

Liksom i andra frågor om kyrkans ställning i institutioner, hade kvinnor en positivare inställning än män till fängelseprästers närvaro. Cirka 90 procent av medlemmarna i kyrkor och religiösa samfund hade en positiv inställning till fängelseprästers närvaro i fängelser, men även större delen, 58 procent, av dem som inte hör till ett religiöst samfund tänkte på detta sätt. Bland dem som inte hör till ett religiöst samfund uttryckte 13 procent en negativ inställning till fängelseprästers närvaro i fängelser.

Det förefaller också som att äldre åldersgrupper har en positivare inställning till fängelsesjälvvård än yngre. I den statistiska granskningen framgår att åldern har en avgörande inverkan på förhållningssättet till fängelsesjälvvård när alla andra faktorer standardiseras. Inverkan är dock den motsatta mot vad man direkt skulle kunna sluta sig till från enkätresultaten. Den statistiska analysen visar att ju yngre en människa är, desto positivare förhåller hon sig till fängelsesjukvård, när åldern granskas som en självständig faktor. Därutöver förklaras en positiv inställning till fängelseprästers närvaro i fängelser av en hög inkomstnivå, antagande av den kristna läran samt lutherska värderingar.⁴⁴² Andelen av befolkningen som förhåller sig synnerligen eller ganska negativt till fängelseprästers närvaro i fängelser har legat kvar på samma nivå som tidigare,

440 Uskonnonharjoittaminen vankiloissa 2015, 78–80, 101–104.

441 Utmanad kyrka 2012, 48–49.

442 Bilaga 4, tabell 6.10.

fyra procent. Enkäten visar att en positiv inställning till fängelseprästers närvaro i fängelser inte var lika vanlig hos låginkomsttagare, arbetslösa och studerande som i genomsnitt bland finländarna. Den statistiska analysen visar dock, när alla faktorer standardiseras, att en negativ inställning till fängelseprästers närvaro förklaras av en religionslös identitet samt en allmän religionskritik.⁴⁴³

Sjukhussjälavård

Under de senaste trettio åren har verksamhetsformerna för sjukhussjälavård etablerats i alla nordiska länder. De anställda inom sjukhussjälavården är i Norden i regel också anställda i lutherska kyrkan. Religionernas mångfald har förändrat fältet för sjukhussjälavården. Sjukhussjälavårdarna är dock till för alla patienter, anhöriga och personalen oavsett religion eller livsåskådning. Sjukhussjälavårdarna organiserar även närvaro av representanter för andra religioner på sjukhus, för att människor ska få stöd från sitt eget religiösa samfund.⁴⁴⁴

Praxis i Norden varierar gällande vem som står för sjukhussjälavårdens kostnader: staten, kyrkorna, de religiösa samfunden eller sjukhusen. I Finland står församlingarna för sjukhussjälavårdens kostnader. Sjukhussjälavården baseras på och förbinder sig till kyrkans och sjuk- och hälsovårdens gemensamma beslut och rekommendationer. Arbetets mål är att svara på sjuka och lidande människors behov av att bearbeta livsåskådningsfrågor och mentala och andliga frågor.⁴⁴⁵

Sjukhussjälavårdens verksamhetsmiljö befinner sig i ett tillstånd av kontinuerlig förändring. Detta orsakas av den snabba förändringen inom hälsovården, såsom den medicinska utvecklingen, kortare vårdtider och utvecklingen inom den öppna vården samt en ökad mångfald bland patienter och personal när det gäller etnicitet, kultur och religion. I Finland berör ändringarna i social- och hälsovårdens strukturer i den närmaste framtiden även anordnandet av sjukhussjälavårdstjänsterna.⁴⁴⁶

Finländarnas stöd för sjukhussjälavården är mycket stort. Enligt *Gallup Ecclesiastica*-enkäten förhåller sig 85 procent av finländarna positivt till

443 Bilaga 4, tabell 6.10.

444 Furseth (under utgivning).

445 Principer för sjukhussjälavården 2011.

446 Principer för sjukhussjälavården 2011; Deklaration – Sairaalaasielunhoito muutosten keskellä 2014.

sjukhusprästers närvaro på sjukhus (figur 6.6). Inställningen är genomgående mycket positiv, men även i denna fråga uttryckte kvinnor en mer positiv inställning än män. Både en högre utbildningsnivå och större inkomster i hushållet verkade öka den positiva inställningen till sjukhusprästers närvaro på sjukhus. Särskilt 25–34-åringars inställning till sjukhussjälavården var mindre positiv (77 %). Det bör dock observeras att den positiva inställningen var stor även i denna åldersgrupp. Av dem som inte hör till ett religiöst samfund hade 62 procent en positiv inställning till sjukhusprästers närvaro, och endast 12 procent, cirka en tiondel, förhöll sig negativt till sjukhusprästers närvaro.

Precis som för militärprästers och fängelseprästers närvaro i sina respektive organisationer förefaller just ungdomar förhålla sig mest positivt till sjukhusprästers närvaro, när alla andra bakgrundsfaktorer, som religiositet, standardiseras och frågan granskas endast genom tillhörighet till åldersgruppen. En positiv inställning förklaras vidare av en hög inkomstnivå, antagande av den kristna läran, värdekonserveratism samt lutherska värderingar.⁴⁴⁷

Andelen människor som har en negativ inställning till sjukhussjälavården utgör endast en mycket liten del av befolkningen. Bara fyra procent av finländarna förhöll sig synnerligen eller ganska negativt till sjukhusprästers närvaro på sjukhusen. Så som konstateras ovan förhöll sig män, men även studerande och arbetslösa mindre positivt än genomsnittet till sjukhusprästers närvaro på sjukhus. En negativ attityd även till sjukhusprästers närvaro på sjukhus förklaras av att man inte hör till ett religiöst samfund, en religionslös identitet och en allmän religionskritik.⁴⁴⁸

Krisarbete

Forskaren Per Pettersson har konstaterat att religiösa drag blir en naturlig del av handlingsmönstret i det svenska samhället vid samhällskriser. Om religionen i vardagen i regel verkar inom det privata livsområdet, har religionen fortfarande en naturlig roll i traditionella kulturevenemang och vid nationella kriser.⁴⁴⁹

Katastrofer gör att gemenskapen kommer i obalans. Enligt Émile Durkheim har en gemensam olycka samma inverkan som en glad händelse: kollektiva, gemensamma känslor stärks, vilket drar människor till varandra.

447 Bilaga 4, tabell 6.11.

448 Bilaga 4, tabell 6.11.

449 Pettersson 2015.

Gemensamma sammankomster efter händelser som skakat gemenskapen dämpar till exempel negativiteten efter våldstragedier och lockar fram andra känslor. Offentlig sorg har således ansetts ha en sammanhållande betydelse för samhället.⁴⁵⁰

Krisarbetet i det finländska samhället har finslipats vid kriser som berört befolkningen, som skolskjutningar, stora trafikolyckor samt till exempel i debriefingen vid tsunamiolyckan år 2004. Redan i början av årtusendet startade polisprästverksamheten i Helsingfors. I verksamheten omfattar prästens uppgifter bland annat meddelande av dödsbud samt stöd till offer, anhöriga och poliser. Under fyraårsperioden inträffade inga stora olyckor som berörde hela nationen i Finland. Däremot har terrordåd i Europa och särskilt flyktingsituationen som kulminerade 2015 på krisområden i Mellanöstern också påverkat det finländska samhället.⁴⁵¹

Även kyrkan har haft en plats i debriefingen vid nationella kriser. Kyrkans stöd i kris är redo att ge olycksoffer och deras anhöriga stöd. Vid behov ges stöd också till personer som deltagit i räddningsoperationen. Stödet kan utgöras av praktisk hjälp, närvaro och hjälp att möta ångest samt att svara på andliga behov. Som ett led i detta erbjuds även möjligheter att samlas i kyrkor för att stilla sig. Evangelisk-lutherska kyrkans personal- och lokalresurser, som omfattar alla kommuner, samt samarbetet med lokala myndigheter och andra aktörer har gjort kyrkan till en naturlig del av den nationella organisationen för krisarbete.⁴⁵²

Finländarna förhåller sig synnerligen positivt till kyrkors och religiösa samfunds roll i debriefingen vid kriser. Sjuttioen procent av finländarna understödde att kyrkan och religiösa samfund deltar i debriefingen vid kriser som berör nationen och endast nio procent var av annan åsikt. Den statistiska analysen visade att en hög utbildningsnivå och lutherska värderingar förklarar en positiv inställning till kyrkors och religiösa samfunds roll i krisarbetet. En negativ inställning förklaras mest av att man inte hör till ett religiöst samfund och en allmän religionskritisk hållning. Däremot hade till exempel kön eller ålder ingen självständig inverkan på förhållningssättet till religionernas roll i krisarbete. Enkäten visade dock att kritiken mot religiösa samfunds roll i

450 Molander 2009, 232–233.

451 Mångfaldens kyrka 2008, 192–196; Poliisipappitoiminta käynnistyy Helsingissä 1999.

452 SiK-principerna; Församlingarnas beredskapsplanering.

krisarbete framkom särskilt bland arbetslösa, studerande, låginkomsttagare och lågutbildade finländare.⁴⁵³

Lutherska kyrkan har fortfarande en central roll i samhällsinstitutionerna trots den ökade religiösa mångfalden. Den finländska modellen motsvarar det kyrkliga arbete som utförs i samhällsinstitutioner i Norden. Dessa arbetsformer har traditionellt uppfattats som en naturlig del av det normala handlings sättet, kulturen och välfärdsstrukturen. Samarbetet mellan kyrkan och staten i samhällsinstitutioner är emellertid också en bild av statens förhållande till religioner och åskådningar. Därför är det viktigt att samtidigt se till att religionsfriheten och likabehandlingen förverkligas.

Det kyrkliga arbetet i samhällsinstitutionerna får generellt ett starkt stöd av finländarna, och de positiva attityderna har till och med blivit starkare under fyraårsperioden. Den positiva inställningen förklaras framför allt av lutherska värderingar, men den positiva inställningen betonas till exempel bland ungdomar, högutbildade och höginkomsttagare. Precis som när det gäller kristna traditioner är finländarna redo att stödja kyrkans arbete när det riktas mot att stödja människors välbefinnande och liv. Om kyrkans arbete i samhällsorganisationerna däremot tar sig uttryck som kyrkans privilegium och sammanflätas med maktfrågor, är det sannolikt att kritiken ökar.

Vid frågorna som behandlade kyrkans arbete i samhällsinstitutioner syns tydligt den typiska skillnaden mellan könen när det gäller inställningen till kyrka. Våren 2016 lyfte det amerikanska forskningscentret Pew Research Center fram ett globalt fenomen, där kvinnor uttrycker en större positiv inställning än män till religion och religionsutövning. Fenomenet kan ses även i det material som nu behandlats. Ett annat särdrag som är en förenande faktor i materialet är en ung ålder. Ungdomar har en synnerligen positiv attityd till att kyrkan syns och arbetar i samhällsorganisationer. Titus Hjelm och Sami Myllyniemi konstaterar att ungdomar framför allt uppskattar kyrkans verksamhetsformer och traditionella uppgifter. Detta syns i hur unga uppskattar kyrkans arbetsformer, vilka behandlas ovan.⁴⁵⁴

Bakom de negativa attityderna ligger vanligen att man inte hör till ett religiöst samfund, en religionslös identitet samt en negativ inställning till främmande religioner, något som beskriver en religionskritisk attityd överlag. Det bör dock observeras hur liten gruppen med människor som har dessa attityder är bland finländarna. Större delen av dem som inte hör till ett

453 GE 2015.

454 Hjelm & Myllyniemi 2006, 129–132; Pew Research Center 2016b.

religiöst samfund har en positiv inställning till kyrkans arbete i fängelser, på sjukhus, i försvarsmakten och under kriser. Människor som inte hör till ett religiöst samfund ska inte behandlas som en enhetlig grupp, eftersom gruppen inkluderar människor som tänker på mycket olika sätt. Som Hjelm och Myllyniemi konstaterar är de som blir utanför religionen inte ”dogmatiska militantateister”. I Finland beskrivs gruppen av människor som inte hör till ett religiöst samfund framför allt av en likgiltig inställning till religiösa frågor som förenas med en viss kritik mot kyrkan.⁴⁵⁵

6.5 Religionsfrihet

I Finland tryggas religionsfriheten i paragraf 11 i Finlands grundlag. Paragrafen lyder:

*Var och en har religions- och samvetsfrihet. Till religions- och samvetsfriheten hör rätten att bekänna sig till och utöva en religion, rätten att ge uttryck för sin övertygelse och rätten att höra till eller inte höra till ett religiöst samfund. Ingen är skyldig att mot sin övertygelse ta del i religionsutövning.*⁴⁵⁶

Religionsfriheten är en individuell frihet och staten har till uppgift att trygga att religionsfriheten tillgodoses. Å ena sidan görs detta genom att man med hjälp av lagstiftning och i praktiken tryggar den individuella och gemensamma utövningen av religionsfrihet samt möjlighet att välja bort religion. Å andra sidan har staten också till uppgift att genom lagstiftning ställa villkor för utövningen av religionsfrihet, så att utövningen av religionsfrihet och utövningen av religion inte begränsar andra människors rättigheter eller står i strid med moralen. Religionsutövningen får inte heller till exempel äventyra hälsan eller den allmänna säkerheten.⁴⁵⁷

I praktiken tryggas individernas religionsfrihet genom normal rättsskipning. En särskild sakkunnig nämnd för religionsfrihetslagen utreder verksamhetsformerna när någon önskar bli registrerad som ett religiöst samfund. Patent- och registerstyrelsen för ett register över religiösa samfund. När staten beviljar finansiering följer staten upp samfundens verksamhet.

⁴⁵⁵ Hjelm & Myllyniemi 2006, 143.

⁴⁵⁶ Finlands grundlag 1999/731, § 11.

⁴⁵⁷ Sorsa 2015, 21–24.

I Finland övervakas religiösa samfunds och kyrkors myndighetsverksamhet även av statens justitiekansler och justitieombudsman. Om brottslig verksamhet eller verksamhet som bryter mot ordningen framkommer, ingriper myndigheterna i dem enligt normal myndighetspraxis. Samfundens interna kontroll blir i praktiken en fråga som sköts inom samfunden.⁴⁵⁸

Biträdande justitieombudsman Jussi Pajuoja anser att det faktum att justitieombudsmannen i Finland även övervakar verksamheten i religiösa samfund är ett nationellt särdrag. Både justitieombudsmannen och statsrådets justitiekansler övervakar verksamheten i kyrkor och religiösa samfund till den del som de sköter offentliga uppgifter, till exempel vigslar. Dock sträcker sig den lagliga övervakningen av den ortodoxa och särskilt den evangelisk-lutherska kyrkan mycket längre än så. De samhälleliga uppgifter som kyrkorna sköter, såsom begravningstjänster, omfattas av lagövervakningen, men övervakningen sträcker sig längre på grund av kyrkornas särskilda ställning i lagstiftningen. Kyrkorna är bundna att följa förvaltningslagen, språklagen, offentlighetslagen och arkivlagen. Många anställda i lutherska kyrkan omfattas också av tjänstemannarättslig övervakning, vilket gör att den lutherska kyrkan omfattas av en starkare statlig övervakning än andra religiösa samfund. Enligt Pajuoja är omfattningen och djupet av övervakningen av den lutherska kyrkan exceptionell i en internationell jämförelse. Även om laglighetsövervakarnas befogenhet inte sträcker sig till religionsutövning och lärofrågor, är gränsdragningen inte alltid entydig. Till exempel har domstolar tagit ställning till konflikter om kvinnliga präster.⁴⁵⁹

I själva verket är det inte alls exceptionellt att religiösa frågor behandlas rättsligt, utan särskilt i internationella rättsinstanser har behandlingen av religiösa teman ökat. Omfattningen på lagstiftningen om religion har ökat även inom de nationella lagstiftningarna och inom Europeiska unionen, då lagstiftningarna stegvis uppdateras att passa in i ett föränderligt och mer mångfaldigt religiöst fält.⁴⁶⁰

Statsmaktens övervakning sträcker sig inte till interna frågor i religiösa samfund, till exempel undervisning eller förkunnelse, om inte något klart brottsligt eller något som står i strid med god sed inträffar. Detta tryggar också religionsfriheten så att statens övervakning av kyrkor och religiösa samfund inte begränsas för mycket ur ett religionsfrihetsperspektiv. Detta

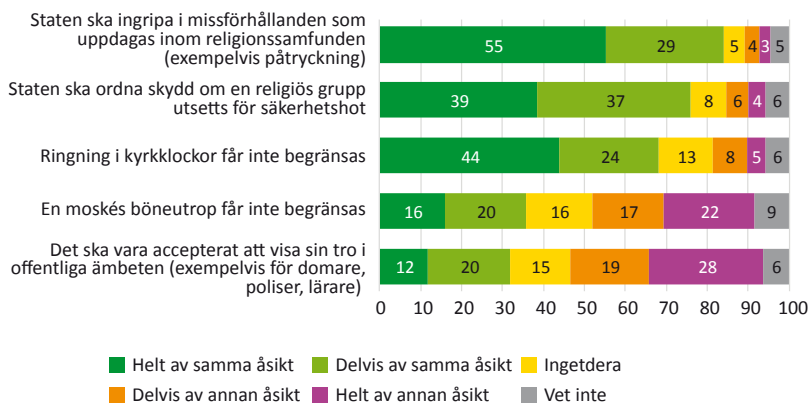
458 Undervisnings- och kulturministeriet, Registrerade religiösa samfund; Pajuoja 2009.

459 Pajuoja 2009, 317–320, 324–327.

460 Furseth (under utgivning).

kan å andra sidan göra det problematiskt att trygga individens religionsfrihet. Missförhållanden som uppdagats i religiösa samfund har varit synligt framme under 2012–2015. En mängd olika böcker om andligt våld har publicerats i Finland under denna tid. Även föreningen för religionsoffer Uskontojen uhrien tuki ry har framhållit erfarenheter av människor som har blivit offer för missbruk, till exempel påtryckningar eller social isolering, i religiösa samfund. Inlägg har också förts fram om seder och anvisningar som styr till exempel människans sexualitet och familjeplanering. Dessutom har åtminstone teman gällande påtryckningar eller uteslutning ur samfundet behandlats i såväl litteraturen som offentligheten.⁴⁶¹

Statsmaktens roll för att ingripa i missförhållanden inom religiösa samfund får ett starkt stöd av finländarna. Större delen av finländarna (84 %) ansåg att staten ska ingripa i missförhållanden som uppdagas inom religiösa samfund. Hela 55 procent av finländarna uppgav att de var helt av samma åsikt om detta (figur 6.7).⁴⁶²

Figur 6.7

Finländarnas attityder till tryggheten av religionsfriheten och till religionens offentliga synlighet, % av respondenterna. Gallup Ecclesiastica 2015, N=4 275.

⁴⁶¹ www.uut.fi. Böcker som behandlar andligt våld och som utkommit under fyraårsperioden är till exempel Hurtig 2013; Linjakumpu 2012 och 2015; Ruoho 2013 och 2015; Villa 2013.

⁴⁶² GE 2015.

Uppfattningen hos medlemmarna i evangelisk-lutherska kyrkan motsvarade hela befolkningens åsikt (84 %). Av kyrkans förtroendevalda önskade 80 procent och av kyrkans anställda önskade 77 procent att staten ska ingripa i missförhållanden som uppdragas inom religiösa samfund. Procentandelarna avviker något från åsikterna hos kyrkans medlemmar och är mer försiktiga när det gäller att ge staten rätt att ingripa i interna frågor i religiösa samfund. Av dem som inte hör till något religiöst samfund gav hela 87 procent sitt stöd till att staten ska ingripa i interna missförhållanden i samfunden, medan bara 70 procent av dem som hör till andra religiösa samfund höll med påståendet. Trots skillnaden får statens uppgift att skydda individens religionsfrihet ett stort understöd.⁴⁶³

Endast sju procent av finländarna understödde inte att staten ska ingripa i missförhållanden som uppdragas inom religiösa samfund. Enligt en statistisk analys kännetecknas denna attityd av en hög konservativ religiositet och en social maktorientering, vilket innebär en beredskap att acceptera ojämlikhet mellan människor.⁴⁶⁴

Enligt resultat publicerade av ett amerikanskt forskningscenter i februari 2015 begränsas och hotas religiösa individer och grupper i många europeiska länder, även om Finland mätt med många indikatorer är ett bra och säkert land ur ett religionsfrihetsperspektiv. Religionsfriheten kan begränsas antingen av förvaltningen eller enskilda personer och grupper. Attacker och skadegörelser mot särskilt judar och muslimer har lyft fram behovet av skydd.⁴⁶⁵

Efter terrorattackerna i Paris i januari 2015 framförde judiska församlingen i Helsingfors i offentligheten ett önskemål om att polisen skulle delta mera aktivt i att skydda församlingens lokaler. Församlingens ordförande Yaron Nadbornik önskade extra skydd för församlingscentret i Helsingfors på grund av det ökade hotet, eftersom den lilla församlingen hade använt flera hundra tusen euro på sina säkerhetssystem under senare år. Enligt Nadbornik är Finland det enda nordiska landet som inte ekonomiskt stödde de religiösa samfundens säkerhetsbehov.⁴⁶⁶

Riksdagsledamot Mika Niikko (Sannf) ställde i januari 2015 ett skriftligt spörsmål i riksdagen, där han bland annat frågade hur judarnas säkerhet

463 Enkät till kyrkans anställda 2015; Enkät för församlingarnas förtroendevalda 2015.

464 Bilaga 4, tabell 6.13.

465 Pew Research Center 2015. Om situationen i Finland se sid. 51–55, 60 i rapporten. Om förverkligandet av religionsfrihet i Europa se även kapitel 1.

466 Oksanen 2015.

kommer att främjas. Inrikesminister Päivi Räsänen (kd) konstaterade i sitt svar att polisen i Helsingfors och Skyddspolisen redan under flera år har skött om att trygga säkerheten utifrån en förutsägbar hotnivå. Även om alla gemenskaper, kyrkor och samfund själva ser till att deras verksamhetslokaler är säkra, följer polismyndigheterna kontinuerligt upp det allmänna säkerhetsläget och bedömer dagligen möjligheterna för eventuella hot mot de religiösa samfundens säkerhet. Den judiska församlingens oro över säkerheten togs emellertid på allvar i regeringen, och regeringen föreslog ett tilläggsanslag på 100 000 euro för säkerhetsinvesteringar i den judiska församlingens lokaler. Detta bidrag beviljades år 2015 från undervisnings- och kulturministeriets budget. Andra motsvarande bidragsansökningar inlämnades inte till ministeriet.⁴⁶⁷

Finländarna ger ett starkt stöd till statligt skydd om säkerhetshot riktas mot någon religiös grupp. Tre av fyra (76 %) finländare ansåg att skyddet är statens uppgift och bara en tiondel (10 %) av finländarna var av annan åsikt (figur 6.7).⁴⁶⁸

Återigen gav männen ett något större stöd än kvinnorna för statens aktivitet i att trygga religionsfriheten och skydda religiösa grupper. Enligt den statistiska analysen är manligt kön en stark förklarande faktor när det gäller en positiv inställning till statens roll i skötseln av säkerhetshot som riktas mot religiösa grupper. Därutöver förklarar även lutherska värderingar en positiv attityd till påståendet. Ålder, ekonomisk ställning, eller till exempel medlemskap i ett religiöst samfund har ingen förklarande roll i attityderna. En negativ attityd till påståendet förklaras på ett betydande sätt av en negativ inställning till främmande religioner och i viss mån även av en social maktorientering, dvs. en beredskap att acceptera ojämlikhet mellan olika grupper av människor.⁴⁶⁹

Finländarna förutsätter och önskar att staten tar en stark roll i att trygga religionsfriheten. Även om övervakningen inte nödvändigtvis är tydlig och oproblematiserad för rättsliga myndigheter, väntar sig medborgarna att just staten ska övervaka och säkerställa att religionsfriheten förverkligas.

467 Skriftligt spörsmål (SS) 1060/2014 rd; Hiitola 2016; Kilpeläinen 2016.

468 GE 2015.

469 Bilaga 4, tabell 6.14.

Religionens offentliga synlighet

På senare år har man i Europa diskuterat mycket om religionens synlighet i det offentliga rummet. Under fyraårsperioden har diskussionen om religiös klädsel fortsatt, till exempel användning av slöjor, såväl inom offentliga uppgifter som i det offentliga rummet överlag.

Till exempel har användning av slöjor som täcker ansiktet begränsats i Frankrike och Belgien. Begränsningarna har väckt frågor om ingripande i religionsfriheten, självbestämmanderätten och likabehandlingen. De har motiverats till exempel med säkerhetsperspektiv eller det allmännas neutralitet. I rapporten från det europeiska forskningsprogrammet RELIGARE konstaterades år 2013 att religiös klädsel i det offentliga rummet också kan betraktas ur ett rollperspektiv. I detta fall tillåts till exempel skolelever använda slöja för att trygga individens religionsfrihet, medan lärare, som i sin arbetsuppgift representerar det allmänna, kan avkrävas religiöst neutral klädsel. Olika länder har dock olika riktlinjer för religiös klädsel i det offentliga rummet och i offentliga uppgifter.⁴⁷⁰ I Finland har religiös klädsel inte begränsats i det offentliga rummet eller i offentliga uppgifter. Visserligen kan till exempel en i vissa uppgifter obligatorisk skyddshjälm hindra användningen av en religiös huvudbonad. Vad anser finländarna då om att tron visas i arbetsuppgifter? Finländarna delas i tre grupper utifrån sina attityder. Närmare hälften av finländarna förhöll sig reserverat till att tron visas i offentliga ämbeten. Hela 28 procent av finländarna ansåg att det inte är acceptabelt att tron förs fram i offentliga ämbeten. Den näst största gruppen utgjordes av den tredjedel av finländarna som hade en positiv inställning till att tron visas i offentliga ämbeten. Visserligen uttryckte endast en tiondel sin oreserverade, positiva attityd. Den tredje gruppen var de 15 procent av finländarna som varken ville eller kunde ge en ståndpunkt i frågan (figur 6.7).⁴⁷¹

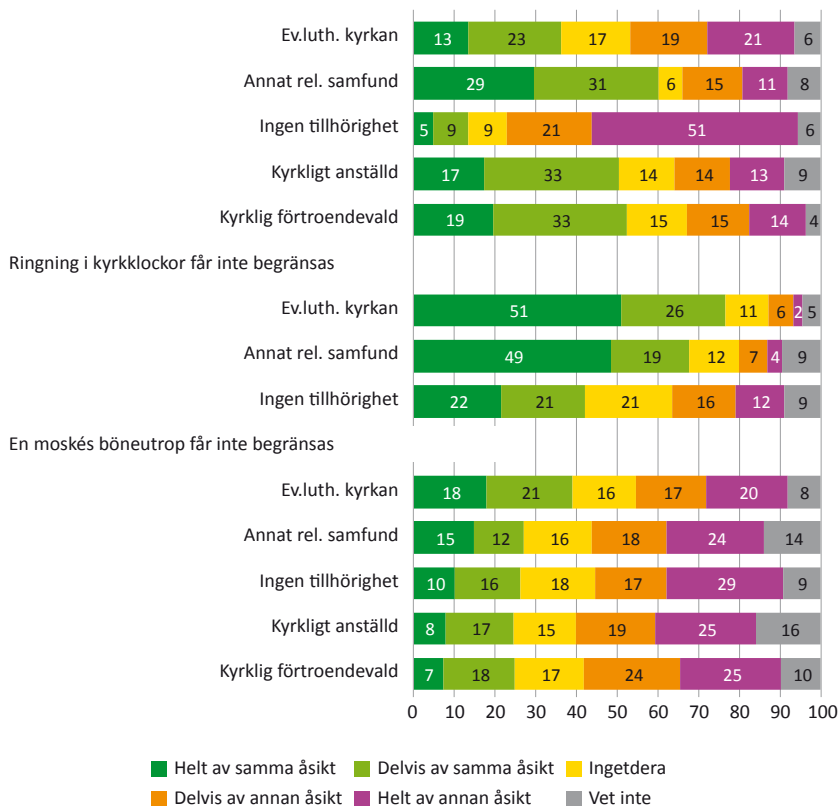
Det fanns ingen nämnvärd skillnad mellan könen i fråga om denna attityd. Granskat enligt åldersgrupp förhöll sig 25–49-åriga finländare mest kritiskt till att tron visas i offentliga ämbeten. I denna åldersgrupp hade över hälften en kritisk inställning till påståendet. Gruppen med den mest positiva inställningen var 15–24-åriga finländare, där 41 procent av åldersgruppen höll med påståendet. En central särskiljande faktor i förhållningssättet till att visa tron i offentliga ämbeten fanns dock i tillhörigheten till religiöst

470 RELIGARE 2013, 24–26, 29–30.

471 GE 2015.

samfund. Medlemmarna i evangelisk-lutherska kyrkan var tydligt delade i tre åsiktsgrupper så att en tredjedel godkände att tron visas i offentliga ämbeten, medan 40 procent inte godkände detta. Var fjärde medlem i kyrkan tog inte ställning till påståendet. De som hör till något annat religiöst samfund hade dock en betydligt positivare inställning till att tron visas i offentliga ämbeten. Av dem hade 60 procent en positiv inställning till att tron visas i offentliga ämbeten och 26 procent hade en negativ inställning till det. Bland dem som inte hörde till något religiöst samfund uttryckte å andra sidan tre av fyra en negativ inställning till att tron visas i offentliga ämbeten, och bara 14 procent av dem ansåg det vara acceptabelt att tron visas i offentliga ämbeten (figur 6.8).

Det ska vara accepterat att visa sin tro i offentliga ämbeten (exempelvis för domare, poliser, lärare)

Figur 6.8

Attityderna till religionssamfundens ställning och synlighet i det samhälleliga livet, % av respondenterna. Gallup Ecclesiastica 2015, N=4 725; Enkät för kyrkans anställda 2015, N=1 390; Enkät för församlingarnas förtroendevalda 2015, N=1 185.

Anställda och förtroendevalda i den lutherska kyrkan var betydligt mer positiva än medlemmarna i kyrkan till att tron visas i offentliga ämbeten. Av de förtroendevalda uppgav 52 procent och av de anställda exakt hälften att de ansåg det vara acceptabelt att tron visas i offentliga ämbeten. Av de förtroendevalda var 29 procent och av de anställda 27 procent av annan åsikt än påståendet.

Vilka frågor ger en närmare förklaring till finländarnas inställningar till att tron visas i offentliga ämbeten? Enligt den statistiska analysen indikerar en ung ålder (födda på 1980–1990-talen), antagande av den kristna läran och lutherska värden en positiv inställning till att tron visas i offentliga ämbeten. En negativ attityd till att tron visas i offentliga ämbeten förklaras av att man är bosatt på en liten ort i stället för i en stor stad samt av att man inte hör till något religiöst samfund.⁴⁷²

Särskilt ungdomar, men även personer bosatta i Helsingfors förefaller ha en mer positiv inställning till att tron visas i offentliga ämbeten. En möjlig förklaring till detta är att närvaron av en religiös mångfald i den mångkulturella huvudstaden och särskilt i ungdomarnas vardag sedan de var barn bidrar till en positiv inställning. Även lutherska värderingar stärker den positiva inställningen till att tron visas i offentliga ämbeten, men samtidigt är inställningen hos medlemmar i evangelisk-lutherska kyrkan inte enligt enkäten alls entydigt positiva till att tron visas i offentliga ämbeten. I alla fall är åsikterna tydligt delade bland finländarna. Religiositet har av hävd inte synts i offentliga ämbeten i Finland, eftersom religionen bland de rådande religiösa traditionerna här inte har synts utåt i klädseln. Att turbaner, slöjor och andra religiösa dräkter syns i samhället är fortfarande ett nytt fenomen i Finland med undantag för de största städerna.

Även ljuden från klockringning i kyrkor eller böneutrop från moskéer utgör offentlig synlighet för religioner i samhället. Finländarnas attityder till den religiösa ljudvärlden varierar dock beroende på vilken religions traditioner ljudvärlden hör till.

Två av tre finländare ville att kyrkklockorna ska ringa som tidigare. Endast 13 procent var av annan åsikt i frågan (figur 6.7). Enligt en statistisk analys får klockringning i kyrkor understöd i synnerhet bland dem som har lutherska värderingar och en stark nationalkänsla och som antagit den kristna läran. Enligt enkäten var man mer redo att begränsa klockringning i kyrkor bland studerande, arbetslösa samt låginkomsttagare som förtjänar under 10 000 euro

472 Bilaga 4, tabell 6.15.

per år. Enligt den statistiska analysen är människor som inte hör till något religiöst samfund och människor som förhåller sig kritiskt till religioner mer redo att begränsa klockringning i kyrkor. Även personer födda på 1980-talet och yngre samt personer med högre utbildning var statistiskt sett mer redo att begränsa klockringning i kyrkor.⁴⁷³

Finländarna understöder en begränsning av böneutrop från moskéer mycket mer än en begränsning av klockringning i kyrkor. Bara en tredjedel av finländarna skulle låta böneutrop från moskéer ljuda. Dock är 39 procent av finländarna redo att begränsa dem.

En statistisk analys visar att särskilt människor som har en negativ inställning till främmande religioner är mer redo att begränsa böneutrop. Dessutom understödde de yngsta åldersgrupperna i enkäten (födda på 1980–1990-talen), högutbildade, de som känner nationell stolthet samt de som inte hör till något religiöst samfund begränsningen mer än genomsnittet. Å andra sidan stärker även konservativ religiositet och värdekonservatism viljan att begränsa att böneutrop hörs. En positiv attityd till att böneutrop hörs intas av dem som har lutherska värderingar, av män samt av personer som är bosatta i små städer.⁴⁷⁴

Trettionio procent av medlemmarna i evangelisk-lutherska kyrkan, 27 procent av medlemmar i andra religiösa samfund och 26 procent av dem som inte hör till något religiöst samfund är redo att låta böneutropen höras. Trettiosju procent av medlemmarna i evangelisk-lutherska kyrkan, 42 procent av medlemmar i andra religiösa samfund och 46 procent av dem som inte hör till något religiöst samfund är å sin sida redo att begränsa att böneutropen hörs. Det är dock intressant att både förtroendevalda och anställda i kyrkan är mer beredda att begränsa än kyrkans medlemmar. Endast var fjärde förtroendevald och anställd i kyrkan ville inte begränsa böneutropen. Däremot var 48 procent av de förtroendevalda och 44 procent av kyrkans anställda redo att begränsa utropen (figur 6.8).

Finländarna är inte särskilt beredda att godkänna en ny religiös tradition som en del av det finländska offentliga rummet. Man förhåller sig reserverat till att religiös klädsel syns i offentliga ämbeten, likaså till böneutrop från moskéer. Det är intressant att åsikterna hos medlemmar i den lutherska kyrkan jämfört med synpunkterna hos förtroendevalda och anställda i kyrkan avviker tydligt från varandra i frågor som gäller religionens ställning i det

473 GE 2015.

474 Bilaga 4, tabell 6.17.

offentliga rummet. Bland förtroendevalda och anställda är inställningen till att visa sin tro i offentliga ämbeten mer positiv än bland medlemmarna i kyrkan, men beredskapen att begränsa böneutrop är större hos dem än bland medlemmarna i kyrkan.

6.6 Slutsatser

Separationen mellan kyrka och stat har inte i en luthersk tolkning inneburit att kyrkan har avhållit sig från offentlig verksamhet. Synen har varit att såväl kyrkans budskap som den verksamhet som följer på det får synas och verka i samfundet och samhället.

I Finland uppskattas lutherska traditioner och seder fortfarande. Även synligheten för den lutherska kyrkans verksamhet i samhällets organisationer får ett starkt stöd av finländarna. Det torde finnas flera orsaker till detta. Kyrkans arbete åtnjuter uppskattning och förtroende bland finländarna, särskilt när det riktas mot människor i en svår situation. Å andra sidan kan ett stort stöd för lutherska traditioner indikera ett nytt slags intresse för lutherdomen. Det förefaller som om det har väckts frågor om vad lutherdomen har gett det finländska samhället och människornas välfärd och å andra sidan vilka strukturer, värderingar och verksamhetssätt det upprätthåller. I ett pluralistiskt samhälle med flera religioner och övertygelser blir frågan allt tydligare. En positiv inställning till lutherska traditioner och seder samt kyrkans arbete i samhället är i många avseenden större än den procentuella andelen av befolkningen som hör till kyrkan. Bland dem som inte hör till kyrkan finns det många som har en synnerligen positiv inställning till lutherdomens synlighet och verkan i samhället.

Att lutherdomen sammanflätats med finska statens och det finländska folkets olika skeden syns fortfarande i attityderna. Lutherska värderingar och nationalkänslan ligger ofta i bakgrunden när finländarna uttrycker sin vilja att bevara kristna traditioner, högtider och den lutherska kyrkans ställning i samhället. En naturlig motivering till detta är att det samhällsreligiösa perspektivet, där lutherdomen anses stödja samhällets enhetlighet, sammanflätas med människors liv och historia samt stärker deras välbefinnande.

Under fyraårsperioden har rättsinstanser utrett formerna för såväl militär själavård som religiösa festtraditioner i skolorna ur ett likabehandlings- och religionsfrihetsperspektiv. Samtidigt som dessa frågor har varit aktuella i samhällsdebatten, har deras popularitet ökat bland finländarna. Generellt sett

är det tydligt att finländarna har en synnerligen positiv inställning till såväl kristna festtraditioner i skolorna som kyrkans arbete i fängelser, på sjukhus och i försvarsmakten. Det är också vanligt att vara positivt inställd till dessa bland dem som inte hör till kyrkan.

Finländarna uppskattar den kristna traditionen som syns i samhället och kyrkans arbete i samhällets organisationer. En kritisk inställning ökar dock när någon samarbetsform mellan kyrkan och staten uppfattas kommunicera kyrkans privilegierade ställning eller statens stöd till endast en religiös aktör. Till exempel har understödet för gudstjänster vid riksdagens öppnande och avslutning minskat. Bakom detta ligger uppenbarligen att festligheterna uppfattas som en relik av statskyrkan.

Förändringstryck riktas mot kyrkans institutionella ställning, där man tolkar att det finns gamla institutionella spår av statskyrkan särskilt i lagstiftningen och den ekonomiska behandlingen. Det är tydligt att den varierande behandlingen av kyrkor och religiösa samfund inte får ett oreserverat stöd av finländarna. Eftersom det enligt enkäten finns ett tryck på lagreformer, bör kyrkan aktivt söka och diskutera olika lagstiftningsmodeller, vilka stödjer såväl likabehandlingen som verksamheten i religiösa samfund och livsåskådningssamfund av olika storlek. Även om staten de facto skulle försöka förverkliga likabehandling till exempel genom att ge ekonomiskt stöd till små religiösa samfund, är det just den särskiljande behandlingen som ser problematisk ut.

I frågor som gäller kyrkans synlighet i samhället var finländarna tydligt delade. Åsikterna verkar ha polariserats. Det är även intressant att de som inte hör till kyrkan är tydligt delade i sina attityder till kyrkans synlighet i samhället. Cirka en tredjedel av dem verkar förhålla sig mycket positivt till kyrkans verksamhet och ställning. En tredjedel av dem förefaller var likgiltiga inför dessa frågor och endast en tredjedel uttrycker en negativ inställning till kyrkans arbete och ställning. Detta stärker synen om att varken medlemskap i kyrkan eller religiös obundenhet som sådana är ett budskap om förhållningssättet till någon fråga, utan att det finns människor som tänker på olika sätt bland medlemmar i såväl kyrkan som andra religiösa samfund och bland dem som inte är engagerade i någon religion. Endast några procent av finländarna uttrycker starka negativa attityder mot kyrkans arbete eller ställning.

Bakgrundsfaktorer som förklarar en negativ inställning till kyrkans verksamhet och ställning var religionslöshet, att inte höra till ett religiöst samfund samt en allmän religionskritik, vilket är förståeligt. Det är

dock intressant att en negativ attityd mot kyrkans arbete och ställning i offentligheten i enkäten särskilt framgick hos låginkomsttagare, arbetslösa och studerande. Delningen bland folket syns inte endast i inställningarna relaterade till exempelvis invandring eller i inkomstskillnaderna, utan finländarna är tydligt delade även i medlemskap i kyrkan och attityder till kyrkan. Det verkar som om en klyfta har uppkommit mellan kyrkan och människor som löper risk att marginaliseras. De som till exempel på grund av arbetslöshet och låga inkomster löper risk att marginaliseras från samhället uttrycker ett negativare förhållningssätt gentemot kyrkans arbete och närvaro. Ser kyrkan i dessa människors ögon ut som en institution för makthavarna, som inte kan ställa sig vid deras sida? Även rollen som enbart ett välgörenhetsobjekt kan vara något negativt för människan.

Finländarna väntar sig aktiva åtgärder av staten för att trygga religionsfriheten. Statens roll i både att skydda religiösa samfunds säkerhet och att ingripa i missförhållanden som uppdagas inom religiösa samfund sågs som central. För närvarande övervakar staten de religiösa samfunden och kyrkorna på olika sätt på grund av kyrkornas och de religiösa samfundens olika myndighetsställning. Tryggandet av religionsfriheten för individer förutsätter på ett praktiskt plan i varje fall ett aktivt och öppet samarbete mellan de religiösa samfunden, livsåskådningssamfunden och staten. Fastän finländarna är villiga att stödja att den lutherska traditionen syns i samhället, är det inte självklart att denna inställning sträcker sig till andra religioners traditioner. Finländarna förhåller sig reserverat till att religioner syns och hörs i det offentliga rummet, särskilt när det gäller nyare religiösa seder. Finländarna är inte beredda att ta med traditioner från andra religioner och åskådningar i skolornas festtraditioner. Inställningen till klockringning i kyrkor är mycket mer positiv än till böneutrop från moskéer. Även om den viktigaste förklarande faktorn till begränsning av böneutrop från moskéer är en negativ inställning till främmande religioner, förklaras den negativa inställningen av både konservativ religiositet och av att man inte är medlem i något religiöst samfund. Det är anmärkningsvärt att lutherska värderingar verkar stödja att religionen lyfts fram och syns i det offentliga rummet, något som är viktigt för att religionsfriheten ska förverkligas. Det finns dock skäl att i kyrkan observera att det både bland anställda och förtroendevalda finns en större beredskap än bland medlemmarna att begränsa böneutrop från moskéer. Målsättningen att begränsa främmande religioners synlighet leder lätt till strävanden att religioner, även lutherska traditioners, synlighet överlag ska begränsas i samhället.

7 KYRKAN SOM OFFENTLIG DEBATTÖR

Maarit Hytönen och Leena Sorsa

7.1 En diskuterande kyrka

Som en följd av reformationen startade kyrkan i Finland en undervisningsverksamhet vars mål var att få folket att läsa och förstå Bibeln. Undervisningen hade dock även andra viktiga konsekvenser. Redan Luther hade i anvisningarna om skolsystemet konstaterat att båda könen har rätt till utbildning. Denna anvisning har haft långtgående konsekvenser för den finländska jämställdheten. Syftet med undervisningen var utöver en kristen fostran även att bilda människor i vidare bemärkelse och på så sätt förbättra deras liv. Via prästgårdar och prästerna spreds även många idéer för samhällsreformer och verksamhetssätt till Finland. Samhällelig påverkan är således en naturlig del av kyrkans liv, och i kyrkan hade man vant sig vid att diskutera samhälleliga frågor, såsom jordbruk, ekonomi och fattigvård, vid sidan av teologiska frågor. Predikstolen var länge en viktig informationskanal.⁴⁷⁵ Till sitt väsen är kyrkan en kommunikator. I kyrkolagen konstateras att kyrkan har i uppgift att förkunna Guds ord och utbreda det kristna budskapet. Även i denna uppgift har kyrkan tagit ställning till samhälleliga frågor och genom sin undervisning påverkat finländarnas värde- och moraluppfattningar. I dag är det inte längre självklart av kyrkans undervisning påverkar finländarnas värde- och moraluppfattningar. Detta betyder dock inte att man inte inom den lutherska kyrkan fortfarande skulle vara intresserade av samhällsutvecklingen eller värdediskussionen. Även kyrkan bidrar med sina synpunkter till den breda samhällsdebatten. Det

⁴⁷⁵ Laasonen 1991, 390–396, 411–412; Pirinen 1991, 250–252, 372–383; Heininen & Heikkilä 1996, 38–40, 45–51, 65–77, 137–149; Immonen 2016, 60–62, 76. Se även En kyrka med ökade olikheter 2016, kapitel 4.

offentliga rummet är i Finland öppet för olika aktörers diskussioner, åsikter och ställningstaganden. Närvaro i medier, via både nätet och traditionella kommunikationskanaler är numera ett livsvillkor för att synas i offentligheten och för samhällelig påverkan.⁴⁷⁶

I själva verket anses kyrkans aktivitet och genomslag i samhällsdebatten till och med ha ökat på senare år. Historikern Kari Immonen ser flera faktorer bakom detta, till exempel den förändrade ekonomin, kapitaliseringen av samhället, den globala ekonomin samt den europeiska integrationen. Även kyrkan har varit tvungen att svara på de samhällseliga förändringar som dessa medfört. Enligt Immonen har kyrkan gjort mer kraftfulla uttalanden särskilt när det gäller bevarandet av välfärdsstaten. Kritiken mot beslutsfattarna har vid behov varit tydlig. Kyrkans starkare samhällseliga inlägg har också setts som något positivt – och oftare än tidigare utanför kyrkans inre krets. Immonen ser att kyrkans röst i samhället har blivit starkare.⁴⁷⁷

Även ledaren i Helsingin Sanomat 15.5.2016 lyfte fram förändringen i kyrkans roll som samhällsdebattör. Enligt den har kyrkan frigjorts att diskutera och också vara av annan åsikt i samhället. När kyrkans roll som en aktör som stödjer staten och bevakar samhällsmoralen har brutits, har distanseringen från staten samtidigt gjort att kyrkan blivit en del av medborgarsamhället. Denna utveckling har lett till att kyrkan har blivit ekonomiskt sårbar, men enligt ledaren har kyrkans möjligheter att delta i diskussionen och att göra kritiska inlägg samtidigt förbättrats.⁴⁷⁸

Vem är det då som använder kyrkans röst i offentligheten? Frågan kan betraktas ur flera olika synvinklar. Officiella riktlinjer och ställningstaganden ges av kyrkans högsta beslutsorgan, kyrkomötet. Kyrkostyrelsen ger utlåtanden exempelvis om lagreformer. Under den gångna fyraårsperioden har Kyrkostyrelsen utnyttjat sin utlåtanderätt flitigt. Biskopsmötets ställningstaganden och biskoparnas uttalanden har teologisk genomslagskraft. Många biskopar har fått mycket offentlighet med sina uttalanden. I dag kan kyrkan ges ett ansikte och en röst av vilken medlem som helst till exempel genom offentliga ställningstaganden eller samhällelig eller kollektiv aktivitet. En faktor som ökar kyrkans flerstämmighet är att kyrkans röst kommer till uttryck i kyrkans verksamhet. Verksamhetssätten och hur de lämpar sig för kyrkans arbete delar åsikter precis som kyrkans officiella ställningstaganden

476 Kyrkolagen 1054/1993, 2 §; se Moberg & Sjö 2012, 87–91.

477 Immonen 2016, 74–75.

478 ”Kirkko vapautui keskustelijaksi” 2016.

och utlåtanden. I alla fall är kyrkan idag oundvikligen flerstämmig. Genom denna acceptans har kyrkan i stället för att eftersträva enhällighet försökt söka en kontakt bland människor som tänker på andra sätt.⁴⁷⁹

Också i finländska medier diskuteras religion, även om religionen inte har tagit över diskussionskulturen, partipolitiken eller det offentliga rummet i Finland. Religionsvetaren Teemu Taira konstaterar att religionen i moderna medier fortfarande är ett intressant ämne, men intresset för det vaknar särskilt vid konflikter. Enligt honom skapar även det låga antalet journalister som specialiserat sig på religion utmaningar för nyhetsrapportering om religion. Dessutom varierar dagstidningarnas linje i förhållande till religiösa nyheter. Därför är nyhetsrapportering ofta en orsak till missnöje i religiösa samfund; det finns alltid någon som anser att det rapporteras för mycket eller för lite eller att det finns problem i innehållet.⁴⁸⁰

Även om ekvationen mellan religioner och medier kan vara krävande och otillfredsställande, behövs det kanske i dag mer än tidigare nyhetsrapportering och diskussion kring religion. Religionen är ett aktuellt tema och sammanflätas i många viktiga och internationella nyhetsämnen, som politik och mänskliga rättigheter. Dessutom är religionen fortfarande en stark bakgrundsfaktor i diskussioner om värderingar och etiska frågor. För att yttrandefriheten och religionsfriheten ska tillgodoses förutsätts också att man får diskutera religion i samhället och motivera åsikter med religiösa argument.⁴⁸¹

I olika länder förhåller man sig på olika sätt till att lyfta fram religion i tal, partipolitik och den offentliga debatten. Till exempel är det naturligt att lyfta fram religionen i den amerikanska kulturen, medan det i Finland inte är särskilt typiskt att lyfta fram religionen eller motivera ståndpunkter med religion i den offentliga debatten. Det är dock inte heller helt uteslutet hos oss. Under den gångna fyraårsperioden var till exempel president Sauli Niinistö's önskan om Guds välsignelse i slutet av nyårstalet något som väckte uppmärksamhet. När dåvarande inrikesminister Päivi Räsänen (kd) år 2013 i sitt tal på Folkmissionsdagarna tog upp auktoriteten mellan Bibeln och lagen, väckte det uppståndelse i media.

Medierna beslutar givetvis själva vilket perspektiv på religionen de väljer. Detta är något som alla inte alltid är nöjda med. Särskilt nyhetsrapporteringen

479 Kyrkoordningen 1055/1993; Hintsala 2016; Hynynen 2016. Kyrkostyrelsen har gett 122 utlåtanden till olika ministerier och myndigheter under perioden 2012–2015. Se Kyrkostyrelsens utlåtanden.

480 Taira 2015, 185–196; Sumiala 2015.

481 RELIGARE 2013, 28; se även Moberg & Sjö 2012, 79–81. Om religioner och kyrkan i sociala medier se Hintsala 2016.

om islam har kritiserats, eftersom den anses fokusera på hotbilder och krig och basera sig på en svag kännedom om själva religionen. Ett behov av en ingående och jämlik kännedom om och förståelse för religioner ökar i takt med att religionerna blir synligare.⁴⁸²

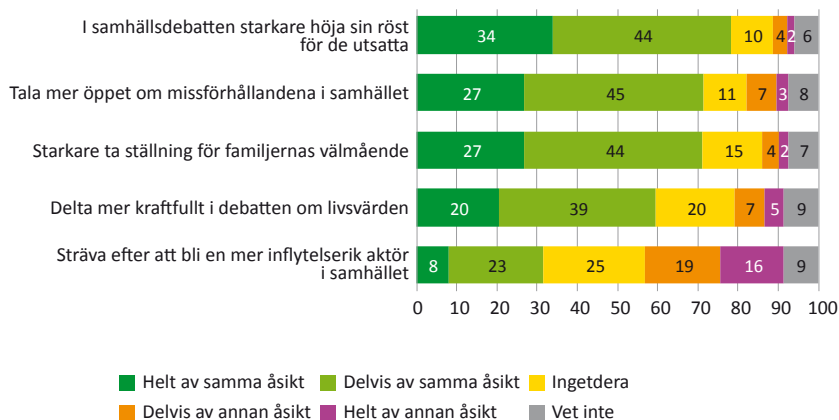
I detta kapitel studeras kyrkan som offentlig debattör under den gångna fyraårsperioden. Syftet är att granska kyrkans offentliga ställningstaganden ur perspektivet för huruvida de avspeglar de önskemål som finländarna ställer på kyrkan som offentlig debattör. Finländarnas förväntningar granskas med hjälp av det material som samlats in via en enkät.

Dessutom behandlar kapitlet vilka teman de kyrkliga medierna har lyft fram till diskussion. I detta fall ligger fokus till större delen på innehållet i den debatt som förts i traditionella tryckta medier. Utvecklingen av webbkommunikation och sociala medier och fenomen som lyfts fram där rapporteras i kapitlet om kommunikation i publikationen *En kyrka med ökade olikheter*.

7.2 Inlägg för människan

I *Gallup Ecclesiastica*-enkäten som genomfördes hösten 2015 frågade man finländarna i vilken riktning kyrkan borde utveckla sin verksamhet. Respondenterna ombads ge sin syn på en mängd påståenden, av vilka fem gällde kyrkans offentliga roll och påverkan på olika sätt. Av svaren framgick att finländarna framför allt önskar inlägg som bottnar i kyrkans budskap och värderingar. Kyrkan förväntas ta mer, starkare och mer direkt ställning till de utsattas situation, familjer, missförhållanden i samhället samt livsvärden. Kyrkan förväntas ge en röst särskilt till dem vars röst riskerar att förbli ohörd i samhällsdebatten.

482 Taira 2015; Haikala 2016.

Figur 7.1

Finländarnas förväntningar på kyrkan, % av respondenterna. Gallup Ecclesiastica 2015, N=4 275.

Finländarnas önskemål gentemot kyrkan har inte förändrats på något betydande sätt, eftersom finländarna enligt 2011 års enkät önskade allra mest att kyrkan i samhällsdebatten starkare ska höja sin röst för de utsatta. Bland de sex viktigaste uppgifterna fanns även att tala om missförhållanden i samhället samt diskutera livsvärderingar, när man frågade i vilken riktning kyrkan borde utvecklas.⁴⁸³ Allra mest önskade människor att kyrkan ska höja sin röst *för de utsatta* (figur 7.1). Fler än tre av fyra finländare anser att kyrkan ska höja sin röst för de utsatta i samhället. Jämfört med år 2011 hade särskilt gruppen som är helt av samma åsikt stärkts betydligt (27 % år 2011 och 34 % år 2015).⁴⁸⁴ Om man önskade en starkare röst från kyrkan för mindre utsatta, skulle man gärna också höra kyrkans röst när det gäller *missförhållanden i samhället*. Nästan tre av fyra finländare önskade att kyrkan skulle vara mer direkt i dessa frågor. Finländarna önskade i nästan lika hög grad ställningstaganden för *familjernas välmående*. Sjuttioen procent av finländarna ansåg att kyrkan borde ta starkare ställning för familjernas välmående.⁴⁸⁵

483 Utmanad kyrka 2012, 56.

484 Gallup Ecclesiastica (GE); Utmanad kyrka 2012, 56.

485 GE 2015; Utmanad kyrka 2012, 56.

Respondenterna önskade även att kyrkan skulle ta del i diskussionen om *livsvärderingar*, även om populariteten här inte når samma nivå som vikten av de tidigare ämnesområdena (59 %). Dock önskade en majoritet av finländarna uttalanden av kyrkan som behandlar livsvärderingar. År 2011 understödde något fler finländare detta önskemål.⁴⁸⁶

Vem förväntar sig då att kyrkan ska delta aktivt i samhällsdebatten? Den statistiska analysen visar att de som även i övrigt har en positiv inställning till kyrkans närvaro i offentliga institutioner också är de som har den positivaste inställningen till kyrkans uttalanden. Även finländare som delar lutherska värderingar önskar få höra kyrkans röst i samhällsdebatten.⁴⁸⁷

I synnerhet ungdomar är kritiska till kyrkans uttalanden. En annan grupp som inte önskar uttalanden av kyrkan är de som godkänner ojämlikhet bland människor. Förståeligt nog upplevs kyrkans ställningstagande till exempel för utsatta vara onödiga bland dem som tänker på detta sätt.

Bland konservativt religiösa och medlemmar i väckelserörelser framkommer en negativ inställning till kyrkans roll som samhällsdebattör. En negativare inställning förklaras sannolikt av uppfattningen att kyrkans uppgift framför allt är andligt arbete och förkunnelse av det kristna budskapet, inte samhälleliga ställningstaganden eller socialt arbete.

Trots att personer under 35 år, låginkomsttagare, studerande, arbetslösa och de som inte hör till något religiöst samfund enligt enkäten har den mer kritiska inställning till kyrkans uttalanden i samhällsdebatten, framgår ett undantag vid en fråga. Kyrkans ställningstagande för de utsatta önskades särskilt bland låginkomsttagare, de som tjänar under 20 000 euro per år. Detta bör uppmärksammas, eftersom det just bland låginkomsttagare förefaller finnas en större kritik än genomsnittet mot åtminstone kyrkans ställning. Andelen personer som hör till kyrkan är avsevärt lägre bland låginkomsttagare än bland höginkomsttagare. Här framgår dock att de önskade att kyrkan skulle höja sin röst för dem. Kyrkans roll som försvarare av de utsatta önskades dock inte endast av medlemmar i lutherska kyrkan, utan även av 73 procent av personer som inte hör till något religiöst samfund. Av dem var 41 procent helt av samma åsikt i frågan, vilket är betydligt mer än bland medlemmarna i evangelisk-lutherska kyrkan. Av medlemmarna i evangelisk-lutherska kyrkan hade 80 procent en positiv inställning till påståendet och sammanlagt 32 procent var helt av samma åsikt med påståendet. Önskemålen hos dem som

486 GE 2015; Utmanad kyrka 2012, 56.

487 Bilaga 4, tabell 7.1 och 7.2.

inte hör till kyrkan avslöjar kanske något om deras kyrkokritik. Missnöjet med kyrkan kan vara en indikation på att kyrkan i allt för stor grad upplevs vara en kyrka för de välbeställda.

Samtidigt fick kyrkans röst för de mindre bemedlade inte ett lika stort understöd i enkäten bland dem som tjänar över 50 000 euro per år och de som har en ledande ställning, vilket även den statistiska analysen bekräftade. Detta kan dock inte entydigt tolkas så att höginkomsttagare inte vill stödja dem som har det sämre ställt. Det kan vara frågan om huruvida respondenterna anser det vara samhällets eller kyrkans uppgift att försvara mindre bemedlade. Bakom detta kan dock även ligga en distansering av människors olika livssituationer från varandra, en ökad likgiltighet samt en starkare ojämlikhet bland finländarna. Denna slutsats stöds också av att, enligt den statistiska analysen, de som accepterar ojämlikhet mellan människor inte anser att det är kyrkans uppgift att försvara de utsatta.⁴⁸⁸

Anställda och förtroendevalda i kyrkan understöder inom alla ämnesområden kyrkans aktivitet som offentlig debattör något mer än folket i genomsnitt. Den största skillnaden finns dock gällande diskussion om livsvärderingar, där 82 procent av de förtroendevalda i kyrkan önskade att kyrkan skulle delta mer aktivt i diskussionen om livsvärderingar. Bland de anställda i kyrkan var 76 procent av samma åsikt om detta.⁴⁸⁹

På det hela taget önskar finländarna att kyrkans röst ska höras i samhällsdebatten. Samtidigt finns det saker som kyrkan självklart inte önskas göra. Både kyrkans inblandning i samhällsfrågor och strävan efter inflytande väckte motstridiga tankar bland finländarna. Färre än hälften av finländarna, 44 procent, ansåg att kyrkan inte ska blanda sig i samhällsfrågor. Finländarna önskade inte heller att kyrkan aktivt ska försöka bli en mer inflytelserik aktör i samhället. Cirka en tredjedel av finländarna ansåg att kyrkan ska försöka bli en mer inflytelserik aktör, cirka en tredjedel hade motsatt åsikt och en tredjedel uppgav inte sin ställning. Den statistiska analysen visar att unga och de som inte hör till något religiöst samfund förhåller sig mest kritiskt till att kyrkan försöker bli en mer inflytelserik aktör i samhället. Detta understöds å sin sida av dem som delar lutherska värderingar samt dem som har en positiv inställning till kyrkans närvaro i offentlighetsliga samfund.⁴⁹⁰

488 Bilaga 4, tabell 7.1.

489 Enkät för församlingarnas förtroendevalda 2015; Enkät för kyrkans anställda 2015.

490 GE 2015; Bilaga 4, tabell 7.3.

Även om alla inte delar kyrkans budskap eller den värdegrund som det ger upphov till, önska man dock att kyrkan gör sin röst hörd i samhället. Kyrkan förväntas framför allt tala för människan och föra fram en motkultur till hårda värden. Finländarna önskar alltså att kyrkan ska ha en stark luthersk identitet och att kyrkan ska handla enligt den, även om de knappast själva tänker på saken på detta sätt. Det centrala är dock att ta upp temat om nåd som bottnar i lutherdomen. Det betonar människans värde oavsett hennes produktivitet för samhället. Samtidigt försvarar finländarnas önskemål den centrala demokratiska principen att det i det offentliga rummet ska finnas plats för olika synpunkter och inlägg.

Kyrkans uttalanden i samhällsdebatten har dock inte alltid fått beröm. Kyrkans samhälleliga ställningstaganden har tidvis tolkats som ingripanden i partipolitik eller i ärenden som inte hör till kyrkans uppgifter. Kritiken har emellertid inte tystat kyrkan, eftersom samhälleliga ställningstaganden ur dess perspektiv baseras på en luthersk syn, där kyrkans uppgift entydigt är att höja sin röst för de utsatta. Dess uppgift är också att ingripa i överhetens åtgärder när statsmakten inte främjar de utsattas ställning eller utförandet av det dubbla kärleksbudet.⁴⁹¹

Vad handlar det då om när finländarna å ena sidan önskar att kyrkan ska delta i samhällsdebatten, men å andra sidan önskar att kyrkan inte ska blanda sig i samhälleliga frågor eller sträva efter större inflytande? Det är ju mer sannolikt att nå mål om man också är inflytelserik. Det är sannolikt frågan om finländarnas försiktiga inställning till kyrkans ställning eller verksamhet som maktutövare i samhället. Kyrkan ges även utrymme att tala om samhälleliga frågor utgående från sitt eget budskap och sin egen värdegrund, men när detta tolkas som en strävan efter eller stöd för en maktposition, väcker det kritik.⁴⁹²

7.3 Kyrkans ställningstaganden och beslut

Kyrkans ställningstaganden har många nivåer och många former. Enligt Tuomas Hynynen omfattar kyrkans ställning både teologiska riktlinjer och kyrkans verksamhet. Till samfundets väsen hör dock att det har olika bestämmelser och avtal, delade värderingar, nätverk och strukturer, organ samt medlemmar som starkare eller svagare hör till samfundet och som

491 Immonen 2016, 74–75.

492 Se kapitel 6.

har olika synpunkter och värderingar. Olika ställningstaganden och till och med uppfattningar som utesluter varandra utmanar samfundet och dess medlemmar att diskutera samfundets väsen, enhet och interna enhetlighet.⁴⁹³

Till kyrkans officiella beslutsstruktur hör att kyrkomötet, biskopsmötet och Kyrkostyrelsen utarbetar olika utlåtanden, ställningstaganden och betänkanden. Kyrkomötet behandlar ställningstaganden som gäller kyrkans tro och lära eller som baserar sig på dem, samt ger utlåtanden, gör framställningar och uttrycker önskemål till statsrådet. Biskopsmötet behandlar frågor gällande kyrkans tro, förkunnelse och arbete, gör framställningar samt ger utlåtanden till kyrkomötet och Kyrkostyrelsen. Kyrkostyrelse ger utlåtanden som statsrådet bett om, om detta inte hör till kyrkomötet.⁴⁹⁴

Utöver kyrkans officiella ställningstaganden och utlåtanden används kyrkans röst även av enskilda biskopar och andra anställda i kyrkan, olika kommittéer och delegationer, förtroendevalda i församlingar, församlingsmedlemmar och medier när de behandlar teman om kyrkan. Även om dessa inte officiellt sett skulle vara kyrkans ställningstaganden, tolkas de ofta som sådana.⁴⁹⁵ Nedan behandlas vissa av de viktigaste kyrkliga ställningstagandena och besluten under fyraårsperioden.

Barnkonsekvensanalys

Eftersom besluten ofta har konsekvenser för barn, ungdomar och barnfamiljer samt i vidare bemärkelse för olika befolkningsgrupper, är det bra att granska konsekvenserna på förhand innan besluten fattas. Syftet med barnkonsekvensanalysen är att aktörer inom staten, kommuner och tredje sektorn ska identifiera konsekvenserna för barn i sitt arbete. Av kommunerna använder 30–52 procent verktyg för konsekvensanalys åtminstone inom något område vid beslutsfattandet.⁴⁹⁶ Våren 2015 föreslog Centralförbundet för Barnskydd att regeringen ska genomföra en bedömning av konsekvenser för barn och familjer om sin verksamhet för att få reda på de verkliga konsekvenserna av de avgöranden som görs.⁴⁹⁷

493 Hynynen 2016, 297–298.

494 Kyrkolagen 1054/1993, 20 § 7, 21 § 2, 22 § 2; Hynynen 2016, 301–302.

495 Hytönen 2003, 40–49.

496 Barnkonsekvensanalys.

497 Hallitusohjelmasta toteutettava lapsivaikutusten arviointi 2015.

Kyrkomötet godkände bedömningen av konsekvenser för barn våren 2014.⁴⁹⁸ Med hjälp av barnkonsekvensanalysen (BKA) bedöms församlingarnas verksamhet och beslutsfattande ur barnens perspektiv. Med barn avses här alla som är under 18 år. Barnkonsekvensanalysen baserar sig på FN:s barnkonvention, och bestämmelsen om barnkonsekvensanalys (KO 23 § 3) trädde i kraft i kyrkan 1.1.2015.⁴⁹⁹

I kyrkostyrelsens förslag till kyrkomötet konstateras att etos för barnens delaktighet syntes på många sätt redan i den tidiga kristendomen: barnen ansågs ha rätt till trons gåvor och uppfostrades i den kristna tron. Även inom reformationen var undervisningens och delaktighetens betydelse stark. Luther ansåg det vara viktigt att barnen får lära sig trons centrala innehåll, eftersom hela livet efter dopet för kristna är ett växande tillsammans. Döpta barns rätt att delta i Herrens heliga nattvard har funnits med ända sedan den kristna kyrkans första tider och denna rätt betonades även av kyrkofader Augustinus. År 1979 fogades en bestämmelse till kyrkolagen om barnens rätt att delta i nattvarden tillsammans med en förälder eller någon annan vuxen som har ansvar för barnets kristna fostran. Eftersom goda beslut bygger på tillräcklig och objektiv kunskap och bedömningen av den, ska barnen ges rätt att bli hörda och uttrycka sin åsikt i ärenden som gäller dem själva. För att barnen ska vara delaktiga i församlingsverksamheten och växa till församlingsmedlemmar förutsätts även att de hörs.⁵⁰⁰ Syftet med barnkonsekvensanalysen är att hjälpa församlingarna att beakta barns och ungas synvinkel i beslutsfattandet och planeringen av verksamheten. Ambitionen är att granska beslutsfattandet ur barns och ungas synvinkel och försöka finna de lösningar som är bäst med tanke på deras välmående. Barnkonsekvensanalysen förväntas främja och stärka barns och ungas rättigheter, delaktighet och påverkansmöjligheter. Eftersom syftet är att analysen också ska fungera som ett hjälpmedel vid planering och beslutsfattande, hör den till både de anställdas och de förtroendevaldas uppgifter. I många församlingar har man utsett så kallade barnombud, vilka kan hjälpa till att göra barnkonsekvensanalyser.⁵⁰¹

Enligt församlingsenkäten 2016 hade 63 procent av församlingarna och hälften av de kyrkliga samfundligheterna genomfört en barnkonsekvensanalys.⁵⁰²

498 Kyrkomötets protokoll 1/2014, 39 §, 48 §.

499 Barnkonsekvensanalys i Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland 2015, 5, 15–17.

500 Kyrkomötets protokoll 2/2012, bilaga II.12/12, s. 4–5.

501 BKA-broschüren, Barnkonsekvensanalys i Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland 2015.

502 Församlingsenkäten 2016, B1, C1.

Kyrkostyrelsen efterlyste barnkonsekvensanalyser även i den samhälleliga lagstiftningen, särskilt den nya lagen om småbarnspedagogik.⁵⁰³ Enligt Kyrkostyrelsen är det av största vikt för samhällets framtid att barnens välbefinnande och uppväxt tryggas. Även besparingar som riktas mot barnfamiljtjänster kan på lång sikt medföra kostnader på annat håll och därför ska konsekvenserna av besparingsbesluten övervägas noggrant. Ekonomiska faktorer, som avgifter för eftermiddags- och förmiddagsverksamhet får inte utgöra ett hinder för att barnens grundläggande trygghet ska förverkligas.⁵⁰⁴

Kyrkostyrelsen har varit oroad över för stora barngrupper på daghem, stor personalomsättning samt över att barnen ofta inte har möjlighet till en bestående barngrupp. Särskilt under de tidiga åren är detta ödesdigert med tanke på barnets grundläggande trygghet och övergripande välbefinnande. Barnkonsekvensanalysen skulle enligt Kyrkostyrelsen kunna vara ett stöd vid utredningen av barnets bästa, när man beslutar om personaldimensioneringen.⁵⁰⁵

Formulär för hemvälsignelse på finskt teckenspråk

Det finns cirka 14 000 användare av finskt teckenspråk. Av dem använder 5 000 teckenspråk som modersmål eller första språk. Teckenspråk används som modersmål av döva personer med döva föräldrar. Teckenspråk kan vara modersmål även för hörande barn, vars ena eller båda föräldrar är döva. Det är första språk och modersmål för döva barn till hörande föräldrar. Teckenspråket är ett av de tio största språken i Finland.⁵⁰⁶

Hösten 2012 godkände kyrkomötet den teckenspråkiga översättningen av formuläret för hemvälsignelse.⁵⁰⁷ Kyrkomötet startade översättningen av kyrkohandboken till finskt teckenspråk våren 1998. De första översättningarna som godkändes var bönen Fader vår och dess ekumeniska form, Herrens välsignelse, den apostoliska trosbekännelsen, budorden, dopbefallningen samt nattvardens instiftelseord år 2001. Lukasevangeliet i översättning till teckenspråk godkändes 2007, formulären för mässan och de viktigaste kyrkliga förrättningarna 2008, Evangelieboken 2009 och Gamla testamentets urberättelser 2010. Översättning av veckomässan, jordfästning och dop till

503 Kyrkostyrelsens utlåtande 2014.

504 Kyrkostyrelsens utlåtande 2015b.

505 Kyrkostyrelsens utlåtande 2015a, 3.

506 Viittomakieli Suomessa 2016.

507 Kyrkomötets protokoll 2/2012 §, 37 §.

finlandssvenskt teckenspråk och Johannesevangeliet till finskt teckenspråk godkändes av kyrkomötet 2011.⁵⁰⁸

Handboksutskottet konstaterade i sitt betänkande att översättningen av kyrkohandboken till teckenspråk är banbrytande och ett viktigt projekt för det teckenspråkiga samfundet. Projektet har stött utvecklingen av teckenspråket nationellt. Det har utfört kyrkans principiella strävan att betjäna alla människor på deras modersmål och är samtidigt ett bevis på att *Kyrkans tillgänglighetsprogram* Kom genomförs. Teckenspråkigt material kan utnyttjas av döva och teckenspråkiga, personal som arbetar med dem, teckenspråkstolkar, de dövas närmaste krets och familjemedlemmar. Eftersom hemvälsignelsen baserar sig på formuläret för bönestund, kan element i översättningen enkelt användas för andra bönestunder.⁵⁰⁹

Kyrkostyrelsen konstaterade i sitt förslag till kyrkomötet att det finska teckenspråket är ett av de minoritetsspråk som används i Finland och vars ställning har etablerats först för en kort tid sedan. De teckenspråkigas rättigheter skrevs in i grundlagen år 1997. Sedan dess har möjligheten att få utbildning på sitt eget språk börjat utvecklas i skolorna, men detta förverkligas ännu inte i alla skolor.⁵¹⁰

Teckenspråkslagen trädde i kraft i maj 2015 och dess syfte är att främja förverkligandet av de språkliga rättigheterna för dem som använder teckenspråk. Lagen gäller det finska och finlandssvenska teckenspråket. Enligt lagen ska myndigheterna i sin verksamhet främja möjligheterna för dem som använder teckenspråk att använda och få information på sitt eget språk.⁵¹¹

Inbjudan till enhet

På kyrkomötet uttrycktes år 2011 en oro över en intern splittring i kyrkan. Bakom detta låg de tillspetsade åsikterna hos konservativa och liberala särskilt när det gäller förhållningssättet till kvinnliga präster och sexuella minoriteters rättigheter.⁵¹²

508 Kyrkomötets protokoll 2/2012, bilagorna VI.A.1/12 och II.10/12.

509 Kyrkomötets protokoll 2/2012, bilaga VI.A.1/12.

510 Kyrkomötets protokoll 2/2012, bilaga II.10/12.

511 Teckenspråkslagen 359/2015.

512 Kotimaa 35/2014, 3, 5; Sjöholm 2014.

Kyrkomötet bad biskopsmötet att planera lämpliga åtgärder för att främja den inre enheten i kyrkan. Initiativet föddes ur ett behov att fördjupa förståelsen mellan personer med olika åsikter inom kyrkan.⁵¹³

Biskoparnas tesar inbjuder medlemmarna att diskutera och stärka de kristnas enhet. I sina tesar påminner biskoparna att enheten med andra människor inte baserar sig på likadana åsikter eller människors egenskaper utan på Gud som Skapare av alla människor. De kristna är ett för att de i dopet har blivit förenade med Kristus. Det är inte meningsskiljaktigheterna utan oförmåga att handskas med dem som hotar enheten. Därför är det viktigaste i den kristnes liv inte att ha rätt utan att lita på Gud. De vardagliga besluten visar om olika medlemmar av samma kyrka tillsammans går nådens och sanningens väg. De kristnas uppgift är att eftersträva enhet över nations-, etnicitets- och samfundsgränser. Enheten stärks när vi handlar tillsammans.⁵¹⁴

Ärkebiskop Kari Mäkinen konstaterade i en intervju i Helsingin Sanomat att interna stridigheter i kyrkan verkar större i offentligheten än vad de är i verkligheten. Enligt biskop Tapio Luoma i Esbo verkade konflikterna redan ha blivit lite lindrigare när teserna publicerades. Enligt Luoma har det dock alltid funnits och det kommer alltid att finnas meningsskiljaktigheter i kyrkan. Detta faktum måste man bara acceptera och leva med.⁵¹⁵

Upplåtande av kyrkobyggnader och församlingslokaler till andra religiösa samfund

Genom religionsmöten försöker man skapa ett större samförstånd mellan religioner och skapa former för gemensamt arbete. Religionsdialogen förs både i vardagen och som en dialog mellan teologiska experter inom olika religioner. Deklarationen *Guidelines for inter faith encounter in the churches of the porvoo communion* – (Riktlinjer för möten med andra religioner för kyrkorna inom Borgågemenskapen) skapades år 2003 som ett resultat av Borgågemenskapens förhandlingar om religionsdialog. I deklarationen ges 12 kärnpunkter för möten mellan religioner. En av dem gäller att kristna kommer samman inför Gud i bön och gudstjänst.⁵¹⁶

513 Kyrkomötets protokoll 2/2011, 14 §; bilaga V.E.3/11, s. 4–5.

514 Inbjudan till enhet 2014.

515 Sjöholm 2014.

516 Uskontojen välinen kohtaaminen – suuntaviivoja 2003.

Hösten 2012 gav biskoparna en anvisning om upplåtelse av församlingens lokaler till andra religiösa samfund. Syftet är att stödja församlingarnas beslutsfattande som uttrycks i kyrkolagstiftningen. Kyrkoherden och kyrkorådet beslutar i samråd om användningen av kyrkan. Är kyrkoherden och kyrkorådet av olika åsikt i en fråga som gäller användningen av en kyrka, ett begravningskapell eller ett kapell, avgörs frågan av domkapitlet. Anvisningen gäller situationer där man överväger att upplåta församlingens lokaler till samfund utanför evangelisk-lutherska kyrkan. När det gäller väckelserörelser i kyrkan följs principen från våren 2009.⁵¹⁷

Det finns inga principiella hinder för att upplåta lokalerna till andra kristna kyrkor och samfund för deras gudstjänster eller andra förrättningar. Detta följer kyrkans ekumeniska riktlinje, och enligt biskoparna är det inte ändamålsenligt att göra upp en lista över samfund som ska anses vara kristna. I den ekumeniska rörelsen anses som kristna samfund sådana samfund som bekänner Jesus som Gud och Frälsare enligt Bibeln, och som därför strävar efter att fullgöra sin gemensamma kallelse en enda Gud, Fadern och Sonen och den heliga Anden till ära.

Inget samfund kan dock kräva att få använda lokalerna. Skäliga kostnader som föranleds av lokalanvändningen kan tas ut (t.ex. personalkostnader, el, värme, städning). Av tillställningen som ordnas i församlingens lokaler förutsätts att den inte riktas mot den lutherska förkunnelsen och det lutherska arbetet och att man med tillställningen inte försöker ersätta lutherska kyrkliga förrättningar för medlemmar i evangelisk-lutherska kyrkan. Ett kristet samfund kan använda altaret, dopfunten och orgeln.

När det gäller andra än kristna samfund behövs särskild prövning. Andra lokaler än den egentliga kyrkolokalen kan övervägas. Att låna ut lokaler baserar sig på kristen gästfrihet och är tillfällig. För särskilt pastorala orsaker kan ett begravningskapell upplåtas till begravingar enligt andra religioner. För att undvika missförstånd måste man på förhand komma överens om att kristna symboler i lokalen inte får täckas eller tas bort.

Helsingin Sanomat behandlade upplåtandet av kyrkolokaler i en artikel om begravningsätten i olika religioner. I den kopplades lutherska kyrkan till andra religiösa samfunds begravningsätt snarast genom användning av begravningsplatser, urnlundar och lokaler. Enligt biskopsmötets anvisning kan begravningskapell upplåtas till andra religiösa samfund med tillräcklig motivering. Enligt biskopsmötets generalsekreterare Jyri Komulainen kan ett

517 Biskoparnas ställningstagande 2012; Kyrkoordning 1055/1993, 14 § 2–1, 9 § 7.

sådant fall vara till exempel en begravning som ordnas när det är minusgrader ute, där de anhöriga inte har någon plats att lämna en sista hälsning.⁵¹⁸

Diskussionen om upplåtelse av kyrkolokaler fortsatte under 2016, då särskilt muslimerna i Helsingfors led av brist på bönerum på grund av asylsökande som kommit till staden. Helsingfors biskop Irja Askola berättade i en intervju att den lutherska kyrkan skulle kunna upplåta lokaler till muslimer bosatta i Finland. Kyrkorna lämpar sig dock inte för detta, eftersom det är svårt att ändra en plats som är helig för en religion så att den blir helig för en annan. Kyrkan har dock många andra lokaler som kan få nya användare i muslimerna.⁵¹⁹

Möte med andra religioner vid kyrkliga förrättningar

I de rekommendationer som utfärdades av biskopsmötet hösten 2013 om möte med andra religioner vid kyrkliga förrättningar konstateras att invandringen har lett till att olika kristna samfund, och även andra religioner, har etablerat sig i Finland. Samtidigt sprider sig nya religiösa strömningar även bland medlemmarna i kyrkan. Å andra sidan upplever allt fler finländare att de inte hör hemma i något religionssamfund överhuvudtaget.⁵²⁰

Såväl Bibeln som ekumeniken uppmuntrar till att möta dem som har en annan tro. De kyrkliga förrättningarna är en kontaktyta där religionerna möts och där nya pastorala utmaningar är en realitet. En församling kan efter övervägande och med iakttagande av kyrkans ordning tillämpa förrättningarna på det sätt som bäst gagnar och bygger upp församlingen. Biskopsmötets rekommendationer gäller dop, skriftskola och konfirmation, välsignelse av äktenskap och jordfästning i mångkulturella situationer, men utöver rekommendationerna behövs alltid pastoral prövning från fall till fall.⁵²¹

Samhället blir mer mångkulturellt och mångreligiöst, vilket innebär att kyrkan måste ha förmågan att se sina traditioner ur nya synvinklar. Den kristna gästfriheten och modet att skapa pastorala möten främjar enligt biskopsmötets uppfattning den finländska samhällsfreden, då människor med olika tro upplever att majoritetskyrkan lyssnar till dem och behandlar dem med respekt. Genom förrättningar i mångreligiösa situationer kan kyrkan ge ett starkt

518 Lehtinen 2014.

519 Malmberg 2016.

520 Inför det Heliga 2013, 5.

521 Inför det Heliga 2013, 5–25.

vittnesbörd om Kristus.⁵²² I en artikel om olika religioners begravningskulturer i Helsingin Sanomat påminnes att allt fler lutheraner är gifta med en person från ett annat religiöst samfund. En luthersk präst kan jordfästa en avliden, om dennes liv har en tillräcklig anknytning till den lutherska kyrkan. Enligt Jyri Komulainen kan anknytningen vara till exempel den avlidnes familj eller en make eller maka som hör till den lutherska kyrkan.⁵²³

Kyrkans ställningstaganden till situationen i Mellanöstern

Arabiska våren, dvs. vågen av demonstrationer i Nordafrika och Mellanöstern och revolutionen i Tunisien, började 2010. Kriget i Syrien startade i mars 2011 och kulminerade i ett inbördeskrig i februari 2012. Sommaren 2014 bad Irak USA:s flygvapen till undsättning, och några månader senare spreds attackerna till Syrien, där även Ryssland genomförde flygangrepp. Arabförbundet, Ryssland och FN har fört fredsförhandlingar sedan 2011, men vapenstilleståndet trädde i kraft först 28.2.2016. I april anklagade Frankrike dock Syriens regering för att ha brutit vapenstilleståndet genom flygangrepp.⁵²⁴

I juni 2012 började Kyrkans Utlandshjälp dela ut mat, penninghjälp och läkemedel samt ge skydd och psykosocialt stöd till våldsoffer på de områden som drabbats värst av kriser i Syrien. Hjälp till offer för våldet i Syrien gavs för ett belopp om 100 000 euro och till 7 000 familjer.⁵²⁵

Religionernas samarbete i Finland *RESA-forumet*, som främjar dialogen och samarbetet mellan religioner i Finland, uppmuntrade å sin sida år 2013 politiska beslutsfattare att använda de religiösa ledarnas påverkansmöjligheter för att främja fred.⁵²⁶

Hösten 2014 fördömde biskoparna strängt våldet i Mellanöstern och konstaterade att de inte accepterar att människor drivs från sina hem, tvingas till krigföring eller används som mänskliga sköldar. Det ökade våldet i Syrien, Irak, Palestina och Israel sprider förstörelse, hat, lidande och fruktan, vars slut inte finns i sikte. De utmanade även andra religiösa ledare på lokal och internationell nivå att ta ställning för fred och fördöma att religioner används

522 Inför det Heliga 2013, 27.

523 Lehtinen 2014.

524 Mitä Missä Milloin 2012, 93–94, 110, 128–129, 145, 183–189; BBC 18.6.2014; BBC 22.2.2016; BBC 18.3.2016.

525 Kirkon Ulkomaanapu avustaa Syyrian väkivaltaisuuksien uhreja 2012.

526 Kyrkans informationscentral 2013.

för att underblåsa våld och undertrycka andra människor. Församlingarna och enskilda kristna uppmanades att be för fred, fredsmäklare och våldsoffer samt för dem som utövar våld och att de ska ändra sig.⁵²⁷

Biskoparna anser att kristna ska hjälpa alla människor. Därför ska västerländsk hjälp till dem som lider av krig i Syrien och Irak inte endast riktas mot att hjälpa kristna. Biskoparna begär respekt och medkänsla för dem som söker skydd och möjlighet till ett bättre liv i Finland. Genom att ge invandrarna möjlighet till utbildning och arbete kan man hjälpa dem att tro på framtiden, hindrar marginalisering och förbittring samt minska extremrörelers attraktionskraft och våld.⁵²⁸

Flyktingkrisen och integration

Hösten 2015 tog biskoparna ställning till flyktingkrisen. I ställningstagandet konstaterades att världen står inför en exceptionell situation då miljontals människor flyr från krig och förföljelse. Den exceptionella situationen har väckt hjälpvilja, oro och osäkerhet. Därför behövs förmåga att ställa sig i en annan människas position och att den gyllene regeln följs. Hur skulle du önska att du blev bemött om du var tvungen att fly från ditt hem?⁵²⁹

Enligt den kristna kärleken till nästan ska de som behöver hjälp hjälpas utan att välja, och de ska inte ställas i olikvärdig ställning på grund av religion eller nationalitet. Församlingarna uppmanas att samarbeta med myndigheter och andra hjälpaktörer samt upplåta sina lokaler, anordna gemensam verksamhet och beakta flyktingarna i budgetar och kollektändamål. Biskoparna önskade också att kommunerna fördomsfritt skulle stödja anläggandet av flyktingförläggningar och att regeringen skulle vidta åtgärder för att bära ett gemensamt ansvar för de asylsökande som kommer till Europa.⁵³⁰ I kyrkostyrelsens utlåtande till arbets- och näringsministeriet konstateras att flera åtgärder läggs fram i statens utkast till integreringsprogram, med vilka olika invandrargrupperns möjlighet att uppleva social samhörighet, jämlikhet och delaktighet i det finländska samhället kan stärkas. Invandrarnas livskvalitet påverkas förutom av möjlighet till utbildning, arbete och tillgång till basservice även av delaktighet i samhällets verksamhet och påverkan på

527 Biskoparnas ställningstagande 2014.

528 Biskoparnas ställningstagande 2014.

529 Biskoparnas ställningstagande 2015.

530 Biskoparnas ställningstagande 2015.

sin egen livsmiljö, familj och arbetsgemenskap. Utan en lokal dimension segregeras invandrarkollektiven och blir utan kontakter med finländare och det omgivande samhället.⁵³¹

Integreringsprogrammet borde enligt Kyrkostyrelsens syn lyfta fram fler åtgärder för att öka interaktionen och samarbetet mellan invandrarna och den infödda befolkningen. Integreringsåtgärderna bör inte riktas endast mot invandrare, utan även det mottagande samhället ska vara flexibelt och kunna förändras. Integreringsåtgärderna utmanar såväl arbetsplatser som bostadsområden, organisationer, idrotts- och fritidsväsende och alla kommunala servicesektorer att öppna sig för en befolkning med en större mångfald. Även kyrkor och religiösa samfund ska beaktas som integreringskanaler, parter som deltar i integreringsprocessen och samarbetspartner för informationsstyrning. Möjligheten att utöva den egna religionen ska betonas vid sidan av det egna språket och kulturen.⁵³²

Hatretoriken, aggressionerna och gatupatrullerna som riktats mot asylsökande i Finland har kritiserats av både ärkebiskopen och de andra biskoparna.⁵³³ Helsingin Sanomat frågade några finländare vad ifrågasättandet av de mänskliga rättigheterna för vissa människogrupper berättar om vår tid. Enligt Irja Askola vittnar det om rädsla, om att historien glömts bort och om en maximering av individens rättigheter. Människan är rädd för överraskande situationer. Om man aldrig har träffat en människa från Syrien, kan mötet vara skrämmande. Många finländare mår också dåligt. Om den synliga hjälpen till exempel ges till asylsökande, kan man fråga sig om ens egen nöd är osynlig. Därför är det viktigt att de som behöver hjälp eller nödställda grupper inte ställs mot varandra. Allas nöd borde ses och alla ska försöka hjälpas. Till medborgaretiketten i en civiliserad stat hör att man håller fast vid de mänskliga rättigheterna.⁵³⁴

Kyrkoasyl

Kyrkoasylen lyftes fram i offentligheten i mars 2016, då ärkebiskop Kari Mäkinen gav en intervju i MTV3:s Uutisekstra om påskens tema och terrornyheterna i Europa. I slutet av intervjun efterfrågades kyrkans

531 Kyrkostyrelsens utlåtande 2012, 1.

532 Kyrkostyrelsens utlåtande 2012, 1–3.

533 T.ex. Mäkinen 2015; Juusela 2015; Kirves-Torvinen 2016; Repo 2016.

534 Massa 2015.

förhållningssätt till papperslösa som söker skydd hos kyrkan. Enligt ärkebiskopen hålls kyrkans dörrar inte stängda när en människa är i en situation där hon söker skydd. Människor tas på allvar och drivs inte bort, men de göms inte heller undan.⁵³⁵

Enligt kyrkostyrelsens handbok *Kyrkoasyl – en vägledning för församlingarna* är kyrkoasyl en allmänskristlig praxis, med hjälp av vilken olika grupper som marginaliserats i samhället under århundraden har sökt skydd i kyrkor och tempel. Med kyrkoasylpraxis hjälps i Finland så kallade papperslösa eller människor som på något annat sätt har hamnat i en odefinierad eller rättslös ställning i förhållande till författningarna i Finland. Kyrkoasylen är en öppen och fredlig metod för att ingripa i situationer, med vilken man försöker säkerställa en rättvis och mänsklig behandling av migranter när det finns en misstanke om att det har förekommit fel eller brister i den skyddssökandes asylansökan. I detta fall är kyrkornas roll att stödja dialogen mellan dem som söker skydd och myndigheterna och på detta sätt främja att de mänskliga rättigheterna förverkligas i Finlands invandringspolitik.⁵³⁶

Handboken innehåller praktiska anvisningar om hur man ordnar kyrkoasyl. Enligt den erbjuder eller annonserar kyrkorna inte offentligt om möjligheten, utan man utgår från en begäran om hjälp från den som söker skydd. Församlingen underrättar den lokala polisen om att den gett skydd åt en person. Särskild vikt fästs även vid att ge andligt stöd till den som bett om hjälp i den osäkra situationen. Dessutom ger man råd om hur man anlitar jurist och tolk och använder hälsovårdstjänster. Man påminner också om den skyddades rätt att utöva sin egen religion.⁵³⁷

Kyrkans förslag till regeringsprogrammet

Riksdagsval anordnades i Finland våren 2015. Redan i januari hade Kyrkostyrelsen dragit upp riktlinjer för kyrkans förslag till det kommande regeringsprogrammet. Där tog man upp en minskning av barnfamiljers fattigdom och särskilt stöd till familjer med små barn i krissituationer. Enligt kyrkan förutsatte oron över de ökade inkomstskillnadernas inverkan på social ojämlikhet mellan barn och marginalisering särskilda åtgärder av regeringen. Kyrkan tog även ställning till tryggheten av förutsättningarna för

535 Pyrhönen 2016.

536 Kyrkoasyl – en vägledning för församlingarna 2015, 4.

537 Kyrkoasyl – en vägledning för församlingarna 2015, 7–21.

frivilligverksamhet samt de utmaningar som regional differentiering medför i Finland.⁵³⁸

I globala frågor önskade kyrkan att staten skulle vidta aktiva åtgärder för att utarbeta ett bindande, internationellt klimatavtal och genomföra utsläppsminskningar i Finland. Kyrkan föreslog åtgärder av regeringen för att uppnå målnivån för anslagen för utvecklingssamarbete. I mars 2014 betonade ärkebiskop Kari Mäkinen och Kefa rf:s ordförande Elina Vuola i sin skrivelse i gästkolumnen Vieraskynä i Helsingin Sanomat att det är viktigt att anslagen för utvecklingssamarbete tryggas. Sommaren 2015 meddelande regeringen dock att man tvärtom kommer göra betydande nedskärningar i anslagen för utvecklingssamarbete på grund av statens svåra ekonomiska situation.⁵³⁹

Dessutom önskade kyrkan att den nya regeringen skulle vidta aktiva åtgärder för att stärka samarbetet mellan myndigheter, medborgarorganisationer och religiösa samfund i syfte att förebygga våldsamma radikala fenomen. Bakom detta ligger en förstärkning av extremrörelser i världen och en ökning i de våldsdåd som dessa begår. Redan före flyktingströmmen nådde Finland önskade kyrkan att staten skulle höja flyktingkvoten och beakta kränkningar av religionsfriheten samt religiösa förföljelser som en grund för asyl. Dessutom fäste kyrkan vikt vid att religionsfriheten för asylsökande och fångar ska tryggas i Finland.⁵⁴⁰

7.4 Översikt över teman i den kyrkliga pressen

I Finland behandlar kyrkliga medier, kristna tidningar, församlingstidningar samt webbplatser aktivt det kyrkliga livet, men deras perspektiv på kyrkan är ett annat än hos de riksomfattande dagstidningarna. Även om läsarkretsen för kyrkliga medier är mer begränsad, utkommer det cirka 50 församlingstidningar i Finland, vars utgivningsintervall varierar mellan tidningar som utges en gång i veckan till tidningar som utkommer några gånger om året. Många av dem delas ut gratis. Dessutom utges närmare hundra andra kristna tidningar i landet, till exempel Kotimaa, Sana och flera olika tidningar som utges av väckelserörelser.⁵⁴¹

538 Förslag till regeringsprogrammet 2015.

539 Förslag till regeringsprogrammet 2015; Mäkinen & Vuola 2014; Heiskanen 2015.

540 Förslag till regeringsprogrammet 2015.

541 Kirkon kalenteri 2015, 419–432, 434–441.

Ett bevis på att människor är intresserade av religiösa teman är församlingstidningar och andra kristna tidningar har börjat läsas mera sedan 2011. Det är dock intressant att det finns stora regionala skillnader i hur människor läser församlingstidningar och andra kristna tidningar. Det är tydligt att man i Helsingfors, Esbo, Vanda och Grankulla läser församlingstidningar och andra kristna tidningar i exceptionellt hög grad och regelbundet jämfört med hela landet. Till exempel är procentandelen av dem som aldrig läser församlingstidningar eller andra kristna tidningar i Helsingfors den minsta i landet, 35 procent. Huvudstadsregionen utgör dock en slags avvikelse i aktiviteten jämfört med andra regioner.⁵⁴²

Unga och utslagning

President Sauli Niinistös projekt mot utslagning av unga, Helt vanliga saker, väckte diskussion i de kyrkliga tidningarna. Enligt Hannu Nyman, chefredaktör på tidningen Sana, visar den kritik mot projektet som ungdomar gett att ungdomarna faktiskt tror på systemets hjälp. Många tror att lagar, förordningar, gemensamma pengar, myndigheter och maskineriet hjälper att förebygga utslagning. Problemet är dock att ett strukturellt maskineri inte kan älska sin nästa. Det är bara människor förmögna till. I Finland har man lärt sig att lita på välfärdssamhället, medan traditionen att hjälpa sin nästa är starkare i Sydeuropa.⁵⁴³

Journalist Johannes Ijäs på tidningen Kotimaa kommenterade Nymans ledare och påpekade att den innebär ett avståndstagande från den lutherska socialetiken. Den lutherska socialetiken gör den världsliga förvaltningen till ett redskap för Guds kärlek, medan det katolska tankesättet om nästan baserar sig på en annan typ av socialetik och samhälle.⁵⁴⁴

Biskop Simo Peura försvarade presidentens projekt på Det gäller livet-förhandlingsdagarna i Lappo. Enligt Peura behövs ändringar i både attityder och strukturer. Det är en krävande uppgift att ändra attityder, och strukturförändringar hör inte till presidenten.⁵⁴⁵

I båda tidningarna behandlades upprepade gånger kyrkans projekt för unga och mot utslagning. Kyrkostyrelsen och stiftet startade Det gäller livet-turnén,

⁵⁴² GE 2015.

⁵⁴³ Sana 38/2012, 3.

⁵⁴⁴ Ijäs 2012b.

⁵⁴⁵ Peura 2012; Ijäs 2012a.

som siktade mot att förebygga utslagning.⁵⁴⁶ I utvecklingsdokumentet *Unga i församlingen* diskuterades hur man bättre kan nå unga.⁵⁴⁷ Kyrkostyrelsen, Fleim, Lutherska ungdomscentret och Isoet ry öppnade Facebook-sidan Verkonpaino. Den riktas särskilt mot de ungdomar för vilka kyrkan är främmande. Tjänsten erbjuder ungdomarna en möjlighet att förverkliga sig själva, söka livets mening och delta i diskussioner. Sidan uppdateras även av ungdomar, till exempel hjälpledare.⁵⁴⁸

Undervisnings- och kulturministeriet delade sommaren 2012 ut 12 miljoner euro till ungdomsarbete som förebygger utslagning. Med anslaget stöddes 212 projekt, men bland de projekt som stöddes fanns inte ett enda församlingsprojekt och bara några projekt som genomförs av kristna aktörer. Verksamhetsledare Janne Rantala på Rauman Seudun Katulähetys ry förundrade sig över situationen och uppmanade kristna att skapa nätverk.⁵⁴⁹ Ungdomars våld diskuterades i församlingarna och den kristna pressen.

Diskussionen fick sin början i brott som begicks i Helsingfors 2014, där ett ungdomsgäng rånade och misshandlade barn och unga i huvudstadsregionen.⁵⁵⁰ På Kirkko 2020-seminariet i Tammerfors 2015 diskuterade unga kyrkans framtid. På evenemanget skapades idéer för att grunda likadana påverkansgrupper för ungdomar i församlingarna som också föreskrivs i kommunallagen. Dessutom valdes representanter till påverkansgruppen för unga vuxna (NAVI-gruppen).⁵⁵¹

Miljö

Kyrkostyrelsens, Lutherska ungdomscentrets och WWF:s projekt Vihreät riparit (Gröna skriftskolläger) etablerade sin ställning. Sommaren 2014 medverkade cirka hundra skriftskolor. Målet för projektet är att införa miljöperspektivet som en del av lägre vardag, till exempel genom miljöspelregler som de unga själva gör upp, att ha minst en dag med vegetariska måltider och röra sig i naturen. Vissa församlingar – till exempel Malms församling – har beslutat att alla skriftskolor ska vara gröna i framtiden. Avsikten var att projektet

546 Kotimaa 45/2012, 21.

547 Sana 6/2012, 6.

548 Kotimaa 18/2013, 4.

549 Sana 41/2013, 7.

550 Sana 44/2014, 6.

551 Sana Plus 21/2015, 7.

skulle upphöra i slutet av 2014, men projektperioden förlängdes till 2015. Under den extra tiden utvidgades perspektivet till hela lägerverksamheten och samtidigt stärktes barnens och ungdomarnas delaktighet i miljöprojekt.⁵⁵²

På kyrkans miljödag i Jyväskylä 2014 presenterades en skogsutmaning för församlingarna. Målet är att tio procent av skogarna i alla församlingar ska göras till naturskyddsområden, någon av skogarna ska utses till kyrkoskog och att man ska avstå från kalhyggen.⁵⁵³

Finlands lutherska kyrka belönades 2015 med Finland naturskyddsförbunds miljöpris för ett förtjänstfullt arbete för miljön och naturen. I prismotiveringarna nämndes kyrkans nyskapande miljöarbete samt kyrkans verksamhet som en motkraft till vår tids materialism. Enligt naturskyddsförbundet har kyrkan utfört ett värdefullt miljöarbete till exempel genom att fördöma miljöförstörelse som en synd i sitt klimatprogram. Kyrkan har även förespråkat en hållbar livsstil med tanke på miljön. Ekofastan är ett exempel på kyrkans konkreta miljöarbete, där människor uppmuntras att tänka över sina konsumtionsvanor och prova på en mer naturvänlig livsstil. Miljöarbetet förankrades i församlingarna med hjälp av ett miljödiplom som grundades år 2001 och som beviljas av Kyrkostyrelsen. För att få miljödiplomet, som gäller i fyra år, ska församlingarna uppfylla bestämda kriterier samt förbinda sig att följa kyrkans miljösystem. Alla stora och många små församlingar och kyrkliga samfälligheter har ett gällande diplom. Var fjärde församling deltog i verksamheten.⁵⁵⁴

Kyrkans pris för miljöfostran, som grundades av Kyrkostyrelsen, uppmärksammades i den kyrkliga pressen. Syftet med priset är att inom kyrkan lyfta fram innovativa miljöfostringsåtgärder och praxis som gett resultat samt motivera och uppmuntra församlingar och andra kyrkliga aktörer att bli aktiva miljöfostrare.⁵⁵⁵

I ett ställningstagande för att bromsa klimatförändringen vädjade 17 naturvetare och teologer för hållbar utveckling och en ekologisk energipolitik i augusti 2015. Människor utmanades att ändra sina levnadssätt. Männens bakom ställningstagandet var biskop Tapio Luoma och akademiprofessor Markku Kulmala.⁵⁵⁶

552 Kotimaa 28–29/2014, 4.

553 Kotimaa 35/2014, 7; Kyrkans informationscentral 2014.

554 Kyrkans informationscentral 2015.

555 Kotimaa 39/2014, 3.

556 Sana Plus 34/2015, 7.

Den könsneutrala äktenskapslagen

Det exceptionellt höga valdeltagandet i kyrkomötesvalet år 2012 förklarades i den kyrkliga pressen med att människor vill delta i den offentliga debatten om en jämlik äktenskapslag.⁵⁵⁷

Irja Askola meddelade som första biskop att hon understödde medborgarinitiativet för en jämlik äktenskapslag i en intervju med Helsingin Sanomat i juni 2014. Enligt biskop Seppo Häkkinen i S:t Michel vittnar biskopskollegans kommentarer om biskoparnas olika åsikter om inställningen till ändring av äktenskapslagen och därigenom också om äktenskapet. Enligt biskop Simo Peura i Lappo är det svårt att förena äktenskap mellan personer av samma kön och kyrkans äktenskapsuppfattning, eftersom de är motsatta. Enligt biskop Björn Vikström i Borgå förde Askolas kommentarer diskussionen framåt och den måste fortsättas.⁵⁵⁸

En präst från Vanda välsignade ett kvinnligt par under Pride-veckan i Helsingfors. I medierna spekulerades det huruvida det var frågan om en välsignelse eller en bönestund. Enligt Irja Askola ansåg Toni Fagerholm, som fungerade som präst, att tillställningen var en välsignelse. Enligt Jyrki Knuutila, professor i praktisk teologi vid Helsingfors universitet, kunde förrättningen inte tolkas som en välsignelse. Knuutila baserade sin bedömning på det formulär som användes.⁵⁵⁹

Ärkebiskop Kari Mäkinen konstaterade i sitt tal på SuomiAreena i Björneborg sommaren 2014 att den grymma behandlingen av sexuella minoriteter är en dyster del av den finländska berättelsen, och därigenom även kyrkans berättelse. Enligt honom vore det aktuellt att be om förlåtelse. Gesten fick både beröm och kritik. Mikko Väisänen, vice ordförande i föreningen Sexuellt likaberättigande rf (SETA) ansåg att talet var en betydande symbolisk gest till regnbågsfolket. Stig Kankkonen, ledamot i kyrkomötet frågade om det alls var frågan om att be om förlåtelse. Enligt kyrkohistorikern Mikko Ketola förhåller sig de som av teologiska orsaker motsätter sig en homosexuell livsstil nedlåtande till att man bett om ursäkt.⁵⁶⁰

Hösten 2014 avbröt ortodoxa kyrkan i Ryssland åtminstone tillfälligt de officiella teologiska lärosamtalen med Evangelisk-lutherska kyrkan i

557 Sana 7/2012, 6.

558 Kotimaa 27/2014, 4.

559 Kotimaa 28–29/2014, 5; Kuokkanen 2014.

560 Kotimaa 30/2014, 4.

Finland, som hade inletts 1970. Orsaken var den lutherska kyrkans positiva förhållningssätt till homosexualitet. Rysslands ortodoxa kyrka anser att homosexualitet är en synd. Kontakten fortsätter dock på andra sätt.⁵⁶¹ Enligt Kari Mäkinen har kyrkan tre alternativ om den jämlika äktenskapslagen antas i riksdagen. Kyrkan kan på nuvarande sätt fortsätta med att endast viga heterosexuella par, avstå från sin vigselrätt eller utöka äktenskapsuppfattningen så att den också omfattar samkönade par.⁵⁶² Biskop Björn Vikström i Borgå stift konstaterade att kyrkan måste diskutera huruvida man ska avstå från vigselrätten om lagförslaget godkänns.⁵⁶³

Den jämlika äktenskapslagen fick riksdagens understöd i slutet av november 2014. Genast efter att omröstningsresultatet var klart skrev Kari Mäkinen på sociala medier att han gläder sig av hela sitt hjärta för regnbågsfolket och deras anhöriga. Samtidigt påminde han att ingens tro eller människovärde är hotat, snarare tvärtom. Ärkebiskopens text väckte både positiva och negativa känslor: en Facebook-grupp krävde att biskopen ska avgå och en annan stödde ärkebiskopen.⁵⁶⁴

Enligt Helsingfors stiftsdekan Reijo Liimatainen föreligger inget juridiskt hinder för att viga par av samma kön. Vigselformuläret talar om bruden och brudgummen, men paren skulle själva kunna uppge vem som är bruden och vem som är brudgummen.⁵⁶⁵ Tidningen Kirkko ja kaupunki intervjuade en präst från Helsingfors som uppgav att tiotals kollegor är redo att viga par av samma kön genast när lagen träder i kraft.⁵⁶⁶ Kari Mäkinen ansåg att det inte är klokt att präster gör egna avgöranden när det gäller vigsel av par av samma kön, utan önskade att de skulle vänta på anvisningar från biskoparna.⁵⁶⁷

Lutherstiftelsen och missionsstiftet

I mars 2013 grundade församlingarna i Lutherstiftelsen Evangelisk-lutherska missionsstiftet i Finland.⁵⁶⁸ Enligt dekan Juhana Pohjola strävar

⁵⁶¹ Kotimaa 37/2014, 4.

⁵⁶² Viljanen 2014.

⁵⁶³ Porvoon piispa AL:lle: Jos tasa-arvoinen avioliitto hyväksytään, kirkon vihkioikeuden voisi poistaa 2014.

⁵⁶⁴ Kotimaa 49/2014, 4–5.

⁵⁶⁵ Liimatainen 2015.

⁵⁶⁶ Kirkko ja kaupunki 12/2016, 3.

⁵⁶⁷ Pasanen 2016.

⁵⁶⁸ Sana Plus 16/2013, 6.

Lutherstiftelsen åtminstone tills vidare till att påverka kyrkan inifrån och erbjuda ett andligt hem till bland annat de medlemmar i kyrkan som inte kan godkänna kvinnliga präster eller homosexuella parförhållanden. Stiftelsens församlingar finns på cirka trettio orter och de har några tusen medlemmar. Eftersom större delen av dem hör till den lutherska kyrkan, anser Pohjola att en juridisk självständighet inte tills vidare är aktuell.⁵⁶⁹

Biskoparna i lutherska kyrkan skickade ett brev till prästerna med en påminnelse om att en präst i den lutherska kyrkan inte kan vara präst i missionsstiftet och att församlingarna inte ska upplåta lokaler till missionsstiftet. Enligt tidningen Kotimaa hör cirka femton präster i den lutherska kyrkan till prästkollegiet i missionsstiftet. Dessa präster riskerar att förlora sitt prästämbete. Det handlar dock inte om ett gruppbeslut, utan domkapitlet beslutar om varje präst från fall till fall.⁵⁷⁰

Risto Soramies vigdes till biskop i missionsstiftet efter att den tidigare biskopen Matti Väisänen gick i pension. Soramies bedömer att grundandet av missionsstiftet är ett tecken på att den lutherska kyrkan i Finland är splittrad. Splittringen har framskridit till den punkt där kyrkan börjar falla sönder. I missionsstiftets stiftelseurkund konstaterades att missionsstiftet fortsätter den lutherska tron och församlingslivet utan att var en del av kyrkans nuvarande förvaltningsstruktur. Missionsstiftet ansåg att den lutherska kyrkan i Finland bar på kännetecknen på en falsk kyrka.⁵⁷¹

Domkapitlet i Tammerfors stift avskedade Soramies från prästämbetet i slutet av 2013. Soramies ansåg att prästeden band honom till Guds ord men inte till biskopen eller kyrkan som institution.⁵⁷²

Nattvardstvist

Generalsekreterare Tuomas Hänninen vid Centalföreningen för fridsföreningarna i Finland ifrågasatte giltigheten i biskop Samuel Salmis syndaförlåtelse, eftersom biskopen inte hör till gammallaestadianerna och inte har ”rätt ande”. Markku Niku, präst i Limingo, anmärkte å sin sida att Kristus enligt Luthers nattvardsuppfattning är den som helgar sakramenten och

569 Huuskonen 2013.

570 Kotimaa 13–14/2013, 7.

571 Kotimaa 12/2013, 5.

572 Kotimaa 42/2013, 3.

sakramentet är heligt för troende, oavsett vem som förrättar det – det må till och med vara djävulen.⁵⁷³

Enligt fältbiskop Pekka Särkiös insändare uppmanade ledningen för västlaestadianerna i svenska Lappland västlaestadianerna i Finland att ta sakramenten i egna händer. I Sverige och Norge är grunderna för lekmannasakrament emellertid andra än i Finland. Enligt kyrkoordningen kan endast en präst förvalta sakramenten inom den lutherska kyrkan i Finland. Särkiö uppskattade att kyrkan är på väg mot en splittring, då församlingsprästers sakramentsförvaltning inte erkänns inom kyrkan.⁵⁷⁴

Prosten Matti Aaltonen från Pöytis skrev i en insändare att alla västlaestadianer inte vill ha sakramenten i egna händer, trots att föreningens ordförande Seppo Karhu i sin intervju hävdade att större delen av västlaestadianerna stödde egen sakramentsförvaltning. Aaltonen beklagade att församlingen inte överhuvudtaget hade hörts i ärendet.⁵⁷⁵

Enligt biskop Jari Jolkkonen skulle ett dop av laestadianerna utesluta barnet från den lutherska kyrkan. Domkapitlet skulle inte ha grunder att bevilja tillstånd för västlaestadianska skriftskolor. Personer konfirmerade av laestadianer skulle inte heller kunna vigas i den lutherska kyrkan, bli faddrar eller förtroendevalda i församlingarna. Jolkkonen jämförde dock västlaestadianer med förlorade söner som man måste ha tålamod med. Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland är västlaestadianernas andliga moder och historiska hem, där man inte visar någon på dörren eller sparkar ut någon.⁵⁷⁶

Styrelsemedlemmarna i den laestadianska föreningen Esikoislestadiolaiset ry förtydligade i en insändare att lokalavdelningen i S:t Michel 5.12.2015 hade tagit i bruk egen nattvard, men att föreningens sakramentsarbetsgrupp inte hade rekommenderat detta och att det inte var ett allmänt beslut i rörelsen. Enligt sakramentsarbetsgruppens slutrapport 2015 innebär det att man tar sakramenten i egna händer, dvs. att predikanterna förvaltar sakramenten i egna bönehus, att västlaestadianerna inte följer den kyrkliga lagstiftningen. I skrivelsen påminde man om att situationen när det gäller lagstiftningen och samhället avviker avsevärt mellan å ena sidan Finland och å andra sidan Sverige, Norge och Nordamerika. Esikoislestadiolaiset ry:s lokalavdelningar är

573 Kotimaa 28–29/2013, 8.

574 Kotimaa 35/2014, 10.

575 Kotimaa 44/2014, 8.

576 Kotimaa 31/2015, 9.

inte självständiga i Finland och har enligt föreningsstadgarna inga självständiga befogenheter i sakramentsfrågan.⁵⁷⁷

7.5 Slutsatser

Kyrkan har under fyraårsperioden gjort många samhälleliga inlägg. Det har anförts att kyrkans vikt som samhällsdebattör har ökat. De kyrkliga inläggen i offentligheten har i huvudsak berört samma teman som det har varit vanligt för kyrkan att lyfta fram även tidigare. De fokuserar på att uttrycka de utsattas oro och försvara deras rättigheter. Kyrkan har även tagit ställning till frågor som varit framme i samhället, såsom flyktingsituationen samt en rättvis inriktning av ekonomiska besparingar. Kyrkans uttalanden har upplevts ha drag av en motkultur. Synpunkterna har inte nödvändigtvis varit angenäma för beslutsfattarna i samhället, men de har fått beröm – allt mer även bland dem som distanserat sig från kyrkan.

Det är just om dessa ämnen som finländarna önskar att kyrkan ska uttala sig. Större delen av finländarna önskar att kyrkan oftare och med större kraft ska höja sin röst för dem som riskerar att bli marginaliserade i samhället. Uttalanden av kyrkan önskades framför allt av dem som även i övrigt har en positiv inställning till lutherska värderingar och till att kyrkan syns i samhället överlag. Däremot hade unga och kyrkokritiska en mer reserverad inställning till kyrkans aktivitet i samhällsdebatten.

I förväntningarna på kyrkan betonades att den ska sätta ord på människors oro i hemlandet och lyfta fram missförhållanden i samhället. Samtidigt har kyrkan under denna fyraårsperiod gjort kraftfulla uttalanden för att den globala rättvisan och människovärdet ska förverkligas för alla och överallt. Kyrkans uttalade stöd för invandrare har i det polariserade samhällsklimatet också delat åsikter. Kyrkan har även tagit upp ansvaret för miljön och motsatt sig till exempel nedskärningar i anslag för utvecklingssamarbete.

Finländarna önskar dock inte att kyrkan ska sträva efter en inflytelserik ställning eller blanda sig i samhälleliga frågor. Enligt det lutherska tankesättet är de kristna skyldiga att motsätta sig en sådan överhet som inte i sina beslut bär ansvar för de utsatta. Ur kyrkans perspektiv är dess uppgift att ingripa i missförhållanden i samhället, om situationen kräver det. Kyrkans röst är inte enhällig. Detta accepteras och erkänns inom såväl kyrkan som

577 Kotimaa 50–51/2015, 12.

samhället. De olika åsikter som råder inom kyrkan har lyfts fram tydligt under fyraårsperioden särskilt när det gäller inställningen till könsneutralt äktenskap. De kyrkliga medierna har tagit upp interna frågor inom kyrkan, även lärorelaterade konflikter. De olika åsikterna inom kyrkan beskrivs även av att konservativa kristna och medlemmar i väckelserörelser inte är lika glada över kyrkans ställningstaganden i samhällsdebatten. De önskar sannolikt att kyrkan ska fokusera på att förkunna budskapet i stället för att ägna sig åt olika samhällsaktiviteter. Mitt i flerstämmigheten har kyrkan även försökt stärka den interna diskussionen.

Nyhetsrapporteringen om religioner är ofta tillspetsad i den polariserade samhälleliga och världspolitiska debatten. En tydlig förändring under fyraårsperioden kan ses i att representanter för olika kyrkor och trossamfund i Finland har uttryckt sina åsikter mer och mer tillsammans. Det har varit ett budskap om inbördes respekt, samarbete samt stöd för samhällsfreden mellan representanterna för olika religioner.

På det hela taget ger responsen från finländarna kyrkan ett starkt mandat till ljudliga och tunga inlägg i samhällsdebatten. Uttalandena förväntas springa ur ett nåderikt budskap som respekterar det mänskliga. Människor önskar att kyrkan ska lösgöra sig från strävan efter inflytande och tydligare och mer än tidigare försöka beakta att rättvisa ska förverkligas både i hemlandet och internationellt.

8 DISKUSSION

Kimmo Ketola, Maarit Hytönen, Veli-Matti Salminen, Jussi Sohlberg och Leena Sorsa

Luthers de facto betydande inverkan på kulturen och det kyrkliga livet har varit indirekt och dold.

Tuomo Mannermaa⁵⁷⁸

8.1 Frälst för att tjäna

I lutherdomens kärna finns en uppfattning om frälsning som människan inte kan förtjäna genom sina egna gärningar. I relation till Gud är vi alltid den mottagande parten och oförmögna att på något sätt främja vår sak. Denna grundläggande övertygelse om relationen mellan människa och Gud innebär dock inte passivitet och att underkasta sig ödet inom alla livsområden. En annan grundläggande uppfattning som strukturerar det lutherska tänkandet är en tydlig skillnad mellan det andliga och det världsliga livsområdet.⁵⁷⁹ Den pessimistiska uppfattningen om människans förmåga att förbättra sig andligt gäller inte inom det världsliga livsområdet, där människan genom att tro på förnuftet och samvetet är befullmäktigad att handla för det gemensamma goda. Att människan inte behöver arbeta för att bli frälst och ägna sitt liv åt att utöva fromhet frigör henne att rikta blicken mot jordiska frågor och lita på sin kallelse vid skötseln av sin tjänst. I det teologiska språket sammanfattas den lutherska andlighetens väsen ofta i uttrycket ”frigörande nåd”. I katekesen Den kristna läran från 1948 formulerades detta med uttrycket ”frälst för att tjäna”.⁵⁸⁰ Uttryckt i mer sociologiska termer är det frågan om en åskådning som på ett radikalt sätt stödjer människans funktionsförmåga, enligt vilken

⁵⁷⁸ Mannermaa 1983, 5.

⁵⁷⁹ Om regementsläran och dess tolkningar, se Vikström 1983.

⁵⁸⁰ Den kristna läran 1948, 7 kapitlet.

deltagande i gemensamma frågor och förverkligande av det egna kallet har en stark legitimering: Guds nåd.

Det utvecklingsförlopp som har lett till ett större samhälleligt deltagande bland medborgarna är på ett grundläggande sätt inbyggt i den lutherska teologin, även om Luther och de teologer som influerats av hans arv inte nödvändigtvis har formulerat saken på detta sätt. Ändå kan många särdrag i den lutherska kulturen förstås genom detta perspektiv. Gudstjänstlivet ändrades på många sätt så att deltagarnas förmåga att förstå det och delta jämbördigt med andliga ämbetsinnehavare skulle öka. Detta stöddes framför allt av en pedagogisk predikan på folkspråket och en stark satsning på ”sjungna böner”, dvs. psalmer. Man började översätta Bibeln till folkets eget språk och på grund av att tryckkonsten blev vanligare ställde man också upp ett mål att sprida Bibeln och annan andlig litteratur till alla hem. Genom läsundervisning försökte man säkerställa att alla kunde ta del av Guds Ord. En kristen fostran i hemmen hade samma mål, vilket kunde resultera i att en kristen livsåskådning kunde bli en personlig övertygelse. Allt detta gjorde att individen fick egenmakt, och det är inte så konstigt att det också ledde till uppkomsten av kyrkliga protest- och folkrörelser i form av väckelserörelser.

Det är sannolikt att dagens livliga medborgarsamhälle med rörelser och föreningar har uppkommit dels på grund av den lutherska traditionen. I protestantiska länder i Europa deltar en relativt sett större andel av befolkningen i frivilligverksamhet än i andra länder. I Finland finns cirka 100 000 föreningar, där fler än fyra femtedelar av landets invånare är verksamma. Många är aktiva i flera föreningar. I detta avseende ligger finländarna i topp när det gäller deltagande, och samma gäller de övriga lutherska nordiska länderna. Även om engagemanget i traditionella stora organisationer, som partier och fackförbund, verkar bli svagare, förefaller föreningsaktiviteten i sig fortsätta vara livlig och under 1996–2010 grundades nästan 40 000 nya föreningar.⁵⁸¹ En gryende delning syns dock också inom detta område: enligt enkäterna håller andelen frivilliga på att minska, men samtidigt har antalet arbetstimmar som de utfört ökat.

En ökad beredskap för deltagande hos medborgarna förklarar emellertid också de nuvarande utmaningarna för de lutherska kyrkorna. Samtidigt som lutherdomen definierar människan som andligt oförmögen att förstå trons innersta mysterier, befullmäktigar den henne att förnya och förbättra både kyrkan och samhället. Detta skapar lätt en spänning: inom den andliga

581 Alapuro & Siisiäinen 2013.

livskretsen leder en betoning på människans mottagande roll lätt till en strävan att bevara och värna om den kristna tron och det kristna levnadssättet så som de har ärvts från tidigare generationer, och samtidigt grundas ständigt nya projekt och arbetsgrupper för att utveckla kyrkans verksamhet och strukturer. Den lutherska uppfattningen har ibland karakteriserats som ”sakramental”. Den betraktas inte som ett vanligt språk, utan anses innehålla och skänka det som den talar om.⁵⁸² Om läran ses på detta sätt som helig och oföränderlig, tillåts ett större rörelseutrymme inom etiken, även om det inte alltid är helt entydigt att göra skillnad mellan dessa. En förnyelse av verksamheten kan således leda till områden som även utmanar traditionella tolkningar av kristendomen.⁵⁸³ Den lutherska lärouppfattningen innehåller på ett paradoxalt sätt frön till ständig förnyelse av kyrkans lära och liv.

Från dessa frön gror dock även kyrkliga konflikter. Det har troligtvis alltid funnits olika uppfattningar om hur kyrkans verksamhet ska utvecklas. Redan före vår tid har en utmaning för de lutherska kyrkorna varit att hitta en balans mellan strävanden som siktar mot bevarande och förnyelse samt att bygga broar mellan kyrkliga grupperingar. Den moderna medialiserade miljön har emellertid synliggjort och lyft fram kyrkans interna spänningar i offentligheten på ett helt nytt sätt. Nycklar till att bygga broar kan sökas i Luthers teologi om tro och kärlek, där lutherdomens gemensamma kärna sammanfattas:

*Luther konstaterar om de kristna att deras liv är gudomligt. Med detta menar han att allting som kristna gör, hela livet, är att ge Guds kärlek vidare till andra människor. [...] i Luthers teologi är det allra väsentligaste alltså inte att en enskild människa räddas från fördömelse eller frigörs från sitt ångestskapande samvete. Det väsentliga är Guds kärlek, med vilken Kristus förenar den kristna genom tron och som genom den kristnes liv förmedlas till hans närmaste, fattiga och dem som lider brist. I praktiken finns det otaliga olika uttryckssätt för kärleken. För att hitta dem behöver den kristne ställa sig i sina medmänniskors situation och använda sitt förnuft.*⁵⁸⁴

582 Raunio 2009.

583 Det bör observeras att den indelning som skissas upp här mellan en bevarande och förnyande kyrklig orientering inte är samma indelning i ”liberala” och ”konservativa” som förekommer i populärdebatten. De som förnyar verksamheten kan vara konservativa när det gäller läran och de som är liberala i fråga om läran kan understöda att man håller sig till traditionella verksamhetssätt.

584 Kopperi 2015, 86–87.

Att ta aktuella etiska frågor på allvar eller sträva efter rättvisa kan således inte ses som något främmande för kyrkan eller den kristna läran eller som ett krav från det världsliga samhället. Att ställa sig i sina medmänniskors situation och att använda förnuftet är synliga kännetecken på den kristna tron. Med tanke på kyrkans enhet är det väsentligt att kunna identifiera att både bevarande och förnyelse finns inbyggda i de grundläggande lutherska övertygelserna. Det är naturligt och till och med nödvändigt att kyrkans medlemmar betonar dessa frågor på olika sätt, i likhet med Marta och Maria. Det är särskilt viktigt att kunna hantera denna mångfald i en situation där den centraliserade auktoriteten inte längre kan dölja eller kväva olika betoningar eller teologiska tolkningar.

Kanske finns det just i denna uppfattning om etik och livsstil som en del av den föränderliga mänskliga verkligheten en orsak till att man i protestantiska länder även i vår tid bättre har kunnat anpassa sig till olika religioner och åskådningar än i många andra länder. För lutheraner blir kulturen och livsstilen kanske inte lika lätt frälsningsfrågor och därigenom en källa till skarpa sociala skiljelinjer som i andra religiösa traditioner. Denna undersökning har visat att finländarna till större delen förhåller sig moderat till olika åskådningars och religioners eventuella närvaro i sina bostadsområden. Dessutom hade särskilt lutherska värderingar en koppling till en positivare inställning till exempelvis moskéer än genomsnittet. Däremot förutspådde en starkare nationalkänsla och att personen inte hör till något religiöst samfund en negativare inställning till moskéer. Detta anger att negativa attityder mot moskéer och muslimska invandrare skapas av en upplevd konflikt mellan den sekulära finskheten och den islamiska kulturen, snarare än mellan lutherdom och islam.

8.2 Lutherdomens osynliga verkan

De grundläggande teologiska övertygelserna inom lutherdomen har haft långtgående följder i samhället överlag. I denna undersökning har det framgått att lutherdomen fortfarande har en mycket stark inverkan på finländarnas värderingar trots en ökad sekularisering:

- fler än nio av tio finländare (91 %) tänkte att det finns både gott och ont i varje människa
- närmare nio av tio (86 %) finländare tänkte att var och en måste bära ansvar för andra människor

- tre fjärdedelar (77 %) var av samma åsikt om att man inte bör driva sitt eget intresse utan sträva efter det gemensamma goda
- tre fjärdedelar (72 %) ansåg att var och en har en skyldighet att arbeta
- två tredjedelar (68 %) ansåg att statens lagar bör efterlevas oavsett om de är bra eller dåliga
- nästan två tredjedelar (64 %) ansåg att psalmsångstraditionen bör värnas
- fler än hälften (54 %) ansåg att varje barn har rätt att få undervisning i sin egen religion i skolan.

Ingen av åsikterna ovan är en uppenbart religiös uppfattning. Även de respondenter som inte tror på Gud enligt den kristna läran eller aktivt deltar i gudstjänster var av denna åsikt. De statistiska analyserna avslöjade dock att dessa påståenden oftast hade en stark koppling till en mängd mer direkt andliga grundläggande övertygelser, såsom ”nåden vänder människans blick från den egna bristfälligheten till att tjäna andra människor”, ”Gud visar omsorg om oss i skepnad av en ordentlig make, pålitliga grannar och goda vänner”, ”föräldrarna bör se till att deras barn får en kristen fostran”, ”genom att arbeta förverkligar människan sitt kall”, eller ”människan har inget som hon inte har fått som gåva”. Detta innebär att finländarnas vardagsrealistiska och jämlika människosyn (”i varje människa finns det både gott och ont”), sociala ansvar, uppskattning av arbete, laglydighet samt satsningar på fostran och utbildning på ett mycket grundläggande sätt är kopplade till den lutherska livsåskådningen. Sådana uppfattningar om finskhet och om sig själva som finländarna värnar och via vilka de jämför sig med andra nationaliteter härstammar i mycket hög grad från den lutherska åskådningstraditionen och teologiska människosynen.

För kyrkan innebär detta att den själv måste förbli trogen de värderingar och den människosyn som bottnar i lutherska åskådningar för att kunna bevara sitt förtroende och sin uppskattning i finländarnas ögon. För kyrkan är det således ytterst riskfyllt att vända ryggen mot värderingar som jämlikhet, frivilligt följande av kall eller socialt ansvarstagande. Detta har setts flera gånger under de senaste årtiondena. Till exempel orsakar alla kyrkliga strävanden som i allmänhetens ögon verkar vara ojämlika, förringa människors genuina kall eller hårdhjärtade gentemot de utsatta mer skada än vad de kyrkliga aktörerna uppfattar. Motståndet mot kvinnliga präster orsakade en allvarlig spricka i finländarnas förhållande till kyrkan just av denna orsak. På motsvarande sätt har frågan om inställningen till parrelationer mellan personer av samma kön aktualiserats, där konstellationen i den stora allmänhetens ögon är snarlik.

Åskådningar som härstammar från lutherdomen har sannolikt haft betydande dolda verkningar även inom det andliga livet. I denna undersökning har man granskat till exempel kopplingen mellan det förhållandevis svaga deltagandet i gudstjänster och den lutherska mässans teologi samt kopplingen mellan de vagare uppfattningarna om livet efter döden och en avvisande inställning till folkliga seder och övernaturliga föreställningar. Bakom attraktionen i nyandliga föreställningar finns drag som också präglar folktro, vilka lutherdomen har uteslutit. För de flesta människor som hämtar inspiration från nyandlighet betyder ritualer, seder och rutiner relaterade till andligheten en strävan efter att i religioner söka en konkret nytta och krafter för vardagen och livshantering. Man söker sinnesro genom meditation och hälsa, livskraft och fysiskt välbefinnande genom yoga.

8.3 Delaktighet genom samhällsstrukturer

Religionen är i många avseenden osynlig och dold i de lutherska nordiska länderna. Lutherdomens påverkan är dold, eftersom den verkar genom värderingar och strävanden som på ytan ter sig som sekulära. En följd av regementsläran har varit att samhället förefaller vara fritt från all magi, en arena där det sekulära förnuftet härskar. Till exempel har religionssociologen och lutherska teologen Peter Berger förklarat sekulariseringen i norra Europa utgående från just den protestantiska reformationens långvariga verkningar.⁵⁸⁵ I förklaringsmodellen som Berger representerar förklaras den sekularisering som hunnit längre i norra Europa än i den övriga världen dels med lutherdomens egen tradition.

Det är frågor relaterade till sekularisering som med jämna mellanrum lyfter fram kyrkans ställning i samhället och dess lagstiftning till diskussion. Med tanke på dessa diskussioner är det viktigt att iaktta olika dimensioner relaterade till frågan. Till exempel får kristna traditioner och den lutherska kyrkans arbete ett starkt stöd av finländarna när de anses stödja kulturen och traditionerna i samhället eller människors välfärd. Uppskattningen har till och med stärkts under fyraårsperioden. De kristna sederna som ses i samhället godkänns allmänt, så länge som de inte uttrycks som en betoning

⁵⁸⁵ I sin tidiga produktion ansåg Berger att sekulariseringen vara en del av moderniseringen och således mer eller mindre oundviklig. Numera anser Berger att det europeiska utvecklingsförloppet är ett historiskt specialfall, som han fortfarande ser att dels uppkommit ur den teologiska traditionen. Se Berger 1967; 2014.

av kyrkans makt eller som en statlig ideologi. Den korta maktdistansen som kännetecknar finländarna syns således även i denna fråga. Finländarna förhåller sig reserverat till samarbetsformer mellan kyrkan och staten, och i vidare bemärkelse mellan religion och stat, vilka de på något sätt uppfattar understryker maktpositionen.

Samtidigt har finländarna en mycket kritisk inställning till främmande religiösa traditioners närvaro i skolan samt till att tron visas i offentliga ämbeten. Ändå verkar just de lutherska värderingarna stödja även att andra religioner syns i offentligheten i samhället, vilket är viktigt och anmärkningsvärt med tanke på förverkligandet av religionsfriheten. Finländarna önskar också att staten ska ta en aktiv roll i att trygga religionsfriheten.

8.4 Delaktighet i fostran och kulturverksamhet

I lutherska länder är deltagandet i offentlig religionsutövning lågt i ett globalt perspektiv. När dessutom den övriga folkfromheten är knapp, följer det att nedgången i populariteten för kyrkliga förrättningar kan ha exceptionellt allvarliga konsekvenser för kyrkan. Den kristna traditionen förmedlas inte längre till nya generationer, utan kräver ett aktivt och individuellt arbete av församlingarna för att stödja föräldrarna som fostrare. Ett praktiskt partnerskap för fostran kan endast skapas ansikte mot ansikte, genom att lyssna till familjernas behov och svara på dessa behov så långt det är möjligt.

Kyrkans jordnära delaktighet i att stödja familjer har långa anor. Många verksamhetsformer inom kyrkans barn- och ungdomsarbete har när de skapades svarat på praktiska behov hos familjerna (söndagsskolarbete, dagklubbsarbete, morgon- och eftermiddagsklubbar). En gång i tiden var de banbrytande och underlättade familjernas vardag avsevärt. Det faktum att välfärdsstaten senare har åtagit sig att ordna vissa av dem (t.ex. barndagvård, morgon- och eftermiddagsklubbar) innebär en ny möjlighet för kyrkan. Resurser frigörs för att utveckla nya typer av banbrytande verksamhet utgående från de behov familjerna har i dag. Nya utmaningar för familjerna är till exempel skolornas lovtider, att fästa vikt vid en betydelsefull gemensam tid för familjen samt att ordna aktiviteter för hela familjen.

Även om man vid utvecklingen av kyrkans arbete med barn och unga ska vara lyhörd för familjernas aktuella behov, kan man samtidigt lyfta fram betoningar som grundar sig på kyrkans värderingar. Församlingen kan till

exempel modigt vara en motkraft till det samhälle som betonar konkurrens, prestationer och att klara sig.

Situationen korrigeras dock inte nödvändigt endast genom att man fokuserar på barnen. Relationen till religionen och kyrkan formas allt oftare genom en personlig reflektion över åskådningen. Åskådningsfaktorer betonas också vid utträde ur kyrkan och det är ofta unga vuxna som utträder. Detta innebär att församlingarna bör kunna erbjuda sådana beståndsdelar för att bygga upp en luthersk identitet som särskilt avspeglar åskådningsfrågor som hör till den åldern. Som bäst förverkligas detta genom interaktion och dialog med församlingsmedlemmarna.

Att bygga broar till de finländare för vilka gudstjänstliv eller bibelläsning känns främmande kommer att bli en allt viktigare del av kyrkans verksamhet. För kyrkan innebär ett aktivt främjande av musik- och kulturverksamheten möjligheter att göra nya tolkningar av världen och den kristna tron. Det är ofta krävande för kyrkan att bryta gränser och ifrågasätta konventioner, vilket kulturverksamheten medför, men det är nyttigt att komma ihåg att till exempel många kyrkliga konstverk som en gång i tiden varit kontroversiella senare har blivit viktiga nationella och kyrkliga verk. I vidare bemärkelse kan dialogen mellan kyrkan och kulturen utöka kontaktytan med finländare som lever i olika subkulturer. Gemenskapens möjlighet till möten öppnas ofta via individuella tolkningar, vilket också är en inbyggd egenskap i konsten.

8.5 Delaktighet i hjälpande

En klyfta verkar ha uppkommit mellan kyrkan och finländare som löper risk för marginalisering. Människor med mycket låg inkomst, arbetslösa och studerande hade enligt enkäten en mer kritisk inställning än genomsnittet till kyrkans verksamhet och synlighet i samhället. Låginkomsttagare och arbetslösa är allt mer utsatta som en följd av åren med ekonomisk recession. För både dem och för studerande kan framtiden se dyster ut. Upplevelsen av att hamna på samhällets ytterkant har också tillspetsat attityderna mot kyrkan. De som hamnar på sidan ser inte kyrkan som en gemenskap som de hör till och som förmår ställa sig vid deras sida. Detta verkar vara fallet trots att hjälp till dem som lever i en ekonomiskt svår situation betonas i diakoniarbetet.

Välfärdstjänsterna är det fält där kyrkan aktivt påverkar samhället. Kyrkan i Finland har anor som sträcker sig över århundradena av att hjälpa utsatta. Enligt den lutherska regementsläran är människornas hjälpbehov ”här och

nu”, något som kan lösas med praktiska metoder. Således ska kyrkan handla aktivt i samhället för att svara på människornas behov, men huvudansvaret för att trygga samhällets välfärd och rättvisa ligger hos staten. Enligt den lutherska synen kan ett rättvist samhälle inte byggas endast på välgörenhet, utan ska skötas via offentligt stödda välfärdstjänster. Den lutherska kyrkan har i enlighet med denna princip i sina uttalanden och ställningstaganden stött välfärdsstaten och kritiserat nedskärningar i den. Ansvarsfördelningen ändras när tjänster som staten och kommunerna har tillhandahållit tidigare övergår till ett konkurrensutsatt fält. Detta innebär att kyrkan utsatt för ett tryck att produktifiera sina tjänster och bli avtalsbaserad tjänsteproducent. Social- och hälsovårdsreformen kommer att förutsätta tydligare service- och samarbetsavtal av kyrkan och församlingarna. Det är emellertid inte alls klart på vilket plan aktörer i kyrkan och församlingarna kan ingå sådana avtal. Ståndpunkten hos Kyrkostyrelsens styrgrupp är att produktionen av offentliga tjänster inte i första hand är församlingarnas, utan de kyrkliga stiftelsernas och organisationernas uppgift. Serviceproduktionen förutsätter att personalen har en mångsidig ekonomiförvaltnings- och serviceproduktionskompetens, och det är inte nödvändigtvis ändamålsenligt att använda kyrkans resurser till detta.

Kyrkans uppgift som samhällelig påverkare och förespråkare för de utsatta innebär också att man påpekar missförhållanden. Kyrkan är alltså inte enbart en aktör som erbjuder socialskydd i sista hand och betjänar välfärdsstaten, utan den ska också lyfta fram brister i det offentliga välfärdssystemet. Kyrkan kommer sannolikt att anvisas allt fler skuggområden i tjänsterna, där den önskas ta ansvar. Här måste kyrkan handla eftertänksamt, för att den inte ska behöva ta ett större ansvar än vad som är ändamålsenligt. I en allt hårdare samhällssituation håller kyrkans uppgift att hjälpa utsatta i varje fall på att understryks.

8.6 Delaktighet i samhällsdebatten

Under fyraårsperioden har kyrkan varit en aktiv samhällsdebattör. Det har anförts att kyrkans vikt som samhällsdebattör har ökat. De kyrkliga uttalandena i offentligheten har i huvudsak fokuserat på de frågor som kyrkans medlemmar har önskat att kyrkan ska ta upp: att försvara de utsatta, att diskutera livsvärderingar samt att lyfta fram missförhållanden i samhället.

Finländarna önskar inte att kyrkan ska blanda sig i politiken. Ofta är denna gräns dock otydlig. Ur kyrkans perspektiv är det dess uppgift att

ingripa i missförhållanden i samhället, om situationen kräver det. Kyrkan har allt oftare gjort inlägg som har haft en spänning i relation till statsmaktens åtgärder. Till exempel har kyrkan tagit kritiskt ställning till inriktningen av ekonomiska besparingar eller en striktare lagstiftning om invandring.

Kyrkans röst är dock inte enhällig. Under fyraårsperioden har detta synts särskilt i den offentliga debatten om könsneutrala äktenskap. De kyrkliga medierna har även i mycket större omfattning behandlat interna ärenden i kyrkan, även lärokonflikter med till exempel den västlaestadianska väckelserörelsen. En tydlig förändring under fyraårsperioden har varit att representanter för olika religioner tillsammans har uttryckt sina åsikter.

8.7 Delaktighet i möten

Strategin för Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland för åren 2016–2020 heter *En mötande kyrka*. Den lyfter upp möten med människor till en central tematik för kyrkans verksamhet. Såsom det tydligt har framgått av denna undersökning ligger den särskilda betydelse som tillskrivits möten i vardagen och mänskliga relationer i kärnan för den lutherska traditionen. I den lutherska reformationen antogs uppfattningen om Guds självutgivande kärlek som grunden för hela verkligheten. Enligt den förstås människan i första hand som mottagare av gåvor och vidareförmedlare av de gåvor som hon fått.⁵⁸⁶ Detta sker i jordiska handlingar och dagliga möten med människor bland vardagens skyldigheter.

Detta ger en stabil grund för att utveckla kyrkans verksamhet även i framtiden. Betydelsen av ett högklassigt möte är av största vikt när man försöker lösa frågor gällande integrering av invandrare och asylsökande. Församlingarna har särskilt under denna fyraårsperiod visat sin förmåga att reagera snabbt och ändamålsenligt på den exceptionellt snabba ökningen av antalet asylsökande under hösten 2015. Spektret av åskådningar i Finland kommer att bli allt bredare till följd av både invandring och finländarnas egna val. Av denna anledning är det motiverat att vidareutveckla olika på luthersk åskådning baserade sätt att förhålla sig till kulturell olikhet på ett praktiskt och mänskligt sätt, med sikte på expertis i att möta kulturer. Den ökade polariseringen i samhället på senare år har visat att det behövs kulturella brobyggare. De som har en luthersk åskådning har redan i många

586 Raunio 1999, 94.

avseenden en ställning som medlare mellan religionslösa finländare och religiösa kulturer som upplevs som hotfulla, något som kan vara en särskild styrka för kyrkan. Den senaste tidens utveckling har visat att attityderna till samhällsinstitutioner hos de finländare som löper risk att marginaliseras har skärpts. I denna undersökning har detta tagit sig uttryck som en större kritik än hos genomsnittet även mot kyrkan. Även om denna undersökning inte har kunnat ta upp de bakomliggande orsakerna till denna kritik, är det motiverat att anta att det är frågan om en allmän bitterhet som riktas mot alla institutioner som utövar offentlig makt. Den kan riktas mot såväl politiker och så kallade mainstreammedier som kyrkan. Också av denna anledning är det av största vikt att möta och lyssna till dessa människor. Endast genom att handla på ett sätt som stöder dem kan kyrkan skingra misstankar som bottnar i fientlighet mot alla ansiktslösa makthavare.

Bland finländarna överlag kan man också skönja ett drag där kyrkliga traditioner i sig uppskattas, men misstänksamheten ökar när traditionen uppfattas som en del av den offentliga makten. Därför är inställningen till riksdagens öppningsgudstjänst betydligt mer avog än inställningen till sommarsalmen på skolornas vårfester. Även frågan om en kyrka som strävar efter inflytande i samhället väcker misstankar bland finländarna. I allt detta kan man se en önskan om en låg maktdistans. Kyrkan förväntas vara en del av folket och dess traditioner, men inte nödvändigtvis en del av maktstrukturerna. Denna konstellation bör beaktas i frågor som gäller kyrkans synlighet och närvaro i offentligheten.

Undersökningen har visat att finländarna fortfarande är mycket öppna för de traditioner som kyrkan står för och dess praktiska verksamhet. Ett villkor är dock att kyrkan möter sina medlemmar som genuint jämlika partner. Behovet av personliga möten och att människors bekymmer hörs är fortfarande starkt, men om kyrkan tar formen av en auktoritet eller maktutövare, kan de avvisande reaktionerna vara starka. Överlag verkar det som att berättigandet för kyrkans verksamhet i hög grad vilar på samma grunder som det övriga medborgarsamhället. Därför är det av betydelse att ett tillräckligt antal frivilliga är verksamma i församlingarnas arbete. Även de är en bro för att möta många människogrupper. Att utbilda och handleda frivilliga är en viktig uppgift, där de anställdas kompetens måste stärkas. I kyrkan kan denna kompetens utvecklas genom att man tar lärdom från verksamheten i andra medborgarorganisationer som samordnar frivilligverksamheten. Hela fältet för frivilligverksamhet är ett centralt kunskapsområde för kyrkan, och kyrkan kan främja rutinerna inom detta område.

BILAGOR

Bilaga 1 Enkätmaterial som använts i undersökningen

Gallup Ecclesiastica (GE) 2015

Finländarnas religiositet, deltagande i församlingsverksamhet samt inställning till kyrkan, andliga frågor och religiösa samfund utreddes genom Gallup Ecclesiastica 2015-enkäten. Enkäten genomfördes av Taloustutkimus Oy på uppdrag av Kyrkans forskningscentral. Materialet samlades in via Taloustutkimus webbpanel som består av över 50 000 medlemmar. Panelisterna besvarade förfrågan via webben i en CAWI-miljö (Computer Aided Web Interview), som är skyddad med användarnamn och lösenord. För Gallup Ecclesiastica 2015-enkäten valdes en lämplig målgrupp enligt tillgängliga bakgrundsdata. Gruppen bestod av 15–79-årig finländsk befolkning (med undantag för Åland). En enkätinbjudan skickades till 19 119 personer och enkäten besvarades av 4 194 personer (21,9 %). För resultatanalysen viktades enkätmaterialet enligt ålder, kön, bostadsort och tillhörighet till ett religiöst samfund så att den motsvarade den 15–79-åriga befolkningen. Antalet observationer i det viktade materialet är 4 275. Felmarginalen är i genomsnitt cirka $\pm 1,5$ procentenheter (med konfidensgraden 95 %). Enkäten genomfördes 23.10–2.11.2015.

Församlingsenkät 2016 (B- och C-blanketterna)

Kyrkans forskningscentral genomförde våren 2016 en enkätförfrågan till församlingarna och de kyrkliga samfälligheterna som var avsedd för fyraårsberättelsen och samlade in uppgifter om församlingarnas och samfälligheternas verksamhet 2015 och under fyraårsperioden 2012–2015. Uppgifterna samlades in genom statistikblanketter för nio olika verksamhetsområden. Blanketterna omfattar det allmänna församlingsarbetet (B1), barn- och familjearbetet (B2), verksamheten med barn i skolåldern, konfirmander och ungdomar (B3), verksamheten med skolor och läroanstalter

(B4), diakonin och samhällsarbetet (B5), missionen och den internationella diakonin (B6), kommunikationen (B7), personalen, utvecklingen och förvaltningen (B8), de religiösa rörelsernas och organisationernas verksamhet samt invandrar- och vänförsamlingsverksamheten (B9). Information om de kyrkliga samfälligheternas verksamhet samlades in med motsvarande blanketter för de olika verksamhetsområdena (blanketterna C1–C9). Församlingsenkäterna skickades till sammanlagt 412 församlingar, och 411 församlingar svarade på alla blanketter. Samfälligheternas blanketter besvarades av alla de 32 kyrkliga samfälligheterna. Förfrågan genomfördes för första gången med elektronisk datainsamling.

Statistisk årsbok för kyrkan

Kyrkostyrelsens samlar årligen in uppgifter från alla församlingar och kyrkliga samfälligheter om deras befolkningsändringar, verksamhet och ekonomi. Uppgifter från församlingarna och de kyrkliga samfälligheterna samlas in med statistikblanketterna A3–A9. A-blanketterna behandlar allmänt församlingsarbete (A3), småbarnsfostran och ungdomsarbete (A4), diakoni (A5), mission (A6), församlingens ekonomi (A7), gravvårdsfonden (A8) samt skogsbruk och markanvändning (A9). Uppgifterna om befolkningsförändringar, ingångna äktenskap samt skriftskolor skickas från kyrkans gemensamma medlemsdatasystem Kirjuri till blanketterna A1, A2 och A4. Med blanketterna A12–A14 insamlas uppgifter från församlingarna om familjerådgivningen, samtalstjänsten och sjukhussjälavården. Dessa blanketter besvaras endast av de församlingar och enheter som har den verksamhet som efterfrågas på blanketterna. Uppgifterna för 2015 insamlades med elektroniska blanketter i januari–februari 2016.

Enkät till kyrkans anställda 2015 och Enkät till församlingarnas förtroendevalda 2015

Kyrkans forskningscentral genomförde hösten 2015 (12.11–1.12.2015) en enkät bland kyrkans anställda och en som riktade sig till församlingarnas och de kyrkliga samfälligheternas förtroendevalda, där man utredde de anställdas och förtroendevaldas uppfattningar om kyrkans utvecklingstrender. Enkäten för kyrkans anställda sändes till 3 746 slumpmässigt utvalda anställda, av vilka 1 390 personer (37,1 %) besvarade enkäten. Enkäten för församlingarnas

förtroendevalda sändes till 2 592 slumpmässigt utvalda förtroendevalda i församlingar eller kyrkliga samfälligheter. Av dem svarade 1 185 personer (45,7 %) på enkäten. Enkäten för kyrkans anställda och enkäten för församlingarnas förtroendevalda genomfördes på elektronisk väg.

Gallup Ecclesiastica 2011

Gallup Ecclesiastica-enkäten år 2011 genomfördes av TNS Gallup Oy på uppdrag av Kyrkans forskningscentral. Enkäten genomfördes första gången på elektronisk väg med hjälp av en elektronisk datainsamlingsplattform, TNS Gallup Forum, som vid enkättidpunkten bildades av cirka 40 000 finländska personer mellan 15 och 75 år (med undantag för Åland). En enkätinbjudan skickades till 7 663 personer och den besvarades av 4 930 personer (64,3 %). För analysen av materialet viktades undersökningsmaterialet enligt ålder, kön, bostadsort och tillhörighet till kyrkan så att urvalet motsvarade den 15-75-åriga befolkningen i Finland. Felmarginalen var i genomsnitt cirka $\pm 1,4$ procentenheter (med konfidensgraden 95 %). Datainsamlingen för undersökningen utfördes 18.11–2.12.2011.

Enkät till församlingar och kyrkliga samfälligheter 2012

För fyraårsberättelsen 2008–2011 samlade kyrkan under våren 2012 in uppgifter från församlingar och kyrkliga samfälligheter om deras verksamhet under den gångna fyraårsperioden. Uppgifterna samlades in med statistikblanketter för församlingar (B-blanketterna) och för kyrkliga samfälligheter (C-blanketterna).

Enkäter till församlingarnas anställda och förtroendevalda 2012

Senast de anställda och förtroendevalda i församlingarna tillfrågades om deras synpunkter på kyrkans utvecklingstrender var våren 2012. Enkäterna skickades till en grupp slumpmässigt utvalda anställda och förtroendevalda i församlingarna. Enkäten för anställda besvarades av 883 personer och enkäten för förtroendevalda av 482 personer.

Bilaga 2 Statistiska analysmetoder

Logistisk regressionsanalys (LRA)

I denna undersökning analyserades Gallup Ecclesiastica-enkätmaterialet med hjälp av statistiska multivariabelmetoder. Alla analyser utfördes med SPSS-programmet och de statistiska modeller som skapats med hjälp av programmet rapporteras i närmare detalj i tabellerna i bilaga 4.

Med hjälp av de statistiska modellerna kan man studera vilka slags faktorer som påverkar besvarandet av den fråga som studeras, när de andra faktorernas inverkan beaktas. Detta framgår ofta inte om man studerar direkta svarsfördelningar. Från de direkta fördelningarna kan det till exempel framgå att människor som har en kristen gudstro i genomsnitt skänker mer pengar till välgörenhet. Man känner emellertid till att de äldre åldersgrupperna i högre grad än de yngre tror på den kristna läran och att inkomstnivån i de äldre åldersgrupperna ofta är högre än i de yngre. Det kan alltså vara frågan om en skenbar inverkan som försvinner när ålderns eller inkomstnivåns inverkan elimineras. Med hjälp av modellerna kan man få reda på om de som tror på en kristen Gud ger mer pengar till välgörenhet oavsett ålder och inkomstnivå. Då ser man vilken den kristna gudstrons självständiga inverkan på donerandet är. På detta sätt är det alltså möjligt att på ett mer tillförlitligt sätt söka förklarande faktorer till de undersökta fenomenen och på ett mycket mer ingående sätt behandla orsakerna än genom att enbart jämföra svarsfördelningar med bakgrundsvariabler.

För den statistiska modelleringen användes i huvudsak logistisk regressionsanalys (LRA). Det är en statistisk metod där den beroende variabeln har två klasser (eller är en variabel med flera klasser, som har ändrats till en variabel med två klasser). Oberoende variabler kan däremot vara antingen kategoriska eller kontinuerliga variabler. Analysens idé är att åstadkomma koefficienter som beskriver hur mycket en ändring av en enhet i varje oberoende variabel ökar risken för att höra till den beroende variabelns målklass, när inverkan av alla andra variabler som tagits med i modellen har standardiserats. I exempelfallet som beskrivs ovan kan man utarbeta en beroende variabel, där respondenterna delas in i två grupper, människor som skänker mycket och människor som skänker litet. Med hjälp av LRA kan man utarbeta en modell som visar på vilket sätt en kristen gudstro inverkar på sannolikheten att höra till gruppen som skänker mycket, när olika

bakgrundsfaktorer som ålder, kön, bostadsort, inkomstnivå eller medlemskap i ett religiöst samfund beaktas.

Fördelen med LRA jämfört med många andra statistiska metoder är att den gör mindre krävande antaganden om de variabler som används. Den gör till exempel inga antagen om fördelningarna av de variabler som används i modellen. I många statistiska metoder är antagandet att oberoende variabler följer en normalfördelning, vilket ofta inte är fallet i samhällsvetenskapliga enkätundersökningar. LRA antar inte heller att resttermerna, dvs. residualvarianserna är lika stora (homoskedasticitet). Avsaknaden av dessa antaganden gör att LRA är en mindre sårbar metod än till exempel den oftare använda linjära regressionsanalysen.⁵⁸⁷ Det hävdas att användningen av LRA har ökat explosionsartat sedan 1990-talet inom många vetenskapsområden.⁵⁸⁸

I det förklarande forskningsupplägget var de viktigaste antagandena⁵⁸⁹ i den logistiska regressionsmodellen att (1) observationerna är oberoende av varandra (vilket automatiskt borde vara fallet i en enkätundersökning med slumpmässigt urval), (2) de oberoende variablerna inte korrelerar för mycket sinsemellan (multikollinearitet), (3) alla observationer borde inverka lika mycket på slutresultatet, dvs. materialet får inte innehålla enskilda observationer med oproportionerligt stort inflytande (s.k. outliers), (4) logit-funktionen, med vilken värden för den beroende variabeln prognostiseras, är linjär i relation till förklarande faktorer,⁵⁹⁰ (5) det inte finns någon kvalitativt avvikande samverkan mellan de oberoende variablerna,⁵⁹¹ (6) datamatrixen ska vara tillräckligt full (modelleringen lyckas inte om det i någon oberoende variabel finns klasser där det inte finns tillräckligt med observationer för att bygga modellen).

587 LRA är i själva verket en icke-parametrisk motsvarighet till linjär regressionsanalys.

588 Hosmer & Lemeshow 2000, ix.

589 I vissa forskningsupplägg som använder LRA är strävan att prognostisera huruvida vissa fall med bestämda egenskaper ingår i målklassen. Då är det ofta mycket mer kritiskt att samtliga antaganden i modellen förverkligas och att modellens specificering är klanderfri samt att till exempel irrelevanta variabler har tagits bort. I förklarande upplägg kan däremot information om att en viss variabel inte påverkar målet också vara en viktig uppgift. Därför är listan här intill anpassad efter de krav som ställs i litteraturen särskilt med tanke på det förklarande forskningsupplägget. För mer information om antaganden och diagnostik i LRA, se Menard 2002, 67–91; Osborne 2015, 85–116.

590 Många interaktioner observerade i vetenskapen är icke-lineära, såsom avståndets inverkan på ljusstyrkan. Med logit avses en naturlig logaritm för den beroende variabelns värde, vilken används i en logistisk regressionsekvation av beräkningsmässiga orsaker.

591 Med andra ord är antagandet att de olika variablernas verkningar är enkelt additiva. Med samverkan eller interaktion avses att variablerna har en annan verkan när de förenas med varandra än när de står ensamma. Till exempel har alkohol och vissa lugnande läkemedel en egen förutsägbar verkan på människan; när de används tillsammans kan effekten vara dramatiskt annorlunda och oförutsägbar. I undersökningar om föreställningar och värden rapporteras sådana kvalitativt nya samverkningar sällan.

Vid modelleringen gjordes en linjär regressionsanalys med motsvarande variabler, där det var möjligt att kontrollera en eventuell multikollinearitet (antagande 2) enligt VIF- och tolerance-värdena, och inga sådana problem upptäcktes i modellerna. För granskningen av oproportionerligt inflytelserika observationer sparades deras standardiserade residualer tillsammans med modellerna. I dessa granskades om det fanns eventuella outliers, dvs. residualer vars egenvärde är tre (3) eller mera. I regel var modellernas antaganden rörande residualer i ordning. I några modeller, där nämnda outliers påträffades, var överskridningarna dock i allmänhet mycket små. Den största residual som iaktogs vid granskningen av modellerna hade egenvärdet 3,633.

Antagandena 4 och 5 granskades inte separat. Det ansågs inte vara motiverat att granska linearitetsantagandet i logit-funktionen, eftersom det på grund av en tidigare undersökning inte fanns skäl att misstänka starka olinjära samband mellan oberoende och beroende variabler. LRA är inte heller särskilt sårbar när det gäller brott mot detta antagande, och många författare anser att LRA inte ens kräver att ett sådant antagande uppfylls.⁵⁹² Dessutom var många av de använda bakgrundsvariablerna kategoriska, vilket gör att detta problem avlägsnas automatiskt. Utifrån tidigare undersökningar fanns det inte skäl att misstänka någon interaktionsverkan, att det var frågan om sambanden mellan olika variabler som mäter värderingar och religiositet. Således blir avslöjandet av sådana samband ett ämne för senare undersökningar.

Vi försökte kontrollera att antalet observationer var tillräckligt i datamatiserna (antagande 6) när modellerna gjordes och omkoda eller avlägsna variabler som upptäcktes vara problematiska, om modellen inte blev lämplig. Hur klasserna bildats anges separat vid varje analys.

I samband med modellerna anges även modellens lämplighet, klassificeringsförmåga, modellens förklaringsgrad (Nagelkerke R^2), samt antalet observationer i modellen, N . Med modellens lämplighet avses huruvida de prognosvärden som modellen ger avviker från de observerade värdena på ett statistiskt signifikant sätt. Om testvärdet (Hosmer & Lemeshow-testets p -värde) är under 0,05, avviker den prognos som modellen ger på ett statistiskt signifikant sätt från de observerade värdena och modellen är inte lämplig. Klassificeringsförmågan anger hur många procent av observationerna modellen klassificerar korrekt. Resultaten från den logistiska regressionsanalysen tolkades utifrån de riskkoefficienter som modellen producerat och deras statistiska signifikans. Riskkoefficienterna

592 T.ex. Nummenmaa 2004, 320.

(e^B) visar hur mycket en ändring av en enhet eller klass ökar risken, dvs. s.k. odds att höra till den beroende variabelns målklass. Riskkoefficienten beskriver alltså en ändring i oddsen. Odds är å sin sida ett sätt att uttrycka sannolikhet. Odds för en sak fås genom att man dividerar antalet med vilket saken kan hända med antalet med vilket saken inte kan hända. Till exempel i en speltärning är oddset för att få nummer sex $1/5 = 0,20$ och oddset för ett jämnt nummer $3/3 = 1$. Oddset kan variera mellan noll och oändligt. Om oddset är 1, är motsvarande sannolikhet 0,50. Om riskkoefficienten är 1, innebär det att oddset inte ändras på något sätt med olika värden för den oberoende faktorn. I analysstabellen har mindre riskkoefficienter än ett angetts som en invers ($1/x$) för att underlätta jämförelsen av storleksklassen. Med andra ord anger upphöjda tal (x^{-1}) att variabeln korrelerar negativt med den beroende variabeln och en ökning med en enhet minskar risken att höra till den beroende klassen. Vid tolkningen av riskkoefficienter gäller det att komma ihåg att de inte är direkt jämförbara, eftersom kodningen av oberoende variabler påverkar koefficienterna.⁵⁹³ Varje risktal anger den självständiga förklaringsstyrkan av den aktuella variabeln, när alla andra faktorer som tagits med i modellen har beaktats, dvs. standardiserats. Variablerna med fet stil är statistiskt signifikanta på konfidensgraden 95 procent.

Litteratur

Hosmer, David W. & Lemeshow, Stanley

2000 Applied Logistic Regression. 2nd edition. New York, NY: John Wiley & Sons.

Menard, Scott

2002 Applied Logistic Regression Analysis. 2nd edition. Quantitative Applications in the Social Sciences 106. London: SAGE.

Nummenmaa, Lauri

2004 Käyttätymistieteiden tilastolliset menetelmät. Helsingfors: Tammi.

Osborne, Jason W.

2015 Best Practices in Logistic Regression. London: SAGE.

⁵⁹³ Det skulle ha varit möjligt att göra koefficienterna jämförbara genom att standardisera de kontinuerliga variablerna. Detta skulle å andra sidan ha försvårat den intuitiva tolkningen av koefficienterna, då skalorna för de ursprungliga variablerna tas bort.

Bilaga 3 Bakgrundsvariabler, summavariabler och dummyvariabler om attityder och uppfattningar

Bakgrundsvariabler som använts i analyser av Gallup Ecclesiastica 2015-materialet

Vid analyserna har vi som bakgrundsvariabler använt respondentens kön, generation, utbildningsnivå, bostadsort, ställning på arbetsmarknaden samt tillhörighet till religiöst samfund. För den logistiska regressionsanalysen klassificerades respondenterna efter ålder i personer födda på 1930–1940-talen, 1950-talet, 1960–1970-talen och 1980–1990-talen. Vid multiklassificeringsanalysen användes respondenternas åldersklasser 15–24-åringar, 25–34-åringar, 35–49-åringar, 50–64-åringar och 65–79-åringar. Respondenternas utbildningsnivå klassificerades i tre olika klasser för analyserna: grundnivå, mellannivå och högre nivå. Klassen med personer som genomgått utbildning på grundnivå omfattar personer som genomgått grundskolan samt personer som genomgått folkskolan. Klassen med personer som genomgått utbildning på mellannivå omfattar personer som genomgått yrkesskola, teknisk skola eller handelsskola eller gymnasium. Klassen med personer som genomgått utbildning på högre nivå omfattar personer som genomgått utbildning på institutnivå, yrkeshögskola eller universitet eller någon annan högskola. Respondenterna kategoriserades utifrån hushållets inkomstnivå i låginkomsttagare, medelinkomsttagare och höginkomsttagare. I klassen för låginkomsttagare är respondentens årsinkomster under 20 000 euro per år, i klassen för medelinkomsttagare 20 000–60 000 euro per år och i klassen för höginkomsttagare över 60 000 euro per år. Bostadsorten klassificerades i fyra olika klasser: Helsingfors, annan stad med över 50 000 invånare, liten stad (under 50 000 invånare) och landskommun (kommun). Respondenterna klassificerades utifrån deras ställning på arbetsmarknaden i två klasser, arbetslösa och övriga. I klassen övriga ingår företagare, personer i ledande ställning, andra högre tjänstemän och sakkunniga, tjänstemän, arbetstagare, jordbrukare, studerande och skolelever, pensionärer samt hemmamammor och hemmapappor.

I analyserna användes som bakgrundsvariabler även respondentens tillhörighet till ett religiöst samfund. Respondenterna indelades enligt tillhörighet till religiöst samfund antingen som medlemmar i evangelisk-lutherska kyrkan, medlemmar i något annat religiöst samfund eller inget medlemskap i något religiöst samfund. För respondentens tillhörighet till ett

religiöst samfund användes i analysen även ett annat klassificeringssätt, där respondenterna klassificerades i två i stället för tre klasser enligt huruvida respondenten hörde till något religiöst samfund (evangelisk-lutherska kyrkan eller något annat religiöst samfund) eller inte hörde till något religiöst samfund.

Religiositetsvariabler som använts vid analyserna

Variabeln för att mäta böneaktivitet bildades av enkätfrågan "Och hur ofta... Ber du". Respondenterna skulle bedöma sin böneaktivitet mellan alternativen "Dagligen", "Minst en gång i veckan", "Några gånger i månaden", "Minst en gång om året", "Mer sällan än en gång om året" eller "Aldrig". Skalan för variabelns svarsalternativ inverterades så att ett större värde för variabeln beskriver en ökad böneaktivitet (1 = aldrig, 6 = dagligen).

Summavariabeln som mäter antagande av den kristna läran bildades av påståenden som gäller respondenternas tro på olika saker. Respondenterna skulle bedöma påståendena till frågan "I vilken mån tror du på följande saker?", där de 11 sinsemellan bäst korrelerande variablerna användes för att bilda summavariabeln: (1) "En Gud som är god", (2) "Gud har skapat allting", (3) "Gud hör bön", (4) "Jesus är en historisk person", (5) "Jesus har uppstått från de döda", (6) "Jesus sonade människans synder genom sin död", (7) "Jesus är Guds son", (8) "Änglar finns", (9) "Djävulen existerar", (10) "Det goda och det onda får till sist ut sin lön" och (11) "Jesu undervisning och livsråd lämpar sig som livsråd i vår tid". Respondenterna bedömde påståendena på en fyragradig likertsskala. Vid analyskedet inverterades variablernas skala så att ett större värde för variabeln beskriver ett stöd för uppfattningar som hör till den kristna läran (1 = jag tror inte alls, 4 = jag tror fullt och fast). Cronbachs alfa för summavariabeln fick värdet .97.

Den kyrkliga orienteringen utreddes med en uppsättning frågor, där respondenternas åsikter på 25 påståenden efterfrågades. Påståendena är: "Kyrkan ska..." (1) "Allt mer fokusera på sina andliga uppgifter", (2) "Tala mer öppet om missförhållandena i samhället", (3) "Allt mer fokusera på att hjälpa de utsatta", (4) "I samhällsdebatten starkare höja sin röst för de utsatta", (5) "Allt mer stödja invandrare", (6) "Starkare ta ställning för familjernas välmående", (7) "Hjälpa asylsökande oavsett deras religion", (8) "Öka samarbetet med andra kyrkor", (9) "Öka samarbetet med andra religiösa samfund", (10) "Tydligare hålla sig till Bibelns lära", (11) "Delta mer kraftfullt i debatten om livsvärden", (12) "Bättre än i dag stödja det fostrande

arbetet i skolan", (13) "Öka hjälpen till de fattiga i tredje världen", (14) "Vara tolerantare mot sexuella minoriteter", (15) "Modigare förnya sin lära i ljuset av nuvarande kunskap", (16) "Vara öppnare för karismatiska fenomen (healing, profeterande)", (17) "Mer aktivt sprida det kristna budskapet i hemlandet", (18) "Erbjuda fler möjligheter till frivilligarbete", (19) "Vara öppnare för andligt sökande", (20) "Bättre föra fram sina egna tjänster på internet", (21) "Tala modigare om Gud", (22) "Erbjuda sina medlemmar större beslutanderätt i kyrkans ärenden", (23) "Effektivisera sin verksamhet ekonomiskt och administrativt", (24) "Sträva efter att bli en mer inflytelserik aktör i samhället" och (25) "Rikta sina tjänster enbart till medlemmar som betalar kyrkoskatt". Med hjälp av en faktoranalys bildades summavariabler av variablerna. Summavariablerna beskriver den kyrkliga orienteringen på olika sätt.

Summavariabeln som mäter respondenternas konservativa religiositet bildades av påståendena 1, 10, 14, 15 och 17 om den kyrkliga orienteringen. Variablerna 14 och 15 tolkades så att en annan åsikt än påståendet betyder en starkare konservativ inställning. Värdena på likertskalan för variablerna 1, 10 och 17 inverterades så att ett större värde för alla fem variabler innebär att respondenten har en starkare syn på kyrkans konservativa roll (1 = helt av samma åsikt, 5 = helt av annan åsikt). Cronbachs alfa för summavariabeln som mäter konservativ religiositet var .83.

Variabeln som mäter traditionell äktenskapsuppfattning bildades av frågan som kartlade respondenternas åsikt om kyrkans handlande efter att den nya äktenskapslagen trätt i kraft. Respondenterna ställdes frågan "År 2017 träder en ny könsneutral äktenskapslag i kraft i Finland som inte tar ställning till de äkta makarnas kön. Hur anser du att kyrkan borde agera därefter?" Variabeln för traditionell äktenskapsuppfattning kodades för analyserna som en dummyvariabel med två värden så, att variabeln får värdet ett om respondenten på påståendet "Kyrkan bör fortsättningsvis bara viga en man och en kvinna till äktenskap" har svarat "Helt av samma åsikt" eller "Delvis av samma åsikt". I andra fall får dummyvariabeln värdet noll. Variabelvärdet ett betyder alltså att respondenten har en traditionell uppfattning om äktenskapet.

Summavariabeln som mäter religiös fostran bildades av nio påståenden om religiositet i barndomshemmet, vilka respondenterna skulle besvara med "Ja", "Nej" eller "Vet inte". På frågan "Vilka av följande påståenden lämpar sig för att beskriva ditt barndomshem?" framförs påståendena (1) "I mitt barndomshem talade vi om religion", (2) "Jag fick lära mig att be aftonbön som

barn", (3) "Jag tycker att jag fick en religiös fostran hemma", (4) "Barnen gick i söndagsskola eller i församlingens klubb", (5) "I mitt barndomshem läste vi bordsbön", (6) "I mitt barndomshem gick vi regelbundet i gudstjänsten", (7) "I mitt barndomshem gick vi i julkyrkan", (8) "I mitt barndomshem syntes inte religionen" och (9) "I mitt barndomshem rådde en negativ inställning till religion". För analysen kodades variablerna 1–7 så att svaret "Ja" får värdet ett, i andra fall får variabeln värdet noll. Variablerna 8–9 kodades inverterat, dvs. "Ja"-svaret får värdet noll, i annat fall får variabeln värdet ett. Kodningen av variablerna inverterades i dessa två variabler för att alla variabler vid beräkningen av summavariabeln på detta sätt anger religiositeten i barndomshemmet på samma sätt, dvs. antingen fanns det en religiös fostran i barndomshemmet eller så fanns det inte. Summavariabeln för religiös fostran får värden mellan 0 och 9. Ett större värde för summavariabeln betyder en aktivare religiositet i barndomshemmet.

Variabeln som beskriver medlemskap i väckelserörelse bildades av frågan "Hör du till någon av väckelserörelserna som verkar inom evangelisk-lutherska kyrkan (t.ex. pietism, laestadianism, SLEF/SLEY)." Respondenterna skulle bedöma sitt medlemskap enligt fem olika alternativ: "Ja, engagerat", "Ja, oengagerat", "Nej, men det finns influenser i mitt tankesätt", "Nej" eller "Vet inte". Variabeln kodades som en dummyvariabel med två värden så att variabeln får värdet ett om respondenten har valt alternativet "Ja, engagerat" eller "Ja, oengagerat". I andra fall får variabeln värdet noll. Värdet ett för variabeln betyder att respondenten hör till någon väckelserörelse.

Bland de variabler som beskriver en persons religiösa identitet användes vid analyserna en variabel som beskriver respondentens religionslöshet. Variabeln som mäter religionslöshet bildades som en dummyvariabel med två värden så att variabeln får värdet ett, när respondenten svarat "Ja" på frågan "Anser du att du är... En religionslös person". Variabeln får värdet noll, om respondenten har valt "Nej" eller "Vet inte". Värdet ett för variabeln betyder att personen har en religionslös identitet.

Respondenternas deltagande i gudstjänster utreddes med frågan "Hur ofta deltar du i... Gudstjänst". Respondenterna bedömde sitt deltagande genom att välja ett av alternativen "Minst en gång i veckan", "Minst en gång i månaden", "Några gånger om året" eller "Minst en gång om året", "Mer sällan än en gång om året" eller "Inte alls under de senaste åren".

Variabelns skala inverterades så att ett större värde för variabeln betyder ett aktivare deltagande i gudstjänster (1 = inte alls under de senaste åren, 6 = minst en gång i veckan).

Attitydvariabler som använts vid analyserna

Summavariabeln som beskriver nationell stolthet bildades för frågan "I vilken utsträckning är du av samma eller avvikande åsikt i fråga om följande påståenden?" och sex olika påståenden: (1) "Det är ett nöje och ett privilegium att vara finländare", (2) "Jag är hellre finsk medborgare än medborgare i något annat land", (3) "Finland är allmänt taget ett bättre land än de flesta andra länder", (4) "Världen skulle vara en bättre plats att leva i, om människor i andra länder skulle vara mer lika finländarna", (5) "Man ska vara på sitt eget lands sida, även när det har fel" och (6) "Det är omöjligt att bli helt finländsk om man inte antar finländska seder och traditioner". Respondenterna bedömde sitt förhållningssätt till påståendena på en femgradig likertskala, som för analysen inverterades så att ett större värde för variabeln betyder en starkare nationell stolthet hos respondenten (1 = helt av annan åsikt, 5 = helt av samma åsikt). Cronbachs alfa för summavariabel för nationell stolthet fick värdet .78.

Summavariabeln för lutherdom bildades av nio sinsemellan bäst korrelerande påståenden, vilka gäller respondenternas uppfattningar om lutherdom och lutherska lärosatser. Respondenterna fick frågan "Vad anser du om följande påståenden?": (1) "Psalmsångstraditionen bör värnas", (2) "Nåden vänder människans blick från den egna bristfälligheten till att tjäna andra människor", (3) "Man bör inte driva sitt eget intresse utan sträva efter det gemensamma goda", (4) "Var och en måste bära ansvar för andra människor", (5) "Gud visar omsorg om oss i skepnad av en ordentlig make, pålitliga grannar och goda vänner", (6) "Genom att arbeta förverkligar människan sitt kall", (7) "Var och en har en skyldighet att arbeta", (8) "Människan har inget som hon inte har fått som gåva" och (9) "Föräldrarna bör se till att deras barn får en kristen fostran". Respondenterna bedömde påståendena på en femgradig likertskala. För analysen inverterades skalan, då ett större värde för variabeln betyder ett starkare engagemang i lutherdomen och uppfattningar som rimmar med den lutherska läran (1 = helt av annan åsikt, 5 = helt av samma åsikt). Av påståendena bildades en summavariabel för lutherdomen, för vilken Cronbachs alfa beräknades till .84.

Om lutherdomen användes vid analyserna även en annan summavariabel som bildades på samma sätt som den ovan beskrivna variabeln, men som inte innehöll variabler om arbete. I den alternativa summavariabeln för lutherdom ingick alltså inte påståendena (6) "Genom att arbeta förverkligar människan sitt kall" eller (7) "Var och en har en skyldighet att arbeta", vilka beskriver

lutherska uppfattningar och lärosatser. Denna summavariabel för lutherdom användes i analyser där den beroende variabeln var ett påstående gällande arbete. Cronbachs alfa som beräknades för den alternativa summavariabeln för lutherdom fick värdet .84.

Nyandligheten mättes i analyser med en summavariabel som bildades av åtta variabler som beskriver alternativa trosföreställningar hos nyandliga och som bäst korrelerar med varandra. Respondenterna ombads bedöma påståenden om nyandlighet genom frågan "Nedan följer flera påståenden. I vilken mån är du av samma eller annan åsikt?". Respondenterna bedömde påståendena på en femgradig likertskala, som för analysen inverterades så att ett större värde för variabeln betyder starkare nyandliga föreställningar (1 = helt av annan åsikt, 5 = helt av samma åsikt). De variabler som användes vid bildandet av summavariabeln var (1) "Det finns osynliga världar eller varelser som verkar i vår värld", (2) "Andliga medier eller kanaliserare kan förmedla kunskap åt oss från den osynliga världen", (3) "Det finns helande energi i stenar och kristaller", (4) "Alternativa terapier och metoder för personlig utveckling kan hjälpa oss bli helare människor", (5) "Mänskligheten är på väg in i en ny tidsålder som präglas av kärlek, osjälviskhet och kreativitet", (6) "Allt som existerar är en del av en andlig och gudomlig verklighet som är närvarande överallt", (7) "Varje människa ska genom att lita på sitt inre finna sin egen väg, även om hon blir avfärdad i samhället" och (8) "När vi avstår från en materialistisk livsstil kommer samhällets ekonomiska och sociala strukturer att förändras". Cronbachs alfa för summavariabeln fick värdet .81.

Maktorienteringen⁵⁹⁴ kartlades i enkäten med frågan "Nedan följer en rad påståenden om vilka du kan vara av samma eller annan åsikt. Svara genom att mellan alternativen 1–7 välja den som bäst motsvarar din åsikt. Kom ihåg att din första reaktion på påståendet ofta är den mest exakta." Summavariabeln som mäter maktorienteringen bildades av nio olika påståenden: (1) "Vissa människogrupper är helt enkelt mindre värda än andra", (2) "Ingen människogrupp borde härska i samhället", (3) "För att få vad man vill ha är det ibland nödvändigt att använda styrka mot andra människogrupper", (4) "Att vissa människogrupper har fler möjligheter i livet är helt OK", (5) "Vi borde försöka göra inkomsterna så jämlika som möjligt", (6) "Det är sannolikt en bra sak att vissa människogrupper är på samhällets topp och andra på dess botten", (7) "Ibland måste andra människogrupper hållas i den ställning där

⁵⁹⁴ Social Dominance Orientation (SDO) är en indikator utvecklad av socialpsykologerna Jim Sidanius och Felicia Pratto, om vilken en begränsad frågeuppsättning på nio påståenden användes.

de hör hemma", (8) "Vi borde göra vad vi kan för att alla människogrupper ska ha jämlika levnadsförhållanden" och (9) "Vi skulle ha mindre problem om vi bemötte människor mer jämlikt". Respondenterna skulle bedöma påståendena på en sjugradig likertskala. En avvikande åsikt till påståendena 2, 5 och 8 tolkades som stöd för ojämlikhet. Värdet för variablerna 1, 3, 4, 6 och 7 inverterades så att ett större värde för variabeln betyder ett starkare stöd för ojämlikhet (1 = helt av annan åsikt, 7 = helt av samma åsikt). På så sätt beskriver samtliga variabler som kartlägger maktorienteringen ändringar i stödet för ojämlikhet på samma sätt. Cronbachs alfa för summavariabeln som beskriver stödet för ojämlikhet fick värdet .83.

Inställningen till kyrkans närvaro i offentliga institutioner mättes med en summavariabel som bildades av respondenternas inställning till 11 olika frågor. Respondenterna fick frågan "Hur förhåller du dig till följande?": (1) "Religionsundervisning i skolor", (2) "Kristet program på skolornas julfester", (3) "Att sjunga sommarsalmen Den blomstertid på skolornas vårfester", (4) "Morgonsamling som hålls av församlingens representant i skolan", (5) "Församlingen som arrangerar av eftermiddagsklubbar för skolelever", (6) "Militärprästers närvaro i försvarsmakten" (7) "Fängelseprästers närvaro i fängelserna", (8) "Sjukhusprästers närvaro på sjukhusen", (9) "Rundradions andliga program (t.ex. TV- och radioandakter)", (10) "Riksmötets ekumeniska öppnings- och avslutningsgudstjänster" och (11) "Festgudstjänsten på självständighetsdagen på tv". Respondenterna skulle bedöma sin inställning till olika frågor på en femgradig likertskala. Variablernas värden inverterades för analysen så att ett större värde för variabeln innebär en ökning i den positiva inställningen (1 = mycket negativt, 5 = mycket positivt). Cronbachs alfa för den summavariabel som bildades av svaren fick värdet .96.

Föreningsaktiviteten utreddes i Gallup Ecclesiastica-enkäten genom att respondenterna ombads bland fyra alternativ välja det som bäst beskriver deras medlemskap och deltagande i verksamheten i 12 olika föreningar under det gångna året. Respondenterna fick frågan "Är du medlem i någon av följande föreningar eller har du deltagit i deras verksamhet under det gångna året?". De föreningar vars medlemskap respondenterna skulle ange är (1) "Boendeförening eller byalag", (2) "Hobbyklubb eller hobbyförening (t.ex. hantverk, matlagning)", (3) "Förening för humanitär hjälp eller välgörenhet", (4) "Organisation för utvecklingssamarbete eller mänskliga rättigheter", (5) "Naturskydds- eller miljöorganisation", (6) "Fackförening", (7) "Ungdomsarbete (scoutförening, ungdomsförening osv.)", (8) "Politiskt parti eller förening", (9) "Religiös förening (annan än ev.luth. församling)",

(10) "Konst-, musik- eller kulturförening", (11) "Förening inom social- eller hälsovård" och (12) "Annan förening eller organisation". Alternativen som beskriver medlemskap på varje punkt var "Jag är inte medlem och har inte deltagit i verksamheten", "Jag är medlem men har inte deltagit i verksamheten", "Jag har deltagit i verksamhet som föreningen arrangerat" och "Vet inte". För att bilda en summavariabel kodades svarsalternativen till dummyvariabler med två värden så att variabeln får värdet ett, om svararen uppgav sig vara medlem eller har deltagit i föreningens verksamhet. I andra fall får variabeln värdet noll. Summavariabeln som beskriver föreningsaktivitet bildades genom att dummyvariablerna räknades samman, vilket gör att summavariabeln får värden mellan 0 och 12 (medlemskap eller deltagande i högst 12 olika föreningar). Ett större värde för variabeln betyder en större föreningsaktivitet.

I likhet med föreningsaktiviteten mättes även respondenternas deltagande i välgörenhet. Deltagandet i välgörenhet utreddes med sex olika påståenden, för vilka respondenterna fick frågan: "Har du under det gångna året skänkt pengar till hjälpobjekt eller försökt påverka allmännyttiga frågor på något av följande sätt?". Påståendena som kartlägger välgörenhet är (1) "Jag understöder en välgörenhetsorganisation regelbundet (t.ex. månatligen en viss summa rakt från kontot)", (2) "Jag deltog i en årlig insamling (t.ex. Gemensamt ansvar, Utjämningsdagen, Hungerdagen)", (3) "Jag gav pengar eller annat bidrag till någon organisations katastrofhjälp", (4) "Jag undertecknade en vädjan/adress för en allmännyttig sak", (5) "Jag deltog i en opinionsyttring" och (6) "Jag förmedlade information om hjälpverksamhet eller hjälpkampanj". Frågorna skulle besvaras med "Ja", "Nej" eller "Vet inte". För beräkning av summavariabeln kodades svarsalternativen så att variabeln får värdet ett om respondenten har svarat "Ja" på frågan. I andra fall får variabeln värdet noll. När summavariabeln för välgörenhet bildades, räknades variablerna samman. Summavariabeln får då värden mellan 0 och 6. Ett större värde för variabeln betyder en större aktivitet i frågor rörande välgörenhet, hjälp och påverkan.

Summavariabeln för religionskritik bildades av 8 påståenden, vilka respondenterna skulle bedöma på en femgradig likertskala 1 = synnerligen positivt, 5 = synnerligen negativt. Påståenden som beskriver religionskritik gäller respondenternas inställning till påståendena i frågan "Hur förhåller du dig till att ha någon av följande samlingslokaler i ditt eget bostadsområde?". De samlingslokaler som beaktades när summavariabeln bildades och som respondenternas skulle bedöma sin inställning till: (1) "Jehovas vittnens rikets sal", (2) "Pingstförsamlings samlingsal", (3) "Islamisk moské",

(4) "Judisk synagoga", (5) "Buddhistiskt tempel", (6) "Hare Krishna-tempel", (7) "Læstadianska väckelserörelsens bönehus" och (8) "Mormonernas församlingslokal". Till summavariabeln valdes variabler som bäst korrelerar sinsemellan bland de variabler som beskriver en negativ inställning till religion. Cronbachs alfa för den summavariabel som bildades av svaren var .91. För analyserna skapades även tre dummyvariabler gällande huruvida respondenterna känner muslimer eller medlemmar av andra trossamfund, medlemmar av kristna minoritetskyrkor och invandrare. Respondenterna fick frågan "Hur många personer som tillhör följande grupper känner du personligen? Här avses människor som du skulle beskriva som tidigare eller nuvarande vänner, bekanta, grannar, arbetskamrater e.d." De efterfrågade grupperna som användes i analyserna var "Muslimer", "Medlem av kristen minoritetskyrka (t.ex. ortodoxa, pingstvänner)", "Medlem av något annat trossamfund" och "Invandrare". Bekantskap med muslimer och medlemmar av andra trossamfund undersöktes i samma variabel. Variablerna kodades till dummyvariabler med två värden så, att variabeln får värdet ett om personen svarade "Jag känner en eller två", "Jag känner några" eller "Jag känner många". När respondenten svarade "Jag känner ingen" eller "Vet inte" får variabeln värdet noll. Dummyvariabelns värde ett anger alltså att respondenterna känner människor som hör till den efterfrågade gruppen.

Bilaga 4 Analystabeller

Tabell 1.1

Logistisk regressionsanalys: de som anser det sannolikt att de kommer att utträda ur kyrkan.

Beroende variabel: "Har du tänkt på att utträda ur evangelisk-lutherska kyrkan?" Den studerade klassen bildas av dem som har valt svarsalternativet "Jag kommer sannolikt gång att utträda ur kyrkan".		
Oberoende variabler		Riskkoefficient (e^ß)
Kön	Man (referensgrupp: kvinna)	1,77⁻¹
Generation	Födda på 1930–1940-talen	(referensgrupp)
	Födda på 1950-talet	3,60
	Födda på 1960–1970-talen	4,16
	Födda på 1980-1990-talen	6,71
Utbildningsnivå	Grundnivå	(referensgrupp)
	Mellannivå	4,18⁻¹
	Högre nivå	2,95⁻¹
Inkomstnivå	Låginkomsttagare (< 20 000 e/år)	(referensgrupp)
	Medelinkomsttagare	1,08 ⁻¹
	Höginkomsttagare (> 60 000 e/år)	1,65 ⁻¹
Bostadsort	Helsingfors	(referensgrupp)
	Stad över 50 000 inv.	1,56
	Liten stad	1,86
	Landskommun	1,49
Arbetslöshet	Arbetslös (referensgrupp: övriga)	1,13
Religiositet	Böneaktivitet (1–6)	1,18 ⁻¹
	Engagemang i den kristna läran (1–4)	1,81⁻¹
	Konservativ religiositet (1–5)	1,95
	Traditionell äktenskapssyn (referensgrupp: annan uppfattning)	1,45 ⁻¹
	Religiös fostran (0–9)	1,11
	Medlemskap i väckelserörelse (referensgrupp: icke-medlemmar)	1,96
	Religionslös person (referensgrupp: andra)	5,07
	Deltagande i gudstjänster (1–6)	1,12
Attitydvariabler	Nationell stolthet (värden 1–5)	1,16 ⁻¹
	Lutherdom (värden 1–5)	2,26⁻¹
	Nyandlighet (värden 1–5)	1,12
	Social maktorientering (värden 1–7)	1,08 ⁻¹
	Positiv inställning till kyrkans närvaro i offentliga institutioner (värden 1–5)	1,85⁻¹
	Föreningsaktivitet (värden 0–12)	1,10 ⁻¹
	Välgörenhet (värden 0–6)	1,01
	(Standardterm)	7,27
Förklaringsgrad	Nagelkerke R ²	0,44
Klassificeringsförmåga	(Hur många procent av observationerna modellen klassificerar korrekt)	95,2
Modellens lämplighet	Hosmer & Lemeshow-testets p-värde	0,294
N		2 648

Tabell 2.1

Logistisk regressionsanalys: De som är av samma åsikt med påståendena om lutherdom.

Beroende variabel: Summavariabel som bildats av variabler gällande lutherdom, inklusive arbetsvariablerna. Den studerade klassen bildas av dem för vilka lutherdom-summavariabeln får värdet fyra (4) eller mer.

Oberoende variabler		Riskkoefficient (e^B)
Kön	Man (referensgrupp: kvinna)	1,00
Generation	Födda på 1930–1940-talen Födda på 1950-talet Födda på 1960–1970-talen Födda på 1980–1990-talen	(referensgrupp) 1,16 ⁻¹ 2,31 ⁻¹ 1,39 ⁻¹
Utbildningsnivå	Grundnivå Mellannivå Högre nivå	(referensgrupp) 1,37 ⁻¹ 1,23 ⁻¹
Inkomstnivå	Låginkomsttagare (< 20 000 e/år) Medelinkomsttagare Höginkomsttagare (> 60 000 e/år)	(referensgrupp) 1,37 1,61
Bostadsort	Helsingfors Stad över 50 000 inv. Liten stad Landskommun	(referensgrupp) 1,11 1,06 1,16 ⁻¹
Arbetslöshet	Arbetslös (referensgrupp: övriga)	1,01 ⁻¹
Tillhörighet till religiöst samfund	Evangelisk-lutherska kyrkan Annat religiöst samfund Hör inte till ett religiöst samfund	(referensgrupp) 1,36 1,20 ⁻¹
Religiositet	Böneaktivitet (1–6) Engagemang i den kristna läran (1–4) Konservativ religiositet (1–5) Traditionell äktenskapssyn (referensgrupp: annan uppfattning) Religiös fostran (0–9) Medlemskap i väckelserörelse (referensgrupp: icke-medlemmar) Religiös person (referensgrupp: andra) Deltagande i gudstjänster (1–6)	1,07 1,90 1,28 1,01 1,05 3,27 1,05 1,25
Attitydvariabler	Nationell stolthet (värden 1–5) Nyandlighet (värden 1–5) Social maktorientering (värden 1–7) Positiv inställning till kyrkans närvaro i offentliga institutioner (värden 1–5) Föreningsaktivitet (värden 0–12) Välgörenhet (värden 0–6) (Standardterm)	1,54 1,23 1,38 ⁻¹ 2,78 1,03 1,11 20070,08 ⁻¹
Förklaringsgrad	Nagelkerke R ²	0,59
Klassificeringsförmåga	(Hur många procent av observationerna modellen klassificerar korrekt)	83,1
Modellens lämplighet	Hosmer & Lemeshow-testets p-värde	0,256
N		3 581

Tabell 2.2

Logistisk regressionsanalys: Det är viktigt för mig att... Arbetet ger mig tillräcklig utkomst.

Beroende variabel: "Nedan följer frågor om arbetets betydelse. Du kan besvara dem oavsett om du just nu deltar aktivt i arbetslivet eller inte. Det är viktigt för mig att... Arbetet ger mig tillräcklig utkomst." Den studerade klassen bildas av dem som har valt svarsalternativet "Helt av samma åsikt" eller "Delvis av samma åsikt".

Oberoende variabler		Riskkoefficient (e ^B)
Kön	Man (referensgrupp: kvinna)	1,04 ⁻¹
Generation	Födda på 1930–1940-talen	(referensgrupp)
	Födda på 1950-talet	1,51 ⁻¹
	Födda på 1960–1970-talen	1,37 ⁻¹
	Födda på 1980–1990-talen	1,70
Utbildningsnivå	Grundnivå	(referensgrupp)
	Mellannivå	1,17 ⁻¹
	Högre nivå	1,47
Inkomstnivå	Låginkomsttagare (< 20 000 e/år)	(referensgrupp)
	Medelinkomsttagare	1,95
	Höginkomsttagare (> 60 000 e/år)	4,92
Bostadsort	Helsingfors	(referensgrupp)
	Stad över 50 000 inv.	1,18 ⁻¹
	Liten stad	1,28 ⁻¹
	Landskommun	1,06
Arbetslöshet	Arbetslös (referensgrupp: övriga)	2,07 ⁻¹
Tillhörighet till religiöst samfund	Evangelisk-lutherska kyrkan	(referensgrupp)
	Annat religiöst samfund	1,06
	Hör inte till ett religiöst samfund	1,04 ⁻¹
Religiositet	Böneaktivitet (1–6)	1,00 ⁻¹
	Engagemang i den kristna läran (1–4)	1,00
	Konservativ religiositet (1–5)	1,13 ⁻¹
	Traditionell äktenskapssyn (referensgrupp: annan uppfattning)	1,02
	Religiös fostran (0–9)	1,01
	Medlemskap i väckelserörelse (referensgrupp: icke-medlemmar)	2,13
	Religionslös person (referensgrupp: andra)	1,84
	Deltagande i gudstjänster (1–6)	1,10
Attitydvariabler	Lutherdom (värden 1–5), exklusive arbetsvariabler (Standardterm)	1,40
		1,34
Förklaringsgrad	Nagelkerke R ²	0,12
Klassificeringsförmåga	(Hur många procent av observationerna modellen klassificerar korrekt)	89,3
Modellens lämplighet	Hosmer & Lemeshow-testets p-värde	0,254
N		3 617

Tabell 2.3

Logistisk regressionsanalys: Det är viktigt för mig att... Arbetet ger mig tillfredsställelse.

Beroende variabel: "Nedan följer frågor om arbetets betydelse. Du kan besvara dem oavsett om du just nu deltar aktivt i arbetslivet eller inte. Det är viktigt för mig att... Arbetet ger mig tillfredsställelse." Den studerade klassen bildas av dem som har valt svarsalternativet "Helt av samma åsikt" eller "Delvis av samma åsikt".

Oberoende variabler		Riskkoefficient (e^{β})
Kön	Man (referensgrupp: kvinna)	1,20 ⁻¹
Generation	Födda på 1930–1940-talen	(referensgrupp)
	Födda på 1950-talet	1,51 ⁻¹
	Födda på 1960–1970-talen	2,04 ⁻¹
	Födda på 1980–1990-talen	1,04 ⁻¹
Utbildningsnivå	Grundnivå	(referensgrupp)
	Mellannivå	1,16
	Högre nivå	2,12
Inkomstnivå	Låginkomsttagare (< 20 000 e/år)	(referensgrupp)
	Medelinkomsttagare	1,43
	Höginkomsttagare (> 60 000 e/år)	2,36
Bostadsort	Helsingfors	(referensgrupp)
	Stad över 50 000 inv.	1,09 ⁻¹
	Liten stad	1,23 ⁻¹
	Landskommun	1,07 ⁻¹
Arbetslöshet	Arbetslös (referensgrupp: övriga)	1,68 ⁻¹
Tillhörighet till religiöst samfund	Evangelisk-lutherska kyrkan	(referensgrupp)
	Annat religiöst samfund	1,14 ⁻¹
	Hör inte till ett religiöst samfund	1,18
Religiositet	Böneaktivitet (1–6)	1,03 ⁻¹
	Engagemang i den kristna läran (1–4)	1,22
	Konservativ religiositet (1–5)	1,11 ⁻¹
	Traditionell äktenskapssyn (referensgrupp: annan uppfattning)	1,16 ⁻¹
	Religiös fostran (0–9)	1,00 ⁻¹
	Medlemskap i väckelserörelse (referensgrupp: icke-medlemmar)	2,01
	Religionslös person (referensgrupp: andra)	1,63
	Delta i gudstjänster (1–6)	1,20
Attitydvariabler	Lutherdom (värden 1–5), exklusive arbetsvariabler (Standardterm)	1,35
		1,38
Förklaringsgrad	Nagelkerke R ²	0,10
Klassificeringsförmåga	(Hur många procent av observationerna modellen klassificerar korrekt)	90,0
Modellens lämplighet	Hosmer & Lemeshow-testets p-värde	0,044
N		3 617

Tabell 2.4

Logistisk regressionsanalys: Det är viktigt för mig att... Jag kan avancera och få mer ansvar.

Beroende variabel: "Nedan följer frågor om arbetets betydelse. Du kan besvara dem oavsett om du just nu deltar aktivt i arbetslivet eller inte. Det är viktigt för mig att... Jag kan avancera och få mer ansvar." Den studerade klassen bildas av dem som har valt svarsalternativet "Helt av samma åsikt" eller "Delvis av samma åsikt".		
Oberoende variabler		Riskkoefficient (e^B)
Kön	Man (referensgrupp: kvinna)	1,18
Generation	Födda på 1930–1940-talen	(referensgrupp)
	Födda på 1950-talet	1,65⁻¹
	Födda på 1960–1970-talen	1,57⁻¹
	Födda på 1980–1990-talen	1,40
Utbildningsnivå	Grundnivå	(referensgrupp)
	Mellannivå	1,06
	Högre nivå	1,53
Inkomstnivå	Låginkomsttagare (< 20 000 e/år)	(referensgrupp)
	Medelinkomsttagare	1,24
	Höginkomsttagare (> 60 000 e/år)	1,93
Bostadsort	Helsingfors	(referensgrupp)
	Stad över 50 000 inv.	1,05 ⁻¹
	Liten stad	1,37⁻¹
	Landskommun	1,18 ⁻¹
Arbetslöshet	Arbetslös (referensgrupp: övriga)	1,42⁻¹
Tillhörighet till religiöst samfund	Evangelisk-lutherska kyrkan	(referensgrupp)
	Annat religiöst samfund	1,17 ⁻¹
	Hör inte till ett religiöst samfund	1,02 ⁻¹
Religiositet	Böneaktivitet (1–6)	1,01
	Engagemang i den kristna läran (1–4)	1,11 ⁻¹
	Konservativ religiositet (1–5)	1,15⁻¹
	Traditionell äktenskapssyn (referensgrupp: annan uppfattning)	1,05
	Religiös fostran (0–9)	1,07
	Medlemskap i väckelserörelse (referensgrupp: icke-medlemmar)	1,02 ⁻¹
	Religionslös person (referensgrupp: andra)	1,02
	Delta i gudstjänster (1–6)	1,10
Attitydvariabler	Lutherdom (värden 1–5), exklusive arbetsvariabler	1,04
	(Standardterm)	1,17
Förklaringsgrad	Nagelkerke R ²	0,08
Klassificeringsförmåga	(Hur många procent av observationerna modellen klassificerar korrekt)	65,8
Modellens lämplighet	Hosmer & Lemeshow-testets p-värde	0,888
N		3 617

Tabell 2.5

Logistisk regressionsanalys: Det är viktigt för mig att... Jag kan förverkliga mig själv i mitt arbete

Beroende variabel: "Nedan följer frågor om arbetets betydelse. Du kan besvara dem oavsett om du just nu deltar aktivt i arbetslivet eller inte. Det är viktigt för mig att... Jag kan förverkliga mig själv i mitt arbete." Den studerade klassen bildas av dem som har valt svarsalternativet "Helt av samma åsikt" eller "Delvis av samma åsikt".

Oberoende variabler		Riskkoefficient (e^b)
Kön	Man (referensgrupp: kvinna)	1,08 ⁻¹
Generation	Födda på 1930–1940-talen	(referensgrupp)
	Födda på 1950-talet	1,16 ⁻¹
	Födda på 1960–1970-talen	1,29 ⁻¹
	Födda på 1980–1990-talen	1,37
Utbildningsnivå	Grundnivå	(referensgrupp)
	Mellannivå	1,14
	Högre nivå	1,91
Inkomstnivå	Låginkomsttagare (< 20 000 e/år)	(referensgrupp)
	Medelinkomsttagare	1,39
	Höginkomsttagare (> 60 000 e/år)	2,08
Bostadsort	Helsingfors	(referensgrupp)
	Stad över 50 000 inv.	1,07 ⁻¹
	Liten stad	1,43⁻¹
	Landskommun	1,00 ⁻¹
Arbetslöshet	Arbetslös (referensgrupp: övriga)	1,47⁻¹
Tillhörighet till religiöst samfund	Evangelisk-lutherska kyrkan	(referensgrupp)
	Annat religiöst samfund	1,05
	Hör inte till ett religiöst samfund	1,32
Religiositet	Böneaktivitet (1–6)	1,03 ⁻¹
	Engagemang i den kristna läran (1–4)	1,12 ⁻¹
	Konservativ religiositet (1–5)	1,17⁻¹
	Traditionell äktenskapssyn (referensgrupp: annan uppfattning)	1,06 ⁻¹
	Religiös fostran (0–9)	1,06
	Medlemskap i väckelserörelse (referensgrupp: icke-medlemmar)	2,57
	Religionslös person (referensgrupp: andra)	1,05 ⁻¹
	Deltagande i gudstjänster (1–6)	1,18
Attitydvariabler	Lutherdom (värden 1–5), exklusive arbetsvariabler (Standardterm)	1,34 1,09
Förklaringsgrad	Nagelkerke R ²	0,09
Klassificeringsförmåga	(Hur många procent av observationerna modellen klassificerar korrekt)	82,0
Modellens lämplighet	Hosmer & Lemeshow-testets p-värde	0,521
N		3 617

Tabell 2.6

Logistisk regressionsanalys: Det är viktigt för mig att... Jag i mitt arbete får hjälpa och tjäna andra människor.

Beroende variabel: "Nedan följer frågor om arbetets betydelse. Du kan besvara dem oavsett om du just nu deltar aktivt i arbetslivet eller inte. Det är viktigt för mig att... Jag i mitt arbete får hjälpa och tjäna andra människor." Den studerade klassen bildas av dem som har valt svarsalternativet "Helt av samma åsikt" eller "Delvis av samma åsikt".

Oberoende variabler		Riskkoefficient (e ^B)
Kön	Man (referensgrupp: kvinna)	1,07 ⁻¹
Generation	Födda på 1930–1940-talen	(referensgrupp)
	Födda på 1950-talet	1,14
	Födda på 1960–1970-talen	1,13 ⁻¹
	Födda på 1980–1990-talen	1,07
Utbildningsnivå	Grundnivå	(referensgrupp)
	Mellannivå	1,18
	Högre nivå	1,75
Inkomstnivå	Låginkomsttagare (< 20 000 e/år)	(referensgrupp)
	Medelinkomsttagare	1,36
	Höginkomsttagare (> 60 000 e/år)	1,41
Bostadsort	Helsingfors	(referensgrupp)
	Stad över 50 000 inv.	1,01
	Liten stad	1,13 ⁻¹
	Landskommun	1,06 ⁻¹
Arbetslöshet	Arbetslös (referensgrupp: övriga)	1,57 ⁻¹
Tillhörighet till religiöst samfund	Evangelisk-lutherska kyrkan	(referensgrupp)
	Annat religiöst samfund	1,29
	Hör inte till ett religiöst samfund	1,07
Religiositet	Böneaktivitet (1–6)	1,03
	Engagemang i den kristna läran (1–4)	1,07
	Konservativ religiositet (1–5)	1,19 ⁻¹
	Traditionell äktenskapssyn (referensgrupp: annan uppfattning)	1,25 ⁻¹
	Religiös fostran (0–9)	1,10
	Medlemskap i väckelserörelse (referensgrupp: icke-medlemmar)	1,71
	Religionslös person (referensgrupp: andra)	1,27
	Deltagande i gudstjänster (1–6)	1,09
Attitydvariabler	Lutherdom (värden 1–5), exklusive arbetsvariabler (Standardterm)	1,80
		6,54 ⁻¹
Förklaringsgrad	Nagelkerke R ²	0,16
Klassificeringsförmåga	(Hur många procent av observationerna modellen klassificerar korrekt)	75,6
Modellens lämplighet	Hosmer & Lemeshow-testets p-värde	0,258
N		3 617

Tabell 2.7

Logistisk regressionsanalys: Det är viktigt för mig att... Mitt arbete är ett kall.

Beroende variabel: "Nedan följer frågor om arbetets betydelse. Du kan besvara dem oavsett om du just nu deltar aktivt i arbetslivet eller inte. Det är viktigt för mig att... Mitt arbete är ett kall." Den studerade klassen bildas av dem som har valt svarsalternativet "Helt av samma åsikt" eller "Delvis av samma åsikt".

Oberoende variabler		Riskkoefficient (e ^B)
Kön	Man (referensgrupp: kvinna)	1,04
Generation	Födda på 1930–1940-talen	(referensgrupp)
	Födda på 1950-talet	1,25 ⁻¹
	Födda på 1960–1970-talen	1,22 ⁻¹
	Födda på 1980–1990-talen	1,38
Utbildningsnivå	Grundnivå	(referensgrupp)
	Mellannivå	1,30 ⁻¹
	Högre nivå	1,06
Inkomstnivå	Låginkomsttagare (< 20 000 e/år)	(referensgrupp)
	Medelinkomsttagare	1,02 ⁻¹
	Höginkomsttagare (> 60 000 e/år)	1,13 ⁻¹
Bostadsort	Helsingfors	(referensgrupp)
	Stad över 50 000 inv.	1,05
	Liten stad	1,01
	Landskommun	1,13
Arbetslöshet	Arbetslös (referensgrupp: övriga)	1,91⁻¹
Tillhörighet till religiöst samfund	Evangelisk-lutherska kyrkan	(referensgrupp)
	Annat religiöst samfund	1,07 ⁻¹
	Hör inte till ett religiöst samfund	1,07
Religiositet	Böneaktivitet (1–6)	1,06
	Engagemang i den kristna läran (1–4)	1,01 ⁻¹
	Konservativ religiositet (1–5)	1,10⁻¹
	Traditionell äktenskapssyn (referensgrupp: annan uppfattning)	1,00
	Religiös fostran (0–9)	1,04
	Medlemskap i väckelserörelse (referensgrupp: icke-medlemmar)	1,67
	Religionslös person (referensgrupp: andra)	1,12
	Deltagande i gudstjänster (1–6)	1,16
Attitydvariabler	Lutherdom (värden 1–5), exklusive arbetsvariabler (Standardterm)	1,55 7,33⁻¹
Förklaringsgrad	Nagelkerke R ²	0,13
Klassificeringsförmåga	(Hur många procent av observationerna modellen klassificerar korrekt)	62,4
Modellens lämplighet	Hosmer & Lemeshow-testets p-värde	0,046
N		3 617

Tabell 2.8

Logistisk regressionsanalys: Det är viktigt för mig att... Arbetet är en livsuppgift som jag ägnar mig åt helt och hållet.

Beroende variabel: "Nedan följer frågor om arbetets betydelse. Du kan besvara dem oavsett om du just nu deltar aktivt i arbetslivet eller inte. Det är viktigt för mig att... Arbetet är en livsuppgift som jag ägnar mig åt helt och hållet." Den studerade klassen bildas av dem som har valt svarsalternativet "Helt av samma åsikt" eller "Delvis av samma åsikt".

Oberoende variabler		Riskkoefficient (e^B)
Kön	Man (referensgrupp: kvinna)	1,16
Generation	Födda på 1930–1940-talen	(referensgrupp)
	Födda på 1950-talet	1,38¹
	Födda på 1960–1970-talen	2,17¹
	Födda på 1980–1990-talen	1,49¹
Utbildningsnivå	Grundnivå	(referensgrupp)
	Mellannivå	1,57¹
	Högre nivå	1,22 ¹
Inkomstnivå	Låginkomsttagare (< 20 000 e/år)	(referensgrupp)
	Medelinkomsttagare	1,10 ¹
	Höginkomsttagare (> 60 000 e/år)	1,12
Bostadsort	Helsingfors	(referensgrupp)
	Stad över 50 000 inv.	1,12
	Liten stad	1,05 ¹
	Landskommun	1,17
Arbetslöshet	Arbetslös (referensgrupp: övriga)	1,51¹
Tillhörighet till religiöst samfund	Evangelisk-lutherska kyrkan	(referensgrupp)
	Annat religiöst samfund	1,54 ¹
	Hör inte till ett religiöst samfund	1,07
Religiositet	Böneaktivitet (1–6)	1,01 ¹
	Engagemang i den kristna läran (1–4)	1,00
	Konservativ religiositet (1–5)	1,04 ¹
	Traditionell äktenskapssyn (referensgrupp: annan uppfattning)	1,11
	Religiös fostran (0–9)	1,07
	Medlemskap i väckelserörelse (referensgrupp: icke-medlemmar)	1,78
	Religionslös person (referensgrupp: andra)	1,04 ¹
	Deltagande i gudstjänster (1–6)	1,13
Attitydvariabler	Lutherdom (värden 1–5), exklusive arbetsvariabler (Standardterm)	1,54 5,91¹
Förklaringsgrad	Nagelkerke R ²	0,15
Klassificeringsförmåga	(Hur många procent av observationerna modellen klassificerar korrekt)	66,1
Modellens lämplighet	Hosmer & Lemeshow-testets p-värde	0,258
N		3 617

Tabell 2.9

Logistisk regressionsanalys: Det är viktigt för mig att... Jag kan bli förmögen genom att arbeta.

Beroende variabel: "Nedan följer frågor om arbetets betydelse. Du kan besvara dem oavsett om du just nu deltar aktivt i arbetslivet eller inte. Det är viktigt för mig att... Jag kan bli förmögen genom att arbeta." Den studerade klassen bildas av dem som har valt svarsalternativet "Helt av samma åsikt" eller "Delvis av samma åsikt".

Oberoende variabler		Riskkoefficient (e^{β})
Kön	Man (referensgrupp: kvinna)	1,81
Generation	Födda på 1930–1940-talen	(referensgrupp)
	Födda på 1950-talet	1,71⁻¹
	Födda på 1960–1970-talen	1,62⁻¹
	Födda på 1980–1990-talen	1,02 ⁻¹
Utbildningsnivå	Grundnivå	(referensgrupp)
	Mellannivå	1,09 ⁻¹
	Högre nivå	1,09
Inkomstnivå	Låginkomsttagare (< 20 000 e/år)	(referensgrupp)
	Medelinkomsttagare	1,04
	Höginkomsttagare (> 60 000 e/år)	1,78
Bostadsort	Helsingfors	(referensgrupp)
	Stad över 50 000 inv.	1,21 ⁻¹
	Liten stad	1,37⁻¹
	Landskommun	1,27 ⁻¹
Arbetslöshet	Arbetslös (referensgrupp: övriga)	1,29 ⁻¹
Tillhörighet till religiöst samfund	Evangelisk-lutherska kyrkan	(referensgrupp)
	Annat religiöst samfund	1,82⁻¹
	Hör inte till ett religiöst samfund	1,12 ⁻¹
Religiositet	Böneaktivitet (1–6)	1,02
	Engagemang i den kristna läran (1–4)	1,01 ⁻¹
	Konservativ religiositet (1–5)	1,06 ⁻¹
	Traditionell äktenskapssyn (referensgrupp: annan uppfattning)	1,20
	Religiös fostran (0–9)	1,04
	Medlemskap i väckelserörelse (referensgrupp: icke-medlemmar)	1,28
	Religionslös person (referensgrupp: andra)	1,08 ⁻¹
	Deltagande i gudstjänster (1–6)	1,01 ⁻¹
Attitydvariabler	Lutherdom (värden 1–5), exklusive arbetsvariabler (Standardterm)	1,00 ⁻¹
		1,07
Förklaringsgrad	Nagelkerke R ²	0,08
Klassificeringsförmåga	(Hur många procent av observationerna modellen klassificerar korrekt)	58,9
Modellens lämplighet	Hosmer & Lemeshow-testets p-värde	0,053
N		3 617

Tabell 2.10

Logistisk regressionsanalys: De som tror på Gud enligt den kristna tron.

Beroende variabel: De som på frågan "Tror du på Guds existens?" har valt svarsalternativet "Jag tror på Gud enligt den kristna läran". Variabeln har omklassificerats till två klasser så, att alla som svarat på annat sätt klassificerades i en annan klass.

Oberoende variabler		Riskkoefficient (e ^B)
Kön	Man (referensgrupp: kvinna)	1,14 ⁻¹
Generation	Födda på 1930–1940-talen	(referensgrupp)
	Födda på 1950-talet	1,22
	Födda på 1960–1970-talen	1,72
	Födda på 1980–1990-talen	1,52
Utbildningsnivå	Grundnivå	(referensgrupp)
	Mellannivå	2,09
	Högre nivå	1,60
Inkomstnivå	Låginkomsttagare (< 20 000 e/år)	(referensgrupp)
	Medelinkomsttagare	1,51⁻¹
	Höginkomsttagare (> 60 000 e/år)	1,30 ⁻¹
Bostadsort	Helsingfors	(referensgrupp)
	Stad över 50 000 inv.	1,10 ⁻¹
	Liten stad	1,12 ⁻¹
	Landskommun	1,14
Arbetslöshet	Arbetslös (referensgrupp: övriga)	1,43 ⁻¹
Tillhörighet till religiöst samfund	Evangelisk-lutherska kyrkan	(referensgrupp)
	Annat religiöst samfund	1,06
	Hör inte till ett religiöst samfund	2,23⁻¹
Religiositet	Böneaktivitet (1–6)	1,73
	Delta i gudstjänster (1–6)	1,32
	Konservativ religiositet (1–5)	2,03
	Traditionell äktenskapssyn (referensgrupp: annan uppfattning)	1,19 ⁻¹
	Religiös fostran (0–9)	1,06
	Medlemskap i väckelserörelse (referensgrupp: icke-medlemmar)	1,52
Attitydvariabler	Nationell stolthet (värden 1–5)	1,15
	Lutherdom (värden 1–5)	2,65
	Nyandlighet (värden 1–5)	1,24⁻¹
	Social maktorientering (värden 1–7)	1,21⁻¹
	Positiv inställning till kyrkans närvaro i offentliga institutioner (värden 1–5)	3,42
	Välgörenhet (värden 0–6)	1,02
	(Standardterm)	2031195,39⁻¹
Förklaringsgrad	Nagelkerke R ²	0,71
Klassificeringsförmåga	(Hur många procent av observationerna modellen klassificerar korrekt)	86,6
Modellens lämplighet	Hosmer & Lemeshow-testets p-värde	0,049
N		3 597

Tabell 2.11

Logistisk regressionsanalys: De som är av samma åsikt med påståendena om nyandlighet.

Beroende variabel: Summavariabel som bildats av variabler gällande nyandlighet. Den studerade klassen bildas av dem för vilka nyandlighet-summavariabeln får värdet fyra (4) eller mer.

Oberoende variabler		Riskkoefficient (e ^B)
Kön	Man (referensgrupp: kvinna)	1,90⁻¹
Generation	Födda på 1930–1940-talen	(referensgrupp)
	Födda på 1950-talet	1,24
	Födda på 1960–1970-talen	1,29
	Födda på 1980–1990-talen	1,44 ⁻¹
Utbildningsnivå	Grundnivå	(referensgrupp)
	Mellannivå	1,31 ⁻¹
	Högre nivå	1,88⁻¹
Inkomstnivå	Låginkomsttagare (< 20 000 e/år)	(referensgrupp)
	Medelinkomsttagare	1,54⁻¹
	Höginkomsttagare (> 60 000 e/år)	2,45⁻¹
Bostadsort	Helsingfors	(referensgrupp)
	Stad över 50 000 inv.	1,32 ⁻¹
	Liten stad	1,18
	Landskommun	1,32 ⁻¹
Arbetslöshet	Arbetslös (referensgrupp: övriga)	1,77
Tillhörighet till religiöst samfund	Evangelisk-lutherska kyrkan	(referensgrupp)
	Annat religiöst samfund	1,13
	Hör inte till ett religiöst samfund	1,90
Religiositet	Böneaktivitet (1–6)	1,06
	Engagemang i den kristna läran (1–4)	2,99
	Konservativ religiositet (1–5)	1,84⁻¹
	Traditionell äktenskapssyn (referensgrupp: annan uppfattning)	1,28
	Religiös fostran (0–9)	1,03 ⁻¹
	Medlemskap i väckelserörelse (referensgrupp: icke-medlemmar)	1,32 ⁻¹
	Religionslös person (referensgrupp: andra)	1,27 ⁻¹
	Deltagande i gudstjänster (1–6)	1,16⁻¹
Attitydvariabler	Nationell stolthet (värden 1–5)	1,07
	Lutherdom (värden 1–5)	1,23
	Social maktorientering (värden 1–7)	1,08 ⁻¹
	Positiv inställning till kyrkans närvaro i offentliga institutioner (värden 1–5)	1,09 ⁻¹
	Föreningsaktivitet (värden 0–12)	1,03
	Välgörenhet (värden 0–6)	1,04 ⁻¹
	(Standardterm)	21,54⁻¹
Förklaringsgrad	Nagelkerke R ²	0,19
Klassificeringsförmåga	(Hur många procent av observationerna modellen klassificerar korrekt)	91,5
Modellens lämplighet	Hosmer & Lemeshow-testets p-värde	0,482
N		3 581

Tabell 2.12

Logistisk regressionsanalys: Och hur ofta... Ber du.

Beroende variabel: "Och hur ofta... Ber du." Den studerade klassen bildas av dem som har valt svarsalternativet "Dagligen", "Minst en gång i veckan" eller "Några gånger i månaden".		
Oberoende variabler		Riskkoefficient (e^B)
Kön	Man (referensgrupp: kvinna)	1,70¹
Generation	Födda på 1930–1940-talen	(referensgrupp)
	Födda på 1950-talet	1,01
	Födda på 1960–1970-talen	1,34 ¹
	Födda på 1980–1990-talen	1,65¹
Utbildningsnivå	Grundnivå	(referensgrupp)
	Mellannivå	1,17 ¹
	Högre nivå	1,00 ¹
Inkomstnivå	Låginkomsttagare (< 20 000 e/år)	(referensgrupp)
	Medelinkomsttagare	1,30 ¹
	Höginkomsttagare (> 60 000 e/år)	1,14 ¹
Bostadsort	Helsingfors	(referensgrupp)
	Stad över 50 000 inv.	1,06 ¹
	Liten stad	1,02
	Landskommun	1,18 ¹
Arbetslöshet	Arbetslös (referensgrupp: övriga)	1,24
Tillhörighet till religiöst samfund	Evangelisk-lutherska kyrkan	(referensgrupp)
	Annat religiöst samfund	3,12
	Hör inte till ett religiöst samfund	1,08
Religiositet	Engagemang i den kristna läran (1–4)	4,76
	Konservativ religiositet (1–5)	1,09 ¹
	Traditionell äktenskapssyn (referensgrupp: annan uppfattning)	1,08
	Religiös fostran (0–9)	1,12
	Medlemskap i väckelserörelse (referensgrupp: icke-medlemmar)	1,26
	Religionslös person (referensgrupp: andra)	6,90¹
	Deltagande i gudstjänster (1–6)	1,57
Attitydvariabler	Nationell stolthet (värden 1–5)	1,13 ¹
	Lutherdom (värden 1–5)	1,23
	Nyandlighet (värden 1–5)	1,05
	Social maktorientering (värden 1–7)	1,03 ¹
	Positiv inställning till kyrkans närvaro i offentliga institutioner (värden 1–5)	1,14
	Föreningsaktivitet (värden 0–12)	1,02
	Välgörenhet (värden 0–6)	1,01
	(Standardterm)	308,02¹
Förklaringsgrad	Nagelkerke R ²	0,69
Klassificeringsförmåga	(Hur många procent av observationerna modellen klassificerar korrekt)	85,2
Modellens lämplighet	Hosmer & Lemeshow-testets p-värde	0,516
N		3 581

Tabell 2.13

Logistisk regressionsanalys: Och hur ofta... Mediterar du.

Beroende variabel: "Och hur ofta... Mediterar du." Den studerade klassen bildas av dem som har valt svarsalternativet "Dagligen", "Minst en gång i veckan" eller "Några gånger i månaden".		
Oberoende variabler		Riskkoefficient (e^ß)
Kön	Man (referensgrupp: kvinna)	1,01 ⁻¹
Generation	Födda på 1930–1940-talen	(referensgrupp)
	Födda på 1950-talet	1,31
	Födda på 1960–1970-talen	1,17
	Födda på 1980–1990-talen	1,12
Utbildningsnivå	Grundnivå	(referensgrupp)
	Mellannivå	1,15
	Högre nivå	1,99
Inkomstnivå	Låginkomsttagare (< 20 000 e/år)	(referensgrupp)
	Medelinkomsttagare	1,62⁻¹
	Höginkomsttagare (> 60 000 e/år)	1,56⁻¹
Bostadsort	Helsingfors	(referensgrupp)
	Stad över 50 000 inv.	1,21 ⁻¹
	Liten stad	1,39 ⁻¹
	Landskommun	1,58⁻¹
Arbetslöshet	Arbetslös (referensgrupp: övriga)	1,09 ⁻¹
Tillhörighet till religiöst samfund	Evangelisk-lutherska kyrkan	(referensgrupp)
	Annat religiöst samfund	1,09 ⁻¹
	Hör inte till ett religiöst samfund	1,69
Religiositet	Engagemang i den kristna läran (1–4)	1,23
	Konservativ religiositet (1–5)	1,15 ⁻¹
	Traditionell äktenskapssyn (referensgrupp: annan uppfattning)	1,75⁻¹
	Religiös fostran (0–9)	1,01
	Medlemskap i väckelserörelse (referensgrupp: icke-medlemmar)	1,29 ⁻¹
	Religionslös person (referensgrupp: andra)	1,13 ⁻¹
	Deltagande i gudstjänster (1–6)	1,11
Attitydvariabler	Nationell stolthet (värden 1–5)	1,32⁻¹
	Lutherdom (värden 1–5)	1,10
	Nyandlighet (värden 1–5)	2,24
	Social maktorientering (värden 1–7)	1,05
	Positiv inställning till kyrkans närvaro i offentliga institutioner (värden 1–5)	1,03 ⁻¹
	Föreningsaktivitet (värden 0–12)	1,10
	Välgörenhet (värden 0–6)	1,06
	(Standardterm)	87,09⁻¹
Förklaringsgrad	Nagelkerke R ²	0,19
Klassificeringsförmåga	(Hur många procent av observationerna modellen klassificerar korrekt)	88,6
Modellens lämplighet	Hosmer & Lemeshow-testets p-värde	0,926
N		3 581

Tabell 2.14

Logistisk regressionsanalys: Och hur ofta... Utövar du yoga.

Beroende variabel: "Och hur ofta... Utövar du yoga." Den studerade klassen bildas av dem som har valt svarsalternativet "Dagligen", "Minst en gång i veckan" eller "Några gånger i månaden".		
Oberoende variabler		Riskkoefficient (e^ß)
Kön	Man (referensgrupp: kvinna)	4,43⁻¹
Generation	Födda på 1930–1940-talen	(referensgrupp)
	Födda på 1950-talet	1,06 ⁻¹
	Födda på 1960–1970-talen	1,41
	Födda på 1980–1990-talen	1,41
Utbildningsnivå	Grundnivå	(referensgrupp)
	Mellannivå	1,28
	Högre nivå	1,54
Inkomstnivå	Låginkomsttagare (< 20 000 e/år)	(referensgrupp)
	Medelinkomsttagare	1,22 ⁻¹
	Höginkomsttagare (> 60 000 e/år)	1,04
Bostadsort	Helsingfors	(referensgrupp)
	Stad över 50 000 inv.	1,23 ⁻¹
	Liten stad	1,69⁻¹
	Landskommun	1,61⁻¹
Arbetslöshet	Arbetslös (referensgrupp: övriga)	1,63 ⁻¹
Tillhörighet till religiöst samfund	Evangelisk-lutherska kyrkan	(referensgrupp)
	Annat religiöst samfund	2,20 ⁻¹
	Hör inte till ett religiöst samfund	1,19
Religiositet	Engagemang i den kristna läran (1–4)	1,16 ⁻¹
	Konservativ religiositet (1–5)	1,14 ⁻¹
	Traditionell äktenskapssyn (referensgrupp: annan uppfattning)	1,29 ⁻¹
	Religiös fostran (0–9)	1,05
	Medlemskap i väckelserörelse (referensgrupp: icke-medlemmar)	1,06
	Religionslös person (referensgrupp: andra)	1,08 ⁻¹
	Deltagande i gudstjänster (1–6)	1,10
Attitydvariabler	Nationell stolthet (värden 1–5)	1,18 ⁻¹
	Lutherdom (värden 1–5)	1,03 ⁻¹
	Nyandlighet (värden 1–5)	1,69
	Social maktorientering (värden 1–7)	1,13 ⁻¹
	Positiv inställning till kyrkans närvaro i offentliga institutioner (värden 1–5)	1,16 ⁻¹
	Föreningsaktivitet (värden 0–12)	1,09
	Välgörenhet (värden 0–6)	1,02 ⁻¹
	(Standardterm)	6,35⁻¹
Förklaringsgrad	Nagelkerke R ²	0,19
Klassificeringsförmåga	(Hur många procent av observationerna modellen klassificerar korrekt)	91,3
Modellens lämplighet	Hosmer & Lemeshow-testets p-värde	0,231
N		3 581

Tabell 2.15

Logistisk regressionsanalys: Och hur ofta... Läser du Bibeln.

Beroende variabel: "Och hur ofta... Läser du Bibeln." Den studerade klassen bildas av dem som har valt svarsalternativet "Dagligen", "Minst en gång i veckan" eller "Några gånger i månaden".		
Oberoende variabler		Riskkoefficient (e^ß)
Kön	Man (referensgrupp: kvinna)	1,06
Generation	Födda på 1930–1940-talen	(referensgrupp)
	Födda på 1950-talet	1,21 ⁻¹
	Födda på 1960–1970-talen	1,21 ⁻¹
	Födda på 1980–1990-talen	1,27
Utbildningsnivå	Grundnivå	(referensgrupp)
	Mellannivå	2,11
	Högre nivå	2,14
Inkomstnivå	Låginkomsttagare (< 20 000 e/år)	(referensgrupp)
	Medelinkomsttagare	1,72⁻¹
	Höginkomsttagare (> 60 000 e/år)	2,66⁻¹
Bostadsort	Helsingfors	(referensgrupp)
	Stad över 50 000 inv.	1,11 ⁻¹
	Liten stad	1,06 ⁻¹
	Landskommun	1,32 ⁻¹
Arbetslöshet	Arbetslös (referensgrupp: övriga)	3,11
Tillhörighet till religiöst samfund	Evangelisk-lutherska kyrkan	(referensgrupp)
	Annat religiöst samfund	2,85
	Hör inte till ett religiöst samfund	1,64
Religiositet	Engagemang i den kristna läran (1–4)	2,41
	Konservativ religiositet (1–5)	1,59
	Traditionell äktenskapssyn (referensgrupp: annan uppfattning)	1,39
	Religiös fostran (0–9)	1,09⁻¹
	Medlemskap i väckelserörelse (referensgrupp: icke-medlemmar)	1,17 ⁻¹
	Religionslös person (referensgrupp: andra)	1,30
	Deltagande i gudstjänster (1–6)	2,37
Attitydvariabler	Nationell stolthet (värden 1–5)	1,47⁻¹
	Lutherdom (värden 1–5)	2,58
	Nyandlighet (värden 1–5)	1,12 ⁻¹
	Social maktorientering (värden 1–7)	1,08
	Positiv inställning till kyrkans närvaro i offentliga institutioner (värden 1–5)	1,39 ⁻¹
	Föreningsaktivitet (värden 0–12)	1,05
	Välgörenhet (värden 0–6)	1,31
	(Standardterm)	28802,93⁻¹
Förklaringsgrad	Nagelkerke R ²	0,60
Klassificeringsförmåga	(Hur många procent av observationerna modellen klassificerar korrekt)	91,5
Modellens lämplighet	Hosmer & Lemeshow-testets p-värde	0,668
N		3 581

Tabell 2.16

Logistisk regressionsanalys: Inställning till personer med islamsk tro.

Bereoende variabel: "Hur förhåller du dig till att ha någon av följande samlingslokaler i ditt eget bostadsområde?: Islamisk moské." Den studerade klassen bildas av dem som har valt svarsalternativet "Synnerligen negativt" eller "Ganska negativt".

Oberoende variabler		Riskkoefficient (e ^B)
Kön	Man (referensgrupp: kvinna)	1,04 ⁻¹
Generation	Födda på 1930–1940-talen	(referensgrupp)
	Födda på 1950-talet	1,22
	Födda på 1960–1970-talen	1,61
	Födda på 1980–1990-talen	1,22
Utbildningsnivå	Grundnivå	(referensgrupp)
	Mellannivå	1,12 ⁻¹
	Högre nivå	1,44⁻¹
Inkomstnivå	Låginkomsttagare (< 20 000 e/år)	(referensgrupp)
	Medelinkomsttagare	1,10
	Höginkomsttagare (> 60 000 e/år)	1,06 ⁻¹
Bostadsort	Helsingfors	(referensgrupp)
	Stad över 50 000 inv.	1,08 ⁻¹
	Liten stad	1,11 ⁻¹
	Landskommun	1,11 ⁻¹
Arbetslöshet	Arbetslös (referensgrupp: övriga)	1,73
Tillhörighet till religiöst samfund	Evangelisk-lutherska kyrkan	(referensgrupp)
	Annat religiöst samfund	1,29
	Hör inte till ett religiöst samfund	1,58
	Jag känner muslimer eller medlemmar i ett annat trossamfund (referens-grupp: jag känner ingen)	1,10 ⁻¹
	Jag känner medlemmar i en kristen minoritetskyrka (referensgrupp:jag känner ingen)	1,26
	Jag känner invandrare (referensgrupp: jag känner ingen)	1,14
Religiositet	Böneaktivitet (1–6)	1,11
	Engagemang i den kristna läran (1–4)	1,01 ⁻¹
	Konservativ religiositet (1–5)	1,32
	Traditionell äktenskapssyn (referensgrupp: annan uppfattning)	2,13
	Religiös fostran (0–9)	1,01
	Medlemskap i väckelserörelse (referensgrupp: icke-medlemmar)	1,67⁻¹
	Religionslös person (referensgrupp: andra)	1,10
	Deltagande i gudstjänster (1–6)	1,02 ⁻¹
Attityd-variabler	Nationell stolthet (värden 1–5)	2,02
	Lutherdom (värden 1–5)	1,28⁻¹
	Nyandlighet (värden 1–5)	1,25⁻¹
	Social maktorientering (värden 1–7)	1,61
	Positiv inställning till kyrkans närvaro i offentliga institutioner (värden 1–5)	1,05 ⁻¹
	Föreningsaktivitet (värden 0–12)	1,06⁻¹
	Välgörenhet (värden 0–6)	1,04 ⁻¹
	(Standardterm)	68,35⁻¹
Förklaringsgrad	Nagelkerke R ²	0,30
Klassificeringsförmåga	(Hur många procent av observationerna modellen klassificerar korrekt)	73,3
Modellens lämplighet	Hosmer & Lemeshow-testets p-värde	0,826
N		3 581

Tabell 2.17

Logistisk regressionsanalys: Anser du att du är... En religionslös person.

Beroende variabel: "Anser du att du är... En religionslös person." Den studerade klassen bildas av dem som har valt svarsalternativet "Ja".		
Oberoende variabler		Riskkoefficient (e^ß)
Kön	Man (referensgrupp: kvinna)	1,21
Generation	Födda på 1930–1940-talen	(referensgrupp)
	Födda på 1950-talet	1,12
	Födda på 1960–1970-talen	1,54
	Födda på 1980–1990-talen	1,68
Utbildningsnivå	Grundnivå	(referensgrupp)
	Mellannivå	1,62⁻¹
	Högre nivå	1,39 ⁻¹
Inkomstnivå	Låginkomsttagare (< 20 000 e/år)	(referensgrupp)
	Medelinkomsttagare	1,17
	Höginkomsttagare (> 60 000 e/år)	1,07 ⁻¹
Bostadsort	Helsingfors	(referensgrupp)
	Stad över 50 000 inv.	1,20 ⁻¹
	Liten stad	1,11
	Landskommun	1,71⁻¹
Arbetslöshet	Arbetslös (referensgrupp: övriga)	1,38 ⁻¹
Religiositet	Traditionell äktenskapssyn (referensgrupp: annan uppfattning)	2,04⁻¹
	Religiös fostran (0–9)	1,11⁻¹
Attitydvariabler	Nationell stolthet (värden 1–5)	1,23
	Lutherdom (värden 1–5)	2,38⁻¹
	Nyandlighet (värden 1–5)	1,93⁻¹
	Social maktorientering (värden 1–7)	1,05 ⁻¹
	Positiv inställning till kyrkans närvaro i offentliga institutioner (värden 1–5)	3,62⁻¹
	Föreningsaktivitet (värden 0–12)	1,02 ⁻¹
	Välgörenhet (värden 0–6) (Standardterm)	1,14 2852,18
Förklaringsgrad	Nagelkerke R ²	0,58
Klassificeringsförmåga	(Hur många procent av observationerna modellen klassificerar korrekt)	87,6
Modellens lämplighet	Hosmer & Lemeshow-testets p-värde	0,228
N		3 668

Tabell 2.18

Logistisk regressionsanalys: Anser du att du är... Ateist (enligt vilken det inte finns en Gud).

Beroende variabel: "Anser du att du är... Ateist (enligt vilken det inte finns en Gud)." Den studerade klassen bildas av dem som har valt svarsalternativet "Ja".		
Oberoende variabler		Riskkoefficient (e^B)
Kön	Man (referensgrupp: kvinna)	1,02
Generation	Födda på 1930–1940-talen	(referensgrupp)
	Födda på 1950-talet	1,21 ⁻¹
	Födda på 1960–1970-talen	1,00 ⁻¹
	Födda på 1980–1990-talen	1,05
Utbildningsnivå	Grundnivå	(referensgrupp)
	Mellannivå	1,08 ⁻¹
	Högre nivå	1,02
Inkomstnivå	Låginkomsttagare (< 20 000 e/år)	(referensgrupp)
	Medelinkomsttagare	1,07
	Höginkomsttagare (> 60 000 e/år)	1,14 ⁻¹
Bostadsort	Helsingfors	(referensgrupp)
	Stad över 50 000 inv.	1,48 ⁻¹
	Liten stad	1,63 ⁻¹
	Landskommun	1,65 ⁻¹
Arbetslöshet	Arbetslös (referensgrupp: övriga)	1,17
Religiositet	Traditionell äktenskapssyn (referensgrupp: annan uppfattning)	1,55 ⁻¹
	Religiös fostran (0–9)	1,09 ⁻¹
Attitydvariabler	Nationell stolthet (värden 1–5)	1,33
	Lutherdom (värden 1–5)	2,54 ⁻¹
	Nyandlighet (värden 1–5)	2,33 ⁻¹
	Social maktorientering (värden 1–7)	1,11 ⁻¹
	Positiv inställning till kyrkans närvaro i offentliga institutioner (värden 1–5)	2,68 ⁻¹
	Föreningsaktivitet (värden 0–12)	1,02
	Välgörenhet (värden 0–6)	1,05
	(Standardterm)	894,60
Förklaringsgrad	Nagelkerke R ²	0,50
Klassificeringsförmåga	(Hur många procent av observationerna modellen klassificerar korrekt)	88,5
Modellens lämplighet	Hosmer & Lemeshow-testets p-värde	0,105
N		3 668

Tabell 3.1

Logistisk regressionsanalys: Deltagande i kyrkokonsert eller något annat andligt musikevenemang.

Beroende variabel: "Hur ofta deltar du i... Kyrkokonsert eller något annat andligt musikevenemang." Den studerade klassen bildas av dem som har valt svarsalternativet "Minst en gång i veckan", "Minst en gång i månaden", "Några gånger om året" eller "Minst en gång om året".

Oberoende variabler		Riskkoefficient (e ^{β})
Kön	Man (referensgrupp: kvinna)	1,92⁻¹
Generation	Födda på 1930–1940-talen	(referensgrupp)
	Födda på 1950-talet	1,46⁻¹
	Födda på 1960–1970-talen	2,52 ⁻¹
	Födda på 1980–1990-talen	2,03⁻¹
Utbildningsnivå	Grundnivå	(referensgrupp)
	Mellannivå	1,04
	Högre nivå	1,43
Inkomstnivå	Låginkomsttagare (< 20 000 e/år)	(referensgrupp)
	Medelinkomsttagare	1,02
	Höginkomsttagare (> 60 000 e/år)	1,23
Bostadsort	Helsingfors	(referensgrupp)
	Stad över 50 000 inv.	1,22 ⁻¹
	Liten stad	1,18 ⁻¹
	Landskommun	1,54⁻¹
Tillhörighet till religiöst samfund	Evangelisk-lutherska kyrkan	(referensgrupp)
	Annat religiöst samfund	2,98⁻¹
	Hör inte till ett religiöst samfund	1,56⁻¹
Religiositet	Böneaktivitet (1–6)	1,02
	Deltagande i gudstjänster (1–6)	2,28
	Engagemang i den kristna läran (1–4)	1,19
	Konservativ religiositet (1–5)	1,16⁻¹
	Traditionell äktenskapssyn (referensgrupp: annan uppfattning)	1,44
	Medlemskap i väckelserörelse (referensgrupp: icke-medlemmar)	1,17 ⁻¹
	Religionslös person (referensgrupp: andra)	1,16
Attitydvariabler	Nationell stolthet (värden 1–5)	1,05 ⁻¹
	Lutherdom (värden 1–5)	1,30
	Nyandlighet (värden 1–5)	1,03 ⁻¹
	Social maktorientering (värden 1–7)	1,05 ⁻¹
	Positiv inställning till kyrkans närvaro i offentliga institutioner (värden 1–5)	1,45
	Föreningsaktivitet (värden 0–12)	1,15
	Välgörenhet (värden 0–6)	1,10
	(Standardterm)	111,89⁻¹
Förklaringsgrad	Nagelkerke R ²	0,54
Klassificeringsförmåga	(Hur många procent av observationerna modellen klassificerar korrekt)	80,8
Modellens lämplighet	Hosmer & Lemeshow-testets p-värde	0,068
N		3 581

Tabell 4.1

Logistisk regressionsanalys: Kyrkan lär barn och unga de rätta livsvärderingarna.

Beroende variabel: "Hur viktiga anser du att följande orsaker är för dig själv att höra till kyrkan? Kyrkan lär barn och unga de rätta livsvärderingarna." Den studerade klassen bildas av dem som har valt svarsalternativet "Mycket viktig".		
Oberoende variabler		Riskkoefficient (e^B)
Kön	Man (referensgrupp: kvinna)	1,13
Generation	Födda på 1930–1940-talen	(referensgrupp)
	Födda på 1950-talet	1,19 ⁻¹
	Födda på 1960–1970-talen	1,07
	Födda på 1980–1990-talen	1,04
Utbildningsnivå	Grundnivå	(referensgrupp)
	Mellannivå	1,54⁻¹
	Högre nivå	1,25 ⁻¹
Inkomstnivå	Låginkomsttagare (< 20 000 e/år)	(referensgrupp)
	Medelinkomsttagare	1,36⁻¹
	Höginkomsttagare (> 60 000 e/år)	1,05
Bostadsort	Helsingfors	(referensgrupp)
	Stad över 50 000 inv.	1,08 ⁻¹
	Liten stad	1,02
	Landskommun	1,15 ⁻¹
Arbetslöshet	Arbetslös (referensgrupp: övriga)	1,21
Religiositet	Böneaktivitet (1–6)	1,02 ⁻¹
	Engagemang i den kristna läran (1–4)	1,64
	Konservativ religiositet (1–5)	1,08
	Traditionell äktenskapssyn (referensgrupp: annan uppfattning)	1,34
	Religiös fostran (0–9)	1,02 ⁻¹
	Medlemskap i väckelserörelse (referensgrupp: icke-medlemmar)	1,39 ⁻¹
	Religionslös person (referensgrupp: andra)	1,77 ⁻¹
	Deltagande i gudstjänster (1–6)	1,24
Attitydvariabler	Nationell stolthet (värden 1–5)	1,05 ⁻¹
	Lutherdom (värden 1–5)	2,02
	Nyandlighet (värden 1–5)	1,01
	Social maktorientering (värden 1–7)	1,01 ⁻¹
	Positiv inställning till kyrkans närvaro i offentliga institutioner (värden 1–5)	3,49
	Föreningsaktivitet (värden 0–12)	1,01
	Välgörenhet (värden 0–6)	1,06
	(Standardterm)	55427,35⁻¹
Förklaringsgrad	Nagelkerke R ²	0,42
Klassificeringsförmåga	(Hur många procent av observationerna modellen klassificerar korrekt)	78,0
Modellens lämplighet	Hosmer & Lemeshow-testets p-värde	0,362
N		2 648

Tabell 4.2

Logistisk regressionsanalys: Möjlighet att få ett kristet dop för barnet.

Beroende variabel: "Hur viktiga anser du att följande orsaker är för dig själv att höra till kyrkan? Möjlighet att få ett kristet dop för barnet." Den studerade klassen bildas av dem som har valt svarsalternativet "Mycket viktigt".

Oberoende variabler		Riskkoefficient (e ^B)
Kön	Man (referensgrupp: kvinna)	1,35⁻¹
Generation	Födda på 1930–1940-talen	(referensgrupp)
	Födda på 1950-talet	1,02
	Födda på 1960–1970-talen	1,15
	Födda på 1980–1990-talen	1,38
Utbildningsnivå	Grundnivå	(referensgrupp)
	Mellannivå	1,07
	Högre nivå	1,05
Inkomstnivå	Låginkomsttagare (< 20 000 e/år)	(referensgrupp)
	Medelinkomsttagare	1,04
	Höginkomsttagare (> 60 000 e/år)	1,78
Bostadsort	Helsingfors	(referensgrupp)
	Stad över 50 000 inv.	1,12
	Liten stad	1,19
	Landskommun	1,19
Arbetslöshet	Arbetslös (referensgrupp: övriga)	1,09 ⁻¹
Religiositet	Böneaktivitet (1–6)	1,04
	Engagemang i den kristna läran (1–4)	1,69
	Konservativ religiositet (1–5)	1,01
	Traditionell äktenskapssyn (referensgrupp: annan uppfattning)	1,19
	Religiös fostran (0–9)	1,05
	Medlemskap i väckelserörelse (referensgrupp: icke-medlemmar)	2,44
	Religionslös person (referensgrupp: andra)	2,17⁻¹
	Deltagande i gudstjänster (1–6)	1,21
Attitydvariabler	Nationell stolthet (värden 1–5)	1,23
	Lutherdom (värden 1–5)	1,24
	Nyandlighet (värden 1–5)	1,14⁻¹
	Social maktorientering (värden 1–7)	1,08 ⁻¹
	Positiv inställning till kyrkans närvaro i offentliga institutioner (värden 1–5)	4,42
	Föreningsaktivitet (värden 0–12)	1,00
	Välgörenhet (värden 0–6)	1,01 ⁻¹
	(Standardterm)	59456,13⁻¹
Förklaringsgrad	Nagelkerke R ²	0,48
Klassificeringsförmåga	(Hur många procent av observationerna modellen klassificerar korrekt)	79,1
Modellens lämplighet	Hosmer & Lemeshow-testets p-värde	0,161
N		2 648

Tabell 4.3

Logistisk regressionsanalys: Möjlighet att bli fadder.

Beroende variabel: "Hur viktiga anser du att följande orsaker är för dig själv att höra till kyrkan? Möjlighet att bli fadder." Den studerade klassen bildas av dem som har valt svarsalternativet "Mycket viktig".		
Oberoende variabler		Riskkoefficient (e ^B)
Kön	Man (referensgrupp: kvinna)	2,27 ⁻¹
Generation	Födda på 1930–1940-talen	(referensgrupp)
	Födda på 1950-talet	1,21
	Födda på 1960–1970-talen	1,60
	Födda på 1980–1990-talen	2,05
Utbildningsnivå	Grundnivå	(referensgrupp)
	Mellannivå	1,08 ⁻¹
	Högre nivå	1,09 ⁻¹
Inkomstnivå	Låginkomsttagare (< 20 000 e/år)	(referensgrupp)
	Medelinkomsttagare	1,20
	Höginkomsttagare (> 60 000 e/år)	1,43
Bostadsort	Helsingfors	(referensgrupp)
	Stad över 50 000 inv.	1,16 ⁻¹
	Liten stad	1,24 ⁻¹
	Landskommun	1,23 ⁻¹
Arbetslöshet	Arbetslös (referensgrupp: övriga)	1,39
Religiositet	Böneaktivitet (1–6)	1,02
	Engagemang i den kristna läran (1–4)	1,48
	Konservativ religiositet (1–5)	1,13 ⁻¹
	Traditionell äktenskapssyn (referensgrupp: annan uppfattning)	1,07 ⁻¹
	Religiös fostran (0–9)	1,04
	Medlemskap i väckelserörelse (referensgrupp: icke-medlemmar)	1,26
	Religionslös person (referensgrupp: andra)	1,47 ⁻¹
	Delta i gudstjänster (1–6)	1,13
Attitydvariabler	Nationell stolthet (värden 1–5)	1,32
	Lutherdom (värden 1–5)	1,36
	Nyandlighet (värden 1–5)	1,01
	Social maktorientering (värden 1–7)	1,17 ⁻¹
	Positiv inställning till kyrkans närvaro i offentliga institutioner (värden 1–5)	2,93
	Föreningsaktivitet (värden 0–12)	1,04
	Välgörenhet (värden 0–6)	1,02 ⁻¹
	(Standardterm)	8180,30 ⁻¹
Förklaringsgrad	Nagelkerke R ²	0,34
Klassificeringsförmåga	(Hur många procent av observationerna modellen klassificerar korrekt)	75,8
Modellens lämplighet	Hosmer & Lemeshow-testets p-värde	0,510
N		2 648

Tabell 4.4

Logistisk regressionsanalys: Jag fick lära mig att be aftonbön som barn.

Beroende variabel: "Vilka av följande påståenden lämpar sig för att beskriva ditt barndomshem? Jag fick lära mig att be aftonbön som barn." Den studerade klassen bildas av dem som har valt svarsalternativet "Ja".

Oberoende variabler		Riskkoefficient (e ^β)
Kön	Man (referensgrupp: kvinna)	1,05 ⁻¹
Generation	Födda på 1930–1940-talen	(referensgrupp)
	Födda på 1950-talet	1,35 ⁻¹
	Födda på 1960–1970-talen	2,25⁻¹
	Födda på 1980–1990-talen	2,77⁻¹
Utbildningsnivå	Grundnivå	(referensgrupp)
	Mellannivå	1,28
	Högre nivå	1,41
Inkomstnivå	Låginkomsttagare (< 20 000 e/år)	(referensgrupp)
	Medelinkomsttagare	1,03
	Höginkomsttagare (> 60 000 e/år)	1,05
Bostadsort	Helsingfors	(referensgrupp)
	Stad över 50 000 inv.	1,25
	Liten stad	1,37
	Landskommun	1,39
Arbetslöshet	Arbetslös (referensgrupp: övriga)	1,13 ⁻¹
Tillhörighet till religiöst samfund	Evangelisk-lutherska kyrkan	(referensgrupp)
	Annat religiöst samfund	1,36 ⁻¹
	Hör inte till ett religiöst samfund	1,40⁻¹
Religiositet	Böneaktivitet (1–6)	1,31
	Engagemang i den kristna läran (1–4)	1,05 ⁻¹
	Konservativ religiositet (1–5)	1,04
	Traditionell äktenskapssyn (referensgrupp: annan uppfattning)	1,03
	Medlemskap i väckelserörelse (referensgrupp: icke-medlemmar)	2,32
	Religionslös person (referensgrupp: andra)	1,01
	Deltagande i gudstjänster (1–6)	1,07
Attitydvariabler	Nationell stolthet (värden 1–5)	1,04
	Lutherdom (värden 1–5)	1,04 ⁻¹
	Nyandlighet (värden 1–5)	1,01
	Social maktorientering (värden 1–7)	1,01
	Positiv inställning till kyrkans närvaro i offentliga institutioner (värden 1–5)	1,16
	Föreningsaktivitet (värden 0–12)	1,04
	Välgörenhet (värden 0–6)	1,14
	(Standardterm)	2,22 ⁻¹
Förklaringsgrad	Nagelkerke R ²	0,25
Klassificeringsförmåga	(Hur många procent av observationerna modellen klassificerar korrekt)	74,7
Modellens lämplighet	Hosmer & Lemeshow-testets p-värde	0,832
N		3 581

Tabell 4.5

Logistisk regressionsanalys: Jag anser att jag fick en religiös fostran hemma.

Beroende variabel: "Vilka av följande påstående lämpar sig för att beskriva ditt barndomshem? Jag anser att jag fick en religiös fostran hemma." Den studerade klassen bildas av dem som har valt svarsalternativet "Ja".		
Oberoende variabler		Riskkoefficient (e^B)
Kön	Man (referensgrupp: kvinna)	1,44
Generation	Födda på 1930–1940-talen	(referensgrupp)
	Födda på 1950-talet	1,00 ⁻¹
	Födda på 1960–1970-talen	1,10 ⁻¹
	Födda på 1980–1990-talen	1,18 ⁻¹
Utbildningsnivå	Grundnivå	(referensgrupp)
	Mellannivå	1,18 ⁻¹
	Högre nivå	1,23 ⁻¹
Inkomstnivå	Låginkomsttagare (< 20 000 e/år)	(referensgrupp)
	Medelinkomsttagare	1,10
	Höginkomsttagare (> 60 000 e/år)	1,31
Bostadsort	Helsingfors	(referensgrupp)
	Stad över 50 000 inv.	1,05
	Liten stad	1,15 ⁻¹
	Landskommun	1,17 ⁻¹
Arbetslöshet	Arbetslös (referensgrupp: övriga)	1,03 ⁻¹
Tillhörighet till religiöst samfund	Evangelisk-lutherska kyrkan	(referensgrupp)
	Annat religiöst samfund	1,21 ⁻¹
	Hör inte till ett religiöst samfund	1,09 ⁻¹
Religiositet	Böneaktivitet (1–6)	1,07
	Engagemang i den kristna läran (1–4)	1,24
	Konservativ religiositet (1–5)	1,00 ⁻¹
	Traditionell äktenskapssyn (referensgrupp: annan uppfattning)	1,44
	Medlemskap i väckelserörelse (referensgrupp: icke-medlemmar)	3,14
	Religionslös person (referensgrupp: andra)	1,00
	Deltagande i gudstjänster (1–6)	1,16
Attitydvariabler	Nationell stolthet (värden 1–5)	1,06
	Lutherdom (värden 1–5)	1,57
	Nyandlighet (värden 1–5)	1,09
	Social maktorientering (värden 1–7)	1,02
	Positiv inställning till kyrkans närvaro i offentliga institutioner (värden 1–5)	1,04
	Föreningsaktivitet (värden 0–12)	1,04
	Välgörenhet (värden 0–6)	1,00 ⁻¹
	(Standardterm)	64,88⁻¹
Förklaringsgrad	Nagelkerke R ²	0,27
Klassificeringsförmåga	(Hur många procent av observationerna modellen klassificerar korrekt)	71,9
Modellens lämplighet	Hosmer & Lemeshow-testets p-värde	0,888
N		3 581

Tabell 4.6

Logistisk regressionsanalys: Om du själv har eller någon gång fick barn, lärde du/skulle du lära barnen be aftonbön?

Beroende variabel: "Om du själv har eller någon gång fick barn, lärde du/skulle du lära barnen be aftonbön?" Den studerade klassen bildas av dem som har valt svarsalternativet "Ja".

Oberoende variabler		Riskkoefficient (e^b)
Kön	Man (referensgrupp: kvinna)	1,32¹
Generation	Födda på 1930–1940-talen	(referensgrupp)
	Födda på 1950-talet	1,24 ¹
	Födda på 1960–1970-talen	1,88¹
	Födda på 1980–1990-talen	1,80¹
Utbildningsnivå	Grundnivå	(referensgrupp)
	Mellannivå	1,07
	Högre nivå	1,20
Inkomstnivå	Låginkomsttagare (< 20 000 e/år)	(referensgrupp)
	Medelinkomsttagare	1,09 ¹
	Höginkomsttagare (> 60 000 e/år)	1,01 ¹
Bostadsort	Helsingfors	(referensgrupp)
	Stad över 50 000 inv.	1,61
	Liten stad	2,44
	Landskommun	1,72
Arbetslöshet	Arbetslös (referensgrupp: övriga)	1,10 ¹
Tillhörighet till religiöst samfund	Evangelisk-lutherska kyrkan	(referensgrupp)
	Annat religiöst samfund	1,93
	Hör inte till ett religiöst samfund	1,29 ¹
Religiositet	Böneaktivitet (1–6)	1,53
	Engagemang i den kristna läran (1–4)	1,27
	Konservativ religiositet (1–5)	1,07
	Traditionell äktenskapssyn (referensgrupp: annan uppfattning)	1,19
	Religiös fostran (0–9)	1,32
	Medlemskap i väckelserörelse (referensgrupp: icke-medlemmar)	1,88
	Religionslös person (referensgrupp: andra)	1,70¹
	Deltagande i gudstjänster (1–6)	1,26
Attitydvariabler	Nationell stolthet (värden 1–5)	1,12
	Lutherdom (värden 1–5)	1,18
	Nyandlighet (värden 1–5)	1,06 ¹
	Social maktorientering (värden 1–7)	1,07
	Positiv inställning till kyrkans närvaro i offentliga institutioner (värden 1–5)	2,51
	Föreningsaktivitet (värden 0–12)	1,01 ¹
	Välgörenhet (värden 0–6)	1,04
	(Standardterm)	7581,17¹
Förklaringsgrad	Nagelkerke R ²	0,69
Klassificeringsförmåga	(Hur många procent av observationerna modellen klassificerar korrekt)	85,6
Modellens lämplighet	Hosmer & Lemeshow-testets p-värde	0,409
N		3 581

Tabell 4.7

Logistisk regressionsanalys: Församlingen som arrangör av eftermiddagsklubbar för skolelever.

Respondenterna fick frågan "Hur förhåller du dig till följande? Församlingen som arrangör av eftermiddagsklubbar för skolelever." Den studerade klassen bildas av dem som har valt svarsalternativet "Synnerligen positivt" eller "Ganska positivt".		
Oberoende variabler		Riskkoefficient (e ^B)
Kön	Man (referensgrupp: kvinna)	1,11 ⁻¹
Generation	Födda på 1930–1940-talen	(referensgrupp)
	Födda på 1950-talet	1,47
	Födda på 1960–1970-talen	1,36
	Födda på 1980–1990-talen	1,28
Utbildningsnivå	Grundnivå	(referensgrupp)
	Mellannivå	1,18
	Högre nivå	1,05 ⁻¹
Inkomstnivå	Låginkomsttagare (< 20 000 e/år)	(referensgrupp)
	Medelinkomsttagare	1,27
	Höginkomsttagare (> 60 000 e/år)	1,51
Bostadsort	Helsingfors	(referensgrupp)
	Stad över 50 000 inv.	1,06 ⁻¹
	Liten stad	1,13 ⁻¹
	Landskommun	1,22 ⁻¹
Skede i arbetslivet	Arbetslös (referensgrupp: övriga)	1,21
Tillhörighet till religiöst samfund	Tillhör inte något religiöst samfund (referensgrupp: ev.luth. eller annat religiöst samfund)	1,99 ⁻¹
Religiositet	Böneaktivitet (1–6)	1,14
	Engagemang i den kristna läran (1–4)	1,30
	Konservativ religiositet (1–5)	1,26⁻¹
	Traditionell äktenskapssyn (referensgrupp: annan uppfattning)	1,59
	Religiös fostran (0–9)	1,10
	Medlemskap i väckelserörelse (referensgrupp: icke-medlemmar)	1,06
	Deltagande i gudstjänster (1–6)	1,19
	Religionslös person (referensgrupp: andra)	1,70⁻¹
Attitydvariabler	Negativ inställning till främmande religioner (värden 1–5)	1,48⁻¹
	Nationell stolthet (värden 1–5)	1,58
	Lutherdom (värden 1–5)	2,36
	Nyandlighet (värden 1–5)	1,10 ⁻¹
	Social maktorientering (värden 1–7)	1,15
	Föreningsaktivitet (värden 0–12)	1,05 ⁻¹
	Välgörenhet (värden 0–6)	1,02
	(Standardterm)	22,43⁻¹
Förklaringsgrad	Nagelkerke R ²	0,47
Klassificeringsförmåga	(Hur många procent av observationerna modellen klassificerar korrekt)	85,3
Modellens lämplighet	Hosmer & Lemeshow-testets p-värde	0,308
N		3575

Tabell 4.8

Logistisk regressionsanalys: Undervisningen i religion och livsåskådning ska anordnas som ett gemensamt läroämne för alla elever.

Beroende variabel: "Följande påståenden anknyter till religionssamfundens ställning och synlighet i det samhälleliga livet. Vad anser du? Undervisningen i religion och åskådning ska anordnas som ett gemensamt läroämne för alla elever." Den studerade klassen bildas av dem som har valt svarsalternativet "Helt av samma åsikt" eller "Delvis av samma åsikt".

Oberoende variabler		Riskkoefficient (e^B)
Kön	Man (referensgrupp: kvinna)	1,06
Generation	Födda på 1930–1940-talen	(referensgrupp)
	Födda på 1950-talet	1,06 ⁻¹
	Födda på 1960–1970-talen	1,05 ⁻¹
	Födda på 1980–1990-talen	1,21
Utbildningsnivå	Grundnivå	(referensgrupp)
	Mellannivå	1,13 ⁻¹
	Högre nivå	1,16
Inkomstnivå	Låginkomsttagare (< 20 000 e/år)	(referensgrupp)
	Medelinkomsttagare	1,07 ⁻¹
	Höginkomsttagare (> 60 000 e/år)	1,06 ⁻¹
Bostadsort	Helsingfors	(referensgrupp)
	Stad över 50 000 inv.	1,04 ⁻¹
	Liten stad	1,44⁻¹
	Landskommun	1,27 ⁻¹
Skede i arbetslivet	Arbetslös (referensgrupp: övriga)	1,43⁻¹
Tillhörighet till religiöst samfund	Tillhör inte något religiöst samfund (referensgrupp: ev.luth. eller annat religiöst samfund)	1,20
Religiositet	Böneaktivitet (1–6)	1,03 ⁻¹
	Engagemang i den kristna läran (1–4)	1,21⁻¹
	Konservativ religiositet (1–5)	1,33⁻¹
	Traditionell äktenskapssyn (referensgrupp: annan uppfattning)	1,18
	Religiös fostran (0–9)	1,00 ⁻¹
	Medlemskap i väckelserörelse (referensgrupp: icke-medlemmar)	1,22 ⁻¹
	Deltagande i gudstjänster (1–6)	1,18⁻¹
	Religionslös person (referensgrupp: andra)	1,02
Attitydvariabler	Negativ inställning till främmande religioner (värden 1–5)	1,19⁻¹
	Nationell stolthet (värden 1–5)	1,07
	Lutherdom (värden 1–5)	1,32
	Nyandlighet (värden 1–5)	1,08
	Social maktorientering (värden 1–7)	1,05 ⁻¹
	Föreningsaktivitet (värden 0–12)	1,01
	Välgörenhet (värden 0–6)	1,02
	(Standardterm)	4,78
Förklaringsgrad	Nagelkerke R ²	0,10
Klassificeringsförmåga	(Hur många procent av observationerna modellen klassificerar korrekt)	67,9
Modellens lämplighet	Hosmer & Lemeshow-testets p-värde	0,628
N		3575

Tabell 4.9

Logistisk regressionsanalys: Religionsundervisning i skolorna.

Beroende variabel: "Hur förhåller du dig till följande? Religionsundervisning i skolorna." Den studerade klassen bildas av dem som har valt svarsalternativet "Synnerligen positivt" eller "Ganska positivt".		
Oberoende variabler		Riskkoefficient (e ^b)
Kön	Man (referensgrupp: kvinna)	1,17 ⁻¹
Generation	Födda på 1930–1940-talen	(referensgrupp)
	Födda på 1950-talet	1,15
	Födda på 1960–1970-talen	1,36
	Födda på 1980–1990-talen	1,63
Utbildningsnivå	Grundnivå	(referensgrupp)
	Mellannivå	1,32
	Högre nivå	1,03 ⁻¹
Inkomstnivå	Låginkomsttagare (< 20 000 e/år)	(referensgrupp)
	Medelinkomsttagare	1,20
	Höginkomsttagare (> 60 000 e/år)	1,03 ⁻¹
Bostadsort	Helsingfors	(referensgrupp)
	Stad över 50 000 inv.	1,58 ⁻¹
	Liten stad	1,83⁻¹
	Landskommun	1,51⁻¹
Skede i arbetslivet	Arbetslös (referensgrupp: övriga)	1,22
Tillhörighet till religiöst samfund	Tillhör inte något religiöst samfund (referensgrupp: ev.luth. eller annat religiöst samfund)	1,83 ⁻¹
Religiositet	Böneaktivitet (1–6)	1,06
	Engagemang i den kristna läran (1–4)	1,96
	Konservativ religiositet (1–5)	1,07
	Traditionell äktenskapssyn (referensgrupp: annan uppfattning)	1,56
	Religiös fostran (0–9)	1,06
	Medlemskap i väckelserörelse (referensgrupp: icke-medlemmar)	1,17 ⁻¹
	Deltagande i gudstjänster (1–6)	1,16
	Religionslös person (referensgrupp: andra)	1,57⁻¹
Attitydvariabler	Negativ inställning till främmande religioner (värden 1–5)	1,49⁻¹
	Nationell stolthet (värden 1–5)	1,50
	Lutherdom (värden 1–5)	2,06
	Nyandlighet (värden 1–5)	1,02
	Social maktorientering (värden 1–7)	1,20
	Föreningsaktivitet (värden 0–12)	1,01
	Välgörenhet (värden 0–6)	1,06
	(Standardterm)	180,21⁻¹
Förklaringsgrad	Nagelkerke R ²	0,54
Klassificeringsförmåga	(Hur många procent av observationerna modellen klassificerar korrekt)	81,6
Modellens lämplighet	Hosmer & Lemeshow-testets p-värde	0,088
N		3575

Tabell 4.10

Logistisk regressionsanalys: Morgonsamling som hålls av församlingens representant i skolan.

Beroende variabel: "Hur förhåller du dig till följande? Morgonsamling som hålls av församlingens representant i skolan." Den studerade klassen bildas av dem som har valt svarsalternativet "Synnerligen positivt" eller "Ganska positivt".

Oberoende variabler		Riskkoefficient (e ^β)
Kön	Man (referensgrupp: kvinna)	1,32 ⁻¹
Generation	Födda på 1930–1940-talen	(referensgrupp)
	Födda på 1950-talet	1,33
	Födda på 1960–1970-talen	1,98
	Födda på 1980–1990-talen	1,99
Utbildningsnivå	Grundnivå	(referensgrupp)
	Mellannivå	1,37
	Högre nivå	1,26
Inkomstnivå	Låginkomsttagare (< 20 000 e/år)	(referensgrupp)
	Medelinkomsttagare	1,40
	Höginkomsttagare (> 60 000 e/år)	1,35
Bostadsort	Helsingfors	(referensgrupp)
	Stad över 50 000 inv.	1,02 ⁻¹
	Liten stad	1,09 ⁻¹
	Landskommun	1,05 ⁻¹
Skede i arbetslivet	Arbetslös (referensgrupp: övriga)	1,06
Tillhörighet till religiöst samfund	Tillhör inte något religiöst samfund (referensgrupp: ev.luth. eller annat religiöst samfund)	1,70 ⁻¹
Religiositet	Böneaktivitet (1–6)	1,03
	Engagemang i den kristna läran (1–4)	1,53
	Konservativ religiositet (1–5)	1,11
	Traditionell äktenskapssyn (referensgrupp: annan uppfattning)	1,50
	Religiös fostran (0–9)	1,10
	Medlemskap i väckelserörelse (referensgrupp: icke-medlemmar)	1,44
	Deltagande i gudstjänster (1–6)	1,27
	Religiöslös person (referensgrupp: andra)	1,94⁻¹
Attitydvariabler	Negativ inställning till främmande religioner (värden 1–5)	1,19⁻¹
	Nationell stolthet (värden 1–5)	1,56
	Lutherdom (värden 1–5)	2,55
	Nyandlighet (värden 1–5)	1,09 ⁻¹
	Social maktorientering (värden 1–7)	1,15
	Föreningsaktivitet (värden 0–12)	1,02
	Välgörenhet (värden 0–6)	1,06 ⁻¹
	(Standardterm)	1221,45⁻¹
Förklaringsgrad	Nagelkerke R ²	0,55
Klassificeringsförmåga	(Hur många procent av observationerna modellen klassificerar korrekt)	81,0
Modellens lämplighet	Hosmer & Lemeshow-testets p-värde	0,137
N		3575

Tabell 4.11

Logistisk regressionsanalys: Varje barn har rätt att få undervisning i sin egen religion i skolan.

Beroende variabel: Vad anser du om följande påståenden? Varje barn har rätt att få undervisning i sin egen religion i skolan.” Den studerade klassen bildas av dem som har valt svarsalternativet ”Helt av samma åsikt” eller ”Delvis av samma åsikt”.		
Oberoende variabler		Riskkoefficient (e^B)
Kön	Man (referensgrupp: kvinna)	1,04
Generation	Födda på 1930–1940-talen	(referensgrupp)
	Födda på 1950-talet	1,04 ⁻¹
	Födda på 1960–1970-talen	1,08 ⁻¹
	Födda på 1980–1990-talen	1,14 ⁻¹
Utbildningsnivå	Grundnivå	(referensgrupp)
	Mellannivå	1,11 ⁻¹
	Högre nivå	1,20 ⁻¹
Inkomstnivå	Låginkomsttagare (< 20 000 e/år)	(referensgrupp)
	Medelinkomsttagare	1,25 ⁻¹
	Höginkomsttagare (> 60 000 e/år)	1,18 ⁻¹
Bostadsort	Helsingfors	(referensgrupp)
	Stad över 50 000 inv.	1,06 ⁻¹
	Liten stad	1,21 ⁻¹
	Landskommun	1,07
Arbetslöshet	Arbetslös (referensgrupp: övriga)	1,00 ⁻¹
Tillhörighet till religiöst samfund	Evangelisk-lutherska kyrkan	(referensgrupp)
	Annat religiöst samfund	1,01 ⁻¹
	Hör inte till ett religiöst samfund	1,45 ⁻¹
Religiositet	Böneaktivitet (1–6)	1,07 ⁻¹
	Engagemang i den kristna läran (1–4)	1,15
	Konservativ religiositet (1–5)	1,01 ⁻¹
	Traditionell äktenskapssyn (referensgrupp: annan uppfattning)	1,22 ⁻¹
	Religiös fostran (0–9)	1,03
	Medlemskap i väckelserörelse (referensgrupp: icke-medlemmar)	2,40
	Religionslös person (referensgrupp: andra)	1,27 ⁻¹
	Deltagande i gudstjänster (1–6)	1,06
Attitydvariabler	Nationell stolthet (värden 1–5)	1,06 ⁻¹
	Nyandlighet (värden 1–5)	1,24
	Social maktorientering (värden 1–7)	1,22 ⁻¹
	Positiv inställning till kyrkans närvaro i offentliga institutioner (värden 1–5)	1,99
	Föreningsaktivitet (värden 0–12)	1,01
	Välgörenhet (värden 0–6)	1,00
	(Standardterm)	9,30 ⁻¹
Förklaringsgrad	Nagelkerke R ²	0,24
Klassificeringsförmåga	(Hur många procent av observationerna modellen klassificerar korrekt)	68,5
Modellens lämplighet	Hosmer & Lemeshow-testets p-värde	0,878
N		3 583

Tabell 4.12

Logistisk regressionsanalys: Kyrkan ordnar verksamhet för barn och unga.

Beroende variabel: "Hur viktiga anser du att följande orsaker är för dig själv att höra till kyrkan? Kyrkan ordnar verksamhet för barn och unga." Den studerade klassen bildas av dem som har valt svarsalternativet "Mycket viktig".

Oberoende variabler		Riskkoefficient (e ^B)
Kön	Man (referensgrupp: kvinna)	1,05 ⁻¹
Generation	Födda på 1930–1940-talen	(referensgrupp)
	Födda på 1950-talet	1,08 ⁻¹
	Födda på 1960–1970-talen	1,14
	Födda på 1980–1990-talen	1,48
Utbildningsnivå	Grundnivå	(referensgrupp)
	Mellannivå	1,02 ⁻¹
	Högre nivå	1,09 ⁻¹
Inkomstnivå	Låginkomsttagare (< 20 000 e/år)	(referensgrupp)
	Medelinkomsttagare	1,50
	Höginkomsttagare (> 60 000 e/år)	2,01
Bostadsort	Helsingfors	(referensgrupp)
	Stad över 50 000 inv.	1,06
	Liten stad	1,15 ⁻¹
	Landskommun	1,18 ⁻¹
Arbetslöshet	Arbetslös (referensgrupp: övriga)	1,27
Religiositet	Böneaktivitet (1–6)	1,01 ⁻¹
	Engagemang i den kristna läran (1–4)	1,28
	Konservativ religiositet (1–5)	1,21⁻¹
	Traditionell äktenskapssyn (referensgrupp: annan uppfattning)	1,39
	Religiös fostran (0–9)	1,02
	Medlemskap i väckelserörelse (referensgrupp: icke-medlemmar)	1,49 ⁻¹
	Religionslös person (referensgrupp: andra)	1,21
	Deltagande i gudstjänster (1–6)	1,17
Attitydvariabler	Nationell stolthet (värden 1–5)	1,07
	Lutherdom (värden 1–5)	1,32
	Nyandlighet (värden 1–5)	1,12
	Social maktorientering (värden 1–7)	1,23⁻¹
	Positiv inställning till kyrkans närvaro i offentliga institutioner (värden 1–5)	2,92
	Föreningsaktivitet (värden 0–12)	1,01 ⁻¹
	Välgörenhet (värden 0–6)	1,16
	(Standardterm)	3054,84⁻¹
Förklaringsgrad	Nagelkerke R ²	0,27
Klassificeringsförmåga	(Hur många procent av observationerna modellen klassificerar korrekt)	71,2
Modellens lämplighet	Hosmer & Lemeshow-testets p-värde	0,189
N		2 648

Tabell 5.1

Logistisk regressionsanalys: Deltagande i föreningsverksamhet.

Beroende variabel: Summavariabel som bildats av variabler gällande föreningsverksamhet. Den studerade klassen bildas av dem som har (4) eller fler föreningsmedlemskap.		
Oberoende variabler		Riskkoefficient (e^ß)
Kön	Man (referensgrupp: kvinna)	1,05 ⁻¹
Generation	Födda på 1930–1940-talen	(referensgrupp)
	Födda på 1950-talet	1,08 ⁻¹
	Födda på 1960–1970-talen	1,80⁻¹
	Födda på 1980–1990-talen	2,48⁻¹
Utbildningsnivå	Grundnivå	(referensgrupp)
	Mellannivå	1,07 ⁻¹
	Högre nivå	1,28
Inkomstnivå	Låginkomsttagare (< 20 000 e/år)	(referensgrupp)
	Medelinkomsttagare	1,22 ⁻¹
	Höginkomsttagare (> 60 000 e/år)	1,07 ⁻¹
Bostadsort	Helsingfors	(referensgrupp)
	Stad över 50 000 inv.	1,12
	Liten stad	1,02 ⁻¹
	Landskommun	1,20
Arbetslöshet	Arbetslös (referensgrupp: övriga)	1,57⁻¹
Tillhörighet till religiöst samfund	Evangelisk-lutherska kyrkan	(referensgrupp)
	Annat religiöst samfund	1,06
	Hör inte till ett religiöst samfund	1,33
Religiositet	Böneaktivitet (1–6)	1,06
	Deltagande i gudstjänster (1–6)	1,33
	Engagemang i den kristna läran (1–4)	1,19⁻¹
	Konservativ religiositet (1–5)	1,08 ⁻¹
	Traditionell äktenskapssyn (referensgrupp: annan uppfattning)	1,00
	Religiös fostran (0–9)	1,08
	Medlemskap i väckelserörelse (referensgrupp: icke-medlemmar)	1,23
	Religionslös person (referensgrupp: andra)	1,04
Attitydvariabler	Nationell stolthet (värden 1–5)	1,17⁻¹
	Lutherdom (värden 1–5)	1,17
	Nyandlighet (värden 1–5)	1,15
	Social maktorientering (värden 1–7)	1,10⁻¹
	Positiv inställning till kyrkans närvaro i offentliga institutioner (värden 1–5)	1,04 ⁻¹
	(Standardterm)	2,12 ⁻¹
Förklaringsgrad	Nagelkerke R ²	0,16
Klassificeringsförmåga	(Hur många procent av observationerna modellen klassificerar korrekt)	67,0
Modellens lämplighet	Hosmer & Lemeshow-testets p-värde	0,075
N		3 581

Tabell 5.2

Logistisk regressionsanalys: Deltagande i välgörenhetsverksamhet.

Beroende variabel: Summavariabel som bildats av variabler gällande välgörenhetsverksamhet. Den studerade klassen har bildats av dem som har deltagit i tre (3) eller flera välgörenhetsverksamheter.

Oberoende variabler		Riskkoefficient (e ^B)
Kön	Man (referensgrupp: kvinna)	1,50 ⁻¹
Generation	Födda på 1930–1940-talen	(referensgrupp)
	Födda på 1950-talet	1,07 ⁻¹
	Födda på 1960–1970-talen	1,10 ⁻¹
	Födda på 1980–1990-talen	1,10 ⁻¹
Utbildningsnivå	Grundnivå	(referensgrupp)
	Mellannivå	1,18
	Högre nivå	1,43
Inkomstnivå	Låginkomsttagare (< 20 000 e/år)	(referensgrupp)
	Medelinkomsttagare	1,13
	Höginkomsttagare (> 60 000 e/år)	1,41
Bostadsort	Helsingfors	(referensgrupp)
	Stad över 50 000 inv.	1,03 ⁻¹
	Liten stad	1,23 ⁻¹
	Landskommun	1,20 ⁻¹
Arbetslöshet	Arbetslös (referensgrupp: övriga)	1,09 ⁻¹
Tillhörighet till religiöst samfund	Evangelisk-lutherska kyrkan	(referensgrupp)
	Annat religiöst samfund	1,54
	Hör inte till ett religiöst samfund	1,51
Religiositet	Böneaktivitet (1–6)	1,01
	Deltagande i gudstjänster (1–6)	1,34
	Engagemang i den kristna läran (1–4)	1,01 ⁻¹
	Konservativ religiositet (1–5)	1,19 ⁻¹
	Traditionell äktenskapssyn (referensgrupp: annan uppfattning)	1,16 ⁻¹
	Religiös fostran (0–9)	1,08
	Medlemskap i väckelserörelse (referensgrupp: icke-medlemmar)	1,15
	Religionslös person (referensgrupp: andra)	1,50
Attitydvariabler	Nationell stolthet (värden 1–5)	1,26 ⁻¹
	Lutherdom (värden 1–5)	1,46
	Nyandlighet (värden 1–5)	1,07
	Social maktorientering (värden 1–7)	1,53 ⁻¹
	Positiv inställning till kyrkans närvaro i offentliga institutioner (värden 1–5)	1,08
	(Standardterm)	3,42 ⁻¹
Förklaringsgrad	Nagelkerke R ²	0,21
Klassificeringsförmåga	(Hur många procent av observationerna modellen klassificerar korrekt)	68,8
Modellens lämplighet	Hosmer & Lemeshow-testets p-värde	0,485
N		3 581

Tabell 6.1

Logistisk regressionsanalys: Högtider och ledigheter i samhället som styrs av den kyrkliga kalendern (till exempel jul och påsk) bör slopas.

Beroende variabel: "Följande påståenden anknyter till religionssamfundens ställning och synlighet i det samhälleliga livet. Vad anser du? Samhället borde inte längre följa helger och ledigheter som styrs av den kyrkliga kalendern (t.ex. jul och påsk)." Den studerade klassen bildas av dem som har valt svarsalternativet "Helt av samma åsikt" eller "Delvis av samma åsikt".

Oberoende variabler		Riskkoefficient (e ^ß)
Kön	Man (referensgrupp: kvinna)	1,53
Generation	Födda på 1930–1940-talen	(referensgrupp)
	Födda på 1950-talet	1,08 ⁻¹
	Födda på 1960–1970-talen	1,03 ⁻¹
	Födda på 1980–1990-talen	1,57 ⁻¹
Utbildningsnivå	Grundnivå	(referensgrupp)
	Mellannivå	1,10 ⁻¹
	Högre nivå	1,13 ⁻¹
Inkomstnivå	Låginkomsttagare (< 20 000 e/år)	(referensgrupp)
	Medelinkomsttagare	1,19 ⁻¹
	Höginkomsttagare (> 60 000 e/år)	1,11 ⁻¹
Bostadsort	Helsingfors	(referensgrupp)
	Stad över 50 000 inv.	1,23 ⁻¹
	Liten stad	1,41 ⁻¹
	Landskommun	1,09 ⁻¹
Skede i arbetslivet	Arbetslös (referensgrupp: övriga)	1,09
Tillhörighet till religiöst samfund	Tillhör inte något religiöst samfund (referensgrupp: ev.luth. eller annat religiöst samfund)	1,46
Religiositet	Böneaktivitet (1–6)	1,03
	Engagemang i den kristna läran (1–4)	1,34 ⁻¹
	Konservativ religiositet (1–5)	1,03 ⁻¹
	Traditionell äktenskapssyn (referensgrupp: annan uppfattning)	1,46
	Religiös fostran (0–9)	1,00 ⁻¹
	Medlemskap i väckelserörelse (referensgrupp: icke-medlemmar)	1,46 ⁻¹
	Deltagande i gudstjänster (1–6)	1,21 ⁻¹
	Religionslös person (referensgrupp: andra)	1,59
Attitydvariabler	Negativ inställning till främmande religioner (värden 1–5)	1,03
	Nationell stolthet (värden 1–5)	1,15 ⁻¹
	Lutherdom (värden 1–5)	1,40 ⁻¹
	Nyandlighet (värden 1–5)	1,13
	Social maktorientering (värden 1–7)	1,15
	Föreningsaktivitet (värden 0–12)	1,11
	Välgörenhet (värden 0–6)	1,11 ⁻¹
	(Standardterm)	2,33 ⁻¹
Förklaringsgrad	Nagelkerke R ²	0,14
Klassificeringsförmåga	(Hur många procent av observationerna modellen klassificerar korrekt)	92,0
Modellens lämplighet	Hosmer & Lemeshow-testets p-värde	0,130
N		3575

Tabell 6.2

Logistisk regressionsanalys: Trettondagens och Kristi himmelsfärdsdagens ställning som allmänna helgdagar bör slopas.

Beroende variabel: "Följande påståenden anknyter till religionssamfundens ställning och synlighet i det samhälleliga livet. Vad anser du? Trettondagens och Kristi himmelsfärdsdagens ställning som allmänna helgdagar bör slopas." Den studerade klassen bildas av dem som har valt svarsalternativet "Helt av samma åsikt" eller "Delvis av samma åsikt".

Oberoende variabler		Riskkoefficient (e ^B)
Kön	Man (referensgrupp: kvinna)	1,26
Generation	Födda på 1930–1940-talen	(referensgrupp)
	Födda på 1950-talet	1,34⁻¹
	Födda på 1960–1970-talen	1,67⁻¹
	Födda på 1980–1990-talen	1,86⁻¹
Utbildningsnivå	Grundnivå	(referensgrupp)
	Mellanivå	1,02 ⁻¹
	Högre nivå	1,09
Inkomstnivå	Låginkomsttagare (< 20 000 e/år)	(referensgrupp)
	Medelinkomsttagare	1,09 ⁻¹
	Höginkomsttagare (> 60 000 e/år)	1,16
Bostadsort	Helsingfors	(referensgrupp)
	Stad över 50 000 inv.	1,12 ⁻¹
	Liten stad	1,06
	Landskommun	1,03 ⁻¹
Skede i arbetslivet	Arbetslös (referensgrupp: övriga)	1,14 ⁻¹
Tillhörighet till religiöst samfund	Tillhör inte något religiöst samfund (referensgrupp: ev.luth. eller annat religiöst samfund)	1,28
Religiositet	Böneaktivitet (1–6)	1,02 ⁻¹
	Engagemang i den kristna läran (1–4)	1,23⁻¹
	Konservativ religiositet (1–5)	1,24⁻¹
	Traditionell äktenskapssyn (referensgrupp: annan uppfattning)	1,44
	Religiös fostran (0–9)	1,05
	Medlemskap i väckelserörelse (referensgrupp: icke-medlemmar)	1,30 ⁻¹
	Deltagande i gudstjänster (1–6)	1,05 ⁻¹
	Religionslös person (referensgrupp: andra)	1,48
Attitydvariabler	Negativ inställning till främmande religioner (värden 1–5)	1,22⁻¹
	Nationell stolthet (värden 1–5)	1,02
	Lutherdom (värden 1–5)	1,08 ⁻¹
	Nyandlighet (värden 1–5)	1,04 ⁻¹
	Social maktorientering (värden 1–7)	1,24
	Föreningsaktivitet (värden 0–12)	1,01
	Välgörenhet (värden 0–6)	1,05 ⁻¹
	(Standardterm)	1,47
Förklaringsgrad	Nagelkerke R ²	0,11
Klassificeringsförmåga	(Hur många procent av observationerna modellen klassificerar korrekt)	73,7
Modellens lämplighet	Hosmer & Lemeshow-testets p-värde	0,595
N		3575

Tabell 6.3

Logistisk regressionsanalys: De ekumeniska gudstjänsterna vid riksdagens öppnande och avslutning.

Beroende variabel: "Hur förhåller du dig till följande? Riksmötets ekumeniska öppnings- och avslutningsgudstjänster." Den studerade klassen bildas av dem som har valt svarsalternativet "Synnerligen positivt" eller "Ganska positivt".		
Oberoende variabler		Riskkoefficient (e^{β})
Kön	Man (referensgrupp: kvinna)	1,04 ⁻¹
Generation	Födda på 1930–1940-talen	(referensgrupp)
	Födda på 1950-talet	1,64⁻¹
	Födda på 1960–1970-talen	1,52⁻¹
	Födda på 1980–1990-talen	2,88⁻¹
Utbildningsnivå	Grundnivå	(referensgrupp)
	Mellannivå	1,37 ⁻¹
	Högre nivå	1,25 ⁻¹
Inkomstnivå	Låginkomsttagare (< 20 000 e/år)	(referensgrupp)
	Medelinkomsttagare	1,15 ⁻¹
	Höginkomsttagare (> 60 000 e/år)	1,38⁻¹
Bostadsort	Helsingfors	(referensgrupp)
	Stad över 50 000 inv.	1,27 ⁻¹
	Liten stad	1,24 ⁻¹
	Landskommun	1,28 ⁻¹
Skede i arbetslivet	Arbetslös (referensgrupp: övriga)	1,03 ⁻¹
Tillhörighet till religiöst samfund	Tillhör inte något religiöst samfund (referensgrupp: ev.luth. eller annat religiöst samfund)	1,71 ⁻¹
Religiositet	Böneaktivitet (1–6)	1,01 ⁻¹
	Engagemang i den kristna läran (1–4)	1,60
	Konservativ religiositet (1–5)	1,00 ⁻¹
	Traditionell äktenskapssyn (referensgrupp: annan uppfattning)	1,17
	Religiös fostran (0–9)	1,09
	Medlemskap i väckelserörelse (referensgrupp: icke-medlemmar)	1,08 ⁻¹
	Deltagande i gudstjänster (1–6)	1,30
	Religionslös person (referensgrupp: andra)	2,02⁻¹
Attitydvariabler	Negativ inställning till främmande religioner (värden 1–5)	1,55⁻¹
	Nationell stolthet (värden 1–5)	1,63
	Lutherdom (värden 1–5)	2,22
	Nyandlighet (värden 1–5)	1,06 ⁻¹
	Social maktorientering (värden 1–7)	1,32
	Föreningsaktivitet (värden 0–12)	1,01
	Välgörenhet (värden 0–6)	1,04
	(Standardterm)	70,57⁻¹
Förklaringsgrad	Nagelkerke R ²	0,55
Klassificeringsförmåga	(Hur många procent av observationerna modellen klassificerar korrekt)	80,9
Modellens lämplighet	Hosmer & Lemeshow-testets p-värde	0,000
N		3575

Tabell 6.4

Logistisk regressionsanalys: Festgudstjänsten på självständighetsdagen på tv.

Beroende variabel: "Hur förhåller du dig till följande? Festgudstjänsten på självständighetsdagen på tv." Den studerade klassen bildas av dem som har valt svarsalternativet "Synnerligen positivt" eller "Ganska positivt".		
Oberoende variabler		Riskkoefficient (e^B)
Kön	Man (referensgrupp: kvinna)	1,25⁻¹
Generation	Födda på 1930–1940-talen	(referensgrupp)
	Födda på 1950-talet	1,35 ⁻¹
	Födda på 1960–1970-talen	1,27 ⁻¹
	Födda på 1980–1990-talen	1,51⁻¹
Utbildningsnivå	Grundnivå	(referensgrupp)
	Mellannivå	1,35 ⁻¹
	Högre nivå	1,29 ⁻¹
Inkomstnivå	Låginkomsttagare (< 20 000 e/år)	(referensgrupp)
	Medelinkomsttagare	1,30 ⁻¹
	Höginkomsttagare (> 60 000 e/år)	1,32 ⁻¹
Bostadsort	Helsingfors	(referensgrupp)
	Stad över 50 000 inv.	1,20 ⁻¹
	Liten stad	1,37 ⁻¹
	Landskommun	1,08 ⁻¹
Skede i arbetslivet	Arbetslös (referensgrupp: övriga)	1,51⁻¹
Tillhörighet till religiöst samfund	Tillhör inte något religiöst samfund (referensgrupp: ev.luth. eller annat religiöst samfund)	1,53 ⁻¹
Religiositet	Böneaktivitet (1–6)	1,06
	Engagemang i den kristna läran (1–4)	1,47
	Konservativ religiositet (1–5)	1,07 ⁻¹
	Traditionell äktenskapssyn (referensgrupp: annan uppfattning)	1,53
	Religiös fostran (0–9)	1,10
	Medlemskap i väckelserörelse (referensgrupp: icke-medlemmar)	1,28 ⁻¹
	Deltagande i gudstjänster (1–6)	1,30
	Religionslös person (referensgrupp: andra)	1,91⁻¹
Attitydvariabler	Negativ inställning till främmande religioner (värden 1–5)	1,54⁻¹
	Nationell stolthet (värden 1–5)	1,83
	Lutherdom (värden 1–5)	2,35
	Nyandlighet (värden 1–5)	1,11 ⁻¹
	Social maktorientering (värden 1–7)	1,31
	Föreningsaktivitet (värden 0–12)	1,01
	Välgörenhet (värden 0–6)	1,02
	(Standardterm)	64,31⁻¹
Förklaringsgrad	Nagelkerke R ²	0,55
Klassificeringsförmåga	(Hur många procent av observationerna modellen klassificerar korrekt)	82,7
Modellens lämplighet	Hosmer & Lemeshow-testets p-värde	0,129
N		3575

Tabell 6.5

Logistisk regressionsanalys: Att sjunga sommarpsalmen Den blomstertid på skolornas vårfester.

Beroende variabel: "Hur förhåller du dig till följande? Att sjunga sommarpsalmen Den blomstertid på skolornas vårfester." Den studerade klassen bildas av dem som har valt svarsalternativet "Synnerligen positivt" eller "Ganska positivt".		
Oberoende variabler		Riskkoefficient (e^B)
Kön	Man (referensgrupp: kvinna)	1,59⁻¹
Generation	Födda på 1930–1940-talen	(referensgrupp)
	Födda på 1950-talet	1,11
	Födda på 1960–1970-talen	1,25 ⁻¹
	Födda på 1980–1990-talen	1,62 ⁻¹
Utbildningsnivå	Grundnivå	(referensgrupp)
	Mellannivå	1,44
	Högre nivå	1,47
Inkomstnivå	Låginkomsttagare (< 20 000 e/år)	(referensgrupp)
	Medelinkomsttagare	1,03 ⁻¹
	Höginkomsttagare (> 60 000 e/år)	1,03
Bostadsort	Helsingfors	(referensgrupp)
	Stad över 50 000 inv.	1,18 ⁻¹
	Liten stad	1,14 ⁻¹
	Landskommun	1,16 ⁻¹
Skede i arbetslivet	Arbetslös (referensgrupp: övriga)	1,28 ⁻¹
Tillhörighet till religiöst samfund	Tillhör inte något religiöst samfund (referensgrupp: ev.luth. eller annat religiöst samfund)	1,73 ⁻¹
Religiositet	Böneaktivitet (1–6)	1,13
	Engagemang i den kristna läran (1–4)	1,51
	Konservativ religiositet (1–5)	1,09 ⁻¹
	Traditionell äktenskapssyn (referensgrupp: annan uppfattning)	1,75
	Religiös fostran (0–9)	1,02
	Medlemskap i väckelserörelse (referensgrupp: icke-medlemmar)	1,69 ⁻¹
	Deltagande i gudstjänster (1–6)	1,19
	Religionslös person (referensgrupp: andra)	1,69⁻¹
Attitydvariabler	Negativ inställning till främmande religioner (värden 1–5)	1,28⁻¹
	Nationell stolthet (värden 1–5)	2,02
	Lutherdom (värden 1–5)	2,36
	Nyandlighet (värden 1–5)	1,05 ⁻¹
	Social maktorientering (värden 1–7)	1,44
	Föreningsaktivitet (värden 0–12)	1,07
	Välgörenhet (värden 0–6)	1,07 ⁻¹
	(Standardterm)	50,67⁻¹
Förklaringsgrad	Nagelkerke R ²	0,49
Klassificeringsförmåga	(Hur många procent av observationerna modellen klassificerar korrekt)	89,7
Modellens lämplighet	Hosmer & Lemeshow-testets p-värde	0,614
N		3575

Tabell 6.6

Logistisk regressionsanalys: Skolornas festtraditioner bör förutom den kristna traditionen även inkludera traditioner från andra religioner och åskådningar.

Beroende variabel: "Följande påståenden anknyter till religionssamfundens ställning och synlighet i det samhälleliga livet. Vad anser du? Skolornas festtraditioner bör förutom den kristna traditionen även inkludera traditioner från andra religioner och åskådningar." Den studerade klassen bildas av dem som har valt svarsalternativet "Helt av samma åsikt" eller "Delvis av samma åsikt".

Oberoende variabler		Riskkoefficient (e^{β})
Kön	Man (referensgrupp: kvinna)	1,00 ⁻¹
Generation	Födda på 1930–1940-talen	(referensgrupp)
	Födda på 1950-talet	1,11 ⁻¹
	Födda på 1960–1970-talen	1,52 ⁻¹
	Födda på 1980–1990-talen	1,77 ⁻¹
Utbildningsnivå	Grundnivå	(referensgrupp)
	Mellannivå	1,01 ⁻¹
	Högre nivå	1,07 ⁻¹
Inkomstnivå	Låginkomsttagare (< 20 000 e/år)	(referensgrupp)
	Medelinkomsttagare	1,06 ⁻¹
	Höginkomsttagare (> 60 000 e/år)	1,12 ⁻¹
Bostadsort	Helsingfors	(referensgrupp)
	Stad över 50 000 inv.	1,14 ⁻¹
	Liten stad	1,10 ⁻¹
	Landskommun	1,04
Skede i arbetslivet	Arbetslös (referensgrupp: övriga)	1,01 ⁻¹
Tillhörighet till religiöst samfund	Tillhör inte något religiöst samfund (referensgrupp: ev.luth. eller annat religiöst samfund)	1,04 ⁻¹
Religiositet	Böneaktivitet (1–6)	1,01 ⁻¹
	Engagemang i den kristna läran (1–4)	1,19 ⁻¹
	Konservativ religiositet (1–5)	1,30 ⁻¹
	Traditionell äktenskapssyn (referensgrupp: annan uppfattning)	1,17 ⁻¹
	Religiös fostran (0–9)	1,04
	Medlemskap i väckelserörelse (referensgrupp: icke-medlemmar)	1,33
	Deltagande i gudstjänster (1–6)	1,03 ⁻¹
	Religionslös person (referensgrupp: andra)	1,02
Attitydvariabler	Negativ inställning till främmande religioner (värden 1–5)	1,76 ⁻¹
	Nationell stolthet (värden 1–5)	1,13 ⁻¹
	Lutherdom (värden 1–5)	1,11
	Nyandlighet (värden 1–5)	1,26
	Social maktorientering (värden 1–7)	1,20 ⁻¹
	Föreningsaktivitet (värden 0–12)	1,03
	Välgörenhet (värden 0–6) (Standardterm)	1,07 10,25
Förklaringsgrad	Nagelkerke R ²	0,18
Klassificeringsförmåga	(Hur många procent av observationerna modellen klassificerar korrekt)	68,4
Modellens lämplighet	Hosmer & Lemeshow-testets p-värde	0,492
N		3575

Tabell 6.7

Logistisk regressionsanalys: Alla religiösa samfund och livsåskådningssamfund bör ha en likvärdig ställning enligt lag.

Beroende variabel: "Följande påståenden anknyter till religionssamfundens ställning och synlighet i det samhälleliga livet. Vad anser du? Alla religiösa samfund och livsåskådningssamfund bör ha samma ställning enligt lag." Den studerade klassen bildas av dem som har valt svarsalternativet "Helt av samma åsikt" eller "Delvis av samma åsikt".		
Oberoende variabler		Riskkoefficient (e ^B)
Kön	Man (referensgrupp: kvinna)	1,42
Generation	Födda på 1930–1940-talen	(referensgrupp)
	Födda på 1950-talet	1,06 ⁻¹
	Födda på 1960–1970-talen	1,22 ⁻¹
	Födda på 1980–1990-talen	1,08
Utbildningsnivå	Grundnivå	(referensgrupp)
	Mellannivå	1,08
	Högre nivå	1,06 ⁻¹
Inkomstnivå	Låginkomsttagare (< 20 000 e/år)	(referensgrupp)
	Medelinkomsttagare	1,04
	Höginkomsttagare (> 60 000 e/år)	1,01 ⁻¹
Bostadsort	Helsingfors	(referensgrupp)
	Stad över 50 000 inv.	1,07
	Liten stad	1,03 ⁻¹
	Landskommun	1,06
Skede i arbetslivet	Arbetslös (referensgrupp: övriga)	1,09 ⁻¹
Tillhörighet till religiöst samfund	Tillhör inte något religiöst samfund (referensgrupp: ev.luth. eller annat religiöst samfund)	1,59
Religiositet	Böneaktivitet (1–6)	1,04 ⁻¹
	Engagemang i den kristna läran (1–4)	1,09 ⁻¹
	Konservativ religiositet (1–5)	1,01 ⁻¹
	Traditionell äktenskapssyn (referensgrupp: annan uppfattning)	1,22 ⁻¹
	Religiös fostran (0–9)	1,03
	Medlemskap i väckelserörelse (referensgrupp: icke-medlemmar)	1,58
	Deltagande i gudstjänster (1–6)	1,04 ⁻¹
	Religionslös person (referensgrupp: andra)	1,59
Attitydvariabler	Negativ inställning till främmande religioner (värden 1–5)	1,51⁻¹
	Nationell stolthet (värden 1–5)	1,19⁻¹
	Lutherdom (värden 1–5)	1,07 ⁻¹
	Nyandlighet (värden 1–5)	1,17
	Social maktorientering (värden 1–7)	1,24⁻¹
	Föreningsaktivitet (värden 0–12)	1,04
	Välgörenhet (värden 0–6)	1,02 ⁻¹
	(Standardterm)	11,19
Förklaringsgrad	Nagelkerke R ²	0,15
Klassificeringsförmåga	(Hur många procent av observationerna modellen klassificerar korrekt)	63,7
Modellens lämplighet	Hosmer & Lemeshow-testets p-värde	0,707
N		3575

Tabell 6.8

Logistisk regressionsanalys: Staten bör understöda religionssamfundens verksamhet ekonomiskt.

Beroende variabel: "Följande påstående anknäver till religionssamfundens ställning och synlighet i det samhälleliga livet. Vad anser du? Staten bör understöda religionssamfundens verksamhet ekonomiskt." Den studerade klassen bildas av dem som har valt svarsalternativet "Helt av samma åsikt" eller "Delvis av samma åsikt".

Oberoende variabler		Riskkoefficient (e ^B)
Kön	Man (referensgrupp: kvinna)	1,47
Generation	Födda på 1930–1940-talen	(referensgrupp)
	Födda på 1950-talet	1,12
	Födda på 1960–1970-talen	1,75
	Födda på 1980–1990-talen	1,58
Utbildningsnivå	Grundnivå	(referensgrupp)
	Mellanivå	1,26 ⁻¹
	Högre nivå	1,34 ⁻¹
Inkomstnivå	Låginkomsttagare (< 20 000 e/år)	(referensgrupp)
	Medelinkomsttagare	1,33⁻¹
	Höginkomsttagare (> 60 000 e/år)	1,34 ⁻¹
Bostadsort	Helsingfors	(referensgrupp)
	Stad över 50 000 inv.	1,39⁻¹
	Liten stad	1,32 ⁻¹
	Landskommun	1,68⁻¹
Skede i arbetslivet	Arbetslös (referensgrupp: övriga)	1,04
Tillhörighet till religiöst samfund	Tillhör inte något religiöst samfund (referensgrupp: ev.luth. eller annat religiöst samfund)	1,84 ⁻¹
Religiositet	Böneaktivitet (1–6)	1,06 ⁻¹
	Engagemang i den kristna läran (1–4)	1,25
	Konservativ religiositet (1–5)	1,07
	Traditionell äktenskapssyn (referensgrupp: annan uppfattning)	1,12 ⁻¹
	Religiös fostran (0–9)	1,01
	Medlemskap i väckelserörelse (referensgrupp: icke-medlemmar)	1,01 ⁻¹
	Deltagande i gudstjänster (1–6)	1,16
	Religionslös person (referensgrupp: andra)	1,50⁻¹
Attitydvariabler	Negativ inställning till främmande religioner (värden 1–5)	1,31⁻¹
	Nationell stolthet (värden 1–5)	1,31
	Lutherdom (värden 1–5)	1,61
	Nyandlighet (värden 1–5)	1,18
	Social maktorientering (värden 1–7)	1,11
	Föreningsaktivitet (värden 0–12)	1,08
	Välgörenhet (värden 0–6)	1,08
	(Standardterm)	124,78⁻¹
Förklaringsgrad	Nagelkerke R ²	0,22
Klassificeringsförmåga	(Hur många procent av observationerna modellen klassificerar korrekt)	77,4
Modellens lämplighet	Hosmer & Lemeshow-testets p-värde	0,205
N		3575

Tabell 6.9

Logistisk regressionsanalys: Militärprästers närvaro inom försvarsmakten.

Beroende variabel: "Hur förhåller du dig till följande? Militärprästeras närvaro i försvarsmakten." Den studerade klassen bildas av dem som har valt svarsalternativet "Synnerligen positivt" eller "Ganska positivt".		
Oberoende variabler		Riskkoefficient (e ^B)
Kön	Man (referensgrupp: kvinna)	1,42 ⁻¹
Generation	Födda på 1930–1940-talen	(referensgrupp)
	Födda på 1950-talet	1,48
	Födda på 1960–1970-talen	2,58
	Födda på 1980–1990-talen	3,09
Utbildningsnivå	Grundnivå	(referensgrupp)
	Mellannivå	1,06
	Högre nivå	1,41 ⁻¹
Inkomstnivå	Låginkomsttagare (< 20 000 e/år)	(referensgrupp)
	Medelinkomsttagare	1,40
	Höginkomsttagare (> 60 000 e/år)	1,61
Bostadsort	Helsingfors	(referensgrupp)
	Stad över 50 000 inv.	1,11
	Liten stad	1,17
	Landskommun	1,15
Skede i arbetslivet	Arbetslös (referensgrupp: övriga)	1,36
Tillhörighet till religiöst samfund	Tillhör inte något religiöst samfund (referensgrupp: ev.luth. eller annat religiöst samfund)	1,80 ⁻¹
Religiositet	Böneaktivitet (1–6)	1,05
	Engagemang i den kristna läran (1–4)	1,69
	Konservativ religiositet (1–5)	1,11 ⁻¹
	Traditionell äktenskapssyn (referensgrupp: annan uppfattning)	1,55
	Religiös fostran (0–9)	1,03
	Medlemskap i väckelserörelse (referensgrupp: icke-medlemmar)	1,02
	Deltagande i gudstjänster (1–6)	1,15
	Religionslös person (referensgrupp: andra)	1,74 ⁻¹
Attitydvariabler	Negativ inställning till främmande religioner (värden 1–5)	1,53⁻¹
	Nationell stolthet (värden 1–5)	1,72
	Lutherdom (värden 1–5)	1,70
	Nyandlighet (värden 1–5)	1,01
	Social maktorientering (värden 1–7)	1,37
	Föreningsaktivitet (värden 0–12)	1,02
	Välgörenhet (värden 0–6)	1,03
	(Standardterm)	53,19⁻¹
Förklaringsgrad	Nagelkerke R ²	0,45
Klassificeringsförmåga	(Hur många procent av observationerna modellen klassificerar korrekt)	84,9
Modellens lämplighet	Hosmer & Lemeshow-testets p-värde	0,174
N		3575

Tabell 6.10

Logistisk regressionsanalys: Fängelseprästers närvaro i fängelserna.

Beroende variabel: "Hur förhåller du dig till följande? Fängelseprästers närvaro i fängelserna." Den studerade klassen bildas av dem som har valt svarsalternativet "Synnerligen positivt" eller "Ganska positivt".	
Oberoende variabler	
Kön	Man (referensgrupp: kvinna)
Generation	Födda på 1930–1940-talen Födda på 1950-talet Födda på 1960–1970-talen Födda på 1980–1990-talen
Utbildningsnivå	Grundnivå Mellannivå Högre nivå
Inkomstnivå	Låginkomsttagare (< 20 000 e/år) Medelinkomsttagare Höginkomsttagare (> 60 000 e/år)
Bostadsort	Helsingfors Stad över 50 000 inv. Liten stad Landskommun
Skede i arbetslivet	Arbetslös (referensgrupp: övriga)
Tillhörighet till religiöst samfund	Tillhör inte något religiöst samfund (referensgrupp: ev.luth. eller annat religiöst samfund)
Religiositet	Böneaktivitet (1–6) Engagemang i den kristna läran (1–4) Konservativ religiositet (1–5) Traditionell äktenskapssyn (referensgrupp: annan uppfattning) Religiös fostran (0–9) Medlemskap i väckelserörelse (referensgrupp: icke-medlemmar) Deltagande i gudstjänster (1–6) Religionslös person (referensgrupp: andra)
Attitydvariabler	Negativ inställning till främmande religioner (värden 1–5) Nationell stolthet (värden 1–5) Lutherdom (värden 1–5) Nyandlighet (värden 1–5) Social maktorientering (värden 1–7) Föreningsaktivitet (värden 0–12) Välgörenhet (värden 0–6) (Standardterm)
Förklaringsgrad	Nagelkerke R ²
Klassificeringsförmåga	(Hur många procent av observationerna modellen klassificerar korrekt)
Modellens lämplighet	Hosmer & Lemeshow-testets p-värde
N	

Tabell 6.11

Logistisk regressionsanalys: Sjukhusprästers närvaro på sjukhusen.

Beroende variabel: "Hur förhåller du dig till följande? Sjukhusprästers närvaro på sjukhusen." Den studerade klassen bildas av dem som har valt svarsalternativet "Synnerligen positivt" eller "Ganska positivt".		
Oberoende variabler		Riskkoefficient (e^B)
Kön	Man (referensgrupp: kvinna)	1,28 ⁻¹
Generation	Födda på 1930–1940-talen	(referensgrupp)
	Födda på 1950-talet	1,71
	Födda på 1960–1970-talen	2,16
	Födda på 1980–1990-talen	2,56
Utbildningsnivå	Grundnivå	(referensgrupp)
	Mellannivå	1,29 ⁻¹
	Högre nivå	1,33 ⁻¹
Inkomstnivå	Låginkomsttagare (< 20 000 e/år)	(referensgrupp)
	Medelinkomsttagare	1,25
	Höginkomsttagare (> 60 000 e/år)	1,53
Bostadsort	Helsingfors	(referensgrupp)
	Stad över 50 000 inv.	1,10
	Liten stad	1,13
	Landskommun	1,05 ⁻¹
Skede i arbetslivet	Arbetslös (referensgrupp: övriga)	1,19
Tillhörighet till religiöst samfund	Tillhör inte något religiöst samfund (referensgrupp: ev.luth. eller annat religiöst samfund)	2,01 ⁻¹
Religiositet	Böneaktivitet (1–6)	1,10
	Engagemang i den kristna läran (1–4)	2,01
	Konservativ religiositet (1–5)	1,32⁻¹
	Traditionell äktenskapssyn (referensgrupp: annan uppfattning)	1,85
	Religiös fostran (0–9)	1,07
	Medlemskap i väckelserörelse (referensgrupp: icke-medlemmar)	2,43 ⁻¹
	Deltagande i gudstjänster (1–6)	1,08
	Religionslös person (referensgrupp: andra)	1,66⁻¹
Attitydvariabler	Negativ inställning till främmande religioner (värden 1–5)	1,53⁻¹
	Nationell stolthet (värden 1–5)	1,43
	Lutherdom (värden 1–5)	2,09
	Nyandlighet (värden 1–5)	1,02 ⁻¹
	Social maktorientering (värden 1–7)	1,15
	Föreningsaktivitet (värden 0–12)	1,01
	Välgörenhet (värden 0–6)	1,04
	(Standardterm)	10,84⁻¹
Förklaringsgrad	Nagelkerke R ²	0,44
Klassificeringsförmåga	(Hur många procent av observationerna modellen klassificerar korrekt)	88,9
Modellens lämplighet	Hosmer & Lemeshow-testets p-värde	0,238
N		3575

Tabell 6.12

Logistisk regressionsanalys: Staten bör bjuda in representanter från kyrkor och religionssamfund att samarbeta kring debriefingen vid kriser som berör nationen.

Beroende variabel: "Följande påståenden anknyter till religionssamfundens ställning och synlighet i det samhälleliga livet. Vad anser du? Staten bör bjuda in representanter från kyrkor och religionssamfund att samarbeta kring debriefingen vid kriser som berör nationen." Den studerade klassen bildas av dem som har valt svarsalternativet "Helt av samma åsikt" eller "Delvis av samma åsikt".

Oberoende variabler		Riskkoefficient (e^B)
Kön	Man (referensgrupp: kvinna)	1,14
Generation	Födda på 1930–1940-talen	(referensgrupp)
	Födda på 1950-talet	1,14 ⁻¹
	Födda på 1960–1970-talen	1,07
	Födda på 1980–1990-talen	1,16 ⁻¹
Utbildningsnivå	Grundnivå	(referensgrupp)
	Mellannivå	1,42
	Högre nivå	1,58
Inkomstnivå	Låginkomsttagare (< 20 000 e/år)	(referensgrupp)
	Medelinkomsttagare	1,03
	Höginkomsttagare (> 60 000 e/år)	1,01 ⁻¹
Bostadsort	Helsingfors	(referensgrupp)
	Stad över 50 000 inv.	1,01 ⁻¹
	Liten stad	1,15 ⁻¹
	Landskommun	1,02
Skede i arbetslivet	Arbetslös (referensgrupp: övriga)	1,07 ⁻¹
Tillhörighet till religiöst samfund	Tillhör inte något religiöst samfund (referensgrupp: ev.luth. eller annat religiöst samfund)	1,44 ⁻¹
Religiositet	Böneaktivitet (1–6)	1,01 ⁻¹
	Engagemang i den kristna läran (1–4)	1,22
	Konservativ religiositet (1–5)	1,29⁻¹
	Traditionell äktenskapssyn (referensgrupp: annan uppfattning)	1,32
	Religiös fostran (0–9)	1,02
	Medlemskap i väckelserörelse (referensgrupp: icke-medlemmar)	1,00 ⁻¹
	Deltagande i gudstjänster (1–6)	1,10
	Religionslös person (referensgrupp: andra)	1,10 ⁻¹
Attitydvariabler	Negativ inställning till främmande religioner (värden 1–5)	1,49⁻¹
	Nationell stolthet (värden 1–5)	1,26
	Lutherdom (värden 1–5)	2,35
	Nyandlighet (värden 1–5)	1,17
	Social maktorientering (värden 1–7)	1,02 ⁻¹
	Föreningsaktivitet (värden 0–12)	1,05
	Välgörenhet (värden 0–6)	1,10
	(Standardterm)	13,30⁻¹
Förklaringsgrad	Nagelkerke R ²	0,32
Klassificeringsförmåga	(Hur många procent av observationerna modellen klassificerar korrekt)	78,8
Modellens lämplighet	Hosmer & Lemeshow-testets p-värde	0,102
N		3575

Tabell 6.13

Logistisk regressionsanalys: Staten ska ingripa i missförhållanden som uppdragas inom religionssamfunden (exempelvis påtryckning).

Beroende variabel: "Följande påståenden anknyter till religionssamfundens ställning och synlighet i det samhälleliga livet. Vad anser du? Staten ska ingripa i missförhållanden som uppdragas inom religionssamfunden (exempelvis påtryckning)." Den studerade klassen bildas av dem som har valt svarsalternativet "Helt av samma åsikt" eller "Delvis av samma åsikt".

Oberoende variabler		Riskkoefficient (e ^ß)
Kön	Man (referensgrupp: kvinna)	1,86
Generation	Födda på 1930–1940-talen	(referensgrupp)
	Födda på 1950-talet	1,36
	Födda på 1960–1970-talen	1,77
	Födda på 1980–1990-talen	1,77
Utbildningsnivå	Grundnivå	(referensgrupp)
	Mellannivå	1,27
	Högre nivå	1,06
Inkomstnivå	Låginkomsttagare (< 20 000 e/år)	(referensgrupp)
	Medelinkomsttagare	1,04
	Höginkomsttagare (> 60 000 e/år)	1,12
Bostadsort	Helsingfors	(referensgrupp)
	Stad över 50 000 inv.	1,02
	Liten stad	1,29 ¹
	Landskommun	1,09 ¹
Skede i arbetslivet	Arbetslös (referensgrupp: övriga)	1,22 ¹
Tillhörighet till religiöst samfund	Tillhör inte något religiöst samfund (referensgrupp: ev.luth. eller annat religiöst samfund)	1,27
Religiositet	Böneaktivitet (1–6)	1,01
	Engagemang i den kristna läran (1–4)	1,02
	Konservativ religiositet (1–5)	1,59 ¹
	Traditionell äktenskapssyn (referensgrupp: annan uppfattning)	1,14
	Religiös fostran (0–9)	1,00
	Medlemskap i väckelserörelse (referensgrupp: icke-medlemmar)	1,23 ¹
	Deltagande i gudstjänster (1–6)	1,04 ¹
	Religionslös person (referensgrupp: andra)	1,27
Attitydvariabler	Negativ inställning till främmande religioner (värden 1–5)	1,04
	Nationell stolthet (värden 1–5)	1,17
	Lutherdom (värden 1–5)	1,39
	Nyandlighet (värden 1–5)	1,10 ¹
	Social maktorientering (värden 1–7)	1,29 ¹
	Föreningsaktivitet (värden 0–12)	1,02
	Välgörenhet (värden 0–6)	1,10
	(Standardterm)	2,79
Förklaringsgrad	Nagelkerke R ²	0,09
Klassificeringsförmåga	(Hur många procent av observationerna modellen klassificerar korrekt)	86,1
Modellens lämplighet	Hosmer & Lemeshow-testets p-värde	0,633
N		3575

Tabell 6.14

Logistisk regressionsanalys: Staten ska ordna skydd om en religiös grupp utsetts för säkerhetshot.

Beroende variabel: "Följande påståenden anknyter till religionssamfundens ställning och synlighet i det samhälleliga livet. Vad anser du? Staten ska ordna skydd om en religiös grupp utsetts för säkerhetshot." Den studerade klassen bildas av dem som har valt svarsalternativet "Helt av samma åsikt" eller "Delvis av samma åsikt".

Oberoende variabler		Riskkoefficient (e^B)
Kön	Man (referensgrupp: kvinna)	2,47
Generation	Födda på 1930–1940-talen	(referensgrupp)
	Födda på 1950-talet	1,14 ⁻¹
	Födda på 1960–1970-talen	1,12 ⁻¹
	Födda på 1980–1990-talen	1,06
Utbildningsnivå	Grundnivå	(referensgrupp)
	Mellannivå	1,06
	Högre nivå	1,03
Inkomstnivå	Låginkomsttagare (< 20 000 e/år)	(referensgrupp)
	Medelinkomsttagare	1,12 ⁻¹
	Höginkomsttagare (> 60 000 e/år)	1,01
Bostadsort	Helsingfors	(referensgrupp)
	Stad över 50 000 inv.	1,13
	Liten stad	1,12 ⁻¹
	Landskommun	1,07 ⁻¹
Skede i arbetslivet	Arbetslös (referensgrupp: övriga)	1,37 ⁻¹
Tillhörighet till religiöst samfund	Tillhör inte något religiöst samfund (referensgrupp: ev.luth. eller annat religiöst samfund)	1,12 ⁻¹
Religiositet	Böneaktivitet (1–6)	1,08
	Engagemang i den kristna läran (1–4)	1,04
	Konservativ religiositet (1–5)	1,13⁻¹
	Traditionell äktenskapssyn (referensgrupp: annan uppfattning)	1,03
	Religiös fostran (0–9)	1,00
	Medlemskap i väckelserörelse (referensgrupp: icke-medlemmar)	1,15
	Deltagande i gudstjänster (1–6)	1,02
	Religionslös person (referensgrupp: andra)	1,12
Attitydvariabler	Negativ inställning till främmande religioner (värden 1–5)	1,73 ⁻¹
	Nationell stolthet (värden 1–5)	1,24⁻¹
	Lutherdom (värden 1–5)	1,31
	Nyandlighet (värden 1–5)	1,10 ⁻¹
	Social maktorientering (värden 1–7)	1,37⁻¹
	Föreningsaktivitet (värden 0–12)	1,07
	Välgörenhet (värden 0–6)	1,13
	(Standardterm)	20,05
Förklaringsgrad	Nagelkerke R ²	0,18
Klassificeringsförmåga	(Hur många procent av observationerna modellen klassificerar korrekt)	79,1
Modellens lämplighet	Hosmer & Lemeshow-testets p-värde	0,279
N		3575

Tabell 6.15

Logistisk regressionsanalys: Det ska vara accepterat att visa sin tro i offentliga ämbeten (exempelvis för domare, poliser, lärare).

Beroende variabel: "Följande påstående anknuter till religionssamfundens ställning och synlighet i det samhälleliga livet. Vad anser du? Det ska vara accepterat att visa sin tro i offentliga ämbeten (exempelvis för domare, poliser, lärare)." Den studerade klassen bildas av dem som har valt svarsalternativet "Helt av samma åsikt" eller "Delvis av samma åsikt".

Oberoende variabler		Riskkoefficient (e ^B)
Kön	Man (referensgrupp: kvinna)	1,27
Generation	Födda på 1930–1940-talen	(referensgrupp)
	Födda på 1950-talet	1,14 ⁻¹
	Födda på 1960–1970-talen	1,13
	Födda på 1980–1990-talen	1,94
Utbildningsnivå	Grundnivå	(referensgrupp)
	Mellannivå	1,05 ⁻¹
	Högre nivå	1,16 ⁻¹
Inkomstnivå	Låginkomsttagare (< 20 000 e/år)	(referensgrupp)
	Medelinkomsttagare	1,05
	Höginkomsttagare (> 60 000 e/år)	1,08
Bostadsort	Helsingfors	(referensgrupp)
	Stad över 50 000 inv.	1,41 ⁻¹
	Liten stad	1,60 ⁻¹
	Landskommun	1,54 ⁻¹
Skede i arbetslivet	Arbetslös (referensgrupp: övriga)	1,08 ⁻¹
Tillhörighet till religiöst samfund	Tillhör inte något religiöst samfund (referensgrupp: ev.luth. eller annat religiöst samfund)	1,55 ⁻¹
Religiositet	Böneaktivitet (1–6)	1,03
	Engagemang i den kristna läran (1–4)	1,42
	Konservativ religiositet (1–5)	1,33
	Traditionell äktenskapssyn (referensgrupp: annan uppfattning)	1,12
	Religiös fostran (0–9)	1,05
	Medlemskap i väckelserörelse (referensgrupp: icke-medlemmar)	1,07 ⁻¹
	Deltagande i gudstjänster (1–6)	1,15
	Religionslös person (referensgrupp: andra)	1,17
Attitydvariabler	Negativ inställning till främmande religioner (värden 1–5)	1,14 ⁻¹
	Nationell stolthet (värden 1–5)	1,03
	Lutherdom (värden 1–5)	1,42
	Nyandlighet (värden 1–5)	1,16
	Social maktorientering (värden 1–7)	1,24
	Föreningsaktivitet (värden 0–12)	1,00 ⁻¹
	Välgörenhet (värden 0–6)	1,09
	(Standardterm)	177,25 ⁻¹
Förklaringsgrad	Nagelkerke R ²	0,27
Klassificeringsförmåga	(Hur många procent av observationerna modellen klassificerar korrekt)	75,0
Modellens lämplighet	Hosmer & Lemeshow-testets p-värde	0,381
N		3575

Tabell 6.16

Logistisk regressionsanalys: Ringning i kyrkklockor får inte begränsas.

Beroende variabel: "Följande påståenden anknyter till religionssamfundens ställning och synlighet i det samhälleliga livet. Vad anser du? Ringning i kyrkklockor får inte begränsas." Den studerade klassen bildas av dem som har valt svarsalternativet "Helt av samma åsikt" eller "Delvis av samma åsikt".		
Oberoende variabler		Riskkoefficient (e ^B)
Kön	Man (referensgrupp: kvinna)	1,15
Generation	Födda på 1930–1940-talen	(referensgrupp)
	Födda på 1950-talet	1,04 ⁻¹
	Födda på 1960–1970-talen	1,37 ⁻¹
	Födda på 1980–1990-talen	1,66 ⁻¹
Utbildningsnivå	Grundnivå	(referensgrupp)
	Mellannivå	1,48 ⁻¹
	Högre nivå	1,42 ⁻¹
Inkomstnivå	Låginkomsttagare (< 20 000 e/år)	(referensgrupp)
	Medelinkomsttagare	1,15 ⁻¹
	Höginkomsttagare (> 60 000 e/år)	1,17 ⁻¹
Bostadsort	Helsingfors	(referensgrupp)
	Stad över 50 000 inv.	1,08
	Liten stad	1,38
	Landskommun	1,10
Skede i arbetslivet	Arbetslös (referensgrupp: övriga)	1,11 ⁻¹
Tillhörighet till religiöst samfund	Tillhör inte något religiöst samfund (referensgrupp: ev.luth. eller annat religiöst samfund)	1,68 ⁻¹
Religiositet	Böneaktivitet (1–6)	1,08 ⁻¹
	Engagemang i den kristna läran (1–4)	1,43
	Konservativ religiositet (1–5)	1,11
	Traditionell äktenskapssyn (referensgrupp: annan uppfattning)	1,19
	Religiös fostran (0–9)	1,01 ⁻¹
	Medlemskap i väckelserörelse (referensgrupp: icke-medlemmar)	1,05 ⁻¹
	Deltagande i gudstjänster (1–6)	1,07
	Religionslös person (referensgrupp: andra)	1,24 ⁻¹
Attitydvariabler	Negativ inställning till främmande religioner (värden 1–5)	1,35 ⁻¹
	Nationell stolthet (värden 1–5)	1,44
	Lutherdom (värden 1–5)	1,93
	Nyandlighet (värden 1–5)	1,10 ⁻¹
	Social maktorientering (värden 1–7)	1,07
	Föreningsaktivitet (värden 0–12)	1,02
	Välgörenhet (värden 0–6)	1,15
	(Standardterm)	10,48 ⁻¹
Förklaringsgrad	Nagelkerke R ²	0,33
Klassificeringsförmåga	(Hur många procent av observationerna modellen klassificerar korrekt)	77,5
Modellens lämplighet	Hosmer & Lemeshow-testets p-värde	0,281
N		3575

Tabell 6.17

Logistisk regressionsanalys: En moskés böneutrop får inte begränsas.

Beroende variabel: "Följande påståenden anknyter till religionssamfundens ställning och synlighet i det samhälleliga livet. Vad anser du? En moskés böneutrop får inte begränsas." Den studerade klassen bildas av dem som har valt svarsalternativet "Helt av samma åsikt" eller "Delvis av samma åsikt".

Oberoende variabler		Riskkoefficient (e ^B)
Kön	Man (referensgrupp: kvinna)	1,27
Generation	Födda på 1930–1940-talen	(referensgrupp)
	Födda på 1950-talet	1,01
	Födda på 1960–1970-talen	1,25 ⁻¹
	Födda på 1980–1990-talen	1,38 ⁻¹
Utbildningsnivå	Grundnivå	(referensgrupp)
	Mellannivå	1,44 ⁻¹
	Högre nivå	1,39 ⁻¹
Inkomstnivå	Låginkomsttagare (< 20 000 e/år)	(referensgrupp)
	Medelinkomsttagare	1,06 ⁻¹
	Höginkomsttagare (> 60 000 e/år)	1,07 ⁻¹
Bostadsort	Helsingfors	(referensgrupp)
	Stad över 50 000 inv.	1,13
	Liten stad	1,38
	Landskommun	1,31
Skede i arbetslivet	Arbetslös (referensgrupp: övriga)	1,23 ⁻¹
Tillhörighet till religiöst samfund	Tillhör inte något religiöst samfund (referensgrupp: ev.luth. eller annat religiöst samfund)	1,36 ⁻¹
Religiositet	Böneaktivitet (1–6)	1,10 ⁻¹
	Engagemang i den kristna läran (1–4)	1,16
	Konservativ religiositet (1–5)	1,30 ⁻¹
	Traditionell äktenskapssyn (referensgrupp: annan uppfattning)	1,30 ⁻¹
	Religiös fostran (0–9)	1,00 ⁻¹
	Medlemskap i väckelserörelse (referensgrupp: icke-medlemmar)	1,34
	Deltagande i gudstjänster (1–6)	1,06
	Religionslös person (referensgrupp: andra)	1,07
Attitydvariabler	Negativ inställning till främmande religioner (värden 1–5)	2,67 ⁻¹
	Nationell stolthet (värden 1–5)	1,27 ⁻¹
	Lutherdom (värden 1–5)	1,48
	Nyandlighet (värden 1–5)	1,02
	Social maktorientering (värden 1–7)	1,02 ⁻¹
	Föreningsaktivitet (värden 0–12)	1,02
	Välgörenhet (värden 0–6)	1,09
	(Standardterm)	10,51
Förklaringsgrad	Nagelkerke R ²	0,26
Klassificeringsförmåga	(Hur många procent av observationerna modellen klassificerar korrekt)	71,3
Modellens lämplighet	Hosmer & Lemeshow-testets p-värde	0,757
N		3575

Tabell 7.1

Logistisk regressionsanalys: Kyrkan ska... I samhällsdebatten starkare höja sin röst för de utsatta.

Beroende variabel: "I vilken utsträckning är du av samma eller avvikande åsikt i fråga om följande påståenden. Kyrkan ska... I samhällsdebatten starkare höja sin röst för de utsatta." Den studerade klassen bildas av dem som har valt svarsalternativet "Helt av samma åsikt" eller "Delvis av samma åsikt".

Oberoende variabler		Riskkoefficient (e ^B)
Kön	Man (referensgrupp: kvinna)	1,41
Generation	Födda på 1930–1940-talen	(referensgrupp)
	Födda på 1950-talet	1,01
	Födda på 1960–1970-talen	1,21 ⁻¹
	Födda på 1980–1990-talen	1,67⁻¹
Utbildningsnivå	Grundnivå	(referensgrupp)
	Mellannivå	1,46 ⁻¹
	Högre nivå	1,67⁻¹
Inkomstnivå	Låginkomsttagare (< 20 000 e/år)	(referensgrupp)
	Medelinkomsttagare	1,94⁻¹
	Höginkomsttagare (> 60 000 e/år)	2,52 ⁻¹
Bostadsort	Helsingfors	(referensgrupp)
	Stad över 50 000 inv.	1,01
	Liten stad	1,23
	Landskommun	1,16
Arbetslöshet	Arbetslös (referensgrupp: övriga)	1,19 ⁻¹
Tillhörighet till religiöst samfund	Evangelisk-lutherska kyrkan	(referensgrupp)
	Annat religiöst samfund	1,21 ⁻¹
	Hör inte till ett religiöst samfund	1,21
Religiositet	Böneaktivitet (1–6)	1,02
	Engagemang i den kristna läran (1–4)	1,13 ⁻¹
	Konservativ religiositet (1–5)	1,60⁻¹
	Traditionell äktenskapssyn (referensgrupp: annan uppfattning)	1,04
	Religiös fostran (0–9)	1,03
	Medlemskap i väckelserörelse (referensgrupp: icke-medlemmar)	2,01⁻¹
	Religionslös person (referensgrupp: andra)	1,16
	Deltagande i gudstjänster (1–6)	1,03 ⁻¹
Attitydvariabler	Nationell stolthet (värden 1–5)	1,14
	Lutherdom (värden 1–5)	1,50
	Nyandlighet (värden 1–5)	1,24
	Social maktorientering (värden 1–7)	1,62⁻¹
	Positiv inställning till kyrkans närvaro i offentliga institutioner (värden 1–5)	1,51
	Föreningsaktivitet (värden 0–12)	1,02 ⁻¹
	Välgörenhet (värden 0–6)	1,27
	(Standardterm)	2,24
Förklaringsgrad	Nagelkerke R ²	0,22
Klassificeringsförmåga	(Hur många procent av observationerna modellen klassificerar korrekt)	82,3
Modellens lämplighet	Hosmer & Lemeshow-testets p-värde	0,214
N		3 581

Tabell 7.2

Logistisk regressionsanalys: Kyrkan ska... Tala mer öppet om missförhållandena i samhället.

Beroende variabel: "I vilken utsträckning är du av samma eller avvikande åsikt i fråga om följande påståenden. Kyrkan ska... Tala mer öppet om missförhållandena i samhället." Den studerade klassen bildas av dem som har valt svarsalternativet "Helt av samma åsikt" eller "Delvis av samma åsikt".

Oberoende variabler		Riskkoefficient (e^B)
Kön	Man (referensgrupp: kvinna)	1,42
Generation	Födda på 1930–1940-talen	(referensgrupp)
	Födda på 1950-talet	1,10
	Födda på 1960–1970-talen	1,01 ⁻¹
	Födda på 1980–1990-talen	1,48⁻¹
Utbildningsnivå	Grundnivå	(referensgrupp)
	Mellannivå	1,06 ⁻¹
	Högre nivå	1,07 ⁻¹
Inkomstnivå	Låginkomsttagare (< 20 000 e/år)	(referensgrupp)
	Medelinkomsttagare	1,06
	Höginkomsttagare (> 60 000 e/år)	1,05 ⁻¹
Bostadsort	Helsingfors	(referensgrupp)
	Stad över 50 000 inv.	1,08
	Liten stad	1,05 ⁻¹
	Landskommun	1,02 ⁻¹
Arbetslöshet	Arbetslös (referensgrupp: övriga)	1,18 ⁻¹
Tillhörighet till religiöst samfund	Evangelisk-lutherska kyrkan	(referensgrupp)
	Annat religiöst samfund	1,40 ⁻¹
	Hör inte till ett religiöst samfund	1,16 ⁻¹
Religiositet	Böneaktivitet (1–6)	1,04
	Engagemang i den kristna läran (1–4)	1,06
	Konservativ religiositet (1–5)	1,61⁻¹
	Traditionell äktenskapssyn (referensgrupp: annan uppfattning)	1,11
	Religiös fostran (0–9)	1,00
	Medlemskap i väckelserörelse (referensgrupp: icke-medlemmar)	2,08⁻¹
	Religionslös person (referensgrupp: andra)	1,04
	Deltagande i gudstjänster (1–6)	1,02 ⁻¹
Attitydvariabler	Nationell stolthet (värden 1–5)	1,05
	Lutherdom (värden 1–5)	1,36
	Nyandlighet (värden 1–5)	1,07
	Social maktorientering (värden 1–7)	1,33⁻¹
	Positiv inställning till kyrkans närvaro i offentliga institutioner (värden 1–5)	1,29
	Föreningsaktivitet (värden 0–12)	1,03
	Välgörenhet (värden 0–6)	1,16
	(Standardterm)	1,05
Förklaringsgrad	Nagelkerke R ²	0,17
Klassificeringsförmåga	(Hur många procent av observationerna modellen klassificerar korrekt)	76,8
Modellens lämplighet	Hosmer & Lemeshow-testets p-värde	0,094
N		3 581

Tabell 7.3

Logistisk regressionsanalys: Kyrkan ska... Sträva efter att bli en mer inflytelserik aktör i samhället.

Beroende variabel: "I vilken utsträckning är du av samma eller avvikande åsikt i fråga om följande påståenden. Kyrkan ska... Sträva efter att bli en mer inflytelserik aktör i samhället." Den studerade klassen bildas av dem som har valt svarsalternativet "Helt av samma åsikt" eller "Delvis av samma åsikt".

Oberoende variabler		Riskkoefficient (e ^B)
Kön	Man (referensgrupp: kvinna)	1,29
Generation	Födda på 1930–1940-talen	(referensgrupp)
	Födda på 1950-talet	1,09 ¹
	Födda på 1960–1970-talen	1,28⁻¹
	Födda på 1980–1990-talen	1,84⁻¹
Utbildningsnivå	Grundnivå	(referensgrupp)
	Mellannivå	1,26 ⁻¹
	Högre nivå	1,10 ⁻¹
Inkomstnivå	Låginkomsttagare (< 20 000 e/år)	(referensgrupp)
	Medelinkomsttagare	1,09 ⁻¹
	Höginkomsttagare (> 60 000 e/år)	1,08 ⁻¹
Bostadsort	Helsingfors	(referensgrupp)
	Stad över 50 000 inv.	1,27 ⁻¹
	Liten stad	1,43⁻¹
	Landskommun	1,35 ⁻¹
Arbetslöshet	Arbetslös (referensgrupp: övriga)	1,02
Tillhörighet till religiöst samfund	Evangelisk-lutherska kyrkan	(referensgrupp)
	Annat religiöst samfund	1,41 ⁻¹
	Hör inte till ett religiöst samfund	1,52⁻¹
Religiositet	Böneaktivitet (1–6)	1,07
	Engagemang i den kristna läran (1–4)	1,01 ⁻¹
	Konservativ religiositet (1–5)	1,10 ⁻¹
	Traditionell äktenskapssyn (referensgrupp: annan uppfattning)	1,01 ⁻¹
	Religiös fostran (0–9)	1,03 ⁻¹
	Medlemskap i väckelserörelse (referensgrupp: icke-medlemmar)	1,20
	Religionslös person (referensgrupp: andra)	1,20 ⁻¹
	Deltagande i gudstjänster (1–6)	1,02
Attitydvariabler	Nationell stolthet (värden 1–5)	1,13
	Lutherdom (värden 1–5)	1,63
	Nyandlighet (värden 1–5)	1,05
	Social maktorientering (värden 1–7)	1,12
	Positiv inställning till kyrkans närvaro i offentliga institutioner (värden 1–5)	1,97
	Föreningsaktivitet (värden 0–12)	1,04
	Välgörenhet (värden 0–6)	1,12
	(Standardterm)	333,47⁻¹
Förklaringsgrad	Nagelkerke R ²	0,28
Klassificeringsförmåga	(Hur många procent av observationerna modellen klassificerar korrekt)	72,6
Modellens lämplighet	Hosmer & Lemeshow-testets p-värde	0,052
N		3 581

KÄLLOR OCH LITTERATUR

Förord

Bourguignon, François

2016 Inequality and Globalization: how the rich get richer and the poor catch up. – Foreign Affairs 91(1), 11–15.

Cockburn, Patrick

2015 Refugee crisis: Where are all these people coming from and why? – The Independent 7.9.2015. <http://www.independent.co.uk/news/world/refugee-crisis-where-are-all-these-people-coming-from-and-why-10490425.html> (hämtad 14.4.2016).

The Economist

2016 The Economist. Drawbridges up. – The Economist (30.7.2016), 14–16.

Helsingin Sanomat

2016 Helsingin Sanomat. Laitaoikeisto kivunnut hallitukseen kuudessa maassa. – Helsingin Sanomat (31.5.2016), A25.

Inglehart, Ronald

2016 Why Equality Is Likely to Make a Comeback. – Foreign Affairs 95(1), 2–10.

Jokisalo, Jouko

2016 Euroopan radikaali oikeisto. Helsingfors: Into Kustannus.

Suomen Pakolaisapu: Pakolaisuus Suomessa

Suomen Pakolaisapu: Pakolaisuus Suomessa <http://pakolaisapu.fi/pakolaisuus/pakolaisuus-suomessa> (hämtad 14.4.2016).

Toft, Monica Duffy & Philpott, Daniel & Shah, Timothy Samuel

2011 God's Century: resurgent religion and global politics. New York: W.W. Norton.

UN News Centre

UN News Centre. Global forced displacement for 2015 on track to break all records, topping 60 million. <http://www.un.org/sustainabledevelopment/blog/2015/12/global-forced-displacement-for-2015-on-track-to-break-all-records-topping-60-million/> (hämtad 22.3.2017).

UNHCR

- 2015 Worldwide displacement hits all-time high as war and persecution increase. 18.6.2015. <http://www.unhcr.org/558193896.html> (hämtad 14.4.2016).
- 2016 Refugee/Migrants Emergency Response – Mediterranean. <http://data.unhcr.org/mediterranean/regional.php> (hämtad 14.4.2016).

United Nations 2015

- 2015a The Millennium Development Goals Report 2015. [http://www.un.org/millenniumgoals/2015_MDG_Report/pdf/MDG%202015%20rev%20\(July%201\).pdf](http://www.un.org/millenniumgoals/2015_MDG_Report/pdf/MDG%202015%20rev%20(July%201).pdf) (hämtad 3.5.2016).
- 2015b Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E (hämtad 3.5.2016).

Kapitel 1

Alatalo, Johanna & Hämäläinen, Hanna & Maunu, Tallamaria

- 2015 Työ-ja elinkeinoministeriön lyhyen aikavälin työmarkkinaennuste, syksy 2015. TEM-analyyseja 68/2015. Helsingfors: Työ-ja elinkeinoministeriö. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-327-051-0> (hämtad 28.6.2016).

Aro, Timo

- 2016 Suomi kaupungistumisen näkökulmasta 2030? <http://www.slideshare.net/TimoAro/suomi-kaupungistumisen-nakokulmasta-2030> (hämtad 26.6.2016).

Befolkningen enligt medlemskap i Ev.luth. kyrkan: Helsingfors och hela landet

Väestö ev.lut. kirkkoon kuulumisen mukaan: Helsinki ja koko maa, 31.12.2015. Muuttujina ikä ja sukupuoli. Statistikcentralen. E-postmeddelande: Tarina Elg. Sämt 21.6.2016.

Befolkning enligt religiöst samfund 31.12.2015

Väestö uskonnollisen yhdyskunnan mukaan 31.12.2015. Statistikcentralen. E-postmeddelande: Tarina Elg. Sämt 27.4.2016.

Befolkningen enligt religiöst samfund och födelsestaten per land

Väestö uskonnollisen yhdyskunnan ja syntymävaltion mukaan maittain. Statistikcentralen. E-postmeddelande: Miina Keski-Petäjä. Sämt 14.4.2016.

Chivvis, Christopher

2015 Deterrence in the New European Security Context. – West-Russia Relations in Light of the Ukraine Crisis. Ed. by Riccardo Alcaro. Roma: Edizioni Nuova Cultura. 33–48.

Christianity in its Global Context

2013 Christianity in its Global Context 1970–2020: society, religion, and mission. Center for the Study of Global Christianity. South Hamilton: Gordon-Cowell Theological Seminary.

Communication from the European Commission to the European Parliament, The European Council and the Council

2016 Communication from the European Commission to the European Parliament, The European Council and the Council: back to Schengen – a roadmap. Brussels, 4.3.2016, COM (2016) 120 Final. http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/policies/borders-and-visas/schengen/docs/communication-back-to-schengen-roadmap_en.pdf (hämtad 27.6.2016).

Creutz, Karin & Saarinen, Juha & Juntunen, Marko

2015 Syrjintä, polarisaatio, nuoriso ja väkivaltainen radikalisoituminen – SYPONUR mellanrapport. Helsingfors: Svenska social och kommunalhögskolan vid Helsingfors universitet.

Eroakirkosta.fi

2014 Eroakirkosta.fi. Tasa-arvoinen avioliitto -äänestys sai konservatiivit eroamaan kirkosta. Pressmeddelande 28.11.2014. <http://vapaaajattelijat.fi/blog/2014/11/28/tasa-arvoinen-avioliitto-aanestys-sai-konservatiivit-eroamaan-kirkosta-eroakirkosta-fi/> (hämtad 22.3.2017).

European Council on Foreign Relations

2015 European Council on Foreign Relations 2015. European Foreign Policy Scorecard 2014. Russia. <http://www.ecfr.eu/scorecard/2014/russia> (hämtad 26.6.2016).

Finlands officiella statistik (FOS)

Muuttoliike [e-publikation]. ISSN=1797-6766. 2015. Helsingfors: Statistikcentralen [hämtad: 18.5.2016]. Åtkomstsätt: http://www.stat.fi/til/muutl/2015/muutl_2015_2016-05-17_tie_001_fi.html

Perheet [e-publikation]. ISSN=1798-3215. 2015. Helsingfors: Statistikcentralen [hämtad: 15.6.2016]. Åtkomstsätt: http://www.stat.fi/til/perh/2015/perh_2015_2016-05-30_tie_001_fi.html

Perheet [e-publikation]. ISSN=1798-3215. 2015, Liitetaulukko 1. Perheet tyypeittäin 1950–2015. Helsingfors: Statistikcentralen [hämtad: 15.6.2016]. Åtkomstsätt: http://www.stat.fi/til/perh/2015/perh_2015_2016-05-30_tau_001_fi.html

Siviilisäädyn muutokset [e-publikation]. ISSN=1797-6413. 2015. Helsingfors: Statistikcentralen [hämtad: 15.6.2016]. Åtkomstsätt: http://www.stat.fi/til/ssaaty/2015/ssaaty_2015_2016-04-21_tie_001_fi.html

Syntyneet [e-publikation]. ISSN=1798-2391. 2015. Helsingfors: Statistikcentralen [hämtad: 28.4.2016].

Åtkomstsätt: http://www.stat.fi/til/synt/2015/synt_2015_2016-04-14_tie_001_fi.html

Työssäkäynti [e-publikation]. ISSN=1798-5528. Työttömien Taustat 2014. Helsingfors: Statistikcentralen [hämtad: 15.6.2016].

Åtkomstsätt: http://www.stat.fi/til/tyokay/2014/03/tyokay_2014_03_2016-02-19_tie_001_fi.html

Työvoimatutkimus [e-publikation]. ISSN=1798-7830. Työllisyys ja työttömyys 2015. Helsingfors: Statistikcentralen [hämtad: 28.4.2016].

Åtkomstsätt: http://www.stat.fi/til/tyti/2015/13/tyti_2015_13_2016-04-12_tie_001_fi.html

Työvoimatutkimus [e-publikation]. ISSN=1798-7830. Työllisyys Ja Työttömyys 2015, 2 Työllisyys ja työttömyys vuonna 2015. Helsingfors: Statistikcentralen [hämtad: 26.6.2016].

Åtkomstsätt: http://www.stat.fi/til/tyti/2015/13/tyti_2015_13_2016-04-12_kat_002_fi.html

Väestörakenne [e-publikation]. ISSN=1797-5379. 2015.
Helsingfors: Statistikcentralen [hämtad: 15.6.2016]. Åtkomstsätt:
http://www.stat.fi/til/vaerak/2015/vaerak_2015_2016-04-01_tie_001_fi.html

Väestörakenne [e-publikation]. ISSN=1797-5379. Vuosikatsaus 2014, Liitetaulukko 7. Väestö uskonnollisen yhdiskunnan mukaan 2000–2014. Helsingfors: Statistikcentralen [hämtad: 2.5.2016].
Åtkomstsätt: http://www.stat.fi/til/vaerak/2014/01/vaerak_2014_01_2015-12-10_tau_007_fi.html

Grimm, Brian J. & Johnson, Todd M. & Skirbekk, Vegard & Zurlo, Gina A. (eds.)
2015 Yearbook of International Religious Demography. Brill: Leiden.

Hyökki, Liisa & Jardi, Pia
2015 Islamophobia in Finland. – Islamophobia Report 2015. Ed. by Enes Bayrakli & Farid Hafez. Istanbul: Setra. 133–153.

Illman, Ruth & Rautionmaa, Heidi
2016 Uskontodialogi Suomessa. Opublicerad artikel.

Kuokkanen, Katja
2016 Moskeijan mystiset miljoonat – mistä Helsingin suurmoskeijan rahat tulisivat? Helsingin Sanomat 10.1.2016.

Kyrkan i ett mångkulturellt samhälle
2014 Kyrkan i ett mångkulturellt samhälle. Framtidsredogörelse för Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland. Publikationer från Ev.-luth. kyrkan i Finland 16. Helsingfors: Kyrkostyrelsen, Kyrkan och verksamheten.

Kyrkostyrelsens cirkulär
2015 Kyrkostyrelsens cirkulär 16/2015. Rekommendationer vid mottagande av asylsökande. <http://sakasti.evl.fi/sacrista.nsf/sp2?open&cid=Content4070FC> (hämtad 27.2.2017).

Lännen Media
2015 Suomalaiset yliarvioivat Suomen ja Euroopan muslimien määrän. Lännen Media 21.11.2015. <https://ls24.fi/stt/lannen-media-suomalaiset-yliarvioivat-suomen-ja-euroopan-muslimien-maaran> (hämtad 27.2.2017).

Migrationsverket: Statistik

2015a Asylansökningar. http://www.migri.fi/tietoa_virastosta/tilastot (hämtad 26.6.2016).

2015b Asyl- och flyktingstatistik. http://www.migri.fi/tietoa_virastosta/tilastot/turvapaikka_ja_pakolaistilastot (hämtad 26.6.2016).

2015c Statistik över mottagningsverksamhet. http://www.migri.fi/tietoa_virastosta/tilastot/vastaanottotilastot (hämtad 26.6.2016).

2015d Veckostatistik 21–27.12.2015. http://www.migri.fi/tietoa_virastosta/tilastot/turvapaikka_ja_pakolaistilastot (hämtad 26.6.2016).

En mötande kyrka

2016 En mötande kyrka. Riktlinjer för den internationella och ekumeniska verksamheten och möten med andra religioner fram till år 2020. Publikationer från Ev.-luth. kyrkan i Finland 37. Helsingfors: Kyrkostyrelsen, Kyrkan och verksamheten.

Patent- och registerstyrelsen

Patent- och registerstyrelsen. Föreningsregistret <http://yhdistysrekisteri.prh.fi/etusivu.htx?kieli=2> (hämtad 26.2.2016).

Pentikäinen, Leena (red.)

2014 Katsaus suomalaisen työn tulevaisuuteen. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 30/2014. Työ ja yrittäjyys. Helsingfors: Edita.

Pew Research Center

2015 The Future of World Religions: Population Growth Projections, 2010–2050. <http://www.pewforum.org/2015/04/02/religious-projections-2010-2050/> (hämtad 26.3.2016).

2016a Harassment of specific religious groups. <http://www.pewforum.org/2016/06/23/harassment-of-specific-religious-groups-christians-and-muslims-were-harassed-in-the-most-countries-in-2014/> (hämtad 26.6.2016).

2016b Trends in Global Restrictions on Religion. <http://www.pewforum.org/2016/06/23/trends-in-global-restrictions-on-religion/> (hämtad 26.6.2016).

Ruotsalainen, Kaija

2012 Huoltosuhde aiheuttaa huolta. Tilastokeskus. http://www.stat.fi/artikkelit/2012/art_2012-06-04_001.html (hämtad 26.6.2016).

Statistikcentralen: Suomi lukuina: Ulkomaiden kansalaiset

2015 Tilastokeskus: Suomi lukuina: Ulkomaiden kansalaiset. Helsingfors: Tilastokeskus. http://www.tilastokeskus.fi/tup/suoluk/suoluk_vaesto.html#ulkomaidenkansalaiset (hämtad 9.5.2016).

Uskonnot Suomessa -tietokanta

Uskonnot Suomessa -tietokanta. Kyrkans forskningscentral. <http://www.uskonnot.fi/> (hämtad 26.6.2016).

Utmanad kyrka

2012 Utmanad kyrka. Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland åren 2008–2011. Kyrkans forskningscentral's publikationer 115. Tammerfors: Kyrkans forskningscentral.

World at War

2015 World at War. UNHCR Global Trends. Forced Displacement in 2014. Geneve: UN Refugee Agency.

Kapitel 2

Bell, Catherine

1997 Ritual: perspectives and dimensions. Oxford: Oxford University Press.

Botvar, Pål Ketil

2007 Why New Age Is Giving Way to Spirituality: the silent revolution within alternative spirituality. – Religion in Late Modernity: essays in honor of Pål Repstad. Trondheim: Tapir Academic Press. 87–100.

Bruce, Steve

2003 Politics and Religion. Cambridge, UK: Polity Press.

Gassman, Günther & Hendrix, Scott

2005 Johdatus luterilaiseen tunnustukseen. Helsingfors: Kirjapaja.

Hagman, Patrik

2016 Billig nåd eller kristet motstånd? – Nåd för nya världar. Red. Anna-Kaisa Inkala & Jyri Komulainen. Helsingfors: Fontana Media. 89–102.

Halpern, David

2005 Social Capital. Cambridge, UK: Polity Press.

Hart, Joep de & Dekker, Paul

- 2013 Religion, Spirituality and Civic Participation. – Religion and Civil Society in Europe. Ed. by Joep de Hart, Paul Dekker & Loek Halman. Dordrecht: Springer. 169–188.

Heinimäki, Jaakko & Jolkkonen, Jari

- 2008 Luterilaisuuden ABC: Synkkä ja harmaa sanakirja. Helsingfors: Edita.

Helkama, Klaus

- 2015 Suomalaisten arvot: mikä meille on oikeasti tärkeää? Helsingfors: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Hulkkonen, Katriina

- 2016 ”Kaikki on yhtä ja samaa Jumalan merta” – new age -henkisyys ja kanavoinnin yhteisöllisyys. – Erilaisista yhteisöistä elävä kirkko. Red. Maarit Hytönen, Kimmo Ketola, Veli-Matti Salminen, Jussi Sohlberg & Leena Sorsa. Kyrkans forskningscentrals publikationer 124. Tammerfors: Kyrkans forskningscentral. 43–59.

Häkkinen, Seppo

- 2010 Ihanne ja todellisuus: jäsenyyteen sitoutuminen Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa 1960-luvulta 2000-luvulle. Kyrkans forskningscentrals publikationer 108. Tammerfors: Kyrkans forskningscentral.

Jolkkonen, Jari

- 2004 Uskon ja rakkauden sakramentti: opin ja käytännön yhteys Martti Lutherin ehtoollisteologiassa. Helsingfors: Suomalainen Teologinen Kirjallisuusseura.
- 2016 Den lutherska reformationens uppkomst och centrala övertygelser. – Nåd för nya världar. Red. Anna-Kaisa Inkala & Jyri Komulainen. Helsingfors: Fontana Media. 13–56.

Katekesen

- 1999 Katekesen: Den kristna läran för Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland. Godkänd av kyrkomötet 1999.

Ketola, Kimmo

2011a Suomalaisten uskonnollisuus. – Kimmo Ketola & Kati Niemelä & Harri Palmu & Hanna Salomäki. Uskonto suomalaisten elämässä: uskonnollinen kasvatus, moraali, onnellisuus ja suvaitsevaisuus kansainvälisessä vertailussa. Yhteiskuntatieteellisen tietoarkiston julkaisuja 9/2011. Tammerfors: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. 7–24.

2011b Suomalaisten uskonnollinen suvaitsevaisuus. – Kimmo Ketola & Kati Niemelä & Harri Palmu & Hanna Salomäki. Uskonto suomalaisten elämässä: uskonnollinen kasvatus, moraali, onnellisuus ja suvaitsevaisuus kansainvälisessä vertailussa. Yhteiskuntatieteellisen tietoarkiston julkaisuja 9/2011. Tammerfors: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. 60–89.

Kopomaa, Timo & Peltonen, Lasse & Litmanen, Tapio

2008 Ei meidän pihallemme! Paikalliset kiistat tilasta. Helsingfors: Gaudemus.

Kopperi, Kari

2015 Ristin rakkaus: matka Lutherista suomalaisen seurakuntaelämään. Helsingfors: Kirjapaja.

Leinonen, Miia & Niemelä, Kati

2012 Jumalanpalvelus arjen voimana: seurakuntalaisten jumalanpalvelus-odotukset ja -kokemukset. Kyrkans forskningscentrals webbpublikationer 29. Tammerfors: Kyrkans forskningscentral.

Minkenberg, Michael

2013 Religious Path Dependency? a comparative analysis of patterns of religion and democracy and of policies of integration in Western societies. Paper for Annual Meetings of the American Political Sciences Association. Chicago, IL. Aug. 29–Sep. 1, 2013.

Mäkinen, Aulikki

2010 Mitä on olla luterilainen? – Pyhän rajoilla: Temppelitappeluista uskontodialogiin. Red. Heli Pruuki. Helsingfors: Finska Missions-sällskapet. 201–212.

Palmu, Harri

- 2011 Uskonto, suomalaisten onnellisuus, luottamus ja auttaminen. – Kimmo Ketola & Kati Niemelä & Harri Palmu & Hanna Salomäki. Uskonto suomalaisten elämässä: uskonnollinen kasvatus, moraali, onnellisuus ja suvaitsevaisuus kansainvälisessä vertailussa. Yhteiskuntatieteellisen tietoarkiston julkaisuja 9/2011. Tammerfors: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. 90–109.

Peura, Simo

- 2007 Luterilainen työmoraali ja protestanttisen etiikan haamu. – Kirkko ja usko tämän päivän Suomessa: STKS:n symposiumissa marraskuussa 2006 pidetyt esitelmät. Red. Aku Visala. Suomalaisen Teologisen Kirjallisuusseuran vuosikirja 2007. Helsingfors: Suomalainen Teologinen Kirjallisuusseura. 47–58.

Roine, Jesper

- 2014 Thomas Pikettyn Pääoma 2000-luvulla: kooste ja pohjoismainen näkökulma. Övers. till finska M. Tillman. Helsingfors: Art House.

Sohlberg, Jussi & Ketola, Kimmo

- 2015 From Western Esotericism to New Spirituality: the diversity of New Age in Finland. – Handbook of Nordic New Religions. Ed. by James R. Lewis & Inga B. Tøllefsen. Leiden: Brill. 126–140.

Tjäna Herren med glädje

- 2009 Tjäna Herren med glädje:Handledning för högmässan. 2 uppl. Publikationer från Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland 2009:9. Helsingfors: Kyrkostyrelsen, Gudstjänstliv och musik.

Utmanad kyrka

- 2012 Utmanad kyrka. Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland åren 2008–2011. Kyrkans forskningscentrals publikationer 115. Tammerfors: Kyrkans forskningscentral.

Weber, Max

- 1980 (1905) Protestanttinen etiikka ja kapitalismin henki. Övers. till finska Timo Kyntäjä. Helsingfors: Werner Söderström.

Wisløff, Carl Fr.

- 1985 Tätä Luther opetti. Grankulla: Suomen Raamattuopiston Kustannus.

Kapitel 3

Balslev-Clausen, Peter

- 2016 Hymns and Hymnals as Reflections of the Socio-Political Context of the Lutheran Churches. – Hymn, Song, Society. Ed. by Tapani Innanen & Veli-Matti Salminen. Publications 63. Tammerfors: Church Research Institute. 46–66.

Holma, Juhani

- 2016 Takaisin monityyliseen jumalanpalvelusmusiikkiin. – Crux 2/2016, 30–33.

Huhtanen, Kaija

- 2013 Kanttorin ammatillinen identiteetti. ”Täytyykö ensin olla taiteilija, ennen kuin voi mennä seurakuntaan töihin?” Pro gradu-avhandling. Helsingfors: Sibelius-Akademien.

Innanen, Tapani

- 2014 Laulaminen Kauneimmat joululaulut -tapahtumassa sukupolvia yhdistävinä emootioina. – Virsi ja laulu Suomessa – tekstit, kokemus ja kasvatus. Red. Tapani Innanen & Veli-Matti Salminen. Kyrkans forskningscentrals publikationer 120. Tammerfors: Kyrkans forskningscentral. 277–310.

Innanen, Tapani & Salminen, Veli-Matti

- 2014a Virsien ja laulujen suomalainen tutkimushanke vuosina 2010–2014. – Virsi ja laulu Suomessa – tekstit, kokemus ja kasvatus. Red. Tapani Innanen & Veli-Matti Salminen. Kyrkans forskningscentrals publikationer 120. Tammerfors: Kyrkans forskningscentral. 7–24.
- 2014b Virsi ja laulu 2000-luvun Suomessa – tutkimustulosten tarkastelua ja pohdintaa. – Virsi ja laulu Suomessa – tekstit, kokemus ja kasvatus. Red. Tapani Innanen & Veli-Matti Salminen. Kyrkans forskningscentrals publikationer 120. Tammerfors: Kyrkans forskningscentral. 391–418.

Kirkkoja patistetaan luetteloimaan arvoesineet

- 2016 Kirkkoja patistetaan luetteloimaan arvoesineet. Nyhet 17.4.2016. <http://www.kaleva.fi/uutiset/kotimaa/kirkkoja-patistetaan-luetteloimaan-arvoesineet/725391/> (hämtad 17.4.2016).

Kurkela, Kari

- 2004 Musiikin merkitykset. – Kirkkomusiikki. Red. Juhani Haapasalo, Liisa Lauerma, Martti Nissinen & Pekka Suikkanen. Helsingfors: Edita. 11–14.

Kyrkans informationscentral

- 2013 Kampin kappeli palkittiin vuoden 2012 kristillisenä mediatekona. Nyhet 25.1.2013. <http://pastori.evl.fi:8080/EVLUutiset.nsf/documents/4A9BCF143387D750C2257AFD0045CCBB?OpenDocument&lang=FI> (hämtad 16.6.2016).
- 2014 Kirkon kulttuuripalkinto Ulla-Lena Lundbergille. Nyhet 21.1.2014. <http://evl.fi/EVLUutiset.nsf/documents/2AF59D65A6D69983C2257C63002E1E59?OpenDocument&lang=FI> (hämtad 16.6.2016).
- 2015a Radiotoimittaja Risto Nordell sai Kirkon kulttuuripalkinnon. Nyhet 20.1.2015. <http://evl.fi/EVLUutiset.nsf/documents/16BDF6B653A00C52C2257DD3002A7D14?OpenDocument&lang=FI> (hämtad 16.6.2016).
- 2015b Klaus Härölle Luterilaisen Kulttuurin Säätiön tunnustuspalkinto. Nyhet 21.1.2015. <http://evl.fi/EVLUutiset.nsf/documents/7560AE3448201E48C2257DD2002570E3?OpenDocument&lang=FI> (hämtad 16.6.2016).
- 2015c Jumalanpalvelus kuuluu Helsingin kirjamestareiden syksyn ohjelmatarjontaan. Nyhet 10.6.2015. <http://evl.fi/EVLUutiset.nsf/Documents/68BADDAAEB2D0225C2257E60002B5FBF?OpenDocument&lang=FI> (viitattu 16.6.2016).

Kyrkomötets protokoll

- 2015 Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland, kyrkomötets protokoll. Vårsessionen. [http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/987DF93C5804285BC2257909002867CA/\\$FILE/KKOK_p%E4%E4t%F6sp%F6yt%E4kirja_kev%E4t_2015-Lopullinen.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/987DF93C5804285BC2257909002867CA/$FILE/KKOK_p%E4%E4t%F6sp%F6yt%E4kirja_kev%E4t_2015-Lopullinen.pdf)

Kyrkostyrelsens

- 2014 Kyrkostyrelsens: Motiveringar till psalmbokens tilläggshäfte. Kyrkostyrelsens framställning 13/2014 till kyrkomötet [http://kappeli.evl.fi/kkoweb.sf/05bf8f4017d617e7c2256f-55003b8cb1/012d641cfd6ec2b4c2257df6004fcd2a/\\$FILE/KKHE-13-2014%20Virsiokirjan%20lis%C3%A4virkko%20Perustelut%20SVE.pdf](http://kappeli.evl.fi/kkoweb.sf/05bf8f4017d617e7c2256f-55003b8cb1/012d641cfd6ec2b4c2257df6004fcd2a/$FILE/KKHE-13-2014%20Virsiokirjan%20lis%C3%A4virkko%20Perustelut%20SVE.pdf) (hämtad 27.2.2017).

Lempa, Nina

2000 Seurakuntien vastuu kirkollisesta esineistöstä. – Kirkko kulttuurin kantajana. Red. Nina Lempa. Helsingfors: Kyrkostyrelsen. 118–125.

Li, Yaojun & Savage, Mike & Warde, Alan

2008 Social mobility and social capital in contemporary Britain.
– British Journal of Sociology 59(3), 391–411.

Liiri, Jenni-Kristiina

2010 Virsitutkimusta. Bibliografia suomalaisen virsitutkimuksen tueksi. 2. laajennettu laitos. Kirkon tutkimuskeskus. [http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/75A7B9B4C5D6CF06C2257837001F4344/\\$FILE/VIRSITUTKIMUSTA.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/75A7B9B4C5D6CF06C2257837001F4344/$FILE/VIRSITUTKIMUSTA.pdf) (hämtad 17.2.2014).

Moberg, Marcus

2009 Faster for the Master! exploring issues of religious expression and alternative Christian identity within the Finnish Christian metal music scene. Åbo: Åbo Akademi University Press.

Murto, Seppo

2004 Kirkkomusiikki konserttimusiikkina. – Kirkkomusiikki. Red. Juhani Haapasalo, Liisa Lauerma, Martti Nissinen & Pekka Suikkanen. Helsingfors: Edita. 210–225.

Murtonen, Sari

2014 Hengellinen musiikki nuorten aikuisten uskonnollisilla opinpoluilla. – Virsi ja laulu Suomessa – tekstit, kokemus ja kasvatus. Red. Tapani Innanen & Veli-Matti Salminen. Kyrkans forskningscentralens publikationer 120. Tammerfors: Kyrkans forskningscentral. 391–418.

Nissinen, Martti

2004 Musiikki kirkossa. – Kirkkomusiikki. Red. Juhani Haapasalo, Liisa Lauerma, Martti Nissinen & Pekka Suikkanen. Helsingfors: Edita. 15–19.

Pajamo, Reijo

2016 Martti Luther ja musiikki. – Crux 2/2016, 34–37.

Pirinen, Hanna

2000 Reformaation jälkeinen kirkkotila – jatkuvuutta ja muutosvaatimuksia. – Kirkko kulttuurin kantajana. Red. Nina Lempa. Helsingfors: Kyrkostyrelsen. 65–75.

Pratt, Andrew E.

- 2016 A Hymn Today. – Hymn, Song, Society. Ed. by Tapani Innanen & Veli-Matti Salminen. Publications 63. Tammerfors: Church Research Institute. 15–45.

Salminen, Veli-Matti

- 2012 Verkostot, paikallisuus ja eriarvoisuus. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 434. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- 2014 Osallistumattomien yhteisö? Kansankirkon passiiviset jäsenet tarkastelussa. – Leikkauspintoja kirkon jäsenyyteen. Red. Maarit Hytönen, Kimmo Ketola, Veli-Matti Salminen & Hanna Salomäki. Kyrkans forskningscentralers webbpublikationer 35. Tammerfors: Kyrkans forskningscentral. 40–62.

Sanaksenaho, Sanna

- 2006 Eriarvoisuus ja luottamus 2000-luvun taitteen Suomessa. Bourdieulainen näkökulma. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 285. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Strauman, Ragnhild

- 2016 Sami Hymns in the Norwegian Hymnbook. – Hymn, Song, Society. Ed. by Tapani Innanen & Veli-Matti Salminen. Publications 63. Tammerfors: Church Research Institute. 178–198.

Utmanad kyrka

- 2012 Utmanad kyrka. Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland åren 2008–2011. Kyrkans forskningscentralers publikationer 115. Tammerfors: Kyrkans forskningscentral.

Kapitel 4

Aapola, Sinikka

- 1999 Murrosikä ja sukupuoli: julkiset ja yksityiset ikämäärittelyt. Helsingfors: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Arola, Pertti & Kosola, Marja & Maukonen, Jarkko & Saloila, Meri & Suhonen, Katri & Ylä-Jussila, Sanna

- 2015 Erityisriippikoulun opettajan opas. Publikationer från Ev.-luth. kyrkan i Finland 35. Helsingfors: Kyrkostyrelsen.

Barn i församlingen

2013 Barn i församlingen. Publikationer från Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland 2013:1. Helsingfors: Kyrkostyrelsen.

Barn- och ungdomsarbete i hela kyrkan 2015

2015 Barn- och ungdomsarbete i hela kyrkan 2015. Statistik. Församlingarnas verksamhet: Barn-, ungdoms- och konfirmandarbete. <http://sakasti.evl.fi/sacrista.nsf/sp2?open&cid=Content1FC7CB> (hämtad 27.2.2017).

Elsenbast, Volker & Schweitzer, Friedrich & Ilg, Wolfgang

2010 Similarities and Differences of Confirmation Work in the Seven Countries – First Orientations. – Confirmation Work in Europe. Empirical Results, Experiences and Challenges: a comparative study in seven countries. Ed. by Friedrich Schweitzer, Wolfgang Ilg & Henrik Simojoki. Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus. 212–221.

Finlands officiella statistik (FOS): Födda

Finlands officiella statistik (FOS): Födda [webbpublikation]. ISSN=1798-2391. Helsingfors: Statistikcentralen. http://www.stat.fi/til/synt/2015/synt_2015_2016-04-14_tie_001_sv.html (hämtad 27.2.2017).

Flickor och pojkar i församlingen

2012 Flickor och pojkar i församlingen. Publikationer från Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland 2012:5. Helsingfors: Kyrkostyrelsen.

Grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen

2014 Grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen. http://www.oph.fi/lagar_och_anvisningar/laroplans_och_examensgrunder/grundlaggande_utbildningen (hämtad 27.2.2017).

Hakkarainen, Kaarina

2010 Varhaisnuorisotyöntekijän kymmenen teesiä. – Jo iso, vielä pieni. Kouluikäisen lapsen maailma. Red. Eero Jokela & Heli Pruuki. Helsingfors: LK-kirjat. 284–300.

Hakkarainen, Kaarina & Pihkala, Panu

2012 Seurakunta ja koulu. Yhteistyön käsikirja. Helsingfors: LK-kirjat.

Hakkarainen, Kaarina & Vappula, Katri

2015 Mikä ikä? 10–14-vuotiaat seurakuntalaisina. Helsingfors: Lasten Keskus.

Halme, Lasse

2010 Lapsen parhaaksi. Uskontokasvatus kokonaisvaltaisen ihmiskuvan valossa. Helsingfors: Lasten Keskus.

Hardecker, Georg & Niemelä, Kati & Schlag, Thomas & Schweitzer, Friedrich

2015 Confirmation Work in the View of the Workers. – Youth, Religion and Confirmation Work in Europe: the second study. Ed. by Friedrich Schweitzer, Kati Niemelä, Thomas Schlag & Henrik Simojoki. Norderstedt: Gütersloher Verlagshaus. 71–81.

Helve, Helena

2002 Arvot, muutos ja nuoret. Helsingfors: Yliopistopaino.

Innanen, Tapani & Niemelä, Kati & Porkka, Jouko

2010 Confirmation Work in Finland. – Confirmation Work in Europe. Empirical Results, Experiences and Challenges: a comparative study in seven countries. Ed. by Friedrich Schweitzer, Wolfgang Ilg & Henrik Simojoki. Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus. 139–161.

Isospankki

a Isosten net. Isosilta. Isosille. <https://isosten.net> (hämtad 17.3.2016).

b Vieraanvaraisuuden kirkko: Vieraanvaraisuuden vinkkejä: Ottaisitko uuden isosen joukkoosi? <http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp?open&cid=Content29D985> (hämtad 17.3.2016).

Kokkonen, Jarmo

2016 Sukupuoli ja yhteisöllisyys rippikoulun rituaaleissa. Diss. Kyrkans forskningscentralens publikationer 123. Tammerfors: Kyrkans forskningscentral.

Kukkasniemi, Esa & Kukkasniemi, Mirca

2010 Harrastava lapsi. – Jo iso, vielä pieni. Kouluikäisen lapsen maailma. Red. Eero Jokela & Heli Pruuki. Helsingfors: LK-kirjat. 163–175.

Kyrkomötets protokoll

2012 Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland, kyrkomötets protokoll. Höstsessionen 2012. [http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/987DF93C5804285BC2257909002867CA/\\$FILE/P%F6yt%E4kirjan%20netti-pdf.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/987DF93C5804285BC2257909002867CA/$FILE/P%F6yt%E4kirjan%20netti-pdf.pdf) (hämtad 9.6.2016).

2013 Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland, kyrkomötets protokoll. Vårsessionen 2013. [http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/987DF93C5804285BC2257909002867CA/\\$FILE/P%F6yt%E4kirja_kev%E4t2013.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/987DF93C5804285BC2257909002867CA/$FILE/P%F6yt%E4kirja_kev%E4t2013.pdf) (hämtad 9.6.2016).

Kyrkoordning

1055/1993 Kyrkoordning. <https://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/1993/19931055> (hämtad 27.2.2017).

Lag om elev- och studerandevård

2013 Lag om elev- och studerandevård. <http://www.finlex.fi/sv/laki/alkup/2013/20131287> (hämtad 27.2.2017).

Lag om småbarnspedagogik

2015 Lag om småbarnspedagogik 8.5.2015/580. <http://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/1973/19730036> (hämtad 27.2.2017).

Lindfors, Helena

2008 Perinne elämäksi. – Johdatus kristilliseen kasvatukseen. Red. Jouko Porkka. Helsingfors: LK-kirjat. 255–282.

Lutherin Vähä- ja Isokatekismus sekä Schmalkaldenin opinkohdat

1984 Lutherin Vähä- ja Isokatekismus sekä Schmalkaldenin opinkohdat. Suomalaisen Teologisen Kirjallisuusseuran julkaisuja 138. Helsingfors: Suomalainen Teologinen Kirjallisuusseura.

Med barnet

2008 Med barnet. Utvecklingsdokument för kyrkans barn- och familjearbete Helsingfors: Kyrkostyrelsen.

Medborgarinitiativ: ett gemensamt åskådningsämne för alla i grundskolan

2015 Kansalaisaloite: kaikille yhteinen katsomusaine peruskouluihin. Publicerat 13.8.2015 på webbplatsen kansalaisaloite.fi. <https://www.kansalaisaloite.fi/fi/aloite/1438> (hämtad 16.6.2016).

Miettinen, Anneli

2015 Miksi syntyvyys laskee? Suomalaisten lastensaantiin liittyviä toiveita ja ajatuksia. Perhebarometri 2015. Katsauksia E49. Helsingfors: Väestöliitto.

Muhonen, Mervi & Tirri, Kirsi

2008 Mitä on kristillinen kasvatusta? – Johdatus kristilliseen kasvatukseen. Red. Jouko Porkka. Helsingfors: LK-kirjat. 63–82.

Myllyniemi, Sami

- 2006 Nuorisobarometri 2006. – Uskon asia. Nuorisobarometri 2006. Red. Terhi-Anna Wilska. Nuorisoasiain neuvottelukunnan julkaisuja 34; Nuorisotutkimusverkoston Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 67. Helsingfors: Undervisningsministeriet/Ungdomsforskningsnätverket/Delegationen för ungdomsärenden. 14–87.
- 2009 Aika vapaalla. Nuorten vapaa-aikatutkimus 2009. Nuorisoasiain neuvottelukunnan julkaisuja 40; Nuorisotutkimusverkoston Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 92. Helsingfors: Undervisningsministeriet/Ungdomsforskningsnätverket/Delegationen för ungdomsärenden.

Niemelä, Kati

- 2002 Hyvä rippikoulu. Rippikoulun laatu ja vaikuttavuus. Kyrkans forskningscentral Serie A Nr 79. Tammerfors: Kyrkans forskningscentral.
- 2011 Heikkeneekö uskonnollisuus ikäryhmissä? Uskonnollinen kasvatusta ja sen merkitys uskonnollisuuden selittäjänä. – Kimmo Ketola & Kati Niemelä & Harri Palmu & Hanna Salomäki: Uskonto suomalaisten elämässä. Uskonnollinen kasvatusta, moraalit, onnellisuus ja suvaitsevaisuus kansainvälisessä vertailussa. Yhteiskuntatieteellisen tietoarkiston julkaisuja 9. Tammerfors: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. 40–59.

Niemelä, Kati & Porkka, Jouko

- 2015 Confirmation Work in Finland. – Youth, Religion and Confirmation Work in Europe: the second study. Ed. by Friedrich Schweitzer, Kati Niemelä, Thomas Schlag & Henrik Simojoki. Norderstedt: Gütersloher Verlagshaus. 223–233.

Pihkala, Panu

- 2010 Seurakunnan ja koulun yhteistyö. – Jo iso, vielä pieni. Kouluikäisen lapsen maailma. Red. Eero Jokela & Heli Pruuki. Helsingfors: LK-kirjat. 92–112.

Porkka, Jouko

- 2008 Kirkon kasvatustoiminta yhtenäiskulttuurista postmoderniin. – Johdatus kristilliseen kasvatukseen. Red. Jouko Porkka. Helsingfors: LK-kirjat. 153–220.

Postman, Neil

1995 The End of Education: redefining the value of school. New York: Knopf.

Pruuki, Lassi

2010 Hengellinen lapsi. – Jo iso, vielä pieni. Kouluikäisen lapsen maailma. Red. Eero Jokela & Heli Pruuki. Helsingfors: LK-kirjat. 222–234.

Riekkinen, Wille

2008 Kristillisen kasvatuksen lähtökohdista. – Johdatus kristilliseen kasvatukseen. Red. Jouko Porkka. Helsingfors: LK-kirjat. 83–93.

Ritokoski, Sami

2010 Työ, jolla on tulevaisuus. Seurakunnallisen varhaisnuorisotyön ydin ja haasteet työntekijöiden kuvaamina. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja A Tutkimuksia 28. Helsingfors: Diakonia-ammattikorkeakoulu.

Räsänen, Antti

2008 Kristillinen kasvatus teoriassa ja käytännössä. – Johdatus kristilliseen kasvatukseen. Red. Jouko Porkka. Helsingfors: LK-kirjat. 287–304.

Rönnqvist, Katariina

2012 Lapsiperhe ja seurakunta – kysely kastamattomien lasten vanhemmille. Otryckt rapport: Aspectum Consulting Oy. Hos författaren.

Salomäki, Hanna

2014 Kirkkoon sitoutumisen alueelliset erot. – Leikkauspintoja Kirkon jäsenyyteen. Red. Maarit Hytönen, Kimmo Ketola, Veli-Matti Salminen & Hanna Salomäki. Kyrkans forskningscentrals webbpublikationer 35. 5–39.

Schweitzer, Friedrich & Ilg, Wolfgang & Simojoki, Henrik (eds.)

2010 Confirmation Work in Europe. Empirical Results, Experiences and Challenges: a comparative study in seven countries. Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus.

Schweitzer, Friedrich & Niemelä, Kati & Schlag, Thomas & Simojoki, Henrik (eds.)

2015 Youth, Religion and Confirmation Work in Europe: the second study. Norderstedt: Gütersloher Verlagshaus.

Seppo, Juha

- 2008 Uskonnonvapauden kehitys ja nykyinen sisältö. – Johdatus kristilliseen kasvatukseen. Red. Jouko Porkka. Helsingfors: LK-kirjat. 99–119.

Seppälä, Jarkko

- 1988 Opettava ja kasvattava kirkko. Helsingfors: Helsingfors universitet.

Seurakunta varhaiskasvatuksen, koulun ja oppilaitoksen kumppanina

- 2015 Seurakunta varhaiskasvatuksen, koulun ja oppilaitoksen kumppanina. Helsingfors: Kyrkostyrelsen. [http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/E3ED98CE097C94E6C2257EDD00483BF5/\\$FILE/4kor-ia_10_2015.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/E3ED98CE097C94E6C2257EDD00483BF5/$FILE/4kor-ia_10_2015.pdf) (hämtad 24.5.2016).

Seurakuntien jäsenistö

- 2012 Seurakuntien jäsenistö. Aiemmat vuodet. Seurakuntien väkiluvut ja väestömuutokset 2006–2014. Väestönmootokset koko kirkko. [http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/F01ECDB07B7D7EDDC2257CE000347123/\\$FILE/Vaestonmuutokset_koko%20kirkko_2012.xls](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/F01ECDB07B7D7EDDC2257CE000347123/$FILE/Vaestonmuutokset_koko%20kirkko_2012.xls) (hämtad 15.8.2016).
- 2013 Seurakuntien jäsenistö. Aiemmat vuodet. Seurakuntien väkiluvut ja väestömuutokset 2006–2014. Väestönmootokset koko kirkko. [http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/3D3769672FDB9F6BC22577C300211A17/\\$FILE/Vaestonmuutokset_koko%20kirkko_2013.xlsx](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/3D3769672FDB9F6BC22577C300211A17/$FILE/Vaestonmuutokset_koko%20kirkko_2013.xlsx) (hämtad 15.8.2016).
- 2014 Seurakuntien jäsenistö. Aiemmat vuodet. Seurakuntien väkiluvut ja väestömuutokset 2006–2014. Väestönmootokset koko kirkko. [http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/3D3769672FDB9F6BC22577C300211A17/\\$FILE/Vaestonmuutokset_koko%20kirkko_2014.xlsx](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/3D3769672FDB9F6BC22577C300211A17/$FILE/Vaestonmuutokset_koko%20kirkko_2014.xlsx) (hämtad 15.8.2016).
- 2015 Seurakuntien jäsenistö. Seurakuntien väkiluvut 2015. Seurakuntien väestönmootokset koko kirkko. [http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/3D3769672FDB9F6BC22577C300211A17/\\$FILE/Vaestonmuutokset_koko%20kirkko_2015_kuntatiedot%20p%E4ivitetty_lopullinen.xlsx](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/3D3769672FDB9F6BC22577C300211A17/$FILE/Vaestonmuutokset_koko%20kirkko_2015_kuntatiedot%20p%E4ivitetty_lopullinen.xlsx) (hämtad 9.6.2016).

Simojoki, Henrik & Schweitzer, Friedrich & Schlag, Thomas & Niemelä, Kati

2015 Summary of the Results – perspectives and challenges for the future. – Youth, Religion and Confirmation Work in Europe: the second study. Ed. by Friedrich Schweitzer, Kati Niemelä, Thomas Schlag & Henrik Simojoki. Norderstedt: Gütersloher Verlagshaus. 294–315.

Skolan och kyrkan

Skolan och kyrkan. Religionsundervisning. Religionsundervisning i egen religion. <https://skolanochkyrkan.evl.fi/undervisning> (hämtad 27.2.2017).

Småbarnspedagogik

Småbarnspedagogik. Fostran, utbildning och examina Utbildningsstyrelsen. http://www.oph.fi/koulutus_ja_tutkinnot/varhaiskasvatus (hämtad 10.6.2016).

Tamm, Maare

2002 Lasten ja nuorten uskonnollinen maailma. Helsingfors: Lasten Keskus.

Trygg-Jouttijärvi, Anne-Maria

2016 Seurakunta koulun yhteistyökumppanina. – Erilaisista yhteisöistä elävä kirkko. Red. Maarit Hytönen, Kimmo Ketola, Veli-Matti Salminen, Jussi Sohlberg & Leena Sorsa. Kyrkans forskningscentrals publikationer 124. Tammerfors: Kyrkans forskningscentral. 189–210.

Unga i församlingen

2012 Unga i församlingen. Publikationer från Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland 2012:6. Helsingfors: Kyrkostyrelsen.

Usko ja elämä

2013 Usko ja elämä. Kristinuskon pääkohdat selkokielellä. Työryhmä: Pertti Aro & Maarit Nuopponen & Tiina Peippo & Irene Nummela. Publikationer från Ev.-luth. kyrkan i Finland. Helsingfors: Kyrkostyrelsen.

Utbildningsstyrelsens anvisningar

- 2014 Utbildningsstyrelsen reviderade anvisningarna om religionsundervisningen och utövandet av religion i skolor och läroanstalter. http://www.oph.fi/aktuellt/meddelanden/101/0/utbildningsstyrelsen_reviderade_anvisningarna_om_religionsundervisningen_och_utovandet_av_religion_i_skolor_och_laroanstalter (hämtad 27.2.2017).
- 2016a Anordnande av undervisningen i religion och livsåskådningskunskap samt religiösa evenemang i förskoleundervisningen och den grundläggande utbildningen. http://www.oph.fi/lagar_och_anvisningar/anvisningar_och_rekommendationer/grundlaggande_utbildning/undervisningen_i_religion_och_livsaskadningskunskap (hämtad 27.2.2017).
- 2016b Anordnande av undervisningen i religion och livsåskådningskunskap samt religiösa evenemang i gymnasiet. http://www.oph.fi/lagar_och_anvisningar/anvisningar_och_rekommendationer/anordnande_av_gymnasieutbildning/undervisningen_i_religionlivsaskadningskunskap (hämtad 27.2.2017).

Utmanad kyrka

- 2012 Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland åren 2008–2011. Kyrkans forskningscentrals publikationer 115. Tammerfors: Kyrkans forskningscentral.

Vår kyrka – vi växer tillsammans

- 2012 Vår kyrka – vi växer tillsammans. Riktlinjer för fostran i Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland fram till 2015 Broschyr. [http://sakasti.evl.fi/sacrista.nsf/0/5BDB33EDF2BE8EA6C22579880031B794/\\$FILE/kasvatus_strategia_sv.pdf](http://sakasti.evl.fi/sacrista.nsf/0/5BDB33EDF2BE8EA6C22579880031B794/$FILE/kasvatus_strategia_sv.pdf) (hämtad 26.2.2016).

Kapitel 5

Esping-Andersen, Gösta

- 1990 The Three Worlds of Welfare Capitalism. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Hanifi, Riitta

- 2013 Sosiaalinen pääoma ja osallistuminen Suomessa. Esitelmä ajankäyttö- ja vapaa-aikatutkimuksen tuloksista. Jyväskylän yliopisto 19.11.2013.

Hart, Joep de & Dekker, Paul

2013 Religion, Spirituality and Civic Participation. – Religion and Civil Society in Europe. Ed. by Joep de Hart, Paul Dekker & Loek Halman. Dordrecht: Springer. 169–188.

Heinimäki, Jaakko & Jolkkonen, Jari

2008 Luterilaisuuden ABC. Synkkä ja harmaa sanakirja. Helsingfors: Edita.

Hiilamo, Heikki

2015a Diakonian paikka yhteiskunnassa ja kirkossa. – Diakonia 2/2015, 10–13.

2015b Yhteiskunnan ja kirkon tuki kaikkein heikko-osaisimmille. – Kirkko etsii paikkaansa. Kyrkans forskningscentralers webbpublikationer 42. Tammerfors: Kyrkans forskningscentral. 38–46.

2016 Miten kirkon diakoniatyö reagoi 2000-luvun talouskriisiin? – Yhteiskuntapolitiikka 81 (3), 288–300.

Hytönen, Maarit

2014 Elämäntehtävästä harrastukseksi? Kutsumusajattelu ja sen rooli Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa. – Maarit Hytönen & Kimmo Ketola & Veli-Matti Salminen & Hanna Salomäki: Leikkauspintoja kirkon jäsenyyteen. Kyrkans forskningscentralers webbpublikationer 35. Tammerfors: Kyrkans forskningscentral. 83–121.

2016 Kutsumus, elämäntapa vai urakka? Suomalaisten käsityksiä elämäntehtävästään. Kyrkans forskningscentralers webbpublikationer 44. Tammerfors: Kyrkans forskningscentral.

Iivari, Juhani & Karjalainen, Jouko

1999 Diakonian köyhät. Epävirallinen apu perusturvan paikkaajana. Raportteja 235. Helsingfors: Stakes.

Immonen, Kari

2016 Lutherdomens inverkan på det finländska samhället. – Nåd för nya världar. Red. Anna-Kaisa Inkala & Jyri Komulainen. Helsingfors: Fontana Media. 57–86.

Julkunen, Raija

2006 Universalismista köyhyyspolitiikkaan. – Vääryyskirja. Red. Tuula Helne & Markku Laatu. Helsingfors: Kelan tutkimusosasto. 43–59.

Juntunen, Elina

- 2011 Vain hätäapua? Taloudellinen avustaminen diakoniatyön professionaalisen itseymmärryksen ilmentäjänä. Publikationer från Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland 2011:3. Helsingfors: Kyrkostyrelsen.

Kallunki, Valdemar

- 2014 Yhteistyön kolmas polku – palvelurooli kirkon yhteiskunnallisen aseman uudistajana. Kyrkans forskningscentrals webbpublikationer 40. Tammerfors: Kyrkans forskningscentral.

Kankainen, Tomi

- 2007 Yhdistykset, instituutiot ja luottamus. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 326. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Kiiski, Jouko

- 2013 Diakoniatyöntekijä – rinnallakulkija ja kaatopaikka. Diakoniabarometri 2013. Kyrkans forskningscentrals webbpublikationer 33. Tammerfors: Kyrkans forskningscentral.

Kivelä, Päivi

- 2014 Syrjässä syrjäytyneet. Pelon sosiaalipolitiikka ja verkostoyhteistyön mahdollisuudet maaseudulla. Helsingfors: Sininauhaliitto.

Kyrkoasyl – en vägledning för församlingarna

- 2015 Kyrkoasyl – en vägledning för församlingarna. <http://sakasti.evl.fi/sacrista.nsf/sp?open&cid=Content2C6520> (hämtad 27.2.2017).

Laitinen, Kari & Jukarainen, Pirjo & Boberg, Henrik

- 2016 Maahanmuutto & turvallisuus – arvioita nykytilasta ja ennusteita tulevaisuudelle. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 7/2016. Helsingfors: Statsrådet.

Latvus, Kari

- 2007 Auttajan viran alkuperän uusi tulkinta. – Auttamisen teologia. Red. Kari Latvus & Antti Elenius. Helsingfors: Kirjapaja. 52–82.

Markkola, Pirjo & Naumann, Ingela K.

- 2014 Lutheranism and the Nordic Welfare States in Comparison. – Journal of Church and State 56 (1), 1–12.

Möttönen, Sakari

- 2013 Onko kunnalliselle sosiaalipolitiikalle tilaa rakenteiden muutoksessa? – Kunnallisen sosiaalipolitiikan tila ja tulevaisuus – haasteet opetukselle ja tutkimukselle. Red. Ulla Salonen-Soulié. Helsingfors: Huoltaja-säätiö. 4–15.

Niemi, Riikka

- 2006 Pitääkö hyvinvointivaltio lupauksensa? Universalismi ja ihmisten yksilölliset elämäntilanteet. – Väryyskirja. Red. Tuula Helne & Markku Laatu. Helsingfors: Kelan tutkimusosasto. 61–75.

Ohisalo, Maria & Määttä, Anne

- 2015 Viimeisen luukun jälkeen – ruoka-avussa käyvien paikka julkisessa palvelu- ja tulonsiirtoverkossa. – Kuka seisoo leipäjonossa? Ruoka-apu 2010-luvun Suomessa. Tutkimusjulkaisu 83. Helsingfors: Kunnallisan kehittämissäätiö KAKS. 42–58.

Ohisalo, Maria & Saari, Juho

- 2015 Johdanto. – Kuka seisoo leipäjonossa? Ruoka-apu 2010-luvun Suomessa. Tutkimusjulkaisu 83. Helsingfors: Kunnallisan kehittämissäätiö KAKS. 11–16.

Pessi, Anne Birgitta

- 2011 Vapaaehtoistoiminta – unelmia ja uhkakuvia systeemiälyn näkökulmasta. – Kansalaisyhteiskunta 2/2011, 174–214.

Pessi, Anne Birgitta & Oravasaari, Tomi

- 2010 Kansalaisjärjestötoiminnan ytimessä. Tutkimus RAY:n avustamien sosiaali- ja terveysjärjestöjen vapaaehtoistoiminnasta. Avustustoiminnan raportteja 23. Helsingfors: Raha-automaattiyhdistys.

Purdam, Kingsley & Storm, Ingrid

- 2013 Secular Values, Religious Beliefs and Civil Life: a comparative analysis of helping values and behaviour. – Religion and Civil Society in Europe. Ed. by Joep de Hart, Paul Dekker & Loek Halman. Dordrecht: Springer. 147–167.

Putnam, Robert D.

- 2000 Bowling Alone: the collapse and revival of American community. New York: Simon & Schuster.

Pöyhönen, Päivi

- 2015 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon rooli vanhustyössä.
Helsingfors: Helsingfors universitet.

Raunio, Antti

- 2002 Luther ja yhteiskunta. – Johdatus Lutherin teologiaan. Red. Pekka Kärkkäinen. Helsingfors: Kirjapaja. 290–302.

Roivainen, Irene

- 2015 Diakoniatyö suomalaisen sosiaalipalvelujärjestelmän kentässä?
– Diakonia 2/2015, 20–21.

Ruuskanen, Petri & Kontinen, Tiina

- 2015 Kolmannen sektorin muutos ja hybridiorganisaatiot.
– Kansalaisyhteiskunta 1/2015, 1–4.

Saari, Juho

- 2015 Huono-osaiset. Elämän edellytykset yhteiskunnan pohjalla.
Helsingfors: Gaudeamus.

Schwartz, Shalom H.

- 1992 Universals in the Content and Structure of Values: theoretical advances and empirical tests in 20 countries. – Advances in Experimental Social Psychology 25, 1–65.

Siisiäinen, Martti & Kankainen, Tomi & Luhtakallio, Eeva

- 2015 Työttömien liike. – Eriarvoisuuden rakenteet: haurastuvat työmarkkinat Suomessa. Red. Kirsti Lempiäinen & Tiina Silvasti. Tammerfors: Vastapaino. 52–90.

Utmanad kyrka

- 2012 Utmanad kirkko. Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland åren 2008–2011. Kyrkans forskningscentrals publikationer 115. Tammerfors: Kyrkans forskningscentral.

Vapaaehtoistyö Suomessa 2010 ja 2015

- 2015 Tilastoaineistoa vapaaehtoistyöstä Suomessa. Kansalaisareena ry, HelsinkiMissio ja Kirkkohallitus. http://kansalaisareena.fi/Vapaaehtoistyö_Suomessa_2010ja2015.pdf (hämtad 3.3.2016).

Yeung, Anne Birgitta

- 2005 Vapaaehtoistoiminnan timantti: miten mallintaa motivaatiota?
– Vapaaehtoistoiminta – anti, arvot ja osallisuus. Red. Marianne Nylund & Anne Birgitta Yeung. Tammerfors: Vastapaino. 104–125.

Kapitel 6

Arbetsmarknadsorganisationernas samhällsfördrag i sin helhet

- 2016 Työmarkkinajärjestöjen yhteiskuntasopimus kokonaisuudessaan. Helsingin Sanomat 29.2.2016. <http://www.hs.fi/politiikka/a1456714660982> (hämtad 1.3.2016).

Arkipyhät

- Arkipyhät. <http://evl.fi/EVLfi.nsf/Documents/72EC86246A291E1EC2257C5F0044E87A?OpenDocument> (hämtad 14.9.2015).

Augsburgska bekännelsen

- 1980 Augsburgin tunnustus. Suomalaisen Teologisen Kirjallisuusseuran julkaisuja 118. Helsingfors: Suomalainen Teologinen Kirjallisuusseura.

Beslut i ett ärende om försvarsmaktens kyrkliga arbete

- 2013 Beslut i ett ärende om försvarsmaktens kyrkliga arbete. Riksdagens justitieombudsmans beslut Dnr 4489/2/10 och Dnr 3543/4/11. [http://www.eduskunta.fi/triphome/bin/thw.cgi/trip/?\\${APPL}=ere-oapaa&\\${BASE}=ere-oapaa&\\${THWIDS}=0.27/1490086827_20758&\\${TRIPPIFE}=PDF.pdf](http://www.eduskunta.fi/triphome/bin/thw.cgi/trip/?${APPL}=ere-oapaa&${BASE}=ere-oapaa&${THWIDS}=0.27/1490086827_20758&${TRIPPIFE}=PDF.pdf) (hämtad 27.5.2016).

Deklaration – Sairaalasielunhoito muutosten keskellä

- 2014 Julkilausuma – Sairaalasielunhoito muutosten keskellä. Sairaalasielunhoidon Euroopan verkosto, Salzburg 2014. [http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/1CAC01F25715E0ACC22576CE002DCFFF/\\$FILE/Salzburgin%20kannanotto.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/1CAC01F25715E0ACC22576CE002DCFFF/$FILE/Salzburgin%20kannanotto.pdf) (hämtad 3.2.2016).

Finansministeriet

- 2013 Yhteisöverouudistus. Evankelis-luterilaisten ja ortodoksisten seurakuntien sekä muiden uskonnollisten yhteisöjen yhteiskunnallisista tehtävistä aiheutuvien kustannusten korvaaminen. Oktober 2013. Finansministeriet. vm.fi/dmsportlet/document/378982 (hämtad 28.1.2016).
- 2015 Statens budgetproposition 2015. Understöd för kyrklig och religiös verksamhet. <http://budjetti.vm.fi/indox/indexse.jsp;jsessionid=2B26A20292B8311FF0E2E61022B35E56> (hämtad 27.2.2017).

2016 Statens budgetproposition 2016. Understöd för kyrklig och religiös verksamhet. <http://budjetti.vm.fi/indox/indexse.jsp;jsessionid=-2B26A20292B8311FF0E2E61022B35E56> (hämtad 27.2.2017).

Finlands grundlag 1999/731

1999 Finlands grundlag 1999/731. <http://www.finlex.fi/sv/laki/alkup/1999/19990731> (hämtad 27.2.2017).

Furseth, Inger (ed.)

(under utgivning) Religious Complexity in the Public Sphere – Comparing Nordic Countries. London: Palgrave Macmillan.

En fänge ska inte bli tvungen att välja mellan ett besök och en gudstjänst

2015 En fänge ska inte bli tvungen att välja mellan ett besök och en gudstjänst. Riksdagens justitieombudsmans beslut Dnr 570/4/15. [http://www.eduskunta.fi/triphome/bin/thw.cgi/trip/?\\${APPL}=ere-oapaa&\\${BASE}=ere-oapaa&\\${THWIDS}=0.54/1490106594_32268&\\${TRIPPIFE}=PDF.pdf](http://www.eduskunta.fi/triphome/bin/thw.cgi/trip/?${APPL}=ere-oapaa&${BASE}=ere-oapaa&${THWIDS}=0.54/1490106594_32268&${TRIPPIFE}=PDF.pdf) (hämtad 21.3.2017).

Förordning om ceremonielet vid riksdags öppnande och avslutning 90/1977

1977 Förordning om ceremonielet vid riksdags öppnande och avslutning 90/1977. <http://www.finlex.fi/sv/laki/alkup/1977/19770090> (hämtad 27.5.2016).

Förordning om upphävande av förordningen om riksdagsceremonielet 147/2000

2000 Förordning om upphävande av förordningen om riksdagsceremonielet 147/2000. <http://www.finlex.fi/sv/laki/alkup/2000/20000147> (hämtad 27.2.2017).

Församlingarnas beredskapsplanering

Församlingarnas beredskapsplanering. Seurakuntien valmiussuunnittelu. <http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp3?open&cid=Content42220B> (hämtad 3.2.2016).

Försvarsministeriets etikundervisning och militärparader

2015 Puolustusvoimien eettinen opetus ja sotilasparaatit, työryhmäraportti. Puolustusministeriö 29.1.2015. http://www.defmin.fi/files/3024/Puolustusvoimien_eettinen_opetus_ja_sotilasparaatit_tyoryhmaraportti.pdf (hämtad 7.1.2016).

Förvaltningsutskottets betänkande 37/2014 rd

2014 Hallintovaliokunnan mietintö 37/2014 rd. https://www.eduskunta.fi/SV/vaski/Mietinto/Documents/fvub_37+2014.pdf (hämtad 25.2.2016).

Garcimartín, Carmen

2016 The Neutrality of the State and the Godless Society.
– Reconsidering Religion, Law, and Democracy: new challenges for society and research. Ed. by Anna-Sara Lind, Mia Lövheim & Uld Zackariasson. Falun: Nordic Academic Press. 109–125.

Grundlagsutskottets betänkande (GrUB)

2002 Grundlagsutskottets betänkande GrUB 10/2002 rd. https://www.eduskunta.fi/SV/vaski/mietinto/Documents/grub_10+2002.pdf (hämtad 27.2.2017).

2014 Grundlagsutskottets betänkande GrUB 2/2014 rd – B 7/2013 rd
Justitiekanslerns i statsrådet berättelse för år 2012. https://www.eduskunta.fi/SV/vaski/Mietinto/Documents/grub_2+2014.pdf
pevm_2+2014.pdf (hämtad 27.2.2017).

Harinen, Päivi & Kivijärvi, Antti

2010 Kenen joukoissa? – Puolustuskannalla. Nuorisobarometri 2010.
Red. Sami Myllyniemi. <https://tietoanuorista.fi/nuorisobarometri/nuorisobarometri-2010/> (hämtad 29.2.2016).

Heininen, Simo & Heikkilä, Markku

1996 Suomen kirkkohistoria. Helsingfors: Edita.

Hiitola, Joni

2016 E-postdiskussion med äldre regeringssekreterare Joni Hiitola vid
undervisningsministeriet 20.5.2016.

Hjelm, Titus & Myllyniemi, Sami

2006 Kirkkoon kuulumattomat nuoret maallistumisen peilinä. – Uskon
asia. Nuorisobarometri 2006. Red. Terhi-Anna Wilska.
Nuorisosiain neuvottelukunta, julkaisuja 34, Nuorisotutkimus-
verkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 67. Helsingfors:
Undervisningsministeriet, Ungdomsforskningssällskapet. 124–145.

Hurtig, Johanna

2013 Taivaan taimet: uskonnollinen yhteisöllisyys ja väkivalta.
Tammerfors: Vastapaino.

Immonen, Kari

- 2016 Lutherdomens inverkan på det finländska samhället. – Nåd för nya världar. Red. Anna-Kaisa Inkala & Jyri Komulainen. Helsingfors: Fontana Media. 57–86.

Joki, Niklas

- 2016 ”Kirkko menossa yhdessä tekemisen suuntaan – Vaikeimmat ajat takana päin”. http://yle.fi/uutiset/kirkko_menossa_yhdessa_tekemisen_suuntaan_vaikeimmat_ajat_takana_pain/8676396 (hämtad 10.5.2016).

Kallunki, Valdemar

- 2011 Lain vaatimaa vakaumusta – palvelusryhmien kokemukset siviilipalvelukseen suuntautumisesta. – Nuoruus toisin sanoen. Nuorten elinolot -vuosikirja 2014. Red. Mika Gissler, Marjatta Kekkonen, Päivi Känkänen, Päivi Muranen & Matilda Wrede-Jäntti. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/120384/THL_2014_TEE019_09062015.pdf?sequence=5 (hämtad 29.2.2016).
- 2013 Kansallisen kollektiivin jäljillä. Siviili- ja varusmiespalvelus sosiaalisen integraation, järjestelmäintegraation ja yhteiskuntauskonnon näkökulmista. – Sosiologia 2/2013, 135–151.

Kenen mitta on täysi?

- 2016 Kenen mitta on täysi? Tutkimus yhteiskunnallisesta ilmapiiristä Suomessa. http://e2.fi/wp-content/uploads/2016/06/kmt_net.pdf (hämtad 23.6.2016).

Kilpeläinen, Timo

- 2016 Telefonsamtal med polisinspektör Timo Kilpeläinen vid Polisstyrelsen 19.5.2016.

Kommittén för kyrkan och staten

- 1977 Kirkko ja valtio -komitean mietintö. Kommittébetänkande 1977:21. Helsingfors.

Kyrkans ekonomi

- 2016 Kirkon talous. <http://evl.fi/fakta-om-kyrkan/ekonomi> (hämtad 21.3.2017).

Kyrkligt arbete

- 2016 Kirkollinen työ. http://www.puolustusvoimat.fi/toimialat/Kirkollinen_työ (hämtad 10.2.2016).

Kyrkolag 1054/1993

1993 Kyrkolagen 1054/1993. <http://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/1993/19931054> (hämtad 27.2.2017).

Kyrkoordning 1055/1993

1993 Kyrkoordningen 1055/1993 <http://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/1993/19931055> (hämtad 27.2.2017).

Kyrkostyrelsens utlåtande Försvarsministeriets etikundervisning och militärparader

2015 Kirkkohallituksen lausunto työryhmäraportista Puolustusvoimien eettinen opetus ja sotilasparaatit. Ärendenummer 2015-00085. 24.2.2015. [http://kappeli.evl.fi/KKHASha.nsf/f836ac9d0c0de-8cac22572b200419e6b/324d98be0525b7a5c2257df600509921/\\$-FILE/Lausunto_PLM_Eettinen%20opetus%20ja%20sotilasparaatit.pdf](http://kappeli.evl.fi/KKHASha.nsf/f836ac9d0c0de-8cac22572b200419e6b/324d98be0525b7a5c2257df600509921/$-FILE/Lausunto_PLM_Eettinen%20opetus%20ja%20sotilasparaatit.pdf) (hämtad 24.2.2016).

Lag om försvarsmakten 551/2007

2007 Lag om försvarsmakten 551/2007. <http://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/2007/20070551> (hämtad 27.2.2017).

Lag om ortodoxa kyrkan 985/2006

2006 Lag om ortodoxa kyrkan 985/2006. <http://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/2006/20060985> (hämtad 27.2.2017).

Lag om Skatteförvaltningen 503/2010

2010 Lag om Skatteförvaltningen 503/2010. <http://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/2010/20100503> (hämtad 27.2.2017).

Lag om statlig finansiering till den evangelisk-lutherska kyrkan för skötseln av vissa samhällsuppgifter 430/2015.

2015 Lagen om statlig finansiering till den evangelisk-lutherska kyrkan för skötseln av vissa samhällsuppgifter 430/2015. <http://www.finlex.fi/sv/laki/alkup/2015/20150430> korvataan: (hämtad 27.2.2017).

Lampinen, Tapio

2006 Kansalaisuskonto vai yhteiskuntauskonto. – Rajojen ylityksiä. Uskonto, kirkko, sosiologia. Red. Anne Birgitta Yeung, Heikki Pesonen & Susan Sundback. Suomalaisen Teologisen Kirjallisuusseuran julkaisuja 250. Helsingfors: Suomalainen Teologinen Kirjallisuusseura. 108–116.

Landtdagsordning för Storfurstendömet Finland 26/1906

1906 Suomen Suuriruhtinaanmaan Valtiopäiväjärjestys 26/1906. <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1906/19060026?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=suomen%20suuriruhtinaanmaan%20valtiop%C3%A4iv%C3%A4j%C3%A4rjestys> (hämtad 27.5.2016).

Linjakumpu, Aini

2012 Haavoittunut yhteisö: hoitokokoukset vanhoillislestadiolaisuudessa. Tammerfors: Vastapaino.

2015 Uskonnon varjot: hengellinen väkivalta kristillisissä yhteisöissä. Tammerfors: Vastapaino.

McCrea, Ronan

2013 How to hobble religion. <https://aeon.co/essays/is-migration-making-europe-more-secular> (hämtad 10.5.2016).

Medlemskap i kyrkan 2015

Kirkon jäsenyys 2015. <https://public.tableau.com/profile/kirkon.tutkimuskeskus#!/vizhome/Kirkonjseenyys2015/Kirkonjseenyys2015> (hämtad 19.2.2016).

Mikkola, Kati

2004 Uskonto, isänmaa, isänmaausko. Uskonnollisen argumentaation ulottuvuudet Topeliuksen Maamme kirjassa. – Uskonnon paikka. Kirjoituksia uskontojen ja uskontoteorioiden rajoista. Red. Outi Fingerroos, Minna Opas & Teemu Taira. Tietolipas 205. Helsingfors: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 209–244.

Minkenberg, Michael

2011 Church-State Regimes and Democracy in the West: convergence vs. divergence. <http://ecpr.eu/filestore/paperproposal/c02a363db089-4cc8-9bd5-1237af773a3f.pdf> (hämtad 20.5.2016).

Molander, Gustaf

2009 Matka mullan alle – kuolematyöntekijöiden arki. Helsingfors: Arbetshälsöinstitutet.

Mångfaldens kyrka

2008 Mångfaldens kyrka. Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland åren 2004–2007. Kyrkans forskningscentralens publikationer 103. Tammerfors: Kyrkans forskningscentral.

Niinistö, Jussi

2016 Kirkollinen työ turvattava puolustusvoimissa. Insändare Kotimaa No 1/7.1.2016.

Oksanen, Kimmo

2015 Juutalaisten turvattomuus lisääntyy myös Suomessa – ”Suomi ei ole lintukoto”. Helsingin Sanomat 24.1.2015. <http://www.hs.fi/kaupunki/a1421993978739> (hämtad 24.5.2016).

Pajujoja, Jussi

2009 Uskonnollisten yhdyskuntien valvonta. <http://www.oikeusasiamies.fi/Resource.phx/ea/julkaisut/juhlakirja.htx> (hämtad 1.3.2016).

Perustuslakivaliokunta käsittelee Suvivirttä uudelleen lähiviikkoina – varapuheenjohtaja arvostelee apulaisoikeuskanslerin ratkaisua 26.3.2014

2014 Perustuslakivaliokunta käsittelee Suvivirttä uudelleen lähiviikkoina – varapuheenjohtaja arvostelee apulaisoikeuskanslerin ratkaisua 26.3.2014. <http://yle.fi/uutiset/3-7157166> (hämtad 21.3.2017).

Pettersson, Per

2011 State and Religion in Sweden: ambiguity between disestablishment and religious control. – *Nordic Journal of Religion and Society* 24(2), 119–135.

2015 Religion och stat. – Religionens roll i Sverige 1980–2009: kontinuitet och förändring. Resultat från NOREL-studien CRS seminarium 15 april 2015. http://www.crs.uu.se/digitalAssets/407/407226_3norel_seminarium_2015-04-15.pdf (hämtad 7.8.2016).

Pew Research Center

2015 Latest Trends in Religious Restrictions and Hostilities. Pew Research Center. http://www.pewforum.org/files/2015/02/Restrictions2015_fullReport.pdf (hämtad 20.1.2016).

2016 The Gender Gap in Religion Around the World. Pew Research Center. Religion & Public Life. <http://www.pewforum.org/2016/03/22/the-gender-gap-in-religion-around-the-world/> (hämtad 11.4.2016).

Poliisipappitoiminta käynnistyy Helsingissä

1999 Poliisipappitoiminta käynnistyy Helsingissä. <http://sivut.evl.fi/kkh/kt/uutiset/elo99/poliisip.htm> (hämtad 21.3.2017).

Principer för sjukhussjälavården

- 2011 Sairaalasielunhoidon periaatteet. Suomen evankelis-luterilainen kirkko, Kirkkohallitus. [http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/605D62C01FDFE05DC225792500387F4B/\\$FILE/Periaatteet%20sivuttain.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/605D62C01FDFE05DC225792500387F4B/$FILE/Periaatteet%20sivuttain.pdf) (hämtad 3.2.2016).

Raunio, Antti

- 2002 Luther ja yhteiskunta. – Johdatus Lutherin teologiaan. Red. Pekka Kärkkäinen. Helsingfors: Kirjapaja. 290–302.

Regeringens proposition (RP) 250/2014

- 2014 Regeringens proposition (RP) 250/2014. <http://www.finlex.fi/sv/esitykset/he/2014/20140250.pdf> (hämtad 27.2.2017).

RELIGARE

- 2013 Summary Report on the RELIGARE Project. Religious diversity and secular models in Europe. Innovative approaches to law and policy. http://www.religareproject.eu/system/files/RELIGARE%20Summary%20Report_0.pdf (hämtad 27.5.2016).

Religionsfrihetslag 453/2003

- 2003 Religionsfrihetslag 453/2003. <http://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/2003/20030453> (hämtad 27.2.2017).

Religionsutövning i skolorna

- 2014 Uskonnon harjoittaminen kouluissa. Justitiekanslerns beslut Dnr OKV/230/1/2013. http://www.oikeuskansleri.fi/media/uploads/ratkaisut/ratkaisut_2014/okv_230_1_2013.pdf (hämtad 19.2.2016).

Riksdagsordning 7/1928

- 1928 Riksdagsordning 7/1928. <http://www.finlex.fi/sv/laki/alkup/1928/19280007> (hämtad 27.2.2017).

Ruoho, Aila

- 2013 Päästä meidät pelosta: hengellinen väkivalta uskonnollisissa yhteisöissä. Helsingfors: Nemo.
- 2015 Vartiotornin varjossa: toisenlainen totuus jehovantodistajuudesta. Jyväskylä: Atena.

Rytkönen, Jussi

- 2016 Juha Seppo: Eurosekularistien ei pidä yksin sanella uskonnon-vapauden sisältöä. Kotimaa24 22.6.2016.

Saari, Juho

- 2015 Huono-osaiset. Elämän edellytykset yhteiskunnan pohjalla. Helsingfors: Gaudeamus.

Sarkonen, Niina

- 2007 Ilkka Halava: ”Uskonollisuus on vastareaktio materialismille”. Ulkopolitiikka 1/2007. http://www.ulkopolitiikka.fi/article/49/ilkka_halava_uskonollisuus_on_vastareaktio_materialismille/ (hämtad 10.5.2016).

Saukkonen, Pasi

- 2013 Erilaisuuksien Suomi. Vähemmistö- ja kotouttamispolitiikan vaihtoehtot. Tallinn: Gaudeamus Oy.

SiK-principerna

Principerna för Kyrkans stöd i kris. www.borgastift.fi/binary/file/-/id/14/fid/315/ (hämtad 3.2.2016).

Skriftligt spörsmål (SS) 1060/2014 rd

- 2014 Skriftligt spörsmål (SS) 1060/2014 rd. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Kysymys/Documents/kk_1060+2014.pdf#search=eduskuntatunnus%3A%22kk%201060%2F2014%22 (hämtad 19.5.2016).

Sommarpsalm på skolornas sommarfest

- 2013 Sommarpsalm på skolornas sommarfest. Riksdagens justitieombudsmans beslut Dnr 2488/4/13. [http://www.eduskunta.fi/trip-home/bin/thw.cgi/trip/?\\${APPL}=ereoapaa&\\${BASE}=ereoapaa&\\${THWIDS}=0.33/1490089533_31786&\\${TRIPPIFE}=PDF.pdf](http://www.eduskunta.fi/trip-home/bin/thw.cgi/trip/?${APPL}=ereoapaa&${BASE}=ereoapaa&${THWIDS}=0.33/1490089533_31786&${TRIPPIFE}=PDF.pdf) (hämtad 13.2.2016).

Sorsa, Leena

- 2010 Kansankirkko, uskonnonvapaus ja valtio. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen tulkinta uskonnonvapaudesta 1963–2003. Kyrkans forskningscentralns publikationer 109. Tammerfors: Kyrkans forskningscentral.
- 2015 Kirkkona valtiossa. Katsaus Suomen evankelis-luterilaisen kirkon valtiosuhteen edellytyksiin ja uudistuspaineisiin. Kyrkans forskningscentralns webbpublikationer 41. [http://sakasti.evl.fi/julkaisut.nsf/097E1791EA9D20EBC2257E2E0012D577/\\$FILE/verkkojulkaisu41.pdf](http://sakasti.evl.fi/julkaisut.nsf/097E1791EA9D20EBC2257E2E0012D577/$FILE/verkkojulkaisu41.pdf) (hämtad 25.3.2016).

Statliga gudstjänster

- 2011 Valtiolliiset jumalanpalvelukset Helsingin tuomiokirkossa – suunnittelun ja toteutuksen ohjeet. Kyrkan i Helsingfors, Tuomiokirkkoseurakunta. Uppdaterat 31.12.2011. Hos författaren.

Takala, Timo

- 1978 Itsenäisyyspäivän juhla jumalanpalvelusten ja valtiopäivä jumalanpalvelusten saarnat vuosina 1945–1977. Avhandling pro gradu i allmän praktisk teologi. Helsingfors universitet.

Undervisnings- och kulturministeriet, Registrerade religiösa samfund Opetus- ja kulttuuriministeriö, Rekisteröidyt uskonnolliset yhdyskunnat. <http://minedu.fi/rekisteroidyt-uskonnolliset-yhdyskunnat> (hämtad 1.3.2016).

Uskonnonharjoittaminen vankiloissa

- 2015 Uskonnonharjoittaminen vankiloissa. Selvitys uskonnonharjoittamiseen vankiloissa liittyvistä kysymyksistä. Työryhmän raportti 30.4.2015. Publikationer från Ev.-luth. kyrkan i Finland 28, Kyrkan och verksamheten. [http://sakasti.evl.fi/julkaisut.nsf/8D2C787C7761FFAFC2257E5A002EDE21/\\$FILE/Uskonnonharjoittaminen%20vankiloissa.pdf](http://sakasti.evl.fi/julkaisut.nsf/8D2C787C7761FFAFC2257E5A002EDE21/$FILE/Uskonnonharjoittaminen%20vankiloissa.pdf) (hämtad 27.2.2017).

Utbildningsstyrelsens anvisning Anordnande av undervisningen i religion och livsåskådningskunskap samt religiösa evenemang i förskoleundervisningen och den grundläggande utbildningen

- 2014 Utbildningsstyrelsens anvisning Anordnande av undervisningen i religion och livsåskådningskunskap samt religiösa evenemang i förskoleundervisningen och den grundläggande utbildningen 16.9.2014, Dnr 3/012/2014. http://www.oph.fi/lagar_och_anvisningar/anvisningar_och_rekommendationer/grundlaggande_utbildning/undervisningen_i_religion_och_livsaskadningskunskap (hämtad 27.2.2017).

Utmanad kyrka

- 2012 Utmanad kyrka. Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland åren 2008–2011. Kyrkans forskningscentrals publikationer 115. Tammerfors: Kyrkans forskningscentral.

Utredning om trettondagen och Kristi himmelfärdsdag

2014 Loppiaista ja helatorstaita koskeva selvitys (Tykas 4.2). 13.8.2014. [http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/42B9759B6625F355C2257D7E0031D593/\\$FILE/arkipyhaselvitys.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/42B9759B6625F355C2257D7E0031D593/$FILE/arkipyhaselvitys.pdf) (hämtad 3.2.2016).

Valtion ja kirkon taloudelliset suhteet

1997 Valtion ja kirkon taloudelliset suhteet. Kommittébetänkande 1997:7. Helsingfors: Undervisningsministeriet.

Villa, Janne

2013 Hengellinen väkivalta. Helsingfors: Kirjapaja.

Kapitel 7

Barnkonsekvensanalys

Barnkonsekvensanalys. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. https://www.thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/johtamisen_tueksi/miten_arvioida/lapsivaikutusten_arviointi (hämtad 22.6.2016).

Barnkonsekvensanalys i Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland

2015 Barnkonsekvensanalys i Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland Anvisningar. Publikationer från Ev.-luth. kyrkan i Finland 21. Helsingfors: Kyrkostyrelsen.

BBC

2014 Iraq formally asks US to launch air strikes against rebels. 18.6.2014. <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-27905849> (hämtad 2.6.2016).

2016a Syria conflict: US-Russia brokered truce to start at the weekend. 22.2.2016. <http://www.bbc.com/news/world-middleeast-3563469> (hämtad 2.6.2016).

2016b Syria conflict: Russia "steps up strikes on IS at Palmyra". 18.3.2016. <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-35845855> (hämtad 2.6.2016).

Biskoparnas ställningstagande

2012 Upplåtande av kyrka och församlingsutrymmen för användning av andra religiösa samfund. <http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp?open&cid=Content4D4D48> (hämtad 16.3.2016).

- 2014 Biskoparnas ställningstagande till konflikterna i Mellanöstern. <http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp?open&cid=Content4D4D48> (hämtad 16.3.2016).
- 2015 ”Minkä tahdotte ihmisten tekevän teille, tehkää te heille”. Evangelisk-lutherska kyrkans biskopars kommuniké med anledning av flyktingkrisen 9.9.2015. <http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp?open&cid=Content4D4D48> (hämtad 16.3.2016).

BJA-broschyr

Barnkonsekvensanalysens broschyr. [http://sakasti.evl.fi/sacrista.nsf/0/7EAE0CF93F5C32B1C2257C610045F824/\\$FILE/bka_instruktioner.pdf](http://sakasti.evl.fi/sacrista.nsf/0/7EAE0CF93F5C32B1C2257C610045F824/$FILE/bka_instruktioner.pdf) (hämtad 27.2.2017).

Förslag till regeringsprogrammet

- 2015 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon esitykset tulevaan hallitusohjelmaan. [http://evl.fi/EVLUutiset.nsf/0/222742D520DB8995C2257DD6004964AD/\\$file/Kirkon%20hallitusohjelmatavoitteet%202015.pdf](http://evl.fi/EVLUutiset.nsf/0/222742D520DB8995C2257DD6004964AD/$file/Kirkon%20hallitusohjelmatavoitteet%202015.pdf) (hämtad 1.7.2016).

Haikala, Topias

- 2016 Media piirtää kuvia uskonnoista. <http://www.valomerkki.fi/uutiset/minkalaista-kuvaa-suomalainen-media-piirtaa> (hämtad 17.5.2016).

Hallitusohjelmasta toteutettava lapsivaikutusten arviointi

- 2015 Hallitusohjelmasta toteutettava lapsivaikutusten arviointi. Centralförbundet för Barnskydd. <https://www.lskl.fi/temat/ehkaisevatyo/hallitusohjelmasta-toteutettava-lapsivaikutusten-arviointi/> (hämtad 22.6.2016).

Heininen, Simo & Heikkilä, Markku

- 1996 Suomen kirkkohistoria. Helsingfors: Edita.

Heiskanen, Reetta

- 2015 Virkamies HS:lle: Kehitysyhteistyön leikkaukset jopa odotettua suuremmat. Helsingin Sanomat 15.8.2015. <http://www.hs.fi/politiikka/a1439432618982> (hämtad 1.7.2016).

Hintsala, Meri-Anna

- 2016 Varde kontakt: sociala medier som en del av den lutherska kontexten. Nåd för nya världar. Red. Anna-Kaisa Inkala & Jyri Komulainen. Helsingfors: Fontana Media. 186–207.

Huuskonen, Matti

- 2013 Luther-Säätiö pohtii eroa kansankirkosta. Helsingin Sanomat 14.3.2013. <http://www.hs.fi/kotimaa/a1363155822621> (hämtad 28.6.2016).

Hynynen, Tuomas

- 2016 Miten moniääninen kirkko ottaa kantaa? Avioliittolaki kirkon haasteena. – Erilaisista yhteisöistä elävä kirkko. Red. Maarit Hytönen, Kimmo Ketola, Veli-Matti Salminen, Jussi Sohlberg & Leena Sorsa. Kyrkans forskningscentrals publikationer 124. Tammerfors: Kyrkans forskningscentral. 295–315.

Hytönen, Maarit

- 2003 Kirkko ja nykyajan eettiset kysymykset. Kyrkans forskningscentrals publikationer 80. Helsingfors: Kirjapaja.

Ijäs, Johannes

- 2012a Peura: Niinistön työryhmän esitykset eivät ole pinnallisia. Kotimaa24 17.12.2012. <https://www.kotimaa24.fi/artikkeli/peura-niiniston-tyoryhman-esitykset-eivat-ole-pinnallisia/> (hämtad 29.6.2016).
- 2012b Sanoutuuko Sana-lehti irti luterilaisesta sosiaalietiikasta. Kotimaa24 28.9.2012. <https://www.kotimaa24.fi/artikkeli/sanoutuuko-sana-lehti-irti-luterilaisesta-sosiaalietiikasta/> (hämtad 29.6.2016).

Immonen, Kari

- 2016 Lutherdomens inverkan på det finländska samhället. – Nåd för nya världar. Red. Anna-Kaisa Inkala & Jyri Komulainen. Helsingfors: Fontana Media. 57–86.

Inbjudan till enhet

- 2014 Inbjudan till enhet. [http://sakasti.evl.fi/sacrista.nsf/0/0994CD-7B0895E2F1C2257D3B0044C0ED/\\$FILE/Inbjudan%20till%20ENHET.pdf](http://sakasti.evl.fi/sacrista.nsf/0/0994CD-7B0895E2F1C2257D3B0044C0ED/$FILE/Inbjudan%20till%20ENHET.pdf) (hämtad 18.3.2016).

Inför det Heliga

- 2013 Möte med andra religioner vid kyrkliga förrättningar Godkänd av biskopsmötet 10.9.2013. Publikationer från Ev.-luth. kyrkan i Finland. Helsingfors: Kyrkostyrelsen.

Kyrkans informationscentral

- 2013 Uskontojen edustajat huolissaan Lähi-idän tilanteesta. RESA-forumets deklaration 1.9.2013. Meddelande från kyrkans informationscentral 2.9.2013. <http://pastori2.evl.fi:8080/EVLUutiset.nsf/Documents/3E3727316086BC8DC2257BDA004A9521?OpenDocument&lang=FI> (hämtad 21.3.2017).
- 2014 Sini Saarela ja Pentti Linkola puhujina kirkon ympäristöpäivillä. Meddelande från kyrkans informationscentral 18.8.2014. <http://evl.fi/EVLUutiset.nsf/Documents/B628F16DEEF92E5FC2257D38003EAA92?OpenDocument&lang=FI> (hämtad 27.6.2016).
- 2015 Kirkko palkittiin Suomen luonnonsuojeluliiton ympäristöpalkinnolla. Meddelande från kyrkans informationscentral 29.8.2015. <http://evl.fi/EVLUutiset.nsf/documents/B0048F91945097CEC2257EAF003EA147?OpenDocument&lang=FI> (hämtad 27.6.2016).

Kyrkoasyl – en vägledning för församlingarna

- 2015 Kyrkoasyl – en vägledning för församlingarna. <http://sakasti.evl.fi/sacrista.nsf/sp?open&cid=Content2C6520> (hämtad 10.5.2016).

Kyrkolag

- 1993 Kyrkolag 1054/1993. <http://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/1993/19931054> (hämtad 27.2.2017).

Kyrkoordning

- 1993 Kyrkoordning 1055/1993. <https://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/1993/19931055> (hämtad 27.2.2017).

Kyrkomötets protokoll

- 2011 Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland, kyrkomötets protokoll 2/2011.Höstsessionen. [http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/987DF93C5804285BC2257909002867CA/\\$FILE/P%E4%E4t%F6sp%F6yt%E4kirja_syys2011_net.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/987DF93C5804285BC2257909002867CA/$FILE/P%E4%E4t%F6sp%F6yt%E4kirja_syys2011_net.pdf) (hämtad 18.3.2016).
- 2012 Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland, kyrkomötets protokoll 2/2012.Höstsessionen. [http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/987D-F93C5804285BC2257909002867CA/\\$FILE/P%F6yt%E4kirjan%20netti-pdf.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/987D-F93C5804285BC2257909002867CA/$FILE/P%F6yt%E4kirjan%20netti-pdf.pdf) (hämtad 11.3.2016).

- 2014 Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland, kyrkomötets protokoll 1/2014. Vårsessionen. [http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/987DF93C5804285BC2257909002867CA/\\$FILE/KKOK%20P%E4%E4t%F6sp%F6yt%E4kirja_kev%E4t_2014_versio2.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/987DF93C5804285BC2257909002867CA/$FILE/KKOK%20P%E4%E4t%F6sp%F6yt%E4kirja_kev%E4t_2014_versio2.pdf) (hämtad 15.2.2016).

Kyrkostyrelsens utlåtande

- 2012 Lausunto valtion kotouttamisohjelman luonnoksesta 28.2.2012: Hallituksen painopisteet vuosille 2012–2015. Ärendenummer 2012-00167. [http://kappeli.evl.fi/KKHASHA.nsf/600b3d71e005f046c22572b200419e6c/f37b661e98ca5fd5c22579bb003881d7/\\$FILE/Lausunto%20valtion%20kotouttamisohjelman%20luonnoksesta%2028.pdf](http://kappeli.evl.fi/KKHASHA.nsf/600b3d71e005f046c22572b200419e6c/f37b661e98ca5fd5c22579bb003881d7/$FILE/Lausunto%20valtion%20kotouttamisohjelman%20luonnoksesta%2028.pdf) (hämtad 17.3.2016).
- 2014 Lausunto 22.5.2014 Opetus- ja kulttuuriministeriölle varhaiskasvatusta koskevan lainsäädännön uudistamistyöryhmän raportista: Kohti varhaiskasvatustilaa. Ärendenummer 2014-00309. <http://kappeli.evl.fi/KKHASHA.nsf/f836ac9d0c0de8cac22572b200419e6b/5142343c351195c7c2257dcb005379a5?OpenDocument> (hämtad 2.6.2016).
- 2015a Lausunto 1.4.2015 Opetus- ja kulttuuriministeriön lausuntopyyntöön hallituksen esityksestä varhaiskasvatustilaksi. Ärendenummer 2014-00309. <http://kappeli.evl.fi/KKHASHA.nsf/f836ac9d0c0de8cac22572b200419e6b/8e5e56b6f32c427dc2257e1a002e5f2f?OpenDocument> (hämtad 2.6.2016).
- 2015b Lausunto 28.8.2015 Opetus ja kulttuuriministeriölle perusopetuslain 48 §:n muuttamisesta; aamu- ja iltapäivähoidon maksut 55/010/2015. Ärendenummer 2015-00460. <https://www.google.com/url?q=http://kappeli.evl.fi/KKHASHA.nsf/f836ac9d0c0de8cac22572b200419e6b/92d2ba37c7200f68c2257eaf00346d24/%24FILE/Lausunto%2520OKM%2520Aamu-%2520ja%2520ilta%2520p%2520C3%2520A4iv%2520C3%2520A4hoidon%2520maksut.pdf&sa=U&ved=0ahUKewj4ncPLjMfSAhUG3SwKhcErDIYQFggFMAA&client=internal-uds-cse&usq=AFQjCNHgrINLHrVIM14ZhyreUXtqpvePQ> (hämtad 2.6.2016).

Laasonen, Pentti

- 1991 Suomen kirkon historia 2. Vuodet 1593–1808. Borgå-Helsingfors-Juva: WSOY.

Lehtinen, Toni

- 2014 Eri uskontojen hautaustavat vaativat herkkyyttä ja kunnioitusta. Muslimeilla, hinduilla, juutalaisilla ja buddhalaisilla on omat tapansa haudata kuolleet. Helsingin Sanomat 1.11.2014. <http://www.hs.fi/paivanlehti/kotimaa/Eri+uskontojen+hautaustavat+vaativat+herkkyytt%C3%A4+ja+kunnioitusta/a1414737811649?src=haku&ref=arkisto%2F> (hämtad 28.6.2016).

Liimatainen, Reijo

- 2015 Hiippakuntadekaani: Juridista tai teologista estettä ei ole – luterilainen kirkko voi vihkiä nais- tai miespareja. Helsingin Sanomat, Vieraskynä 5.9.2015. <http://www.hs.fi/paakirjoitukset/a1441340358790> (hämtad 28.6.2016).

Malmberg, Lari

- 2016 Piispa: Helsingin kirkot eivät sovellu islamilaisiin kokoontumisiin. Irja Askolan mukaan muita seurakunnan tiloja voidaan tarjota islamilaiseen käyttöön. Helsingin Sanomat 16.1.2016. <http://www.hs.fi/kaupunki/art-2000002880240.html> (hämtad 28.6.2016).

Massa, Silja

- 2015 Mitä tästä ajasta kertoo se, että ihmisoikeudet kyseenalaistetaan? Helsingin Sanomat 19.12.2015. <http://www.hs.fi/paivanlehti/kulttuuri/Mit%C3%A4+t%C3%A4st%C3%A4+ajasta+kertoo+se+ett%C3%A4+ihmisoikeudet+kyseenalaistetaan/a1450419123503?src=haku&ref=arkisto%2F> (hämtad 28.6.2016).

Mitä Missä Milloin

- 2012 Mitä Missä Milloin. Red. Tiina Aalto & Päivi Syrjänen. Helsingfors: Otava.

Moberg, Marcus & Sjö, Sofia

- 2012 The Evangelical Lutheran Church and the Media in Post-Secular Finland. – Mediatization and Religion. Nordic Perspectives. Ed. by Stig Hjarvard & Mia Lövheim. Sweden: Nordicom. 79–91.

Mäkinen, Kari

- 2015 Turvapaikanhakijoihin kohdistuneiden iskujen johdosta 27.9.2015. Publicerat 28.9.2015 på webbplatsen [arkkipiispa.fi](http://www.arkkipiispa.fi). <http://www.arkkipiispa.fi/turvapaikanhakijoihin-kohdistuneiden-iskujen-johdosta-27-9-2015/> (hämtad 2.6.2016).

Mäkinen, Kari & Vuola, Elina

- 2014 Suomi ei saa tinkiä kehitysyhteistyörahoista. Helsingin Sanomat, Vieraskynä 15.3.2014. <http://www.hs.fi/kotimaa/a1394783748839> (hämtad 1.7.2016).

Pasanen, Tuukka

- 2016 Arkkipiispa Kari Mäkinen: Meillä täällä on enemmän kuin meille kohtuullisesti kuuluu. YLEs nyhet 9.4.2016. http://yle.fi/uutiset/arkkipiispa_kari_makinen_meilla_taalla_on_enemman_kuin_meille_kohtuullisesti_kuuluu/8799975 (hämtad 28.6.2016).

Peura, Simo

- 2012 Asenteet ja rakenteet. Öppningstal på Det gäller livet-förhandlingsdagen om utslagning av barn, unga och familjer i Lappo 17.12.2012. http://www.lapuanhiippakunta.fi/fi/nyt_on_henki_paalla/#.V3NW6svr1aQ (hämtad 29.6.2016).

Pirinen, Kauko

- 1991 Suomen kirkon historia 1. Keskiaika ja uskonpuhdistuksen aika. Borgå: WSOY.

Porvoon piispa AL:lle: Jos tasa-arvoinen avioliitto hyväksytään, kirkon vihkioikeuden voisi poistaa

- 2014 Porvoon piispa AL:lle: Jos tasa-arvoinen avioliitto hyväksytään, kirkon vihkioikeuden voisi poistaa Helsingin Sanomat 23.3.2014. <http://www.hs.fi/kotimaa/a1395541371015> (hämtad 28.6.2016).

Pyrhönen, Kari

- 2016 Arkkipiispa MTV Uutisextrassa: Kirkko lupaa suojella ilman turvapaikkaa jääviä. Publicerat 26.3.2016 på webbplatsen mtv.fi. <http://www.mtv.fi/uutiset/kotimaa/artikkeli/arkkipiispa-mtv-uutisextrassa-kirkko-lupaa-suojella-ilman-turvapaikkaa-jaavia/5808692> (hämtad 29.6.2016).

RELIGARE

- 2013 Summary Report on the RELIGARE Project. Religious diversity and secular models in Europe. Innovative approaches to law and policy. http://www.religareproject.eu/system/files/RELIGARE%20Summary%20Report_0.pdf (hämtad 10.6.2016).

Repo, Matti

- 2016 Vihaista ja varmaa. – Aamulehti, Sunnuntaivieras 5.6.2016, B7.

Sana-tidningarna

2012– Sana-lehdet. Helsingfors: Karas-Sana Oy.

2015

Sana Plus-tidningarna

2012– Sana Plus -lehdet. Helsingfors: Karas-Sana Oy.

2015

Sjöholm, Johanna

2014 Kirkossa on sisäisiä ristiriitoja uskottua vähemmän. Piispat kehittävät seurakuntalaisia ymmärtämään toisiaan erimielisyyksissä. Helsingin Sanomat 28.8.2014. <http://www.hs.fi/paivanlehti/kotimaa/Kirkossa+on+sis%C3%A4isi%C3%A4+riitoja+uskottua+v%C3%A4hemm%C3%A4n/a1409122268544?src=haiku&ref=arkisto%2F> (hämtad 28.6.2016).

Sumiala, Johanna

2015 Näin suomalaiset lehdet sitovat uskonnon paikkaan – ja kuinka se meihin vaikuttaa. Publicerat 8.9.2015 på webbplatsen areiopagi.fi. <http://www.areiopagi.fi/2015/09/nain-suomalaiset-lehdet-sitovat-uskonnon-paikkaan-ja-miten-se-meihin-vaikuttaa/> (hämtad 17.5.2016).

Taira, Teemu

2015 Pehmeitä kumouksia. Uskonto, media, nykyaika. Eetos-julkaisuja 17. Åbo: Eetos.

Teckenspråk i Finland

2016 Viittomakieli Suomessa. https://www.suomi.fi/suomifi/suomi/palveluoppaat/viittomakielisen_palveluopas/index.html (hämtad 29.6.2016).

Teckenspråkslag

2015 Teckenspråkslag 359/2015. <http://www.finlex.fi/sv/laki/alkup/2015/20150359> (hämtad 29.6.2016).

Uskontojen välinen kohtaaminen – suuntaviivoja

2003 Uskontojen välinen kohtaaminen – suuntaviivoja. [http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/20DB1E2566712EDDC2257800003F0227/\\$FILE/Uskontojen%20v%E4linen%20kohtaaminen.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/20DB1E2566712EDDC2257800003F0227/$FILE/Uskontojen%20v%E4linen%20kohtaaminen.pdf) (hämtad 29.6.2016).

Utmanad kyrka

- 2012 Utmanad kyrka. Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland åren 2008–2011. Kyrkans forskningscentralns publikationer 115. Tammerfors: Kyrkans forskningscentral.

Viljanen, Mika

- 2014 Arkkipiispa: Uusi avioliittolaki ei vaaranna avioliiton arvoa tai lapsen asemaa. YLEs nyhet 25.11.2014. <http://yle.fi/uutiset/3-7650720> (hämtad 28.6.2016).

Kapitel 8

Alapuro, Risto & Siisiäinen, Martti

- 2013 Yhdistysten maa. – 100 sosiaalista innovaatiota Suomesta. Red. Ilkka Taipale. Helsingfors: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 232–235.

Berger, Peter

- 1967 The Sacred Canopy. New York: Doubleday.
2014 The Many Altars of Modernity: toward a paradigm for religion in a pluralist age. Boston: de Gruyter.

Kopperi, Kari

- 2015 Ristin rakkaus: matka Lutherista suomalaiseen seurakuntaelämään. Helsingfors: Kirjapaja.

Den kristna läran

- 1948 Katekesen: Den kristna läran för Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland. Godkänd av kyrkomötet 1948.

Mannermaa, Tuomo

- 1983 Kaksi rakkautta: johdatus Lutherin uskonmaailmaan. Borgå: WSOY.

Raunio, Antti

- 1999 Suurten kirkkokuntien sosiaalieettinen opetus. – Rahan teologia ja Euroopan kirkot: lopun ajan sosiaalietiikka. Red. Jaana Hallamaa. Jyväskylä: Atena. 33–121.
2009 Oppi, etiikka ja praksis. – Oppi ja maailmankuva. Red. Tomi Karttunen. Suomalaisen Teologisen Kirjallisuusseuran julkaisuja 261. Helsingfors: Suomalainen Teologinen Kirjallisuusseura. 23–36.

Vikström, John

- 1983 Lutherin regimenttiopin poliittinen ja yhteiskunnallinen merkitys. Luther ja yhteiskunta. Red. Eeva Martikainen. Helsingfors: Suomalainen Teologinen Kirjallisuusseura. 1–27.

I den här publikationen ges en beskrivning av det lutherska arvet i dagens Finland utgående från empiriskt enkätmaterial. Här studeras lutherskt inflytande på finländarnas åsikter och värderingar, lutherdomens samhälleliga betydelse och evangelisk-lutherska kyrkans roll som samhällsaktör och bärare av den lutherska traditionen.

I boken belyses det religiösa fältet och växelverkan mellan religioner i Finland. Här presenteras en analys av lutherskt präglade värderingar hos finländarna och dessa värderingars inverkan på kyrkans musik- och kulturtradition och den kristna fostran. Vidare studeras finländarnas villighet att hjälpa och kyrkans diakonala arbete, de kristna traditionernas synlighet i samhället och kyrkan som offentlig debattör och samhällspåverkare.

Undersökningen är den andra delen av kyrkans fyraårsberättelse 2012–2015, och syftet är att ge en analys av kyrkans omvärld. I den första delen, *En kyrka med ökade olikheter*, beskrivs kyrkans verksamhet ur rikskyrkans och de olika verksamhetsområdenas perspektiv. Syftet med fyraårsberättelsen är att stödja planeringen och utvecklingen av kyrkans och församlingarnas verksamhet och den utarbetas på uppdrag av kyrkomötet.

KYRKANS FORSKNINGSCENTRAL[†]

ISBN 978-951-693-362-0 (hft)

ISBN 978-951-693-363-7 (PDF)

ISSN 1459-2681 (tryckt)

ISSN 2343-306X (webbpublikation)

EV. LUTH.[†]
KYRKAN
I FINLAND